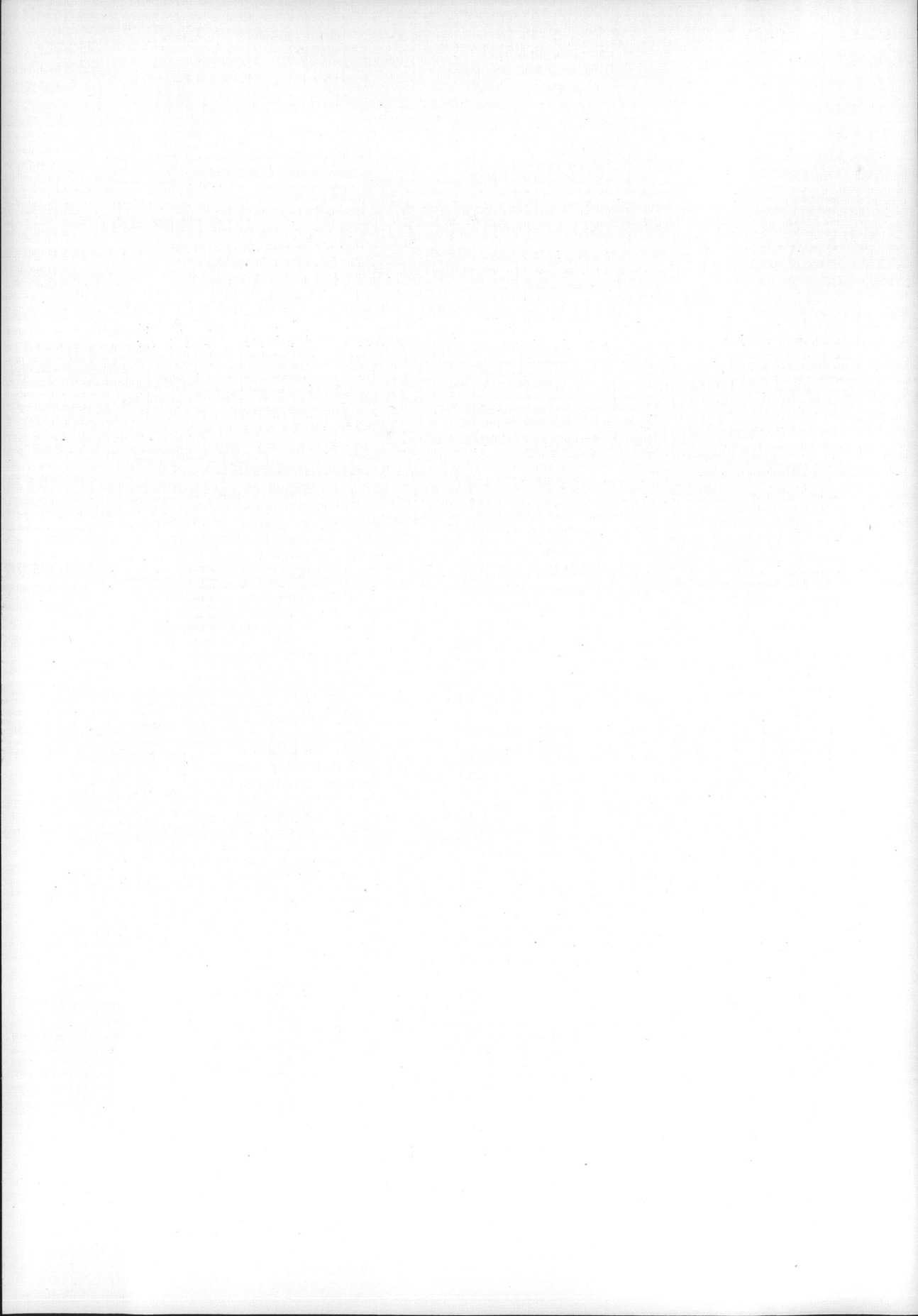

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1960

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

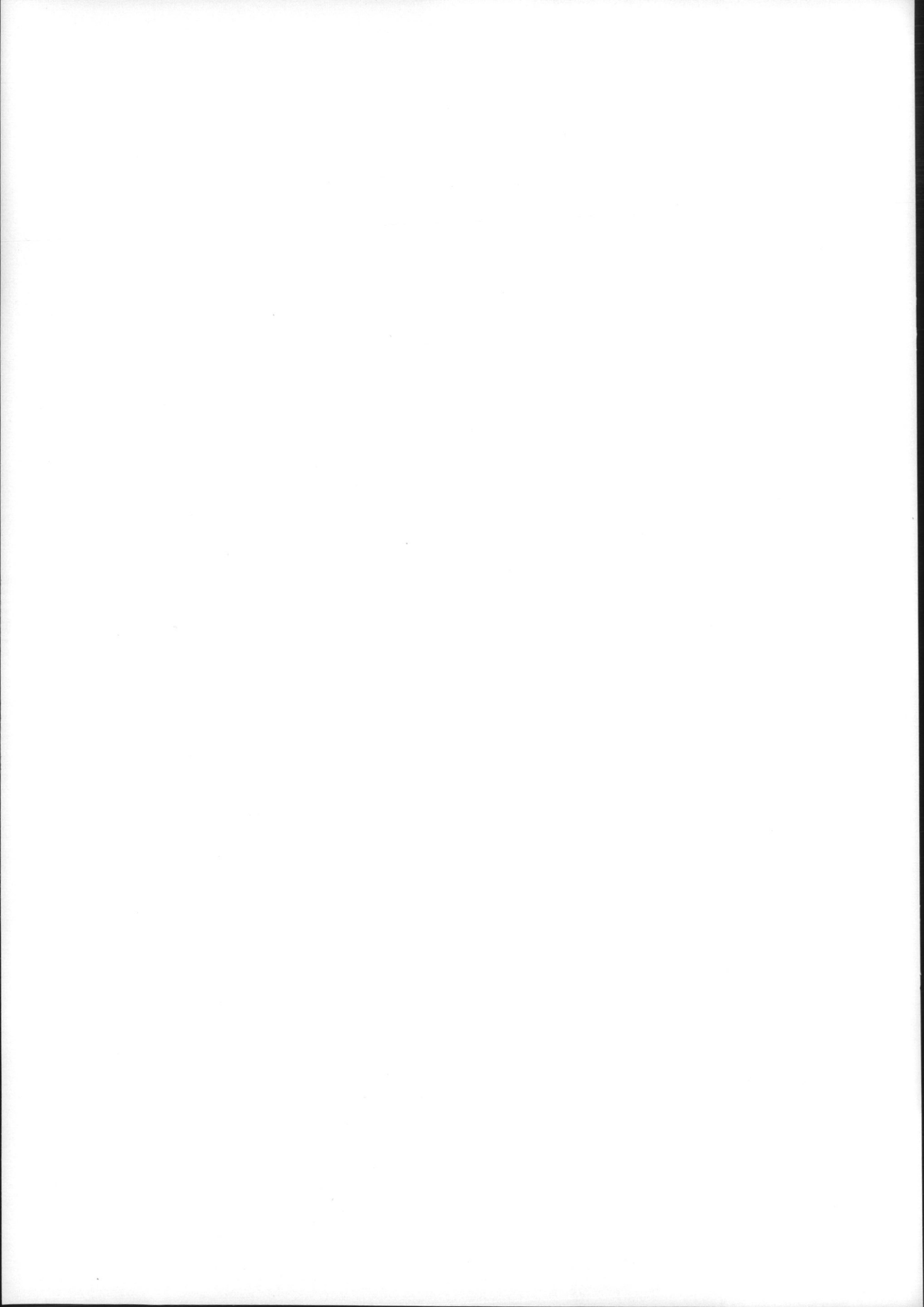
ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1961

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1960

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1961

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Πλούσιον καὶ ἐξ ἴσου πρὸς τὰ προηγηθέντα ἔτη γόνιμον ὑπῆρξε καὶ τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1960 πολύμορφον ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τριάκοντα καὶ ἑννέα ἀνασκαφαὶ εἰς παλαιὰ καὶ τινα νέα πεδία ἐρεῦνης ἔφεραν καὶ πάλιν εἰς φῶς κεκρυμμένους θησαυροὺς τῆς ἀρχαιότητος ἢ διεφώτισαν σκοτεινὰ ἀρχαιολογικὰ σημεῖα, ὡς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης διατρέχων τὰς σελίδας τοῦ πονηματίου τούτου, ἐκδιδομένου χάριν ἐγκαίρου ἐνημερώσεως τῶν ἀρχαιολογικῶν κύκλων περὶ τῶν νέων εὐρημάτων καὶ συνοδευομένου ὑπὸ πολλῶν εἰκόνων καὶ σχεδίων.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον σημαντικὸν ὑπῆρξεν ἐφέτος καὶ τὸ ἀναστηλωτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ἑκταθὲν τόσον ἐπὶ προϊστορικῶν ὄσον καὶ ἐπὶ κλασσικῶν καὶ βυζαντινῶν μνημείων ἀπὸ Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας μέχρι Κυκλάδων καὶ Κρήτης.

Μεγάλως ὡσαύτως ἀπησχόλησε τὴν Ἑταιρείαν καὶ ἐφέτος ἡ περὶ τὴν ἴδρυσιν μουσείων καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ἔκθεσιν ἀρχαίων φροντίς ὡς καὶ ἡ τῆς ἀγορᾶς ἰδιωτικῶν κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν. Οὐδ' ὑστέρησε καὶ ἐφέτος τὸ ἡμέτερον Ἰδρυμα εἰς τὴν μορφωτικὴν του δρᾶσιν· διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν συνέχισε τὴν ἔκδοσιν τῶν περιοδικῶν αὐτοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπλούτισε τὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα διὰ δυσσευρέτων ἀρχαιολογικῶν βιβλίων, ὑπεβοήθησε δ' ὡσαύτως καὶ τὴν ἐπιμόρφωσιν νεωτέρων ἀρχαιολόγων διὰ παροχῆς εἰς αὐτοὺς ὑποτροφίας ἢ ἄλλης οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως χάριν εὐρύτερων σπουδῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν.

Ἄλλὰ καὶ τῶν Ἑταίρων αὐτῆς καὶ γενικώτερον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοῦ τὴν εὐρύτεραν ἀρχαιολογικὴν μόρφωσιν ἐπεδίωξεν

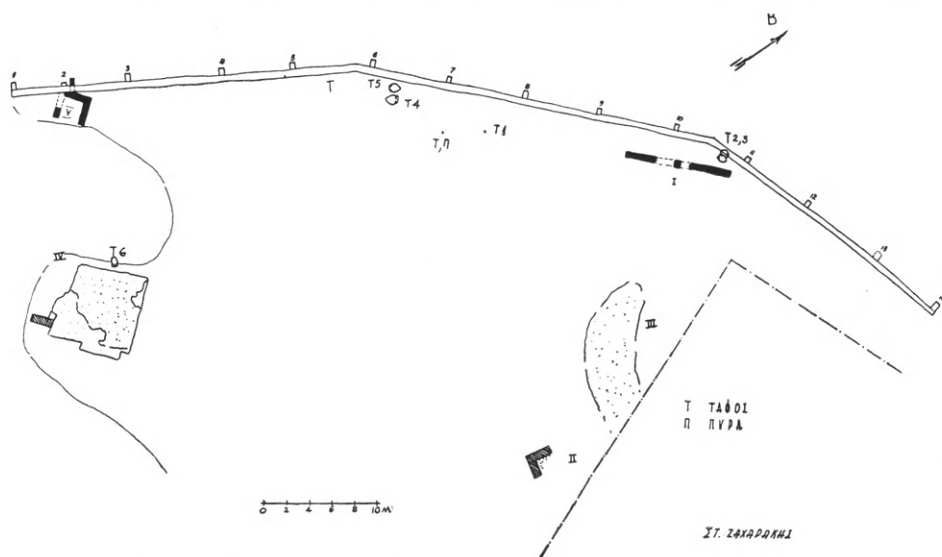
ώσαύτως ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τῆς διενεργείας
σειρᾶς ἐπιστημονικῶν διαλέξεων τόσον ὑπὸ ἐγκρίτων Ἑλλήνων
ἀρχαιολόγων ὅσον καὶ παντοδαπῶν ξένων, εἰς τοὺς ὁποίους προ-
θύμως χάριν τοῦ ἀνωτέρου σκοποῦ παρεχώρησε τὸ βῆμα τῆς με-
γάλης αἰθούσης της.

A. K. O.

Α'. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΑΘΗΝΑΙ. Ἀκαδημία Πλάτωνος.

Ἡ ἐφετινὴ ἐν τῷ παρὰ τὴν Ἀκαδημίαν Πλάτωνος ἀγροκτήματι ἀνασκαφή, ἐνεργηθεῖσα διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Σταυροπούλλου, ἐνετοπίσθη εἰς τὸ ἡμιεξηρευνημένον ἀνατολικὸν αὐτοῦ

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος.

τμήμα καὶ ἐντὸς τῆς ὑστερογεωμετρικῆς ἱερᾶς οἰκίας, ἥτις μετὰ τῆς παρακειμένης Π.Ε «οἰκίας τοῦ Ἀκαδήμου» ἐξησφαλίσθη πλήρως διὰ τῆς κατασκευῆς ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως εὐπρεποῦς περιβόλου καὶ ἐλαφροῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἀγροκτήματος, ἀφαιρεθείσης ὀλοκλήρου τῆς ἐπιχώσεως, ἀπεκαλύφθη τὸ ἐντὸς τοῦ «Ἰπάρχου τειχίου» ἀρχαῖον στρῶμα, ἐφ' οὗ τὰ δύο ἱερὰ τοῦ 5ου - 4ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 1 Κάτοψις, II καὶ IV). Ἐν συνεχείᾳ ἠρευνήθη εἰς βάθος ὅλη ἡ ἑκτασις διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων (εἰκ. 2), δι' ὧν ἐβε-

βαιώθη ὅτι πλὴν ταφῶν παρατεταγμένων παρὰ τὸ τειχίον οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει.

Εἰκ. 2. Ἡ ἐντὸς τοῦ Ἰπάρχου τειχίου ἐξερευνηθεῖσα ἔκτασις.
Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται τὸ στέγαστρον.

Αἱ ταφαὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν

Εἰκ. 3. Ὁ ταφικὸς ἀμφορεὺς
μὲ προτομὴν ἵππου.

χρόνων ὑπάρχουν ὅμως καὶ ὀλίγαι τοῦ 7^{ου} καὶ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ. Πλὴν δηλαδὴ τῶν κατὰ τὸ 1959 ἐπισημανθέντων τάφων ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἄλλοι μὲ τὰς παρ' αὐτοὺς πυράς, ἐφ' ὧν εἶχε συντελεσθῆ ἢ καῦσις τῶν νεκρῶν. Ὑπάρχουσιν ἐπίσης καὶ ἀνοικταὶ ταφαὶ καὶ ὀστεοδόχα ἢ τεφροδόχα ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς καὶ πίθοι). Αἱ πρῶται εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους τὰ δὲ ταφικὰ ἀγγεῖα ἐντὸς προχείρων ὀρυγμάτων.

Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιος εἶναι ὁ μελανόμορφος ἀμφορεὺς (εἰκ. 3), χρησιμεύσας πρὸς ταφὴν παιδίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου, ἀπο-

τεθέντος ὀριζοντίως ἐντὸς ἑλλειψοειδοῦς κοιλώματος, εὐρέθησαν καὶ 4 ἀκέραια κτερισματικά ἀγγεῖα (εἰκ. 4). Ὁ ἀμφορέως ἔχη-

Εἰκ. 4. Τὰ ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ ἀμφορέως εὐρέθέντα κτερίσματα καὶ ἀγγεῖα.

σιμοποιήθη ὡς ταφικὸν ἀγγεῖον οὐχὶ ἀκέραιος ἀλλὰ τεθραυσμέ-
νος καὶ ἐνισχυμένος διὰ πολλῶν μολυβδίνων συρραμμάτων. Ὁ

Εἰκ. 5. Ἱερὰ οἰκία. Τὰ τυχαίως ἀνακαλυφθέντα λείψανα τοῦ δωματίου δ'.

γενικὸς χρωματισμὸς τοῦ εἶναι μέλας πλὴν δύο τετραγώνων
πλαisiών, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζεται προτομὴ ἵππου. Εἶναι
ἔργον τῶν περὶ τὸ 600 π.Χ. χρόνων.

Αἱ ταφαὶ συνεχίζονται πρὸς Β. καὶ εἰς τὰ λείψανα τοῦ

Γραμματοδιδασκαλείου (;), ἔνθα ὁμως οὐδεμία περαιτέρω πινακὶς ἀνευρέθη.

Κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντος προφυλακτικοῦ περιβόλου τῆς ἱερᾶς οἰκίας ἀπεκαλύφθησαν εἰς βάθος ἐνὸς περίπου μέτρου ἀπὸ τοῦ δαπέδου παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν καὶ λείψανα πλινθίνων τοίχων μετὰ θεμελιώσεως ἐκ λιθαρίων.

Εἰκ. 6. Ἱερὰ οἰκία. Ἡ παρὰ τὸν ἀνατολικὸν (ἐξωτερικῶς) τοίχον τοῦ δωματίου δ' ἀνοιχθεῖσα τάφος.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην εὐρέθησαν ἐσωτερικῶς πολλὰ ὑστερογεωμετρικὰ ὄστρακα καὶ ἐλάχιστα πρωτοελλαδικὰ ὡς καὶ ὄψιανός, ὧν τὰ τελευταῖα προέρχονται προφανῶς ἀπὸ διαλυθεῖσαν πλίνθον. Ὁμοια λείψανα ὑπάρχουν καὶ εἰς ἀπόστασιν μέτρου ἀπὸ τῶν πρώτων συνεχιζόμενα πρὸς ἀνατολὰς ἤτοι πρὸς τὸ δωμάτιον δ.

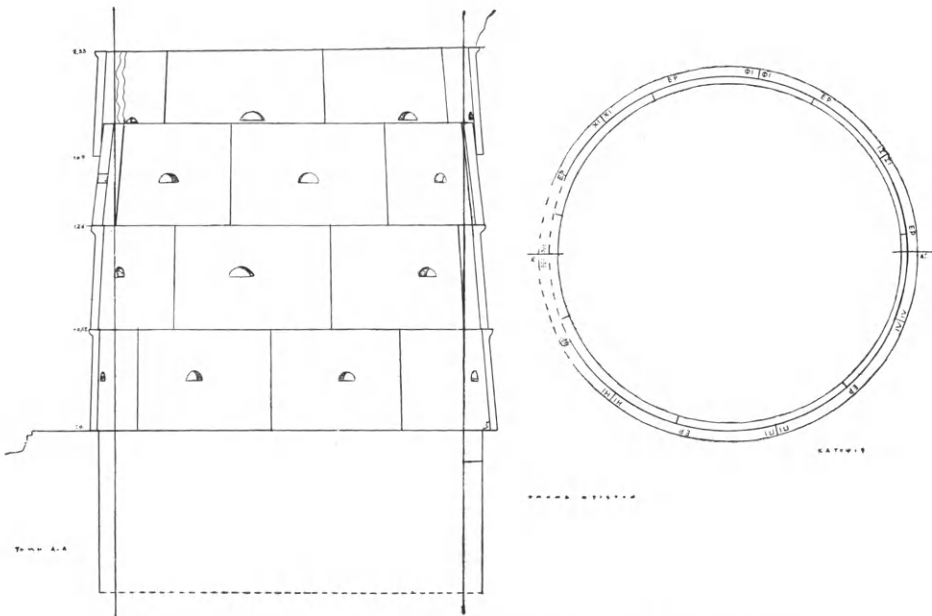
Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω εὐρημάτων ὁ ἀνασκάπτων φρονεῖ ὅτι οἱ εἰρημένοι τοῖχοι δύνανται νὰ

θεωρηθοῦν ὡς τμήματα τῆς Δ. πλευρᾶς ἄλλου (ἐβδόμου δωματίου) τῆς ἱερᾶς οἰκίας (δ') καὶ γενικώτερον ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ συστηματικώτερον, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐβεβαιώθη, ὅτι καὶ ἄλλα, πλὴν τῶν τεσσάρων, στρώματα θυσιῶν ὑπάρχουν ἐντὸς αὐτοῦ (βλ. Ἔργον 1958, σ. 7).

Διὰ δοκιμαστικῆς τάφρου ἀνοιχθείσης εἰς τὸν διάδρομον ἐπεδιώχθη νὰ ἐξακριβωθῇ ἕως ποῦ ἔφθανε καὶ ποῦ κατέληγεν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ δωματίου δ' (εἰκ. 6). Καίτοι ὁμως ἡ σκαφὴ προὔχώρησε μέχρι βάθους 1.50 μ. δὲν συνηντήθη λιθίνη τις θεμελιώσις τοῦ τοίχου τούτου, τοῦθ' ὅπερ ὁμως δὲν ἔχει σημασίαν τινά, διότι συμβαίνει καὶ εἰς τοίχους τοῦ δωματίου β. Ἡ γενο-

Εἰκ. 7. Τὸ μεταφερθὲν ἐξ ἰδιωτικοῦ οἰκοπέδου εἰς ἀπόστασιν 150 μ. Β. τῆς σκαφῆς φρέαρ.

Εἰκ. 8. Κατακόρυφος καὶ ὀριζοντία τομὴ τοῦ πηλίνου φρέατος.

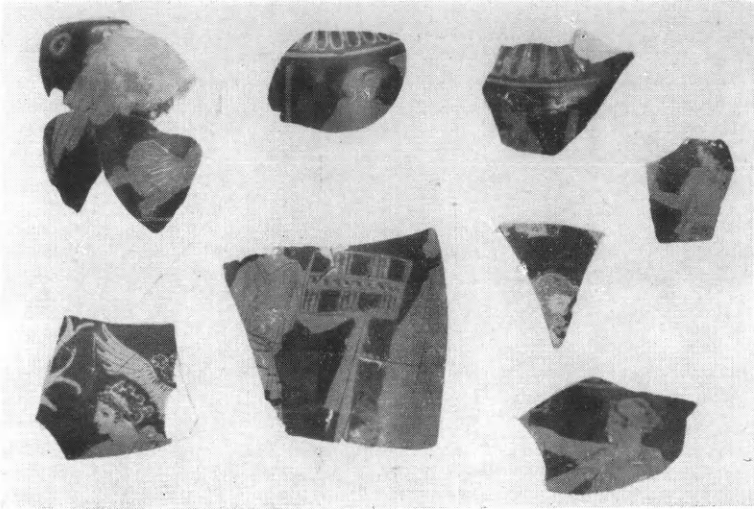
μένη ἐνταῦθα δοκιμὴ ἔδειξεν ὅτι τὸ ἀνώτερον στρωμα τῆς τάφρου ἦτο πλήρες ὑστερογεωμετρικῶν θραυσμάτων, προερχομένων προφανῶς ἐκ θυσιῶν καὶ ὅτι εὐρίσκονται μέχρι βάρους 1 μ. ἦτοι εἰς τὸ αὐτὸ καὶ οἱ τοῦ δωματίου δ', τῶν ὁποίων πάλιν ἡ θεμελίωσις δὲν φθάνει τὸ πλάτος τῆς ἐπ' αὐτῶν διατηρουμένης πλινθοδομῆς.

Ἐναφέρομεν ἐν τέλει ὅτι ΝΑ. καὶ πλησίον τοῦ στεγαστροῦ ἐγένετο διὰ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως ἢ μεταφορὰ καὶ ἀνασυγκρότησις τοῦ πέρυσι βορείως τῆς ἀνασκαφῆς ἀνευρεθέντος μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως φρέατος (διαμ. 2.30) τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., σχετικῶς πρὸς τοὺς 4 πηλίους δακτύλιους τοῦ ὁποίου, δι' ὧν συνεχίζεται εἰς ὕψος ἢ ἐκ λιθοδομῆς ἐπένδυσίς του, σημειοῦμεν συμπληρωματικῶς ὅτι 1) τὰ 7 τεμάχια, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἕκαστος δακτύλιος, δὲν εἶναι ἰσομήκη. 2) Πάντα φέρουσιν ὀριζοντίως ἐπὶ τοῦ χείλους κατὰ τὰ ἄκρα γράμματα χαραχθέντα πρὸ τῆς ὀπτίσεως πρὸς καθοδήγησιν τῆς τοποθετήσεώς των καὶ 3) ἕκαστος δακτύλιος φέρει εἰς τὸ μέσον τοῦ χείλους ἐπὶ πλεον ἰδιαίτερα διακριτικά (ὡς ΕΡ ὁ πρῶτος, Α ὁ δεῦτερος, ΕΟ ὁ τρίτος καὶ Β ὁ τέταρτος (βλ. εἰκ. 7 καὶ 8).

2. ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ. Κάτωθεν τοῦ Πύργου τῆς Νίκης.

Ἐπὶ τὸν Πύργον τῆς Νίκης καὶ πρὸς Α. (ἐσωτερικῶς) τοῦ κίγκλιδώματος τοῦ πρὸς Ν. τῆς Ἀκροπόλεως ἀρχαιολογικοῦ χώρου διενεργήθη ἐφέτος σκαφικὴ ἔρευνα διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Γ. Δοντᾶ. Ἐνταῦθα τὸ ἔδαφος κατέρχεται ἀποτόμως πρὸς Α. τούτου δ' ἔνεκα εἰς τὰ χαμηλὰ μέρη τῆς πλαγίᾳς ἀνευρέθη πλῆθος ἀρχαίων ἀντικειμένων, τινὰ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονται κατωτέρω: Σημαντικώτερα ἐκ τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς: τμήματα ἐρυθρομόρφων λουτροφόρων μὲ παραστάσεις Ἀφροδίτης, Ἐρωτων, Νικῶν κλπ. (εἰκ. 9), τμήματα πλαστικῶν ληκύθων διαμεμορφωμένων εἰς Ἀφροδίτας καὶ Ἐρωτας, πήλινα προσωπεῖα Ἀφροδίτης ἢ πάντως θεᾶς τῆς γονιμότητος, ἀπὸ τοῦ 6^{ου} μέχρι τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἄλλα εἰδώλια Ἀφροδίτης καὶ Ἐρωτος (εἰκ. 10) καὶ δύο ὠραῖα πήλινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (εἰκ. 11), ἐξ ὧν τὸ ἓν εἶναι τμήμα γραπτοῦ ἀνθεμωτοῦ καλυπτῆρος τῶν ἀμέ-

σως μετά τὸ 480 π.Χ. χρόνων καὶ τὸ ἄλλο τμήμα στρωτῆρος
 μὲ διπλοῦν λευκὸν μαίανδρον καὶ ἐνδιάμεσα τετράγωνα μὲ ἀβα-

Εἰκ. 9. Τμήματα ἐρυθρομόρφων λουτροφόρων.

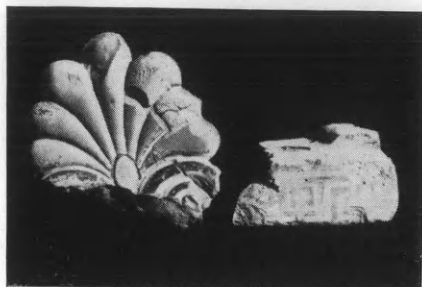
κοειδὲς κόσμημα, τῶν ἀρχῶν ἴσως τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἄνευρέ-
 θησαν ἐπίσης καὶ τινες ἐπιγραφαί (εἰκ. 12 καὶ 13) ἧτοι α) Τμήμα

Εἰκ. 10. Τμήματα κλασσικῶν ἀγγείων, προσωπείων καὶ εἰδωλίων.

βαθριδίου ἀφιερωθέντος εἰς τὸν Φίλιον Δία ὑπὸ Καλλίου τοῦ
 Θορικίου καὶ τινος ἄλλου, πιθανώτατα τοῦ υἱοῦ του Θουκριτί-

δου (β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος) (εἰκ. 12) καὶ β) τμῆμα ψηφίσματος πρὸς τιμὴν ἀγνώστου (4^{ος} π.Χ. αἰῶν) (εἰκ. 13). Ἔτερον

Εἰκ. 11. Πήλινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Εἰκ. 12. Τμῆμα ἐπιγραφῆς.

Εἰκ. 13. Τμῆμα ψηφίσματος πρὸς τιμὴν ἀγνώστου.

τμῆμα ἐπιγραφῆς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} αἰῶνος εὐρέθη ἐντὸς τοιχαρίου τῆς πρωίμου ἑλληνιστικῆς περιόδου. Τὰ σημαντικώ-

Εἰκ. 14. Τμήματα πινακίου με ἐγχάρακτον ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν Ἀφροδίτην.

τερα ὅμως τῶν εὐρημάτων ἦσαν δύο ὄστρακα μελαμβροῦς πινακίου τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, ἐπὶ ἑνὸς τῶν ὁποίων ἐσώθη μέρος ἀναθηματικῆς ἐγχάρακτου ἐπιγραφῆς εἰς τὴν Ἀφροδίτην (εἰκ. 14).

Κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα πάντα τὰνωτέρω ἀντικείμενα θὰ προέρχονται ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πανδήμου

Ἀφροδίτης, τοῦ ὁποίου ἀναζητεῖται ἀκόμη μέχρι σήμερον ἡ θέσις. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα φαίνονται νὰ ἔχουν κατολισθή-

σει ἐκ τῆς ὑψηλοτέρας περιοχῆς δυτικώτερον, ἦτοι τοῦ ὑπὸ τὸν Πύργον τῆς Νίκης ἐπιπέδου χώρου, θὰ πρέπει σοβαρῶς πλέον νὰ ἐξετασθῇ τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι ἐκεῖ ἦτο ὁ ναὸς αὐτῆς καὶ ὄχι δυτικώτερον, ὡς πιστεύεται συνήθως. Κατὰ ταῦτα τὰ εἰς τὸν ἰσοπεδωμένον βράχον παρατηρούμενα λαξεύματα δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ἀορίστως ὑπὸ τοῦ Πausανίου καὶ τοῦ Ἀρποκρατίωνος ἀναφερόμενον ἠρώων τοῦ Αἰγέως. Κατὰ τὸν κ. Δοντᾶν ὁ Αἰγεὺς θὰ εἶχεν ἐκεῖ ἀπλῶς βωμόν, ἐνῶ ἠρώόν του θὰ ἰδρῦθη κάποτε εἰς τὴν κάτω πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐφ' Ἴππολύτῳ Ἀφροδίτην αὕτη θὰ πρέπει διὰ διαφόρους λόγους νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴν Πάνδημον, ἦτοι θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ἐν μόνον ἱερὸν Ἀφροδίτης εἰς τὴν περιοχὴν. Προσεκτικῆ ἐν τούτοις ἔρευνα τῶν λαξευμάτων τοῦ ἐν λόγῳ χώρου ἔδειξεν ὅτι ὑπῆρχον δύο σηκοί, ὁ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον, ὧν ὁ εἷς, ὁ ἀνατολικός, θὰ ἦτο τῆς Ἀφροδίτης καὶ ὁ ἄλλος, ὁ δυτικώτερος, τῆς Γῆς Κουροτρόφου καὶ Δήμητρος Χλόης.

Ἀνατολικώτερον τοῦ χώρου τῶν σηκῶν παρατηρήθησαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ βράχου μικραὶ κόγχαι πρὸς ὑποδοχὴν ἀναθημάτων.

3. ΕΛΕΥΣΙΣ. Ἱερόν.

Αἱ ἐν Ἐλευσίनि ἀνασκαφαί, διακοπεῖσαι ἐπὶ διετίαν, συνεχίσθησαν καὶ πάλιν κατὰ τὸ 1960 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἀρχαιολόγου κ. Μαρίας Ἀναγνωστοπούλου.

Ἡ γενομένη διακοπὴ τῶν ἐργασιῶν ἦτο ἀπαραίτητος λόγῳ τῆς ἀπαιτηθείσης μακρᾶς διαδικασίας ἀπαλλοτριώσεως τῶν πρὸς Δ. τῶν Μεγάλων Προπυλαίων καὶ πέραν τοῦ οἰκίσκου τοῦ φύλακος μέχρι τῶν Ἀστυδε πυλῶν κειμένων ἰδιωτικῶν κτημάτων ἐφ' ὧν, ὡς διεπιστώθη ἐσχάτως, ἐξετείνετο τὸ ἱερόν.

Τὸ κυριώτερον ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1960 ἦτο ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῶν Ἀστυδε πυλῶν, διατηρουμένων, ὡς διεπιστώθη, εἰς θαυμασίαν κατάστασιν (εἰκ. 15 καὶ 16). Πρόκειται περὶ ἀξιολόγου ἀρχιτεκτονικοῦ ἔργου τόσον ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως κατασκευῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο, χρονολογούμενον εἰς τοὺς Πεισιστρατεῖους χρόνους, εἶναι ἐν ἐκ τῶν καλύτε-

ρον διασωθέντων μνημείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης 'καὶ προβάλλεται σήμερον εἰς τὸν ἐπισκέπτην, μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν του, ὡς τὸ πλέον ἀξιοθέατον μνημεῖον τῆς Ἑλευσίνας.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην ἐγένετο καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ πλησίον χώρου τῶν μεγάλων ὄγκων χωμάτων, τὰ ὅποια εἶχον ἀπορριφθῆ ἑνταῦθα κατὰ τὰς παλαιότερας ἀνα-

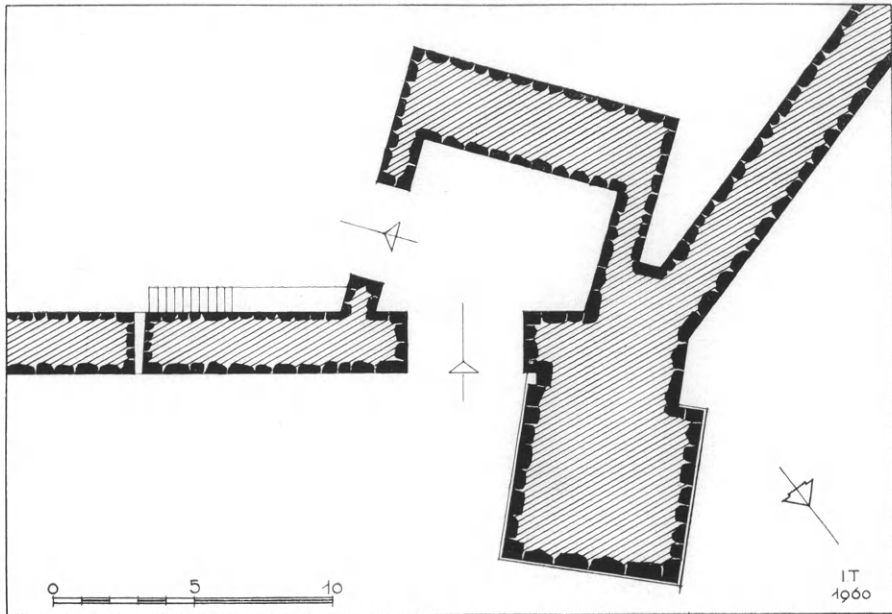

Εἰκ. 16. Ἀποψις τῶν Ἀστυδε Πυλῶν.

σκαφάς. Διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πολυδάπανον ἐργασίαν καὶ διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τῶν κτημάτων, τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν Ἑλευσίνα ἐνισχύθη χρηματικῶς ὑπὸ τοῦ Δημοσίου.

Οὕτω μετὰ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἀπομάκρυνσιν καὶ τοῦ οἰκίσκου τοῦ φύλακος θὰ προσφέρεται πλέον ἐντελῶς ἐλεύθερος ὁλόκληρος ὁ ἐκτεταμένος χώρος Α, διαστάσεων 60×70 μ., πρὸς ἐκτέλεσιν συστηματικῶν ἀνασκαφῶν διὰ τὴν ἀποκάλυψιν ἀγνώστων μέχρι σήμερον οἰκοδομημάτων τοῦ Ἱεροῦ καὶ θὰ συνδεθῆ οὗτος μετὰ τοῦ κυρίου ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ συνέχειαν.

Ἄλλα καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος ἐγένοντο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος περιορισμένης ἐκτάσεως ἔρευναι καὶ ἐμελετήθησαν τὰ πράγματι πολύτιμα διασωθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν κατεστραμμένων διαφόρων οἰκοδομημάτων,

Εἰκ. 17. Κάτοπις τῶν Ἄστυδε Πυλῶν.

πρὸς σύνταξιν τοῦ νέου ἐνταῦθα παρουσιαζομένου σχεδίου ἀναπαραστάσεως τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τὸν 2^{ον} μ.Χ. αἰῶνα, εἰς τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 1882 ἐνάρξεως τῶν ἐν Ἐλευσίνι ἀνασκαφῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐμφανίζονται τὰ πραγματικὰ ὅρια αὐτοῦ (εἰκ. 17).

4. ΠΕΡΑΤΗ (Πόρτο Ράφτη).

Εἰς τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς Περατῆς ἀνεσκάφησαν ἐφέτος διὰ τοῦ ἀρχαιολόγου κ. Σπ. Ἰακωβίδη τρία διαφορετικὰ τμήματα. Τὰ δύο ἐξ αὐτῶν πλησίον σημείων ἐρευνηθέντων κατὰ τὸ παρελθόν, τὸ δὲ τρίτον εἰς περιοχὴν νέαν, πρὸς τὰ ΝΑ. τῶν μέχρι τοῦδε σκαφέντων τάφων (εἰκ. 18).

Ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ἐν συνόλῳ 18 τάφοι, 3 ἐκ τῶν ὁποίων εἶχον συληθῆ. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν θα-

Εικ. 18. Ἡ ἀνασκαφή τῆς Περαιτῆς ἀπὸ Ν.

Εικ. 19. Τὰ πτερίσματα τοῦ τάφου 104 τῆς Περαιτῆς.

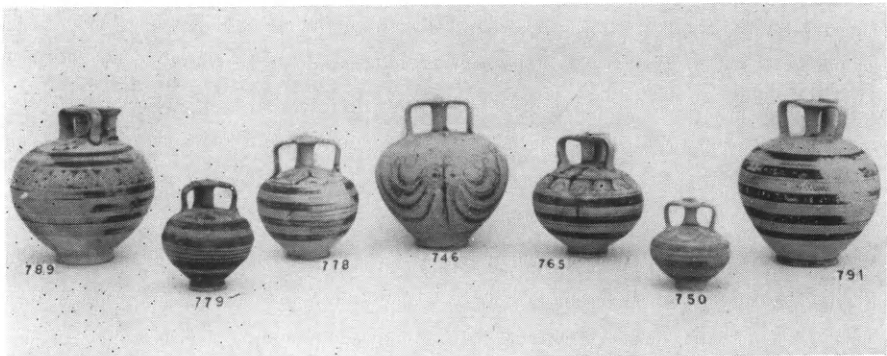
λαμοειδείς, εἷς (ὁ 98) συνίστατο εἰς μέγαν τετράγωνον λάκκον χωρισμένον εἰς δύο ἴσα περίπου μέρη διὰ ξηρολιθίας, ἐκ τῶν

Εἰκ. 20. Χαλκοῦν ποτήριον τοῦ τάφου 104. Εἰκ. 21. Αἰγυπτιακὴ δέλτος τοῦ τάφου 104.

ὁποίων μόνον τὸ Δ. εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρὸς ταφήν, εἷς δὲ τῶν συλημένων ἦτο ἀπλοῦς βαθὺς λάκκος.

Τῶν περισσοτέρων θαλαμοειδῶν εἶχον πέσει αἱ θόλοι, ἐνὸς

Εἰκ. 22. Ψευδόστομοι ἀμοφορεῖς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περαιτῆς.

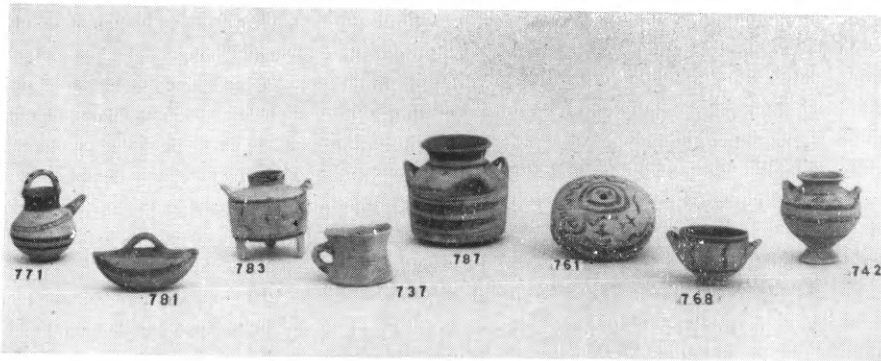
δέ (τοῦ 101) τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τμήμα εἶχε παρασυρθῆ πρὸς τὴν καταφέρειαν, λόγῳ διαβρώσεως τοῦ ἐδάφους.

Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιος εἶναι ὁ μικρὸς θαλαμοειδῆς 104, ὁ ὁποῖος εὐρέθη περιέχων μίαν μεμονωμένην παιδικὴν ταφήν

(εἰκ. 19), ἐκτερισμένην μὲ 5 ἄγγεῖα, ψῆφον ἐκ σαοδίου, 4 ἀχιβάδας, χαλκοῦν μικρὸν ποτήριον μὲ μόλις διακρινομένην ἐγγάρακτον διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ χεῖλους (εἰκ. 20) καὶ δέλτον (cartouche) αἰγυπτιακὴν ἐξ ὑαλομάζης φέρουσαν μὲ ἱερογλυφικὰ ψηφία τὸ ὄνομα τοῦ Φαραῶ Ραμοῦ τοῦ 2^{ου} (εἰκ. 21). Τὸ εὖρημα τοῦτο, ὅμοιον τοῦ ὁποίου εἶχε γίνεαι καὶ τὸ 1953, θὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλῶς σοβαρὸν στοι-

Εἰκ. 23. Ὦμος τοῦ ἀγγείου ὑπ' ἀριθ. 779.

Εἰκ. 24. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περατῆς.

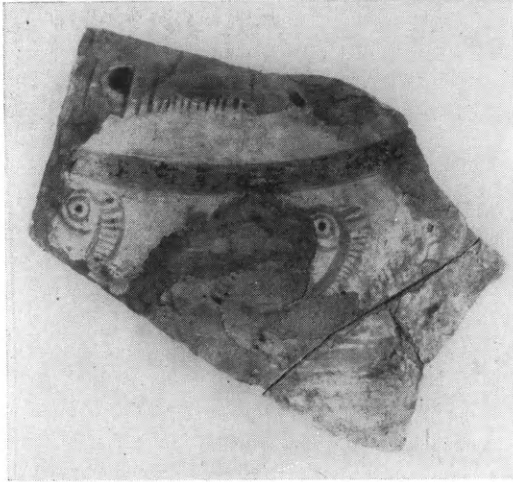
χεῖον χρονολογήσεως τῆς ἐποχῆς τῶν τάφων τῆς Περατῆς.

Εἰκ. 25. Πῶμα τοῦ ἀγγείου ὑπ' ἀρ. 761.

Μεταξὺ τῶν 75 ἀγγείων τὰ ὁποῖα συνελέγησαν ἐφέτος ὑπάρχουν μερικὰ ἀξιόλογα πράγματα διὰ τὴν διακόσμησίν των, ὅπως ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς τοῦ τάφου 100 (εἰκ. 22, ἀριθ. 746), ὁ καλυπτόμενος ὑπὸ ἐσχηματοποιημένων ὀκταπόδων καὶ ἰχθύων, ἢ ὁ παρόμοιος τοῦ τάφου 108 (εἰκ. 23, ἀριθ. 779), ὁ ἔχων ἐπὶ τοῦ ὄμου του ὀμάδα πτηνῶν ἐσχηματοποιημένων μὲν ἀλλὰ καὶ πλήρων πρω-

τοτυπίας εἰς σύλληψιν καὶ ἐκτέλεσιν (εἰκ. 23). Ἰδιαιτέρως πρῶ-
τότυπον εἶναι καὶ τὸ πῶμα τῆς πυξίδος τοῦ τάφου 105 (εἰκ. 24,
ἀριθ. 761 καὶ εἰδικώτερον εἰκ. 25), τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια κα-

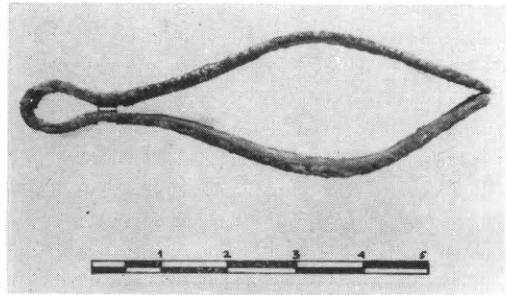

Εἰκ. 26. Ὁστρακον τοῦ τάφου 106.

λύπτεται ὑπὸ ποικίλων διακοσμητικῶν σχεδίων, ἀσυνδέτων πρὸς ἄλληλα καὶ ἀτάκτως ἐσχεδιασμέ-
νων, παρεχόντων ὁμως σύνθεσιν πλήρη κινή-
σεως. Ἀξιόλογον ἐπίσης διὰ τὴν ποιότητα τῆς δια-
κοσμῆσεώς του εἶναι τὸ ὄστρακον τοῦ τάφου 106
(εἰκ. 26) κακῆς ἀτυχῶς διατηρήσεως, τὸ ὁποῖον
φαίνεται νὰ ἀνῆκεν εἰς μέγα ἀγγεῖον φέρον ζωο-

φόρον ἐξ ἐσχηματοποιημένων μὲν, ἀλλὰ προσεκτικώτατα ἐξωγρα-
φημένων πτηνῶν.

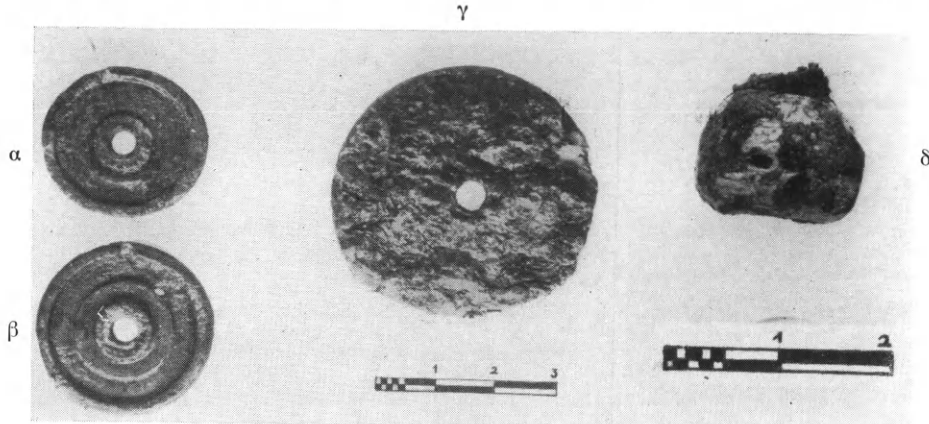
Τὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 22 καὶ 24) ἀνήκουν, ὅπως ὅλα τὰ εὑρεθέντα
μέχρι τοῦδε εἰς Περαιτὴν, εἰς τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρό-
νους, τὰ δὲ πλεῖστα ἐξ αὐ-
τῶν ὑπάγονται εἰς τὸν ρυ-
θμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ
τὸν Πυκνὸν ρυθμὸν. Ἡ ὁ-
μοιογένεια αὕτη τῶν ἀγ-
γείων φαίνεται νὰ ὑποδη-
λώνῃ περιορισμένην σχετι-
κῶς διάρκειαν χρήσεως τοῦ
νεκροταφείου τῆς Περαιτῆς,
πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων.

Εἰκ. 27. Τριχολαβὶς ἐκ τοῦ τάφου 101.

Τὰ μικρὰ εὑρήματα, ποικίλα, ὡς συνήθως, κατὰ τὴν μορφήν
καὶ τὴν ὕλην των, δὲν παρουσιάζουν ἐφέτος ὅλα ἰδιαίτερον ἐν-
διαφέρον, πλὴν τῶν ἤδη μνημονευθέντων τοῦ τάφου 104. Εἰς
αὐτὰ δέον νὰ προστεθῇ ἡ χαλκῆ τριχολαβὶς τοῦ τάφου 101
(εἰκ. 27), τὰ ἐλεφάντινα δισκάρια τοῦ τάφου 108 (εἰκ. 28, α. β. γ)

καί, κυρίως, ἡ διάτρητος σφαιρική ψῆφος ἐξ ὑαλομάζης τοῦ τάφου 108 (εἰκ. 28, δ), ἐντὸς τῆς ὁπῆς τῆς ὁποίας διατηρεῖται τμῆμα σιδηροῦ στελέχους. Πρόκειται πιθανῶς περὶ τῆς κεφαλῆς σιδηρᾶς

Εἰκ. 28, α-γ. Ἐλεφάντινα δισκάρια τοῦ τάφου 108 τῆς Περαιτῆς.
δ. Ψῆφος ἐξ ὑαλομάζης με ὑπόλειμμα σιδηροῦ στελέχους.

καρφίδος καὶ εἶναι τὸ τρίτον μέγρι τοῦδε σιδηροῦν ἀντικείμενον τὸ ἀνακαλυπτόμενον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Περαιτῆς.

5. ΒΡΑΥΡΩΝ

Εἰς τὴν Βραυρῶνα τῆς Ἀττικῆς ἐξηκολούθησεν ἡ Ἐταιρεία τὰς ἀνασκαφὰς διὰ τοῦ Προϊσταμένου τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως κ. Ἰ. Παπαδημητρίου καὶ μάλιστα πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ὠραίας Στοᾶς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τῆς ὁποίας, κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν, διεσώθησαν, κατακεχωσμένα ἐντὸς τῆς ἰλύος τοῦ ποταμοῦ Ἐρασίνου, ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ μέσου σχεδὸν τοῦ στυλοβάτου καὶ πρὸς δυσμικὴν κατεύθυνσιν μέγρι τῆς δυτικῆς γωνίας τῆς κιονοστοιχίας καὶ ἐντεῦθεν πρὸς νότον, εὐρέθησαν δὲ κατὰ χώραν καὶ κατὰ τὴν νοτίως τοῦ στυλοβάτου ἀνοικτὴν αὐλὴν ἅπαντα τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς Στοᾶς ἤτοι οἱ πώρινοι σφόνδυλοι τῶν κίωνων καὶ τὰ μαρμάρινα κιονόκρανα (εἰκ. 29), τὰ πώρινα γεῖσα καὶ οἱ κέραμοι τῆς στέγης. Ἀλλὰ σπουδαιότατον ἀποτέλεσμα τῆς ἐφετινῆς ἐρεῦνης ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις ἐνὸς τῶν πωρίνων

Εἰκ. 29. Ἐποψὶς τῆς Στοᾶς τῆς Βραυρωνῶνος ἐκ δυσμῶν.

ἐπιστυλίων, ὧν μέχρι σήμερον δὲν ἐγνωρίζομεν τὴν ὑπαρξιν, ἐξ

Εἰκ. 30. Κεφαλὴ ἄρκτου.

οὗ καὶ ὁ ἀνασκαφεὺς εἶχε συμπεράνει ὅτι τὰ ἐπιστύλια τῆς Στοᾶς ἦσαν ξύλινα, παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ὁρλάνδου, ὅστις ὀρθῶς, ὡς ἀποδεικνύεται, ὑπέθετεν ὅτι ταῦτα λόγῳ τοῦ κανονικοῦ τετραπλεύρου αὐτῶν σχήματος συστηματικῶς ἀνεξητήθησαν καὶ ἐξήχθησαν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους πρὸς ἄλλην χρῆσιν. Δύο ἕτερα τεμάχια ἐπιστυλίου εὑρέθησαν καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Στοᾶς.

Ἡρευνήθη ἐπίσης μετὰ μεγάλου κόπου, λόγῳ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων, ἡ θεμελίωσις τοῦ στυλοβάτου καὶ διεπιστώθη ὅτι οὗτος

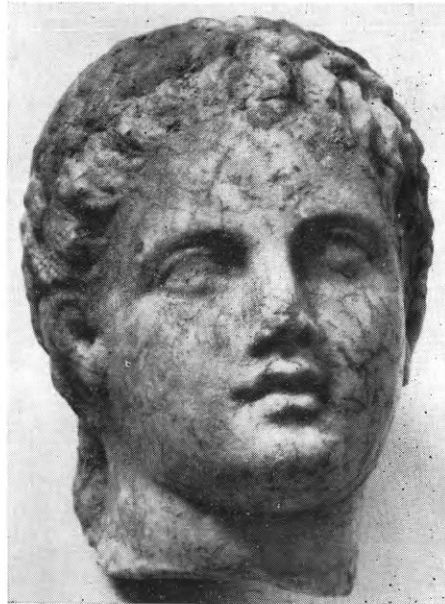
ἔστηρίζετο ἐπὶ ἰσχυροῦ θεμελίου ἀποτελουμένου ἐκ 4 ἄλλεπαλ-

Εἰκ. 31. Ὁ λιθόστρωτος δρόμος ἀπ' ἀνατολῶν.

λήλων δόμων ἐκ πωρολίθων κάτωθεν αὐτοῦ, ὕψ. 1.52 μ. Ὁ μαρμάρινος στυλοβάτης ἔχει ὕψος 0.203 καὶ μετὰ τῆς ὑποτομῆς 0.263. Τὸ θεμέλιον ἠδράζετο ἐπὶ ἀμμώδους ἐδάφους προφανῶς παρὰ τὰς ὀχθας τοῦ ποταμοῦ. Καὶ κατὰ τὴν ἐσκαφὴν ταύτην εὐρέθησαν εἰς τὰ κατώτερα στρώματα καὶ τινὰ ὄστρακα μεσοελλαδικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων.

Περαιτέρω πρὸς δυσμὰς εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀποκεκρουμένα γλυπτά τινὰ ἐξ ἀναθημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων μαρμάρινον ἀγαλμάτιον παιδὸς καὶ κεφαλὴ ἄρκτου (εἰκ. 30).

Εἰκ. 32. Μαρμαρινὴ κεφαλὴ ἄρκτου.

Εἰς τὸν δυτικὸν τομέα τῆς ἀνασκαφῆς καὶ δὴ κατὰ τὸ τρί-

τον ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν δωμάτιον τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τῆς Στοᾶς παρηκολουθήθη ὁ πέρυσιν ἀποκαλυφθεὶς λιθόστρωτος δρόμος, κατεσκευασμένος ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς Στοᾶς μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς, γενομένην προφανῶς λόγῳ πλημμύρας. Διεπιστώθη ὅτι ὁ δρόμος οὗτος ἄγει διαγωνίως ἐκ ΒΔ. πρὸς ΝΑ., δηλ. πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ ναοῦ, καὶ παρατηρήθη ὅτι

Εἰκ. 33. Μαρμαρίνη κεφαλὴ ἄρκτου.

διὰ τὴν κατασκευὴν του ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκτὸς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μαρμάρου ἐπιγραφαὶ καὶ γλυπτὰ (εἰκ. 31). Ἐντὸς τοῦ πρώτου παρὰ τὸν ναὸνωματίου εὐρέθησαν κατὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ δύο ὠραιόταται κεφαλαὶ ἄρκτων (εἰκ. 32 καὶ 33).

Ἄνεσκάφη ἐπίσης ἐξ ὀλοκλήρου ὁ περὶ τὸ δυτικὸν ἀνάλημμα τοῦ ναοῦ χῶρος, ἔνθα εὐρέθησαν κατὰ χώραν πολλοὶ κιβωτιόσχημοι λίθοι, ὥστε νὰ δύναται τὸ ἀνάλημμα νὰ ἀναστηλωθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος.

Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρέθη καὶ μικρὸν μαρμαρίνον ἄγαλμα Ἀρτέμιδος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἀποτελοῦν πιθανῶς ἀκρωτήριον τοῦ ναοῦ (εἰκ. 34).

Σπουδαιοτάτη εἰς ἀποτελέσματα ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς Στοᾶς, ὅπου τὰ Προπύλαια τοῦ Ἱεροῦ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπεκαλύφθησαν δύο ἀκόμη πλήρη δωμάτια τῆς Στοᾶς (εἰκ. 35). Καὶ ἐδῶ παρατηρήθησαν αἱ ὀπαὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου διὰ τὴν στήριξιν τῶν ξυλίνων δοκῶν τῶν κλινῶν, πρὸ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν αἱ τράπεζαι. Τὰ δωμάτια ταῦτα νομίζει ὁ ἀνασκαφεὺς ὅτι ἐχρησίμευον ὡς κοιτῶνες τῶν νέων παρθένων (ἄρκτων). Ἄνεσκάφη ἀκολούθως ὁ δυτικῶς καὶ βορείως τῶν Προπυλαίων χῶρος καὶ διεπιστώθη ὅτι μετὰ τὴν εἴσοδον ἐσχηματίζετο ἀνοικτὴ προσπέλασις εὐρισκομένη μεταξὺ τοῦ βορείου ὀπισθίου τοίχου τῶνωματίων τῆς Στοᾶς καὶ τῆς

κιονοστοιχίας ἐτέρου στωικοῦ οἰκοδομήματος εὐρισκομένου βορρειότερον. Ἄρχεται δὲ τὸ νέον τοῦτο στωικὸν κτίσμα ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῶν Προπυλαίων καὶ προχωρεῖ παραλλήλως πρὸς ταῦτα πρὸς δυσμὰς καὶ πέραν τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς μεγάλης ἱερᾶς Στοᾶς, ὁπόθεν ἐστρέφετο προφανῶς πρὸς νότον μέχρι τοῦ δυτικοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ, περικλεῖον οὕτω ὁλόκληρον τὸ ἱερὸν ἀπὸ βορρᾶ καὶ δυσμῶν (εἰκ. 37). Εἶναι πιθανὸν ὅτι προπύλαια θὰ εὐρεθῶσι καὶ πρὸς δυσμὰς, διὰ τοὺς προσκυνητάς, οἵτινες ἐπεσκέπτοντο τὸ ἱερὸν οὐχὶ ἐκ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ ἀλλ' ἐκ τῆς Μεσογαίας. Τὸ στωικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα ἀνεσκάφη κατὰ διαστήματα καὶ εἶχε τὸ αὐτὸ περίπου πλάτος πρὸς τὸ τῶν Προπυλαίων, ἐκτὸς δὲ τοῦ ἀνοικτοῦ ὑποστέγου πρὸς νότον δὲν ἔφερον ὀπισθεν πρὸς βορρᾶν δωμάτια. Στύλοι δὲν ἀνευρέθησαν· μόνον τετράγωνοι βάσεις

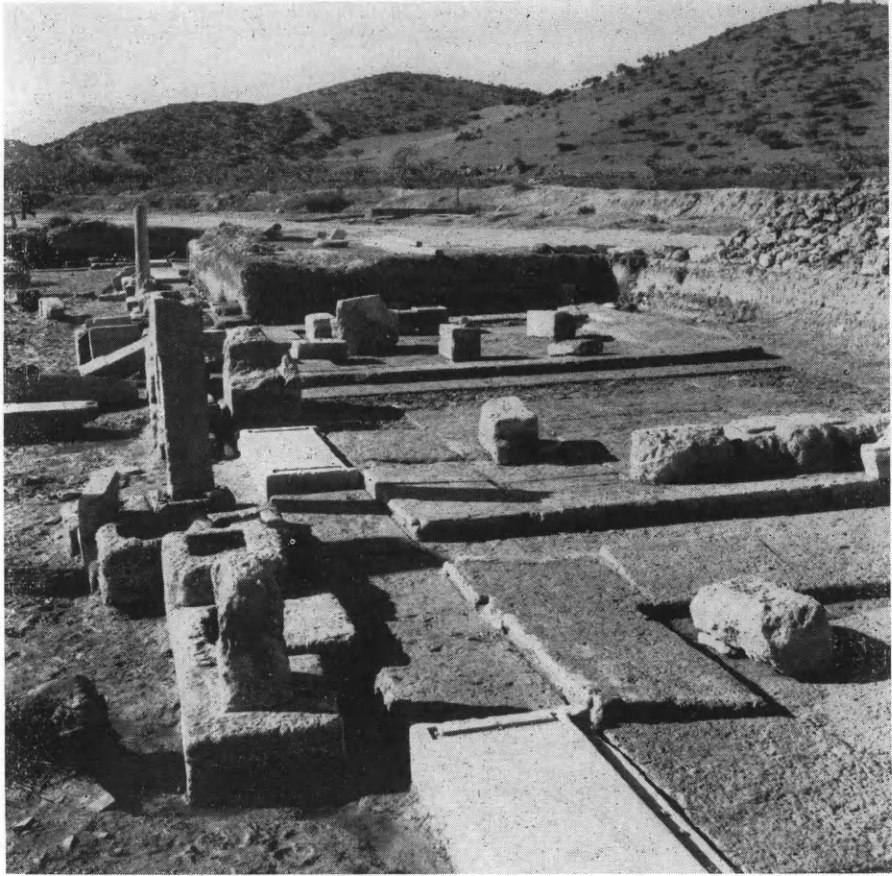

Εἰκ. 34. Μαρμάρινον ἄγαλμα Ἄφροδίτης.

εὐρέθησαν κατὰ χώραν καὶ κατὰ κανονικὰ διαστήματα στηρίζουσαι πιθανῶς τετραπλεύρους στύλους. Εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ ἀνοικτοῦ ὑποστέγου χώρου εὐρέθησαν κατὰ σειρὰν ἠνωμένοι πώρινοι βατήρες, μετ' ἐγκοπῆς εἰς τὸ κέντρον, πρὸς ἔνθεσιν ἀναθηματικῶν ἐνεπιγράφων στηλῶν ἢ ἀναγλύφων, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι καὶ τὸ στωικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα εἶχεν ἱερὸν σκοπὸν καὶ συνεδέετο πρὸς τὴν λατρείαν. Πάντως ἀκριβῆ συμπεράσματα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν πρὸ τῆς πλήρους ἀνασκαφῆς.

Μικρὰ ἀνασκαφὴ ἐγένετο καὶ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν βραχίονα τῆς μεγάλης Στοᾶς καὶ δὴ πρὸς ἑξακρίβωσιν ἂν ὑπῆρχον

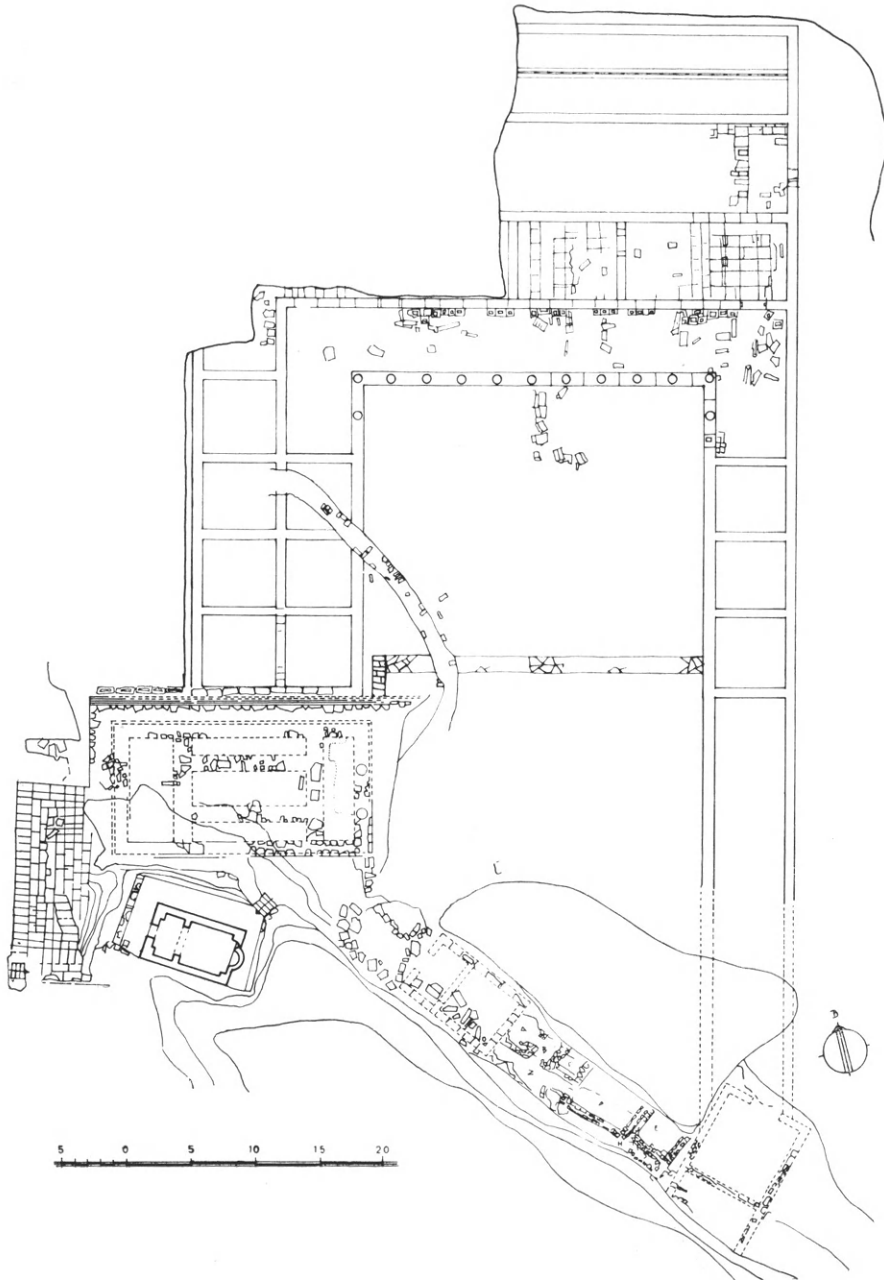
καὶ ἐνταῦθα δωμάτια ὡς κατὰ τὸν δυτικὸν βραχίονα. Διεπιστώθη δὲ ὅτι πρὸς ἀνατολὰς δὲν ὑπῆρχον δωμάτια ἀλλ' ὅτι ἡ Στοὰ ἐκλείετο ἐξ ἀνατολῶν διὰ τοῦ ὀπισθίου τοίχου, ὅστις ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ ἀνα-

Εἰκ. 35. Δωμάτια τῆς Στοᾶς.

τολικωτέρου δωματίου τῆς Στοᾶς. Διὰ μικρῶν δοκιμαστικῶν σκαφῶν πρὸς νότον διεπιστώθη ὅτι ὁ ἀνατολικὸς οὗτος βραχίων προεχώρει καὶ πέραν τῆς βορείου γραμμῆς τοῦ ναοῦ ἐξικνούμενος πιθανῶς μέχρι τῆς ἱερᾶς οἰκίας (σχεδιογρ. εἰκ. 36). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθησαν καὶ μάλιστα περὶ τὸ δυτικὸν ἀνάλημμα τοῦ ναοῦ καὶ τὸν λιθόστρωτον δρόμον κατὰ τὸν ἀρχαῖον βωμὸν πολλὰ ὄστρακα ἐξ ἀγγείων καὶ πηλίνων εἰδωλίων τοῦ 6^{ου} καὶ

ΙΕΡΟΝ ΒΡΑΥΡΩΝΙΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ

Είχ. 36. Σχεδιογράφημα του ιεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος,

τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ πολλὰ γλυπτά, ὧν τεμάχιά τινα συνεπλήρωσαν παλαιότερον εὑρεθέντα μαρμάρινα ἀγαλμάτια καὶ ἀνάγλυφα (εἰκ. 38). Μεταξὺ τούτων περιλαμβάνεται καὶ τὸ κάτω μέρος μετὰ τῶν ποδῶν καὶ τμήματος τῆς βάσεως μαρμαρίνου ἀγάλματος παριστῶντος Κυβέλην καὶ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ Ludwig Ross (κατὰ τὴν περιοδείαν αὐτοῦ τὸ 1847) ὡς εὐρι-

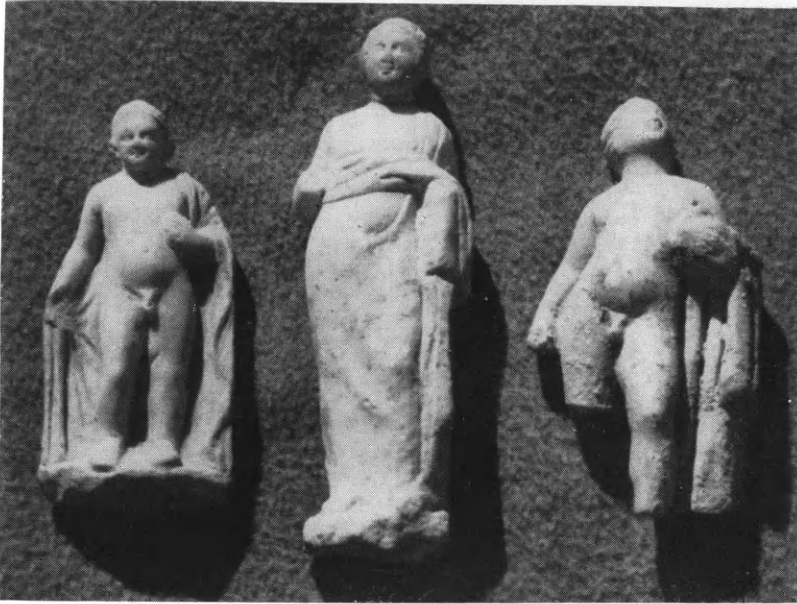

Εἰκ. 37. Τὰ ἀνατολικά Προπύλαια μετὰ τοῦ πρὸς βορρᾶν στοικοῦ οἰκοδομήματος.

σκομένου ἐν τῇ μικρᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Βραυρῶνι (εἰκ. 39).

Ἄλλὰ καὶ ὁ μικρὸς οὗτος χριστιανικὸς ναῖσκος ἐμελετήθη κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Π. Λαζαρίδη, ἀφοῦ ἀποκατεστάθη ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως καὶ ὁ ζωγραφικὸς αὐτοῦ διάκοσμος, συντηρηθεὶς καὶ καθαρισθεὶς ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ζωγράφου Τ. Μαργαριτώφ. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων ὁ ναῖσκος ἀνέλαβε μερικῶς τὴν παλαιότεραν αὐτοῦ μορφήν καὶ γοητείαν (εἰκ. 40). Εἶναι δὲ οὗτος μονόκλιτος ναὸς μετὰ ἡμισφαιρικοῦ τρούλλου ἐδραζομένου ἀμέσως ἐπὶ τῶν σφαιρικῶν τριγώνων, ἄνευ στηριγμάτων ἢ κιό-

νων καὶ μετὰ μικροῦ νάρθηκος στεγαζομένου διὰ μικροτέρου κωνοειδοῦς τρούλλου. Διὰ τῶν γενομένων ἐπισκευῶν ἀπεδείχθη ὅτι

Εἰκ. 38. Τέσσαρα μαρμάρινα ἀγαλμάτια.

ἡ σημερινὴ μορφή του ἀνάγεται εἰς τὸν 15^{ον} αἰῶνα, πρὸ δηλαδὴ τῆς νέας αὐτοῦ συντηρήσεως καὶ εἰκονογραφήσεως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁγίου Τιμοθέου, ἰδρυτοῦ τῆς Μονῆς Πεντέλης εἰς ἣν ἀνήκε καὶ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἡ περιοχὴ τῆς Βραυρῶνος. Παράστασις τοῦ Ἁγίου τούτου, ὡς καὶ τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος, ἀπεκαλύφθη πλήρως κατὰ τὸν γενομένον καθαρισμόν τῶν τοιχογραφιῶν, εὑρισκομένη ὑπὸ τὸ ἀριστερὸν τυφλὸν τόξον τοῦ νάρθηκος.

Εἰκ. 39. Ἀγαλμάτιον Κυβέλης.

Αἱ ἐργασίαι διαμορφώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐξαιρέτου τούτου ἀρχαιολογικοῦ χώρου συνεχίζονται προγραμματισθείσης ἤδη

Εἰκ. 40. Ἐπιτομή τοῦ ναύτου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

τῆς ἀποτελεσματικῆς ἀντλήσεως τῶν ὑδάτων καὶ τῆς πλήρους ἀναστηλώσεως τῆς ὥραιας Στοᾶς.

6. ΜΥΡΡΙΝΟΥΣ (Μερέντα).

Μικρὰν ἀνασκαφὴν ἐξετέλεσεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ κ. Ἰ. Παπαδημητρίου, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἐκτάκτου ἐπιμελητρίας κ. Καίτης Οἰκονομοπούλου-Νίνου, εἰς Μυρρινοῦντα (Μερέντα) τῆς Ἀττικῆς, 3 περίπου χιλιομέτρα ΝΑ. τοῦ χωρίου Μαροκοπούλου.

Ἐξ ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων καὶ πολλῶν λειψάνων ἀρχαίου οἰκισμοῦ, ἅτινα σώζονται κατὰ χώραν, ὀρθῶς ἐθεωρήθη, ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ἡ τοποθεσία Μερέντα, ὡς κατέχουσα τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου μεγάλου δήμου τῆς Ἀττικῆς Μυρρινοῦντος, οὗ καὶ διετήρησε μέχρι σήμερον μερικῶς παρεφθαρμένον τὸ ὄνομα. Σήμερον ἡ Μερέντα ἀποτελεῖ περικλειστον ἀμπελόφυτον κατὰ τὸ πλεῖστον κοιλάδα, πλουσίαν εἰς ὑπόγεια ὕδατα.

Ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων, προερχομένων ἐκ γενομένων κατὰ καιροὺς μικρῶν ἀνασκαφῶν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐκεῖθεν διήρχετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ μεγάλη ἐξ Ἀθηνῶν

πρὸς Σούνιον ὁδός, διευθυνομένη ἐκ Μερέντας πρὸς τὸ μικρὸν παλαιὸν χωρίον Κουβαρᾶ πλησίον τῆς Κερατέας. Κατὰ τὸ 1951 ἐξ ἀφορμῆς λαθραίας ἀνασκαφῆς διενεργηθείσης ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων κατὰ τὴν νοτιὰν κλιτὸν τοῦ χαμηλοῦ λόφου, ὅστις κλείει τὴν κοιλάδα ἀπὸ βορρᾶ, ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκάπτοντος καὶ τοῦ τότε ἐπιμελητοῦ Θεοχάρη πλούσιον νεκροταφεῖον τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ἐξ οὗ ἐξήχθησαν πολλαὶ ἐπιτύμβιοι λήκυθοι καὶ στῆλαι μεθ' ὠραίων ἀναγλύφων καὶ ἐπιγραφῶν, ἐναποκείμεναι σήμερον εἰς μικρὰν συλλογὴν τοῦ Μαρκοπούλου (εἰκ. 41).

Κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούλιον χωρικός ἐκ Μαρκοπούλου, καλλιερῶν ἀγρὸν του εἰς ἀπόστασιν 50 περίπου μέτρων βορείως τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ ἐκεῖ ἀρχαίου φρέατος παρὰ τὸ ἀντλιοστάσιον τοῦ ὕδραγωγείου τοῦ χωρίου, προσέκρουσε διὰ τοῦ μηχανικοῦ ἀρότρου εἰς τάφους

Εἰκ. 41. Μαρμαρινὴ λήκυθος ἐκ Μερέντας.

τινάς καὶ προσεκόμισεν εἰς Βραυρῶνα τεμάχιά τινα γεωμετρικῶν ἀγγείων. Ἐναληφθεῖσα ἄμέσως ἀνασκαφὴ δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων κατ' ἀρχὰς καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀκολούθως ἀπέδωκε πλούσια εὐρήματα, ἅτινα συντόμως περιγράφονται ἑνταῦθα.

Ἐνεσκάφησαν ἐν συνόλῳ 26 τάφοι, ἐξ ὧν οἱ 15 ἦσαν γεωμετρικῶν χρόνων καὶ δὴ τοῦ 2^{ου} ἡμίσεος τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ. Οἱ πλεῖστοι τούτων εἶχον ἀναταραχθῆ ἐκ τῆς βαθείας ἀρόσεως, εὐρισκόμενοι εἰς βάθος 0.70-0.80 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἀπλοῖ τετράπλευροι λάκκοι ἄνευ ἐπενδύσεως ἐκ πλακῶν κατὰ τὰς πλευράς, καλυπτόμενοι μόνον

διὰ ξυλίνων πιθανῶς δοκῶν καὶ σχιστολίθου (εἰκ. 42). Οἱ

Εἰκ. 42. Γεωμετρικὸς τάφος Μυρρινοῦντος.

νεκροὶ εὐρέθησαν κεκαυμένοι καὶ ὀστᾶ εὐρέθησαν ἐντὸς

Εἰκ. 43. Βόθρος.

τῶν παρ' αὐτοὺς πυρῶν ἢ τινῶν τῶν μεγάλων ἀμφορέων.

Μεταξὺ τῶν τάφων εὐρέθησαν τέσσαρες φρεατοειδεις λάκκοι μετ' ἐκτισμένων διὰ ξηρολιθιάς τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων, προφανῶς βόθροι προσφορῶν. Ἡ διάμετρος τούτων ἦτο τοῦ μικροτέρου 0.44 μ. καὶ τοῦ μεγαλυτέρου 1.50 μ. τὸ δὲ βάθος ἐκυμαίνετο ἀπὸ 0.50 μ. μέχρις 1 μ. περίπου.

Ἄξιος σημειώσεως εἶναι ὁ μεταξὺ τῶν τάφων 11 καὶ 15

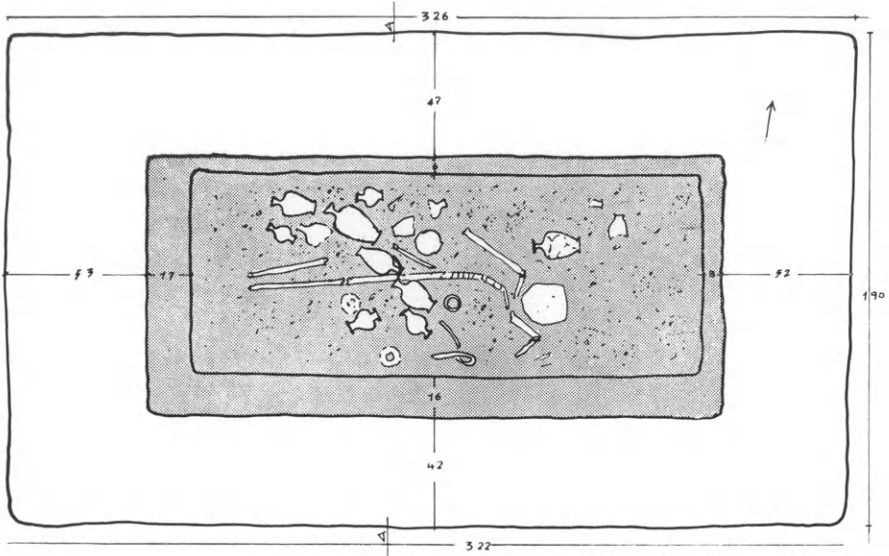

Εἰκ. 44. Τάφος κλασσικῶν χρόνων διὰ μαρμαρίνων πλακῶν.

τετράπλευρος λακκοειδής βόθρος μετὰ βαθμίδος κατὰ τὰ χεῖλη. Ἐπὶ τῆς νοτίας βαθμίδος ὑπῆρχεν ἐσκαμμένος μικρὸς λάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη πρόχους καὶ δύο μικρὰ ἀγγεῖα, ἐνῶ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἦτο τοποθετημένος ἡμικυλινδρικός κέραμος (καλυπτῆρ) σχηματίζων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς γωνίας τοῦ λάκκου ἀνοικτὴν αὐλάκα χρησιμεύουσαν προφανῶς διὰ τὰς ὑγρὰς χοάς (εἰκ. 43).

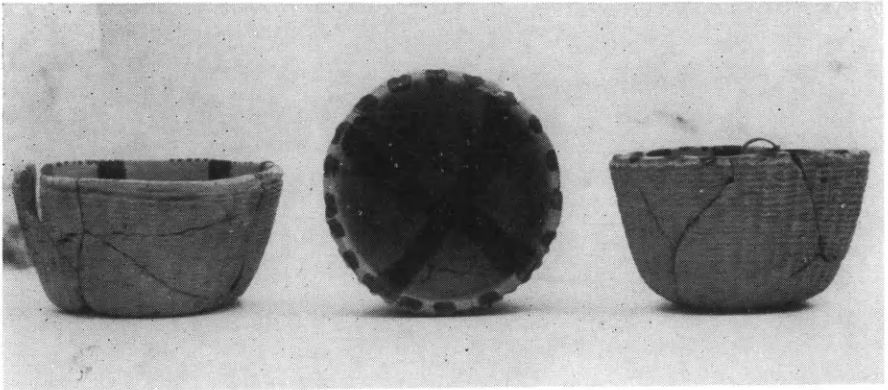
Οἱ λοιποὶ 11 τάφοι ἦσαν τοῦ τέλους τοῦ 6ου καὶ τοῦ

πρώτου ἡμίσεος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. Ἐἷς ἐκ τούτων, παιδικός, ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ κεραμίδων, καμαροσκεπής. Ἐἷς ἄλλος, λακ-

Εἰκ. 45. Κάτοπις τοῦ τάφου 13.

κοειδής, εἶχε τὰς πλευρὰς αὐτοῦ διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν ἐπενδεδυμένας καὶ ἐστεγάζετο διὰ δύο ἐπίσης μαρμαρίνων πλακῶν (εἰκ. 44). Οἱ ἄλλοι ἦσαν ἄπλοῖ τετράπλευροι λάκκοι στε-

Εἰκ. 46. Μικρὰ γεωμετρικῶν χρόνων ἀγγεῖα - κάλαθοι Μυρρινοῦντος.

γαζόμενοι πιθανώτατα ἰδιὰ ξυλίνων δοκῶν. Ἐκ τούτων ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ ὑπ' ἀριθ. 13 (εἰκ. 45) καὶ διὰ τὸ μέγεθος (3.26×1.90 πλάτος καὶ βάθος 2.50 μ.) καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς

κατασκευῆς (βαθμῖς-πεξούλι-εἰς βάθος 1.50 μ. πρὸς τοποθέτησιν τῶν δοκῶν) καὶ τὸ πλήθος τῶν

Εἰκ. 47. Ἡθμός τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 8ου αἰῶνος.

Εἰκ. 48. Μέγας γεωμετρικὸς ἀμφορεύς.

ἀνευρεθέντων ἐντὸς αὐτοῦ ἀγ-
γείων (15 περίπου). Καῦσις παρατηρήθη εἰς τινὰς ἐκ τῶν τά-

Εἰκ. 49. Γεωμετρικαὶ πυξίδες Μυρρινοῦντος.

φων, εἰς οὓς ὑπῆρχον κάθετοι αὐλακες πρὸς ἀερισμὸν τῆς πυρᾶς.
Ἐφέτος ἀνεσκάφη μόνον ἡ περιοχὴ, ἡ νοτίως τοῦ ἀρχαίου

δρομου, οὔτινος εὐρέθη τμήμα ἔχον πλάτος 3 περίπου μέτρων,

Εἰκ. 50. Μελανόμορφοι λήκυθοι ἐκ πυρᾶς Μυρρινοῦντος.

ἀφῆθη δὲ ἄσκαφον τὸ πρὸς βορρᾶν μέρος τοῦ νεκροταφείου, ἔνθα περιλαμβάνονται κυρίως τάφοι ἀρχαϊκῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων.

Εἰκ. 51. Λευκή πυξίς τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Τὰ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα εἶναι διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Τὰ γεωμετρικὰ εἶναι ἐξαιρετικῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως καὶ παρουσιάζουν ποικιλίαν μορφῶν καὶ σχεδίων. Ἄλλα ἐξ αὐτῶν εἶναι μικρὰ ἐν εἴδει καλᾶθων, προερχόμενα ἐκ παιδικῶν τάφων (εἰκ. 46), ἄλλα ἠθμοὶ μεθ' ὠραίας ἐκ πεσσῶν διακοσμήσεως (εἰκ. 47), ἄλλα πρόχοι καὶ μεγάλοι ἀμφορεῖς μετὰ παραστάσεων ἐκφορᾶς καὶ πολεμιστῶν (εἰκ. 48), ἄλλα πυ-

ξίδες (εἰκ. 49) κλπ. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ δύο ὠραῖα μετὰ μελανῆς βαφῆς εἰδώλια, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἰσπέως, προερχόμενον πιθανάτατα ἐξ ἄρματος ἐκφορᾶς.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀγγείων ὠραιόταται εἶναι δύο μελανόμορφοι λήκυθοι τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ. (εἰκ. 50) καὶ μικρὰ λευκὴ πυξίς μετὰ θαυμασίας παραστάσεως Νικῶν καὶ ἐπιγραφῆς ΚΑΛΗ, τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. (εἰκ. 51).

7. ΚΩΠΑΪΣ. Ἄρνη (Γκλᾶ).

Ἐν Ἄρνη τῆς Κωπαΐδος ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ 1960 διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Θρεψιάδη αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὰ ἐξῆς σημεῖα τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως: α) εἰς τὰς πύλας β) εἰς τὴν καλουμένην ἀγορὰν γ) εἰς τὸν προστατευτικὸν περίβολον τοῦ ἀνακτόρου καὶ τὴν αὐλήν του καὶ δ) εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνάκτορον.

α) Πύλαι. Ἐκ τῶν τεσσάρων πυλῶν ἐξηκολούθησαν ἔρευναι εἰς τὰς τρεῖς, ἥτοι τὴν βόρειον, τὴν διπλὴν νοτιοανατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν, τὴν καὶ πύλην τῆς Συκῆς καλουμένην.

Εἰς τὴν βόρειον πύλην ἠρευνήθη ἡ ἀπομείνασα ἐπίχωσις τῆς εἰσόδου αὐτῆς, καθὼς καὶ τοῦ ἀριστερᾶ τῷ εἰσερχομένῳ ὑποστέγου της, διεπιστώθη δὲ ὅτι τὸ δάπεδον ἀμφοτέρων ἀπετελεῖτο ἐξ ἰσχυρῶς πατημένης γῆς μετὰ μικρῶν λιθαρῶν καὶ ὅτι τὴν μορφήν αὐτὴν εἶχε καὶ τὸ κατάστρωμα τοῦ δρόμου, ὁ ὁποῖος ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς θύρας τῆς πύλης καὶ κατηυθύνετο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ δίοδος τῆς πύλης ταύτης σύγκειται ἐκ δύο διαφορετικοῦ ὑψομέτρου δαπέδων, τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὸ ὁποῖον κατέληγεν εἰς τὸν ἐγκάρσιον τοῖχον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίζετο ἡ ἐξωτερικὴ δίφυλλος θύρα, καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὑψηλοτέρου τοῦ πρώτου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τὰ δάπεδα τοῦ ὑποστέγου καὶ τοῦ θυρωρείου ὑψόμετρον κειμένου, μὲ μικροτέραν δὲ τοῦ πρώτου κλίσιν καταλήγοντος εἰς τὸ κατώφλιον τῆς δευτέρας ἐσωτερικῆς θύρας. Τὰ εὐρεθέντα ὄστρακα ἦσαν ὀλίγα ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ τῶν τελευταίων ΥΕ III χρόνων (εἰκ. 52).

Αἱ εἰς τὴν διπλὴν ΝΑ. πύλην ἔρευναι ἔγιναν εἰς ἀμφοτέρας

τὰς διόδους μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅπου ἡ ὀλίγη ἐπίκωσις αὐτῶν ἦτο ἀνάμεικτος μὲ αἰθάλην προελθοῦσαν ἐξ ἰσχυρᾶς πυρκαϊᾶς. Εἰς μίαν τῶν εἰσόδων αὐτῶν, τὴν δυτικὴν, ἐντὸς τοῦ

Εἰκ. 52. Ἐγχρωμα ΥΕ III ὄστρακα ἐκ τῶν περὶ τὰς πύλας τῆς Ἄρνης ἐρευνῶν.

στρώματος τῆς αἰθάλης εὐρέθησαν τμήματα περονῶν χαλκῶν καὶ λεπὶς ὄψιανου.

Τέλος τὸ δάπεδον τῶν διόδων ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ φυσικοῦ βράχου καταλλήλως, ὅπου ἦτο ἀνάγκη, λαξευμένου καὶ συμπεπληρωμένου εἰς τὰς ὑπαρχούσας ἀνωμαλίας διὰ πλακοειδῶν λίθων.

Ἡ ἐρευνηθεῖσα διόδος τῆς δυτικῆς πύλης ἀπεκάλυψε τὴν ἐκ πλακοειδῶν λίθων ἐλαφρῶς βαθμιδωτὴν στρῶσιν τῆς, ἡ ὁποία ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου.

Ἡ περὶ τὴν πύλην ταύτην ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη κατὰ τὴν

βόρειον ἔξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ θυρωρείου τῆς, ἐκεῖ δὲ διεπιστώθη ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτὴν ἔβαινε ἀνηφορικὴ ἐκ λίθων ἀργῶν ἄνοδος (rampe), ἣ ὁποία ὠδήγει, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἔξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ δεξιᾶ τῷ εἰσερχομένῳ θυρωρείου-ὑποστέγου τῆς νοτίας πύλης, εἰς ἔπαλξιν τοῦ τείχους, ἀπὸ τῆς ὁποίας κατώπτεον τοὺς ἐκ Κωπῶν ἐρχομένους.

Δυστυχῶς ἐκτὸς τοῦ λιθοστρώτου τούτου ἀνηφορικοῦ δρόμου οὐδὲν ἄλλο ἵχνος ἐπάλλξεως ἐσώθη ἐπὶ τοῦ τείχους, διότι τοῦτο ἔχει ἀροκετὰ καταστραφῆ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό.

Οὕτω εἰς τὰς δύο ἐκ τῶν τεσσάρων πυλῶν, δηλαδὴ τὴν μνημειακὴν νοτίαν πύλην καὶ τὴν δυτικὴν, ἔχομεν εἰδικῶς κατεσκευασμένας ἀνόδους πρὸς τὰς ἐπάλλξεις, ὅπερ δεικνύει τὴν σπουδαιότητα ἀμφοτέρων ἀπὸ πολεμικῆς ἀπόψεως.

Ἐρευνα εἰς τὸν περὶ τὴν πύλην ταύτην ἐσωτερικὸν χῶρον καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς—περὶ τὰ δέκα μέτρα πρὸς βορρᾶν—ἀπόστασιν ἀπεκάλυψε τὰ ἐρείπια μικροῦ ναοῦ μονοκλίτου, πιθανῶς τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, ἐσωτ. διαστάσεων 11.60×5.80 μ., τὸν ὁποῖον ὁ de Ridder ἀναφέρει ὡς παρατηρηθέντα εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Ulrichs. Πρόκειται περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν καταφυγόντων ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 περιοίκων κτισθέντος πτωχικοῦ χωρίου.

β) Ἄγορά. Αἱ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν παλαιότερων ἀρχαιολόγων καλουμένην ἀγορὰν ἔρευνα ἐπ' εὐκαιρίᾳ καθαρισμοῦ τοῦ ὄλου χώρου ἐφανερώσαν, ὅτι καὶ αὕτη, καθὼς καὶ ὁ μετ' αὐτῆς συνδεόμενος προστατευτικὸς τοῦ ἀνακτόρου περίβολος, ἀποτελοῦσιν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀνακτόρου ἐνιαῖον συγκρότημα. Λεπτομερεστέρα ὁμως ἔρευνα τῆς ἀγορᾶς θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν πληρεστέραν ἀποκάλυψιν τῶν ἐν αὐτῇ κτηρίων.

Ἡ ἀγορά (εἰκ. 53), ἣ ὁποία χωρίζεται ἀπὸ τῆς ὑπολοίπου περὶ τὸ ἀνάκτορον περιοχῆς διὰ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ προστατευτικοῦ τοῦ ἀνακτόρου περιβόλου, ἀποτελεῖ μέγα ὀρθογώνιον μὲ ἐλαφρῶς συγκλινούσας πρὸς νότον τὰς μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς, μήκους δὲ πλευρῶν βορείου 160 μ., ἀνατολικῆς 170 μ., δυτικῆς 168 μ. καὶ νοτίας 144 μ. περίπου. Παρὰ τὰς μακρὰς αὐτῆς πλευρὰς ἀνοίγονται στοαὶ ἔμπροσθεν πιθανῶς δωματίων—ἐργαστηρίων;—

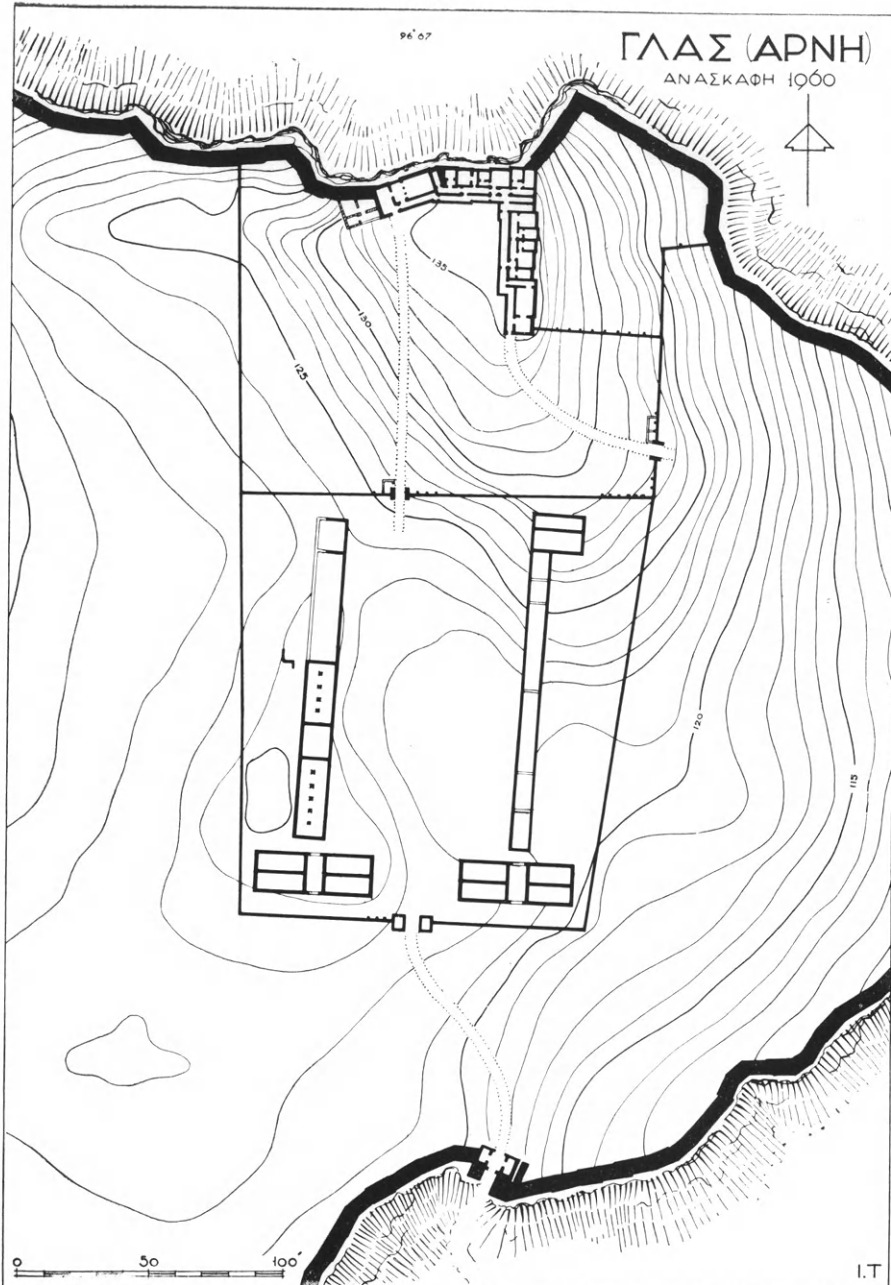
ἐνῶ τὰ τέρματα τῶν στοῶν αὐτῶν πρὸς νότον καὶ βορρᾶν ἔκλειον ἄλλα συγκροτήματα οἰκοδομημάτων.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς εἶναι ἄγνωστον ἀκόμη τί ὑπῆρχε. Πιθανώτατα ἦτο ὁ χῶρος ἐλεύθερος οἰκοδομημάτων καὶ ἐχρησίμευεν ὡς τόπος συγκεντρώσεων.

Τῶν δύο κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς στοῶν ἢ ὑποστύλων αἰθουσῶν ἐξηκριβώθη τὸ διάγραμμα καὶ ἀπεκαλύφθησαν αἱ βάσεις τῶν κίωνων, ἐννέα ἐν ὄλῳ (εἰκ. 53). Ἐξηκριβώθη ἐπίσης τὸ διάγραμμα τοῦ παρὰ τὴν ἀπέναντι ἀνατολικὴν πλευρὰν μακροῦ, στωικοῦ πιθανῶς, οἰκοδομήματος καὶ τέλος τῶν δύο ἐκατέρωθεν τῆς νοτίας πύλης τῆς ἀγορᾶς καὶ καθέτως πρὸς τὰς μακρὰς στοὰς οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦνται ἐκ δύο πτερύγων ἐκατέρωθεν διαδρόμου μὲ δύο εἰσόδους, ἐκάστης πάλιν πτέρυγος ἀποτελουμένης ἐκ δύο ἀπολύτως ἴσων ἐπιμήκων διαμερισμάτων. Ἐξηκριβώθη ἀκόμη καὶ τὸ διάγραμμα τοῦ παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ δυτικοῦ ἐπιμήκους οἰκοδομήματος κτηρίου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἐπιμήκη, διαφόρων ὅμως διαστάσεων, διαμερίσματα.

Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ἀγορᾶς καταλήγει δρόμος ἐκκινῶν ἀπὸ τῆς νοτίας τοῦ περιβόλου πύλης (εἰκ. 53). Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου εἶναι 5.60 μ., περὶ δὲ τὸ μέσον αὐτῆς ἐγκάρσιος τοῖχος, πλάτους 1.15 μ., ἐχρησίμευεν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰς πύλας τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως, ὡς κατώφλιον τῆς διπλῆς ξυλίνης θύρας. Τὸ δάπεδον τῆς διόδου, καθὼς καὶ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς δύο δωματίων θυρωρείων, τὰ ὅποια σημειώνει εἰς τὸ σχέδιόν του ὁ Noack, ἀπετελεῖτο ἐκ λίθων καλῶς ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους στερεωμένων.

Ὁ τρόπος κατασκευῆς τῶν θυρωρείων, σωζομένων εἰς ὕψος μόλις 0.45 μ., τοῦ περιβόλου τῆς ἀγορᾶς, τοῦ προστατευτικοῦ περιβόλου τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἐν γένει τοῦ ὅλου κτηριακοῦ συγκροτήματος εἶναι ὅμοιος. Ἦτοι λίθοι ἀδρῶς πελεκημένοι, μετρίων ἢ μεγάλων διαστάσεων, ἄνευ τινὸς συνδετικῆς ὕλης καὶ μόνον διὰ μικροτέρων λίθων στερεούμενοι, εἶναι ἐκτισμένοι κατὰ τὸ ψευδοπολυγωνικὸν σύστημα καὶ μόνον κατὰ τὰς γωνίας αὐτῶν καὶ παρὰ τὰς εἰσόδους ἔχουν κτισθῆ κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον.

Εἰκ. 53. Διάγραμμα τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἄρνης.

Τὰ ἐκ τῆς περὶ τὴν πύλην ταύτην ἀνασκαφείσης ἐπιχώσεως ὄστρακα εἶναι τῶν αὐτῶν χρόνων μὲ ἄλλα μέχρι σήμερον ἀνευ-

ρεθέντα εις ὅλας τὰς ἐρευνηθείσας θέσεις τῆς ἀκροπόλεως, ἦτοι τῶν τελευταίων ΥΕ III χρόνων.

Εἶναι ἐπομένως βέβαιον, ὅτι καὶ τῆς ἀγορᾶς ἢ κατασκευῆ, παρὰ τὴν ὁμολογουμένως κλασικότητα τοῦ σχεδίου της, εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν τοῦ ἀνακτόρου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βεβαιώνεται καὶ ἐκ τῆς ὀργανικῆς της συνδέσεως πρὸς τὸν προστατευτικὸν τοῦ ἀνακτόρου περιβόλον καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνάκτορον, τὸ ὁποῖον πάλιν συνδέεται ὀργανικῶς πρὸς τὸν περιβόλον του.

γ) Προστατευτικὸς περιβόλος καὶ αὐλὴ τοῦ ἀνακτόρου. Ὡς γίνεται φανερὸν ἐκ τοῦ παρατιθεμένου σχεδιογραφήματος (εἰκ. 53) τὰ δύο σκέλη τοῦ περιβόλου, ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, ἐκκينوῦν ἀπὸ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς ἰκανήν, 50-70 μέτρων, ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἀνακτόρου, ἢ ὁποῖα συμπίπτει ἐδῶ μὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ τεῖχος. Αἱ δύο αὗται πλευραὶ τοῦ περιβόλου κατευθυνόμεναι πρὸς νότον σχηματίζουν τὴν πρὸ τοῦ ἀνακτόρου αὐλήν, ἢ ὁποῖα κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς τμήμα χωρίζεται δι' ἐνδιαμέσου τοίχου εἰς δύο μέρη. Συνέχειαν τῶν σκελῶν αὐτῶν πρὸς νότον ἀποτελοῦν αἱ μακραὶ πλευραὶ τῆς ἀγορᾶς, ἀπὸ τῆς ὁποίας χωρίζει τὴν αὐλήν, ὡς εἴπομεν, τοῖχος μήκους 160 περίπου μέτρων καὶ μετὰ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνεῖ διὰ πύλης.

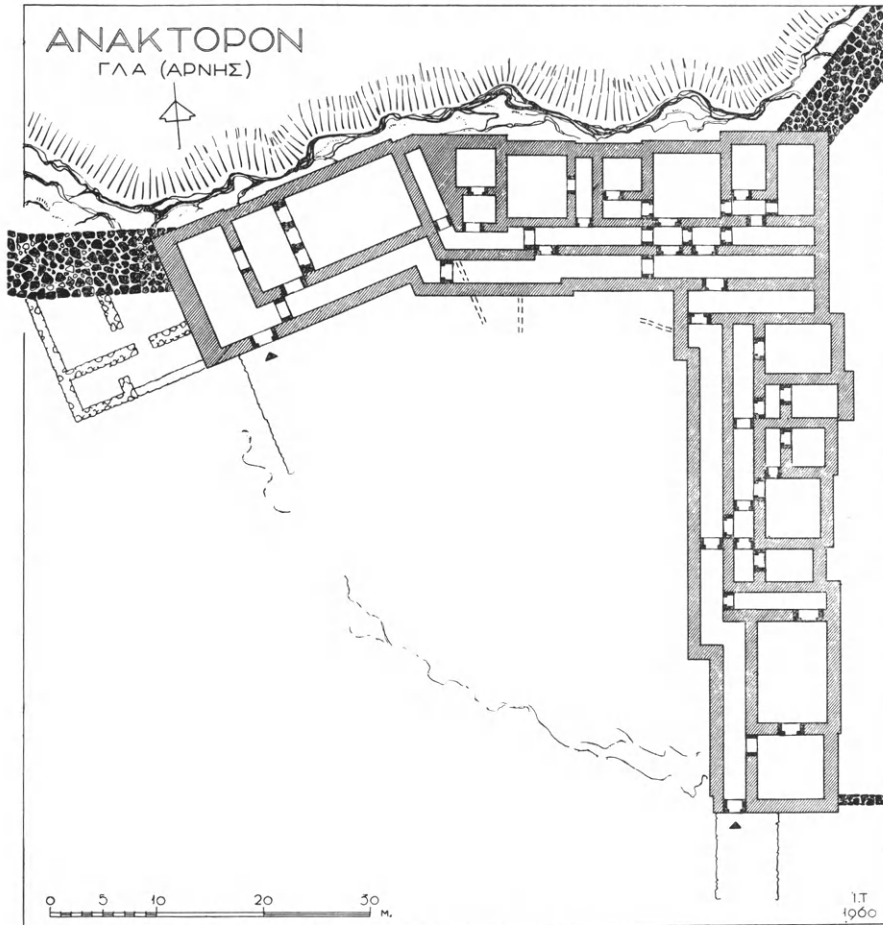
Ὁ περιβόλος οὗτος κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν του ὄψιν καὶ κατὰ διαστήματα κυμαινόμενα μεταξὺ 3 καὶ 4 μέτρων ἔχει ἀντηρίδας διαστάσεων 1.20×0.50 μ., αἱ ὁποῖαι θὰ συνετέλουν γενικῶς εἰς τὴν μεγαλυτέραν στερεότητα αὐτοῦ καὶ θὰ ἐνίσχυον τὴν ἀντίστασιν του κατὰ τῆς ὠθήσεως τῆς ὑπερκειμένης ποτὲ ἐπιχώσεως. Αἱ ἀντηρίδες αὗται θὰ ἔπρεπε κανονικῶς νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου, φαίνεται ὅμως ὅτι τοῦτο ἀπεφεύχθη διὰ λόγους καὶ ἀσφαλείας καὶ καλυτέρας ἐμφανίσεως.

Τὸ μήκος τῶν δύο σκελῶν τοῦ περιβόλου εἶναι τοῦ μὲν δυτικοῦ 126 περίπου μέτρα, τοῦ δὲ ἀνατολικοῦ 115 καὶ τοῦ διαχωριστικοῦ τοῦ ἐκκινούντος παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ἀνακτόρου 50 μ.

Εἰς τὴν αὐλήν τοῦ ἀνακτόρου εἰσερχόμεθα διὰ δύο πυλῶν, τῆς μιᾶς εὐρισκομένης παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς

πλευρᾶς τοῦ προστατευτικοῦ περιβόλου τῆς δὲ ἄλλης πρὸς νότον εἰς τὸν μεταξὺ τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς διαχωριστικὸν τοῖχον.

Ἄμφοτέρων τῶν πυλῶν ἡ ὕπαρξις ἦτο ἤδη γνωστή, ὁ δὲ Noack τὰς ἐσημείωσεν εἰς τὸ σχέδιόν του διὰ τῶν γραμμῶν F

Εἰκ. 54. Διάγραμμα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ἀρνης.

καὶ G, χωρὶς ὅμως νὰ τὰς ἀνασκάψῃ. Ἡ νοτία πύλη, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν (α), ἀνοίγματος 4.60 μ., εὐρίσκεται ἀπέναντι μὲν τῆς πύλης τῆς ἀγορᾶς οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὸν ἄξονά της καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς ἀγορᾶς μετὰ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ ἀνακτόρου. Ἐξ αὐτῆς ἄρχεται ὁδός, ἡ ὁποία, κατ' εὐθειαν σχεδὸν βαίνουσα, καταλήγει εἰς ἀνδρῶν σχηματιζόμενον πρὸ τῆς εἰσό-

δου τοῦ ἀνακτόρου, τῆς εὐρισκομένης παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείου πτέρυγος.

Ἡ πύλη α ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ σφῆζει μικρῶν διαστάσεων θυρωρεῖον (εἰκ. 54), τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι ἐσώθησαν εἰς χαμηλὸν ὕψος.

Ἡ ἀνατολικὴ πύλη (β) εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 15 μ. περιπίου ἀπὸ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου ἔχει ἄνοιγμα 5 μέτρων καὶ σφῆζει δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ θυρωρεῖον καὶ συνεχόμενον δωμάτιον, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρέθησαν τμήματα πίθου καὶ τεμάχια προερχόμενα πιθανῶς ἐκ τραπέζης ἐργαστηρίου. Δὲν ἀποκλείεται τὸ δεύτερον τοῦτο δωμάτιον νὰ ἦτο ἀγγειοπλαστεῖον.

Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἐκτίσθησαν μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ περιβόλου, καθὼς καὶ τὸ δάπεδον αὐτοῦ, ἐσώθησαν εἰς καλὴν κατάστασιν. Εἰς καλὴν κατάστασιν ἐσώθη ὡσαύτως καὶ τὸ δάπεδον τῆς διόδου τῆς πύλης, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκ πλακοειδῶν λίθων καὶ ἐλαφρῶς βαθμιδωτόν. Εἰς τὴν πύλην αὐτὴν κατέληγε δρόμος ἐκκινῶν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀκροπόλεως ἕως καὶ ἐκ τῆς βορείου πύλης, συνεχιζόμενος δὲ καὶ μετὰ τὴν διόδον αὐτῆς καὶ διαγραφῶν καμπύλην κατέληγεν εἰς τὴν πρὸ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου ἐπικλινῆ ἐκ μεγάλων λίθων ἄνοδον (rampe), τὴν ὁποίαν ὁ de Ridder ἐξέλαβεν ὡς πύργον.

Εἰς ἀμφοτέρως τὰς πύλας καθὼς καὶ εἰς μίαν τομὴν, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ περιβόλου καὶ εἰς ἀπόστασιν περὶ τὰ 15 μέτρα ἀπὸ τοῦ θυρωρεῖου τῆς πύλης (β), τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα εἶναι ἐπίσης τῶν τελευταίων ΥΕ III χρόνων.

Ἡ μεγάλη αὐλὴ τοῦ ἀνακτόρου, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἀνατολικῶς καὶ νοτίως αὐτοῦ πέραν τῶν ἰχνῶν τῶν δρόμων καὶ τῶν ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν τοῦ ἀνακτόρου οὐδὲν ἄλλο μέχρι τοῦδε ἀπέδωκε.

δ) Τὸ ἀνάκτορον (εἰκ. 54). Εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ λόφου καὶ ἡ μία—ἡ βόρειος—αὐτοῦ πλευρὰ συμπίπτει πρὸς τὸν ὀχρωματικὸν περιβόλον τῆς ἀκροπόλεως. Σύγκειται ἐκ δύο πτερῶν, αἱ ὁποῖαι συναπτόμεναι κατ' ὀρθὴν γωνίαν σχηματίζουν τὸ γράμμα Γ καὶ ἔχουν εἰς τὰ δύο ἄκρα

των, τὸ δυτικὸν καὶ τὸ νότιον, ἀνὰ μίαν μεγάλην αἴθουσαν ἢ μέγαρον (εἰκ. 55 καὶ 56). Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν μεγάρων μεσολαβεῖ πλῆθος δωματίων, τὰ ὁποῖα, ὅπως καὶ τὰ ἴδια τὰ μέγαρα, ἐπικοινωνοῦν διὰ διαδρόμων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διπλῶν (εἰκ. 57). Οἱ διάδρομοι αὐτοὶ διατρέχουν τὰς ἐσωτερικὰς πλευρὰς τοῦ ἀνα-

Εἰκ. 55. Ὁ διάδρομος καὶ τὸ μέγαρον τῆς βορείου πτέρυγος μετὰ τοῦ κατωφλίου τῆς τριθύρου εἰσόδου του.

κτόρου ἦτοι τὴν δυτικὴν τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος καὶ τὴν νοτίαν τῆς βορείου.

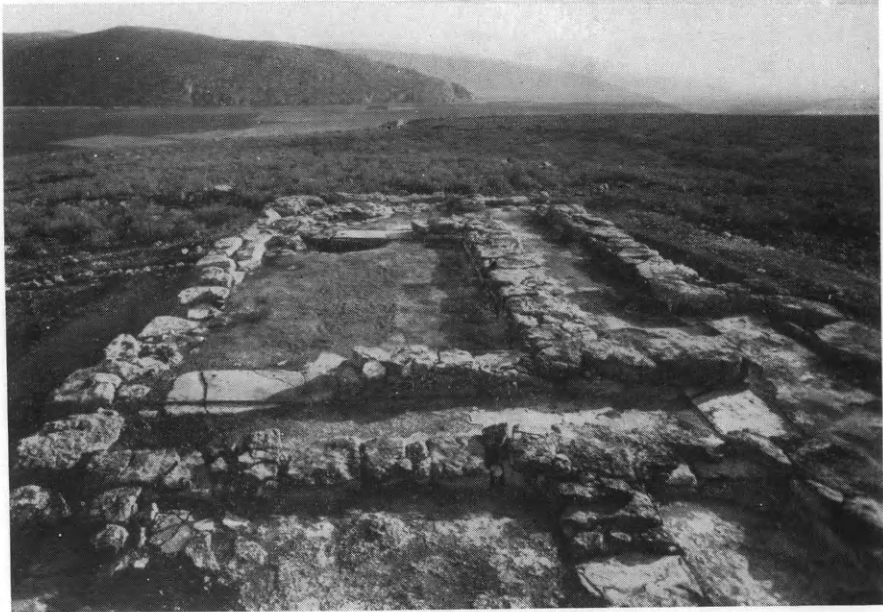
Ἡ πρὸς τὸ ἀνάκτορον προσπέλασις γίνεται διὰ τῶν ἐκ τῶν πυλῶν (α) καὶ (β) ἐκκινούντων δύο δρόμων, ἡ δὲ εἰς αὐτὸ εἴσοδος διὰ δύο θυρῶν ἀνοιγομένων, τῆς μιᾶς παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείου πτέρυγος, τῆς ἄλλης κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος, ἀμφοτέρων δὲ εἰς τὸ ἄκρον τῶν πρὸ τῶν μεγάρων διαδρόμων.

Καὶ εἰς τὰ δύο μέγαρα ἡ εἴσοδος γίνεται διὰ θυρῶν ἀνοιγομένων εἰς προθαλάμους—προδόμους—οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ διὰ θυρῶν ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν διαδρόμων.

Ὁ πλήρης καθαρισμὸς ὀλοκλήρου τοῦ ἀνακτόρου παρέσχε τὸ ἀκριβὲς σχέδιον αὐτοῦ καὶ λεπτομερείας τὰς ὁποίας δὲν εἶχε

προσέξει ὁ de Ridder, ὅπως π.χ. τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν τοῦ μεγάρου τῆς βορείου πτέρυγος, τοῦ καὶ σπουδαιότερου, καὶ τὴν ὑπαρξιν διαφόρων θυρῶν ἰδίως δὲ τῆς κυρίας εἰσόδου αὐτοῦ τῆς εὐρισκομένης, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείου ἐπίσης πτέρυγος.

Ἡ διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ κ. Θρεψιάδη διαπιστωθεῖσα μορφή τοῦ μεγάρου ἔχει ὡς ἑξῆς: Διὰ τῆς κυρίας εἰσόδου, πρὸ τῆς ὁποίας

Εἰκ. 56. Τὸ μέγαρον καὶ ὁ διάδρομος τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος με ἄποψιν πρὸς νότον.

ὑπάρχει, ὡς εἴπομεν, ἄνδρον, εἰσήρχετό τις εἰς εὐρὴν προθάλαμον καὶ διὰ θύρας ἀνοιγομένης εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοῦ τοίχου εἰς δεύτερον στενότερον προθάλαμον ἢ πρόδομον. Ἐξ αὐτοῦ διὰ τριῶν μεγαλοπρεπῶν θυρῶν, αἱ ὁποῖαι καταλαμβάνουν ὀλόκληρον τὴν πρὸς ἀνατολὰς πλευράν του στερεοῦμεναι ἐπὶ τετραγώνων παραστάδων καὶ ἐνθυμίζουσαι τοὺς λελυμένους τοίχους τῶν κρητικῶν ἀνακτόρων, εἰσήρχετό τις εἰς τὸ κυρίως μέγαρον.

Διεπιστώθη προσέτι ἡ ὑπαρξίς τελείου ἀποχετευτικοῦ συστήματος τοῦ ἀνακτόρου, οἱ τρεῖς ἀγωγοὶ τοῦ ὁποίου ἔφερον τὰ ὕδατα ἐκ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ ἀνακτόρου ὑπ' αὐτὸ τὸ ἀνάκτορον ἔξω τῆς βορείου αὐτοῦ πλευρᾶς.

Τὰ δάπεδα ἐξ ἄλλου τῶν δωματίων καὶ τῶν δύο μεγάρων καθὼς καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα στρώματα τῶν ἀμμοκονιαμάτων τῶν τοίχων—τρεῖς παχύταται στρώσεις διακρίνονται ἀκόμη καὶ σήμερον—φανερόνουν, ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς του δὲν ἦτο σύντομος, ὡς θέλει ὁ de Ridder, τὰ δὲ ἀνευρεθέντα ὄστρακα τῶν τελευταίων ΥΕ ΙΙΙ χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινὰ ὑψιπόδων κυλίκων, ὀρίζουν καὶ τὴν χρονολογίαν αὐτοῦ.

Εἰκ. 57. Ἡ ἀνατολικὴ πτέρυξ τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τὸν διπλοῦν τῆς διάδρομον.

Οἱ πλατεῖς ἐξ ἄλλου τοῖχοι τοῦ ἀνακτόρου, ἐξωτερικοὶ καὶ ἐσωτερικοὶ, ἢ καλῆ τούτων κατασκευὴ καθὼς καὶ τὸ πλήρες ἀποχετευτικὸν σύστημα φανερόνουν, ὅτι τοῦτο ἦτο διώροφον καὶ ὅτι, ὅπως ἴσως καὶ τὸ τεῖχος τοῦ περιβόλου, πιθανῶς εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη του ἦτο ἐκτισμένον δι' ὀπτοπλίνθων, τεμάχια τῶν ὁποίων εὐρέθησαν εἰς διάφορα σημεία του καθὼς καὶ εἰς τὰ βαθύτερον παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείου πτέρυγος εὐρισκόμενα διαμερίσματα τῶν φρουρῶν τοῦ ἀνακτόρου, τὰ ὁποῖα ὁ de Ridder εἶχεν ἐπίσης ἐκλάβει ὡς πύργον.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως τῶν εὐρημάτων εἶναι τὸ ἥμισυ

διπλοῦ κέρατος ἐκ πόρου λίθου (εἰκ. 58) ὁμοίου πρὸς τὰ τῶν κρητικῶν ἀνακτόρων, διασωθὲν εἰς τρία ἀπολύτως συναρμοζόμενα τεμάχια. Τοῦτο ἀνευρέθη εἰς τὴν αὐλὴν πλησίον τῶν ἀγωγῶν παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν δύο πτερύγων τοῦ ἀνακτόρου σχηματιζο-

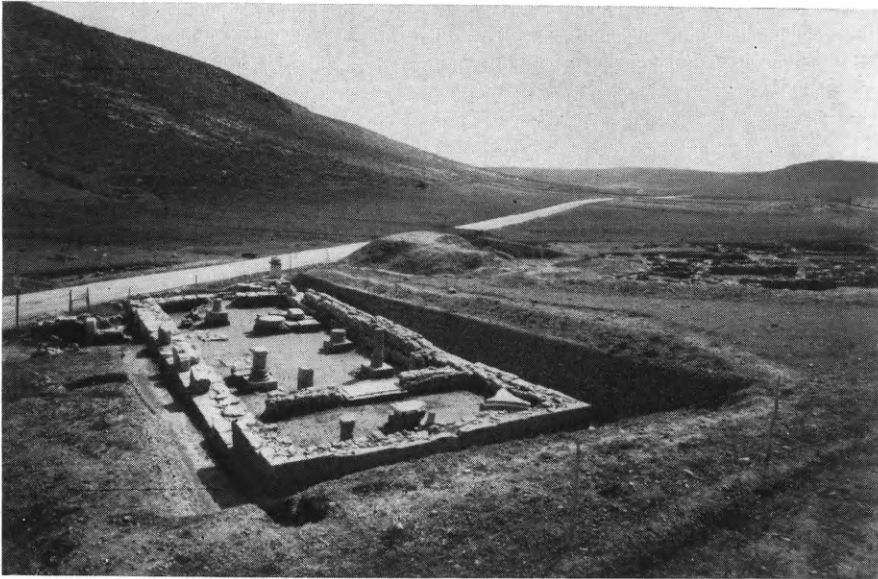
Εἰκ. 58. Τὸ ἐκ πόρου λίθου κέρασ τοῦ ἀνακτόρου.

μένην γωνίαν. Τὸ κέρασ, ὕψους 0.80 μ. καὶ πάχους 0.18 μ. (εἰκ. 58), εἶναι ἀδρῶς πελεκημένον, ἐνθυμίζει δ' ὡς πρὸς τὴν κατεργασίαν τοῦ τὴν ἐπιτύμβιον μὲ παράστασιν πλοίου στήλην τὴν εὔρεθεισαν εἰς τὸ Βοιωτικὸν χωρίον Δράμεσι (Παραλίαν σήμερον)—τὴν κατὰ Blegen ἀρχαίαν Ὑρίαν—καὶ τὰς ἄλλας πωρίνας ἐπιτυμβίου στήλας τῶν Μυκηναίων.

8. ΑΥΛΙΣ

Αί εἰς τὴν Αὐλίδα ἀνασκαφαὶ περιωρίσθησαν ἐφέτος εἰς τὰ πρὸς νότον τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος οἰκοδομήματα (εἰκ. 59 δεξιᾶ), ἡ ἀποκάλυψις τῶν ὁποίων συνεχίσθη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Θρεψιάδη.

Τὸ ἐγγύτερον πρὸς τὸν νότον οἰκοδόμημα, τὸ Ν τοῦ σχεδιογραφήματος (εἰκ. 60), ἀπέχον τοῦ ναοῦ περὶ τὰ 17 μέτρα,

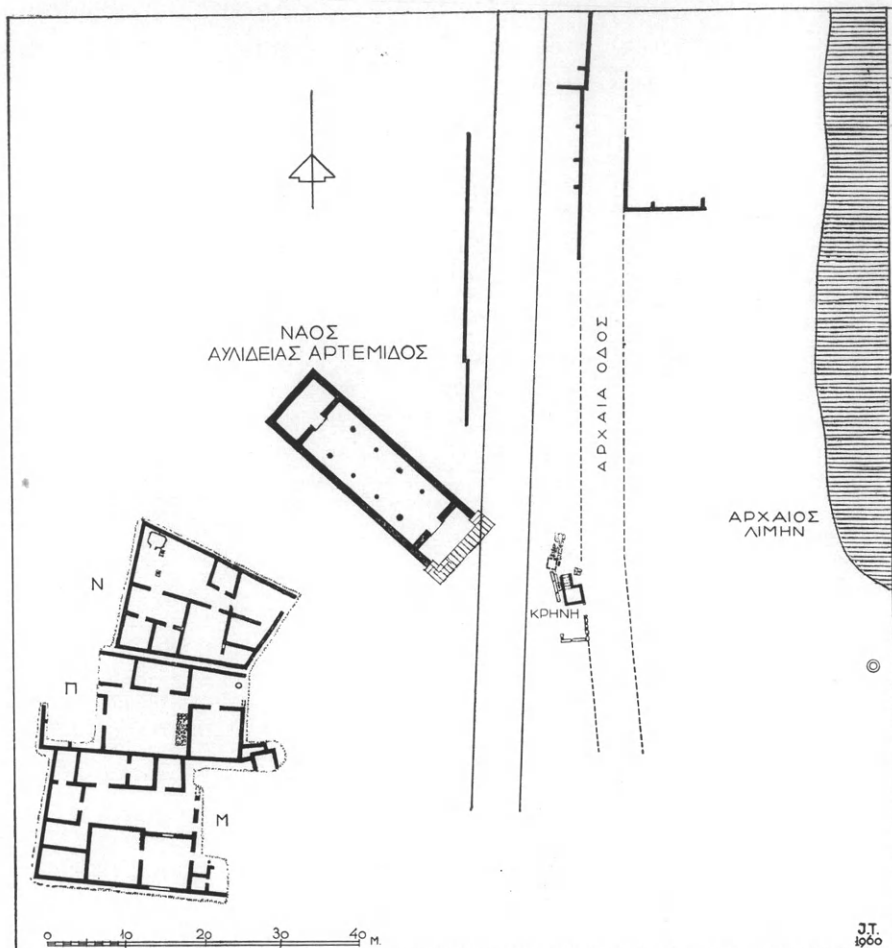
Εἰκ. 59. Ἀριστερᾶ ὁ ναὸς καὶ δεξιᾶ τὰ ἄλλα κτήρια τῆς Αὐλίδος.

ἀνεσκάφη σχεδὸν τελείως. Ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτῶ διαμερισμάτων (εἰκ. 60), ἡ δὲ εἴσοδος αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν του πλευρᾶν, ὅπως καὶ εἰς τὰ δύο ἄλλα.

Μετὰ τὴν εἴσοδον ὑπάρχει εὐρεία αὐλή, εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ὁποίας ἀνοίγεται πλατὺς διάδρομος ὁδηγῶν εἰς τὸ μεγαλύτερον διαμέρισμα τοῦ οἰκοδομήματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πέρυσιν ἀπεκαλύφθη ὁ κεραμεικὸς κλίβανος καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑπόστεγον μὲ τὰς δύο βάσεις τῶν κίωνων του. Ἐντὸς τοῦ ὑποστέγου τούτου καὶ ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς θύρας τοῦ κλιβάνου ὑπάρχει ἡ τράπεζα, ἐκ πηλοῦ ἐπίσης, ὅπως καὶ ὁ κλίβανος, κατεσκευασμένη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπετίθεντο τὰ πρὸς ὀπτησιν ἀγγεῖα.

Τὰ ὑπόλοιπα διαμερίσματα ἀνοίγονται ἀριστερῶς τῷ εἰσερχομένῳ κατὰ τὴν νοτίαν τοῦ συγκροτήματος πλευρᾶν.

Τὰ δωμάτια ταῦτα θὰ ἦσαν οἱ βοηθητικοὶ χώροι τοῦ ἁγ-

Εἰκ. 60. Γενικὴ κάτοψις τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Αὐλίδος.

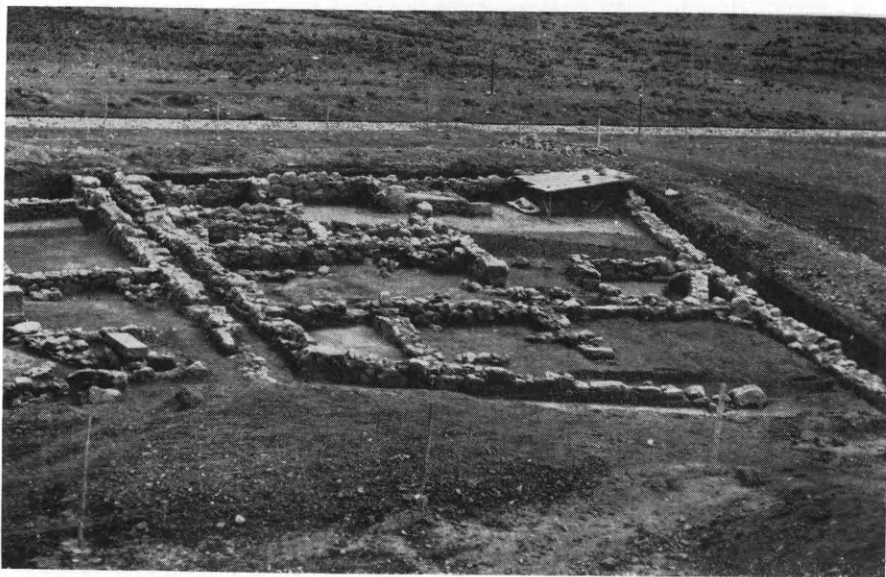
γειοπλαστείου, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις ὡς ἐργαστηρίου ἀγγειοπλαστικῆς εἶχε βεβαιωθῆ ἤδη κατὰ τὰς περυσινὰς ἐρεῦνας.

Παρομοία θὰ ἦτο ἡ χρῆσις καὶ τοῦ γειτονικοῦ οἰκοδομήματος (τοῦ Π τοῦ σχεδιογραφήματος, εἰκ. 60 καὶ 61), ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοῦ Ν γίνεται διὰ στενοῦ διαδρόμου-περιστάσεως.

Τὸ Π δὲν ἀνεσκάφη πλήρως, ἰδίως κατὰ τὴν ἀνατολικὴν

καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν του, τὰ ἐρευνηθέντα ὁμῶς ἕως τώρα τμήματά του μᾶς δίδουν τὸ γενικὸν διάγραμμα του. Εὐθύς μετὰ τὴν εἴσοδόν του, ἀπ' ἀνατολῶν, ἀνευρέθη φρέαρ, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνω τμήμα εἶναι λιθόκτιστον.

Τὸ φρέαρ εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον ἐπιμήκους αὐλῆς, ἀριστερᾷ τῆς ὁποίας ὑπάρχει εὐρύχωρον τετράγωνον δωμάτιον. Εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς αὐλῆς δίοδος μᾶς ὀδηγεῖ εἰς εὐρύτατον χώ-

Εἰκ. 61. Τὸ κτήριο N καὶ τμήμα τοῦ ἀγγειοπλαστείου Π.

ρον, ὁ ὁποῖος εἰς μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν σφῆζει λιθόκτιστον τράπεζαν, ὁμοίου περιῦπου σχήματος μὲ τὴν πρὸ τοῦ κλιβάνου τοῦ οἰκοδομήματος N, εἰς δὲ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν του σωρὸν κεραμικοῦ πηλοῦ, χρώματος ὑποκιτρίνου, ἐκ τοῦ χρησιμοποιουμένου εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀγγείων καὶ τῶν εἰδωλίων.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο καὶ ἐστεγασμένος, εὐρέθησαν μεταξὺ πολλῶν τεμαχίων κεράμων στέγης καὶ τρία ἐνεπίγραφα. Ἐκ τούτων τὰ δύο συναρμόττοντα μᾶς δίδουν τὴν λέξιν ΚΤΗΡΙΟΥ ἢ ΣΤΗΡΙΟΥ δηλ. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ τὸ δὲ τρίτον τὸ τέλος ὀνόματος ...ΠΙΑΔΟΥ, πιθανώτατα ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΟΥ.

Ἄλλο σημαντικὸν εὑρημα τῆς ἐφετινῆς ἐρεύνης εἰς τὸ οἰ-

κοδόμημα Π εἶναι μήτρα πηλίνη με παράστασιν τριῶν μορφῶν.

Εἰκ. 62. Τὸ κτήριο Π. Κοροπλαστεῖον.

Ἡ κεντρικὴ, γυναικεῖα με κύκλον καὶ μῶδιον ἐντὸς αὐτοῦ ἐπὶ

Εἰκ. 63. Τὸ κτήριο Μ. Καταγάγιον.

τῆς κεφαλῆς, ἡ ἀριστερά, κεφαλὴ γενειοφόρου ὠρίμου ἀνδρὸς καὶ ἡ δεξιὰ νεαρᾶς γυναικὸς ἢ ἐφήβου—δὲν διακρίνεται καλῶς ἡ μορφὴ

αὕτη—. Νὰ πρόκειται ἄραγε περὶ συμπλέγματος Σελήνης, Ὀκεανοῦ καὶ Ἐνδυμίωνος;

Τὸ τελευταῖον τέλος κτήριον (τὸ Μ τοῦ σχεδιογραφήματος, εἰκ. 60 καὶ 63), τὸ ἀποκληθὲν πέρυσι Καταγώγιον, ἀνεσκάφη εἰς τὸ κεντρικὸν καὶ βόρειον τμήμα του, ἐνῶ τοῦ ἀνατολικοῦ παραμένει εἰσέτι ἀρκετὸν μέρος ἄσκαφον. Τὸ κεντρικὸν τμήμα τοῦ Καταγώγιου ἀποτελεῖ εὐρὺς ἐπιμήκης χώρος, εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται τὰ διαμερίσματα, ἐξ ὧν ἀνεσκάφησαν μέχρι σήμερον ἕνδεκα.

Τὸ καταγώγιον ἔχει κτισθῆ με ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν, ὅπως διαπιστοῦται ἐκ τῶν ἐκ πωρολίθου κατωφλίων του καὶ τῶν πλευρῶν τῶν ἐξωτερικῶν του τοίχων, ἰδίᾳ τοῦ δυτικοῦ.

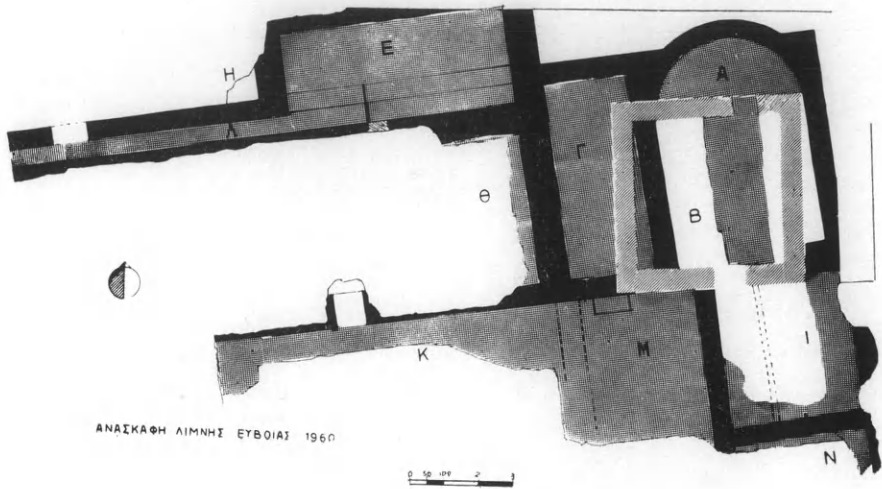
Καὶ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν τὰ εὐρήματα ἐνισχύουν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀνασκάπτοντος, ὅτι τὸ κτήριο Μ ἦτο κατάλυμα ξένων, Καταγώγιον, με τοὺς κοιτῶνας, τὰς τραπέζας καὶ τὸ μαγειρεῖόν του, ἐνῶ τὰ κτήρια Π καὶ Ν ἦσαν μεγάλα καὶ καλῶς ὀργανωμένα ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς καὶ κοροπλαστικῆς, ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Πausανίαν, ἀπετέλουν τὸν σπουδαιότερον οἰκονομικὸν πόρον τῆς μικρᾶς ἀλλ' ἐνδόξου βοιωτικῆς πόλεως.

9. ΛΙΜΝΗ ΕΥΒΟΙΑΣ

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1960 ἐγένετο διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Ἐμμ. Χατζηδάκη ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως Λίμνης Εὐβοίας ἀνασκαφὴ πρὸς ἀποκάλυψιν παλαιοχριστιανικοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἀψιδωτὸν δωμάτιον μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀποτελεῖ σήμερον τὸ κατώτερον τμήμα παρεκκλησίου (εἰκ. 64, χώροι Α καὶ Β). Τοῦτο, ἂν καὶ ἔχον προσανατολισμὸν πρὸς βορρᾶν, ἐθεωρεῖτο ὡς τμήμα βασιλικῆς. Παλαιότερα πρόχειρος ἔρευνα (1957) εἶχεν ἀποκαλύψει ἕτερον συνεχόμενον πρὸς δυσμὰς χώρον, με ὠραῖον ἐπίσης ψηφιδωτὸν δάπεδον (εἰκ. 64, χώρος Γ).

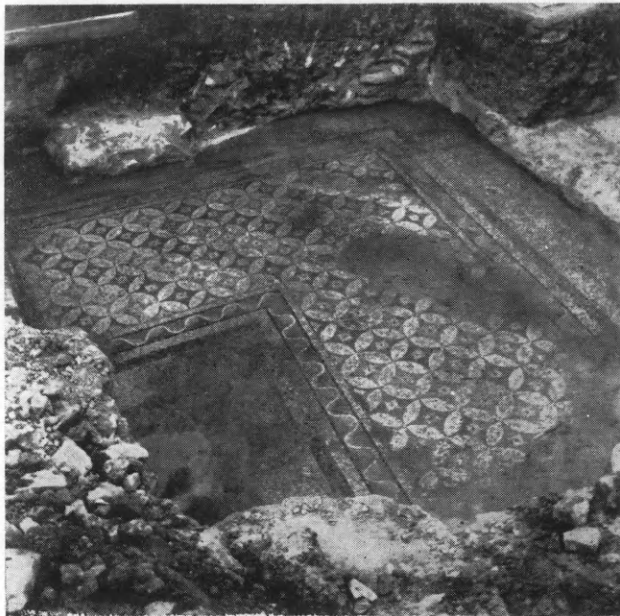
Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφάς, αἱ ὁποῖαι ἐξετάθησαν πρὸς Δ. καὶ πρὸς Ν., ἀπεκαλύφθη σύμπλεγμα χώρων περιοριζομένων ὑπὸ τοίχων πάχους 0.80-1.00 μ., ἐκ τῶν ὁποίων ὁ χώρος Ε εἶναι

έστρωμένος διά ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀδιακοσμήτου. Πρὸς τὰ ΝΔ.

Εἰκ. 64. Κάτοπις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Λίμνης. Διὰ πλέγματος
δηλοῦνται τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα.

τοῦ παρεκκλησίου ἀπεκαλύφθη τμήμα μεγάλης αἰθούσης έστρω-

Εἰκ. 65. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ χώρου Μ.

μένης διὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου (εἰκ. 64, γῶροι Κ καὶ Μ, καὶ

είκ. 65) καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς συνεχόμενον μικρότερον δωμάτιον (είκ. 64, χώρος I), ἐπίσης ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον διέρχεται ἀγωγὸς ἀυλακωτὸς μὲ ἐπιμελημένον ἐπίχρισμα.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς εὐρέθησαν τμήματα μαρμαρίνων κιόνων, ἄλλων μικροτέρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, διαχωριστικῶν κιονίσκων παραθύρων, ἐπικράνων (είκ. 66) κλπ., εἷς τινὰ δὲ σημεῖα καὶ θραύσματα πλακῶν καὶ ζεύξεων ὀρθομαρμαρώσεως.

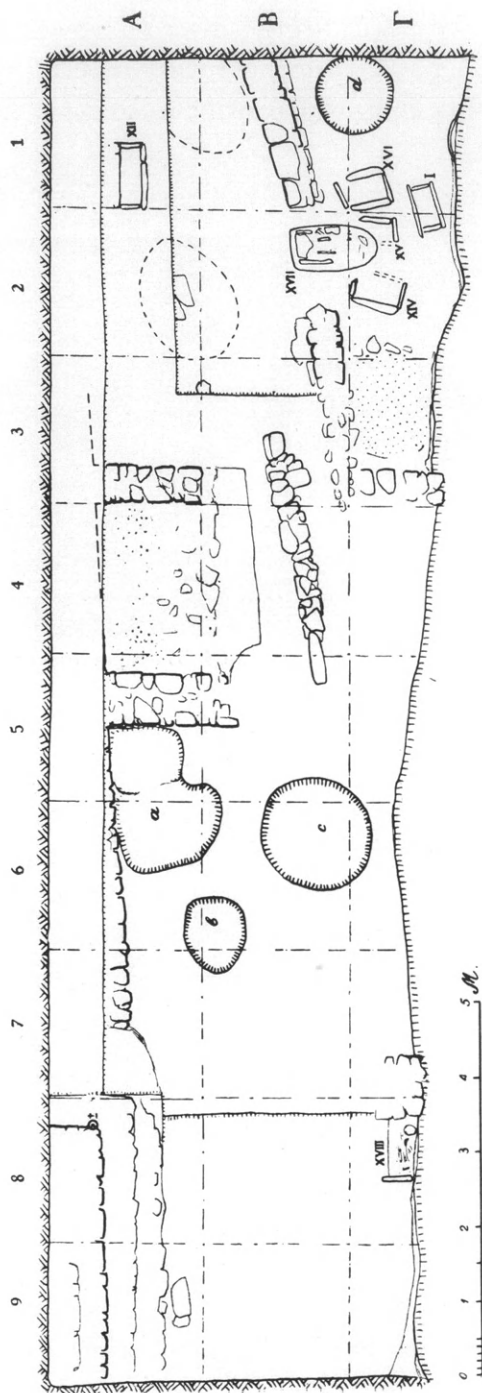
Εἰκ. 66. Ἐπίθημα παραστάδος ἢ κίονος.

Τὰ μικρότερα εὐρήματα ἦσαν ἐλάχιστα, διότι ἡ περιοχὴ αὕτη, εὐρισκομένη ἐντὸς τοῦ κατφκημένου τμήματος τῆς κωμοπόλεως, ἔχει πολλάκις ἀναταραχθῆ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀποκομισθέντων χωμάτων ἦσαν σχετικῶς πρόσφατα.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποτελεσμάτων δύναται νὰ συναχθῆ ὅτι πρόκειται περὶ εὐμεγέθους κτηρίου, ἱκανῶς πολυτελοῦς διακοσμῆσεως, πάντως οὐχὶ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως, τοῦ 5^{ου} ἢ τοῦ 6^{ου} μ.Χ. αἰῶνος. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ δείξῃ ἐὰν τοῦτο ἀποτελεῖ τμήμα ἐκκλησιαστικοῦ ἢ κοσμικοῦ συγκροτήματος.

10. ΙΩΛΚΟΣ

Μετὰ διετῆ διακοπὴν ἐπανελάβεν ἡ Ἑταιρεία ἐφέτος τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τῆς ἀρχαίας Ἰωλκοῦ («Κάστρο» ἢ «Παλιὰ» Βόλου· πρβλ. Ἔργον 1956) διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Θεοχάρη, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς κ. Μαρίας Παπαδοπούλου-Θεοχάρη. Καίτοι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξηγόρασεν ἤδη δύο ὑπερκείμενα τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου ἀκίνητα, δὲν κατέστη ἐντούτοις δυνατὴ ἡ ὑπερπήδησις ὠρισμένων δυσχερειῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ ἔναρξις τῆς συστηματικῆς ἀποκαλύψεως

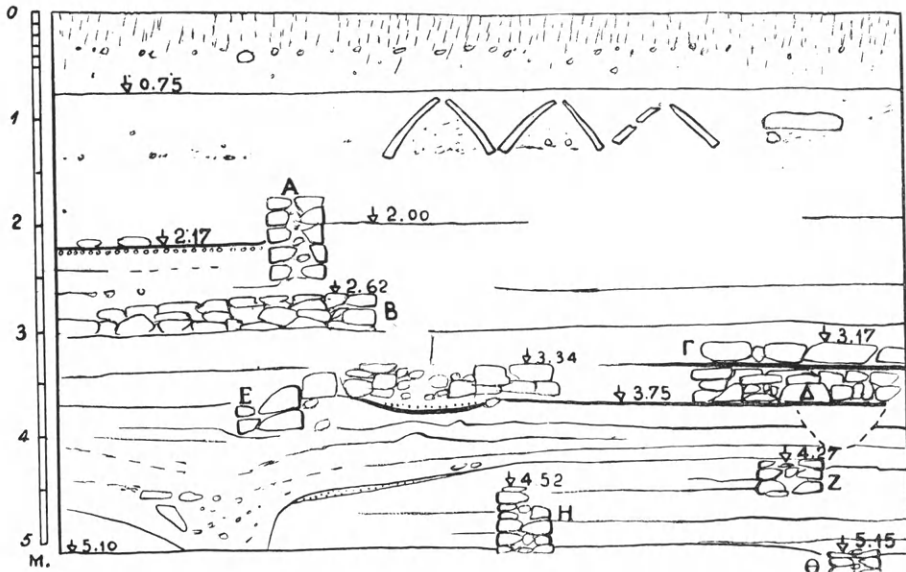

Ειχ. 67. Κάτοπις τής στρωματογραφικῆς τομῆς.

τοῦ σπουδαίου, καθ' ὃ βορειότερου, μυκηναϊκοῦ αὐτοῦ ἀνακτόρου.

Ἡ ὅλη ἐργασία, κατ' ἀνάγκην, ἔλαβε μορφήν στρωματογραφικῆς ἐρεύνης, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα συνοψίζονται ὡς ἑξῆς:

Ι. Εἰς τὸ μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον ἐμελετήθη μετὰ προσοχῆς τὸ στρώμα τῆς καταστροφῆς, διαπιστωθέντος καὶ πάλιν,

Εἰκ. 68. Τομὴ τῆς στρωματογραφίας. (Τετράγωνα Β, Γ - 1, 2, 3.)

ὅτι ἡ τρομακτικὴ πυρκαϊά, ἡ ὁποία ἀπετέφρωσε τὸ κτήριο τοῦ τελευταίου ἀνακτόρου, πρέπει νὰ τοποθετηθῇ ἐντὸς τῆς ΥΕ ΠΙ Γ:1 περιόδου, ἧτοι περὶ τὸ 1200 π.Χ. Ἐλάχιστα τεμάχια ἀσβεστοκονιάματος, φέροντος λαμπρὸν κυανῶν καὶ ἐρυθρὸν χρῶμα, μαρτυροῦν, ὅτι οἱ τοῖχοι τοῦ κτηρίου ἐκοσμοῦντο μὲ γράφας. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐχώρησεν, ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν λόγῳ τοῦ ἐπικρεμαμένου μεσαιωνικοῦ τείχους, εἰς τὴν ἔρευναν τρίτης μεγάλης αἰθούσης τοῦ ἀνακτόρου, περικλειομένης πρὸς δυσμὰς ὑπὸ μακροῦ (μῆκους 11 μ.) τοίχου, ἔχοντος πάχος 1.25 μ. Κτιστὸν «ἔδρανον», ἐπειλημμένον δι' ἀσβεστοκονιάματος (stucco), κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς αἰθούσης ταύτης, ἐνθυμίζει ἄλλο, εὑρεθὲν τὸ 1956 εἰς τὰ βόρεια ὄρια τοῦ γηλόφου, καθὼς καὶ παρόμοια ἔδρανα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου. Ποῖος ὁ προορισμὸς τῆς νέας

αίθουσας, θὰ παραμείνη ἄγνωστον, ἐὰν δὲν κατεδαφισθῇ τὸ μεταγενέστερον τεῖχος καὶ δὲν ἐπεκταθῇ ἢ ἀνασκαφῇ πρὸς ἀνατολάς.

II. Στρωματογραφικὴ τομὴ, μήκους 18 μ. καὶ πλάτους 6-5.5 μ., νοτιώτερον καὶ ἐκτὸς τοῦ χώρου τοῦ ἀνακτόρου, ἐπέτρεψε τὴν συστηματικὴν μελέτην τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ στρώματος (εἰκ. 67-68). Τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης ταύτης ὑπῆρξαν σημαντικὰ ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς θέσεως, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον διὰ τὴν ἑλληνικὴν πρωτοῖστορίαν. Διότι διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἐν

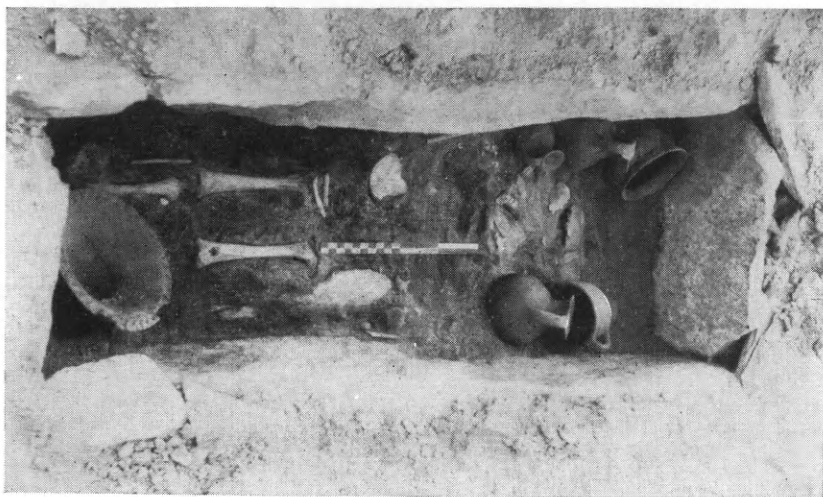
Εἰκ. 69. Ἐγγράακτα σύμβολα Ψ Ψ ἐπὶ λίθου πρωτογεωμετρικοῦ οἰκήματος.

Ἴωλκῶ τεσσάρων οἰκοδομικῶν φάσεων τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου. Τὰ οἰκήματα εἶναι λιθόκτιστα κατὰ τὴν κρηπίδα καί—καθ' ὅσον κατέστη δυνατὸν νὰ παρατηρηθῇ—εὐθυγράμμου κατόψεως· ἐν ἑξ αὐτῶν, τῆς τελευταίας πρωτογεωμετρικῆς φάσεως, φαίνεται «μεγαροειδές», δηλ. δρομικὸν καὶ διηρημένον ἐγκαρσίως.

Μέγα πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων ἐξ ὅλων τῶν φάσεων τῆς περιόδου συνελέγη, τὸ πλούσιον δὲ τοῦτο ὑλικὸν θ' ἀποβῇ πολύτιμον στοιχεῖον διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ὑποδιαρέσεων τῆς τόσον κρισίμου αὐτῆς περιόδου. Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ λίθου τοίχου πρωτογεωμετρικοῦ οἰκήματος ὑπῆρχον κεχαραγμένα σύμβολα εἰς σχῆμα Ψ (εἰκ. 69).

Παρὰ τὰ οἰκήματα ἀνεσκάφησαν καὶ τὰ φῶι τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου (εἰκ. 70). Πρόκειται ἀποκλειστικῶς περὶ παιδικῶν τάφων (ἐπειδὴ, ὡς εἶναι εὐνόητον, οἱ ἐνήλικοι ἐθάπτοντο εἰς

τὸ νεκροταφεῖον), σχετικῶς πλουσίων εἰς κτερίσματα. Εἷς ἐκ τῶν τάφων αὐτῶν, τῆς ἀρχῆς τῆς περιόδου, περιεῖχεν ἕξ ἀγγεῖα, χαλ-

Εἰκ. 70. Πρωτογεωμετρικὸς τάφος XII τῆς Ἰωλκοῦ.

κῆν πόρπην τοῦ λεγομένου «φυλλοσχῆμου» (leaf-shaped) τύπου, χαλκοῦν κρίκον καὶ σιδηροῦν δακτύλιον.

Τεχνικῶς καὶ αἰσθητικῶς τὰ ἀγγεῖα φαίνονται καθαρῶτατα

Εἰκ. 71. Πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἐξ Ἰωλκοῦ.

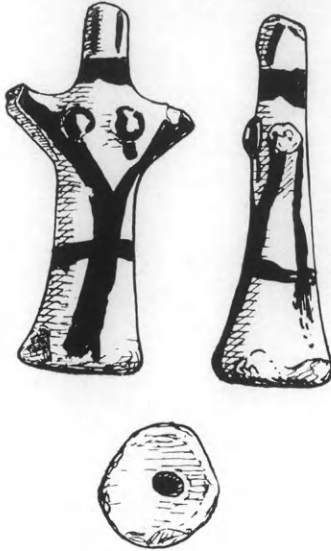
ἐντόπια καὶ οὐδαμῶς διακρίνεται ἴχνος ἀπτικῆς ἐπιδράσεως. Ἀντιθέτως, πλεῖστα ἔχουν κοινὰ σημεῖα πρὸς τὴν κεραμεικὴν (τὴν ἐντοπιάν πάντοτε) τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων τῆς Θεσσαλίας (εἰκ. 71).

Βέβαιον φαίνεται ἐπίσης ὅτι ἡ πρωτογεωμετρικὴ περίοδος

ἐν Ἴωλκῷ ὑπῆρξε μακρά (πιθανῶς 1100-900 π.Χ.) καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς στοιχείων ἀνευρίσκονται διαμορφωμένα ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου.

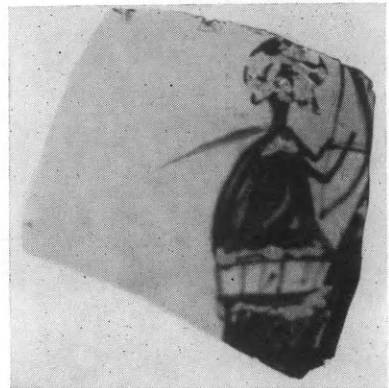
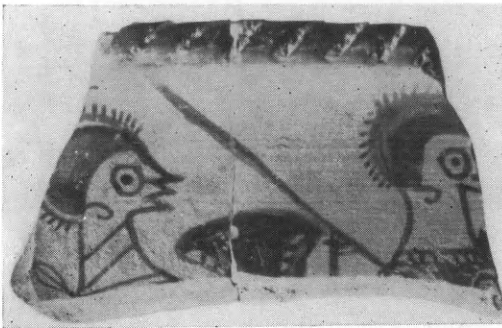
Τὸ μυκηναϊκὸν στρῶμα ἠρευνήθη μόνον κατὰ τὸ νότιον τμήμα τῆς τομῆς καὶ εἰς μικρὸν βάθος. Τρεῖς καὶ πιθανῶς τέσσαρες ἀρχιτεκτονικαὶ φάσεις ἐσημειώθησαν ἐντὸς αὐτοῦ. Στρῶμα καύσεως, ἐκτεινόμενον καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς τάφρου, χωρίζει τὸ μυκηναϊκὸν στρῶμα ἀπὸ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ· κάποια ἀπότομος ἀλλαγὴ, ἄρα, ἔφερε τὸ τέλος τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐν Ἴωλκῷ. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ἀλλαγὴν φορέως εἰς τὴν πολιτιστικὴν πορείαν τοῦ τόπου.

Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα εὐρήματα τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος εἶναι τὰ εἰδώλια (εἰκ. 72) καὶ τεμάχια μεγάλου

Εἰκ. 72. Μυκηναϊκὰ εἰδώλια.

κρατῆρος, κοσμουμένου μὲ γραπτὰς παραστάσεις ἀνθρωπίνων μορφῶν

Εἰκ. 73, α, β. Τεμάχια μυκηναϊκῶν ἀγγείων μετὰ παραστάσεων ἀνθρωπίνων μορφῶν.

ἐν παρατάξει ἢ πομπῇ (εἰκ. 73, α). Τὸ ἀγγεῖον, κατὰ τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν κόσμησιν, ἐνθυμίζει τὸ περίφημον ἐκ Μυκηνῶν «ἀγγεῖον τῶν πολεμιστῶν».

Ἐπὶ τεμαχίου ἄλλου ἀγγείου (τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπέισακτον ἀργολικόν, ἐνῶ ὁ κρατὴρ ἀσφαλῶς ἐντόπιος) σώζεται παράστασις τοξότου (εἰκ. 73, β).

Ἡ εὐρεσις τῶν ἀγγείων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν χαρακτηῖρα ὀπωσδήποτε μνημειώδη, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς αὐτονόμου κέντρου τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀναλόγου πρὸς τὰ τῆς Ἀργολίδος. Ἀπὸ τὸ κέντρον αὐτὸ εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν εὐκολωτέραν τὴν ἀκτινοβολίαν πρὸς τὰ βορειότερα (Μακεδονίαν, Τροίαν). Καὶ ἀπὸ τὴν συνέχισιν τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ μέλλον, εἰς κλίμακα μάλιστα ἀνάλογον πρὸς τὴν σημασίαν τῆς θέσεως, δικαιούμεθα νὰ ἀναμένωμεν πολλὰ νέα διαφωτιστικὰ στοιχεῖα.

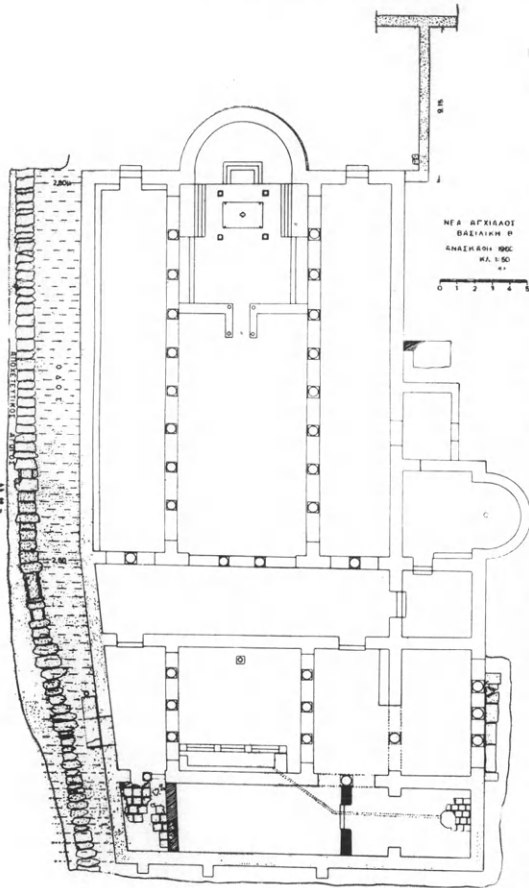
11. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ (Νέα Ἀγχιάλος).

Εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας συνέχισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1960 τὰς ἀνασκαφὰς αὐτῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, ἔχοντος ὡς συνεργάτην τὸν ἐπιμελητὴν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Παῦλον Λαζαρίδην, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται καὶ τὰ σχέδια καὶ αἱ φωτογραφίαι τῶν εὐρημάτων.

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ἦτο: α' ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς βασιλικῆς Β, εὐρισκομένης εἰς τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ν. Ἀγχιάλου, ἀνασκαφείσης δὲ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, τῆς ὁποίας ὅμως παρέμενον ἀνεξερεῦνητος ἡ βόρειος καὶ ἡ δυτικὴ πλευρά· καὶ β' ἡ διερεύνησις τῶν θεμελίων κοσμικοῦ κτίσματος, εἰς τὸν μεταξὺ τῶν βασιλικῶν Α καὶ Β ᾠδον, κάτωθεν τοῦ λόφου τῆς Πυράσου, τοῦ ὁποίου ἡ κλιμαξὴ ἐπεσημάνθη κατὰ τὰς ἐνεργηθείσας κατὰ τὸ 1956 δοκιμαστικὰς σκαφάς.

α) Ἀνασκαφὴ βασιλικῆς Β (εἰκ. 74). Τῆς ἀνασκαφῆς προηγήθη γενικὸς καθαρισμὸς, διότι ἐκ τῆς ἀγρίας καὶ πλουσίας βλαστήσεως τὰ ἐρείπια τοῦ μνημείου εἶχον καταστῆ δυσδιάκριτα. Εἶτα ἀνεσκάφη λωρὶς πλάτους 4.00 μ. περίπου, ἐξωτερικῶς καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς, ὁ

ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ παρελθόν. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν, ἡ ὁποία ἀνήρχετο εἰς 1.80-2.00 μ. ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ βορείου κλίτους, εὐρέθη ἄφθονον οἰκοδομικὸν ὑλικόν, προελθὸν ἐκ τῆς διὰ πυρκαϊᾶς καταστροφῆς τοῦ κτίσματος, ὡς εἰκάζεται ἐκ πολλῶν εὐρεθέντων εἰς πλεῖστα σημεῖα ὑπολειμμάτων.

Εἰκ. 74. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς Β Νέας Ἀγιάλου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1960.

Εἰς βάθος 1.50 μ. καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.80 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς, εὐρέθη κτιστὸς ἀποχετευτικὸς ἄγωγος ἔχων κατεύθυνσιν παράλληλον, περίπου, πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τοῦ κτίσματος μὲ ἀπόκλισιν πρὸς νότον ἀπὸ τοῦ νάρθηκος καὶ κάτω.

Ὁ ὀχετὸς, διαστάσεων 0.60×0.70 , ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 44.00 μ. Ἐχει τὴν κοίτην του ἐστρωμένην διὰ πηλίνων πλακῶν (διαστ. 0.35×0.28 μ.) καλύπτεται δὲ δι' ἀκατεργάστων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀσυμμέτρων πλακῶν, ἐκ σχιστολίθου καὶ γρανίτου, μέσου πάχους 0.15 μ. Ὁ

ὀχετὸς οὗτος προϋπήρχε τῆς βασιλικῆς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς στρωματολογικῆς ἐρεύνης τῶν περὶ αὐτὸν χωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι συμπαγῆ, ἀδιατάρακτα, περιέχοντα ὄστρακα προχριστιανικά. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ πρὸς νότον στροφή τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς ἀπὸ τοῦ νάρθηκος καὶ κάτω, ἵνα οὕτως ἀποφευχθῆ ἡ καταστροφή τοῦ ὀχετοῦ, ὁ ὁποῖος, ὡς εἰκάζεται ἐκ

τῶν παρ' αὐτὸν γενομένων εὐρημάτων, ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἐν χρήσει καὶ κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν. Μεταξὺ τοῦ ὄχκετοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς εὐρέθη ὁδὸς ἐκ πεπατημένου χώματος καὶ μικρῶν θραυσμάτων κεράμων.

Ἐπεκαλύφθησαν ἐπίσης δύο τμήματα τοῦ μαρμαρίνου κατωφλίου τῆς βορείου εἰσόδου τοῦ αἵθριου καὶ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτίσματος ἀνεφάνη μικρὸς χώρος ἐστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ κατηγουμενείου

Εἰκ. 75. Τὸ ἀποκαλυφθὲν πλακόστρωτον τμήμα τοῦ βαπτιστηρίου τῆς βασιλικῆς Β (ΒΔ. γωνία κατόψεως).

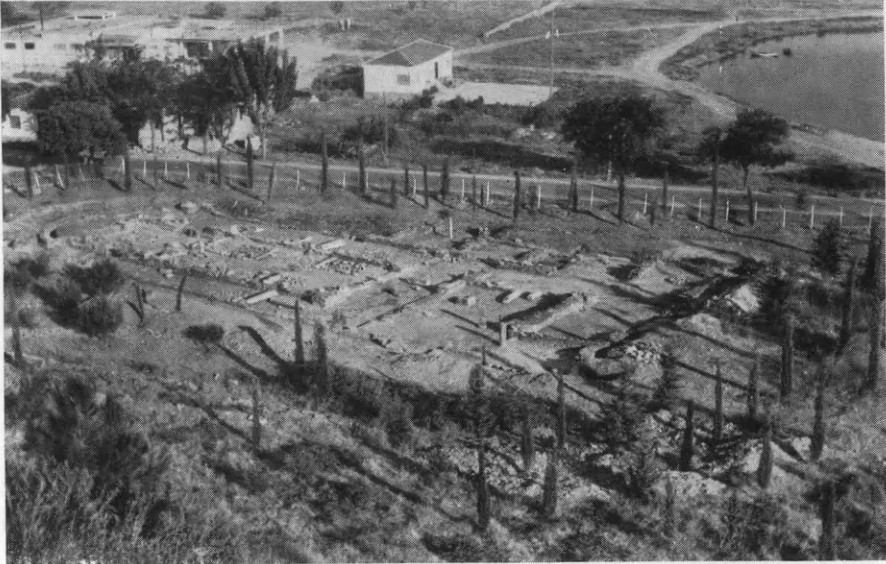
τοῦ βαπτιστηρίου (εἰκ. 75). Ἀφαιρουμένων τῶν δύο μικρῶν μεταγενεστέρων τοίχων, τῶν σημειουμένων ἐπὶ τοῦ σχεδίου διὰ πυκνῆς διαγραμμίσεως, τὸ βαπτιστήριον ἀποτελεῖται ἐκ δύο διαμερισμάτων, ἥτοι ἐνὸς εὐρυχώρου παραλληλογράμμου κατηγουμενείου μὲ δύο διβήλους θύρας πρὸς τὸ αἶθριον καὶ ἐνὸς τετραγώνου φωτιστηρίου, ἔνθα ἡ κολυμβήθρα (εἰκ. 76).

Ἀποδεικνύεται οὕτως, ὅτι καὶ τὸ βαπτιστήριον εἶναι σύγχρονον τῆς βασιλικῆς κτίσμα καὶ ὄχι μεταγενεστέρα προσθήκη, ὡς εἶχεν ὑποτεθῆ παλαιότερον.

Ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθη καὶ ὁλόκληρος ὁ δυτικὸς τοίχος

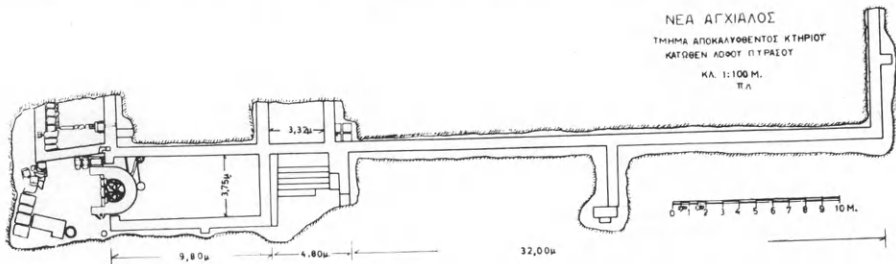
τῆς βασιλικῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι συνεχῆς, στερεῖται δηλονότι εἰσόδου.

β) Κοσμικὸν κτίσμα. Κατὰ τὰς δοκιμὰς τοῦ ἔτους 1956

Εἰκ. 76. Ἐποψὶς τῆς βασιλικῆς Β μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν (ἀπὸ τοῦ λόφου τῆς Πυράσου).

εἶχεν ἐπισημανθῆ ἡ θέσις κλίμακος, ἀποτελουμένης ἀπὸ ἕξι μονοκλίτους βαθμίδας, ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου. Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἀπεκαλύφθη ἡ προσθία ὄψις μεγάλου κτηρίου ἐξ ἐπι-

Εἰκ. 77. Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος μεγάλου κοσμικοῦ κτηρίου, μεταξὺ τῶν βασιλικῶν Α καὶ Β.

μελημένης λιθοδομῆς, ἐκτεινομένου εἰς μῆκος 51 μ. ἑκατέρωθεν τῆς κλίμακος, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἐνῶ τὸ βάθος του, μὴ ἐξακριβωθὲν εἰσέτι, ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν (εἰκ. 77).

Πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς τῆς κλίμακος ὑπάρχουν δύο διαμερίσματα. Τὸ ἀνατολικόν, μήκους 16.70 μ., δὲν ἀνεσκάφη ἀκόμη πλήρως. Τὸ δυτικόν, μήκους 9.80 μ., συνέχεται πρὸς δυσμὰς μὲ μικρὰν δεξαμενὴν, τῆς ὁποίας ἡ ἡμικυκλικὴ κόγχη εἰσδύει ἐντὸς αὐτοῦ (εἰκ. 78).

Ἡ δεξαμενὴ εἶναι ἐπιμελῶς ἐκτισμένη δι' ὀπτῶν πλίνθων,

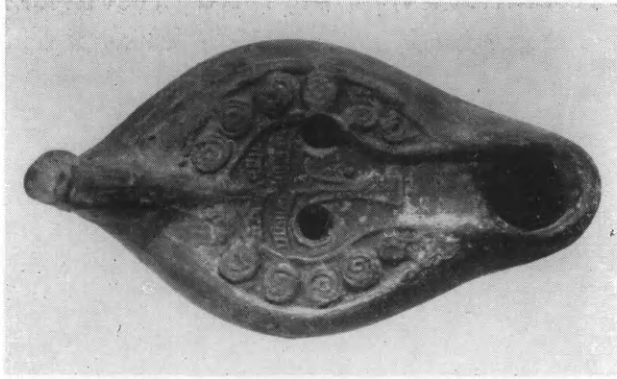

Εἰκ. 78. Ἡ δεξαμενὴ μὲ τὴν ἡμικυκλικὴν κόγχην.

μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχει, ἴσου πάχους, συνδετικὸν μείγμα.

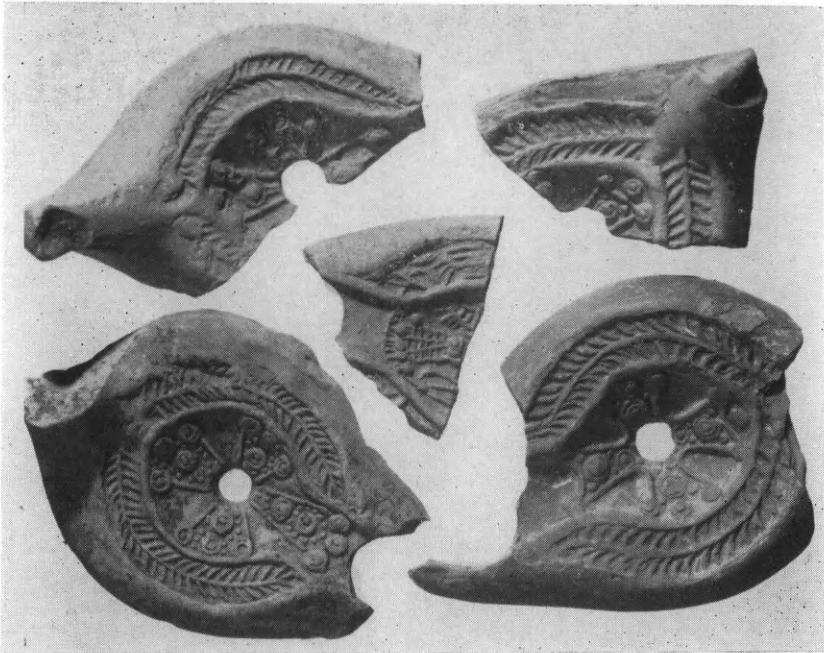
Βορείως τῆς δεξαμενῆς ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει δωμάτιον (εἰκ. 77), εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἀποχετευτικὸς ἀγωγός (ὑψους 0.80 καὶ πλάτους 0.60 μ.), μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἐστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν. Ἄλλος μικρὸς ἀγωγὸς διασχίζων τὸ δάπεδον ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς μετέφερεν εἰς τὸν ὄχτην τὰ ὕδατα ἀπὸ τετραγώνου φρεατίου (διαστ. 0.40×0.40 μ.), προσκεκολλημένου εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Τέλος ἕτεροι δύο πηλῖνοι ἀγωγοὶ ὕδατος διαπεροῦν τοὺς τοίχους ὀριζοντίως ἢ κατακορύφως.

Εἰς τὸν πρὸ τῆς δεξαμενῆς χῶρον καὶ ἐντὸς τοῦ δωματίου

Εἰκ. 79. Παλαιοχριστιανικὸς λύχνος εὑρεθεὶς πρὸ τῆς δεξαμενῆς τοῦ κοσμικοῦ κτηρίου.

εὑρέθη πλῆθος κεραμίνων ὀστράκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀκέ-

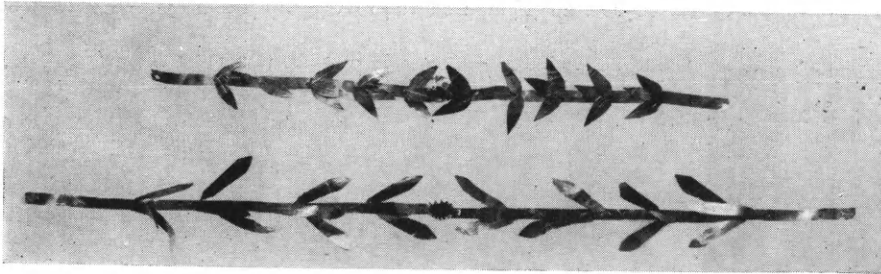
Εἰκ. 80. Θραύσματα παλαιοχριστιανικῶν λύχνων, εὑρεθέντων ἐντὸς τοῦ πρὸς δυσμᾶς δωματίου τοῦ κοσμικοῦ κτηρίου.

ραιοῦ ἐπιμήκουσ σχήματος λύχνος (εἰκ. 79) καὶ ἕτεροι τεθραυσμέ-
νοι (εἰκ. 80), ὡς καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς Βανδαλικῶν νομισμάτων.

Εἶναι πρόφανές, ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικοῦ κτίσματος τῶν παλαιοχριστιανικῶν Θηβῶν. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῶν κοσμικῶν κτηρίων τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου εἶναι περιορισμένοι, εἶναι πρόδηλος ἡ ἀνάγκη τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ εὐρεθέντος κτηρίου, ἵνα οὕτως ἐξακριβωθῇ καὶ ὁ προσρισμὸς αὐτοῦ.

12. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ. α) Νεκρόπολις.

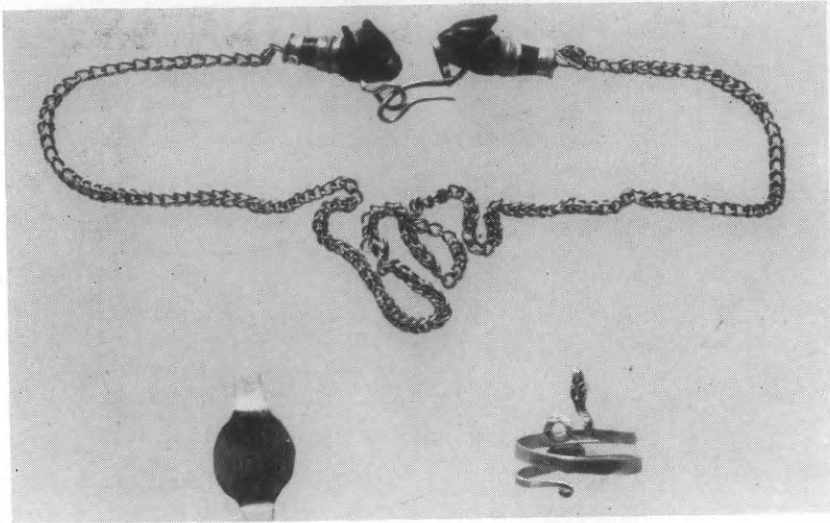
Διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Δημητρίου Λαζαρίδου, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας ΙΓ' Περιφερείας Δίδος Αἰκ. Ρωμιοπούλου, συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῆς μεγάλης ΒΔ. τῆς Ἀμφιπόλεως κειμένης ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως, τῆς ἀνασκαπτομένης ἀπὸ τοῦ 1956. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο αἱ ἔρευναι ἐπεξετάθησαν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἐπιμήκουσ λόφου τῆς νεκροπόλεως, εἰς τὴν ἑκτασιν τῆς ὁποίας εἶχον ἀνευρεθῆ κατὰ τὸν παρελθόντα χει-

Εἰκ. 81. Χρυσοὶ στέφανοι ἐκ τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

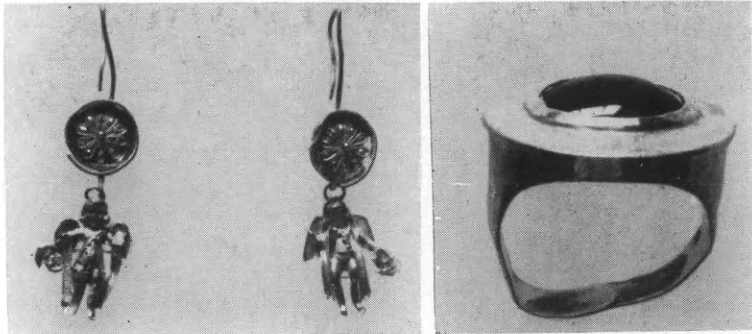
μῶνα ὑπὸ τυμβωρύχων τάφοι τινές. Ἐντὸς τοῦ νέου τομέως (B) τῆς νεκροπόλεως ἀνευρέθησαν καὶ ἠρευνήθησαν δέκα ὀκτὼ νέοι λακκοειδεῖς τάφοι, λαξευτοὶ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ εἰς τοῦ τύπου τῶν «μακεδονικῶν», χρονολογούμενοι εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν ὑστάτην ἑλληνιστικὴν περίοδον. Τὰ εὐρήματα ἦσαν σχετικῶς ὀλίγα, ἦτοι σιδηραῖ σπλεγγίδες, ἀπλᾶ κάτοπτρα ἐκ χαλκοῦ, κυάθια, δακρυδόχοι, λύχνοι καὶ διάφορα χονδροειδῆ ἀγγεῖα. Πρὸς τούτοις ἐντὸς δύο τάφων γυναικῶν εὐρέθησαν διάφορα χρυσᾶ κοσμήματα, ἦτοι δύο στέφανοι ἐκ φύλλων ἐλαίας ἔχοντες εἰς τὸ μέσον σκληρὸν ἐρυθρὸν λίθον (εἰκ. 81), περιδέραιον ἐκ λεπτῆς χρυσῆς ἀλύσεως, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα κοσμοῦνται ὑπὸ κεφαλῶν

ζώνων ἐκ σκληροῦ, βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος λίθου (εἰκ. 82), ζεύ-
γος ἐνωτίων μὲ παράστασιν ἐρωτιδέων, ἐξηρητημένων ἐκ ροδά-

Εἰκ. 82. Χρυσᾶ κοσμήματα ἐκ τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

κων καὶ κρατούντων προσωπεῖον (εἰκ. 83) καὶ δύο δακτύλιοι, ἐκ
τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἔχει μορφήν ὄφeos (εἰκ. 82, κάτω). Ἐντὸς δὲ

Εἰκ. 83. Χρυσᾶ κοσμήματα καὶ χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ τάφου
τῆς Ἀμφιπόλεως.

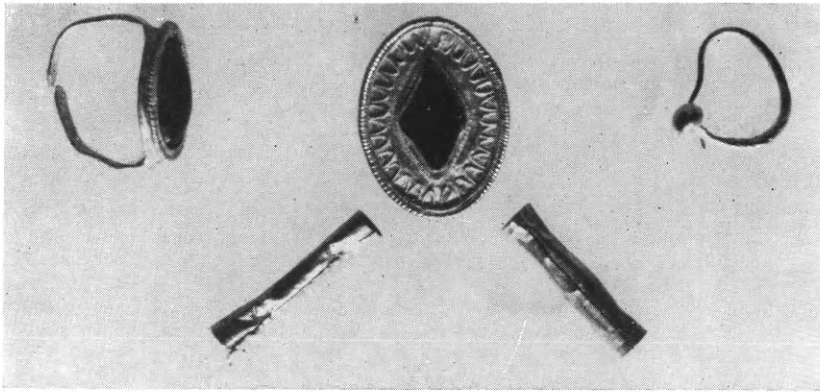
τοῦ ἐτέρου λακκοειδοῦς τάφου ἀνευρέθησαν τὰ χρυσᾶ κοσμή-
ματα τῆς εἰκόνας 84.

Ἐνεκα τῆς ἀνευρεθείσης κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας ἐντὸς τοῦ ἰδίου
τομέως μακεδονικοῦ τάφου, ἀποτελεῖται ἐκ δρόμου μήκους 5.30 μ.
καὶ πλάτους 1.58 μ. καὶ ἐξ ἐνὸς νεκρικοῦ θαλάμου διαστάσεων

2.90×3.08 μ. Ἡ εἴσοδος του ἐφράσσετο διὰ προχείρου τοίχου ἐκ πλίνθων πωρολίθου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον ἐντειχισθῆ τρεῖς μικραὶ ἐπιτύμβιοι στήλαι μὲ τὰς κάτωθι ἐπιγραφάς:

1. ΔΗΜΗΤΡΑ	ΤΙΣΑΜΕΝΟΥ
2. ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ	ΑΡΙΣΤΟΝΙΚΟΥ
3. ΑΜΒΡΟΣΙΑ	ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ

Ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου εἶναι διηυθετημένα δύο κόγχαι, διεπιστώθησαν δὲ ἕξ ταφαί. Τὰ εὐρήματα δὲν ἦσαν ἀξιόλογα: σιδηρᾶ σπλεγγίς, δακρυδόχοι ἐκ πηλοῦ, ἀγγεῖον ἐκ πολυ-

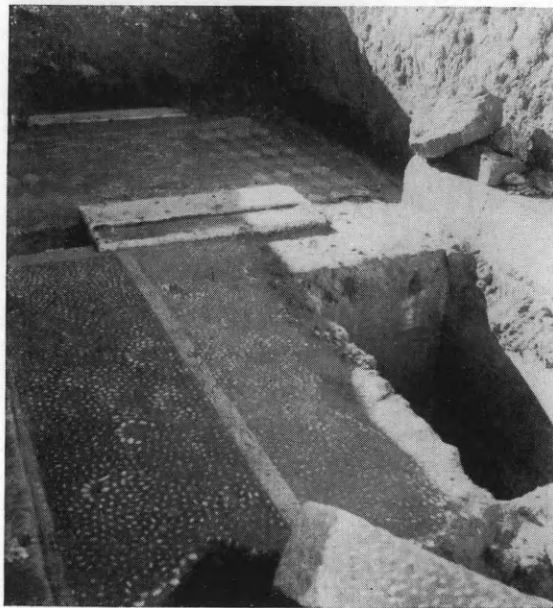

Εἰκ. 84. Χρυσᾶ κοσμήματα ἐκ τοῦ λακκοειδοῦς τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

χρόμου ὑάλου, ζευγὸς μικρῶν χρυσῶν ἐνωτίων, χρυσοῦς δακτύλιος, χαλκοῦν κάτοπτρον, λύχνος, πελίκη, σκύφοι, πυξίδες καὶ διάφορα ἄλλα χονδροειδῆ ἀγγεῖα. Ἐντὸς ἀγγείων τινῶν ἀνευρέθησαν ὑπολείμματα ἐδεσμάτων—ἰχθυάκανθα, ὄστρεα καὶ ἄλλα ὑπολείμματα τροφῶν—ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ἡ παράθεσις νεκρικῶν γευμάτων.

Ἐρευναι εἰς τὴν θέσιν «Καστάς», κειμένην εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν βορείως τῆς πόλεως, ἀπεκάλυψαν ἓνα τῶν ὠραιότερων τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως, δυστυχῶς ὅμως συλημένον καὶ ἐν μέρει κατεστραμμένον. Ὁ τάφος οὗτος εἶναι λαξευμένος ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου, τὰ τοιχώματα τοῦ ὁποίου ἐκάλυπτε τοῖχος ἐκ μεγάλων πλίνθων πωρολίθου, ἐκ τοῦ ὁποίου διετηρήθησαν οἱ κατώτεροι μόνον δόμοι. Ὁ τοῖχος οὗτος καλύπτεται ὑπὸ κονιαμάτων, ἅτινα ἀπομιμοῦνται ὀρθομαρμαρώσεις.

Ὁ τάφος ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς προθαλάμου καὶ ἑνὸς νεκρικοῦ θαλάμου ὀλικοῦ μήκους 9 μ. καὶ πλάτους 3.07 μ. (εἰκ. 85). Τὸ δάπεδον τοῦ προθαλάμου φέρει ψηφιδωτὸν μὲ διακόσμησιν πολυχρῶμων ῥόμβων. Τὸ δάπεδον τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου χωρίζεται διὰ πλαισίων πλάτους 0.09 μ. ἀνοικτοῦ ροδίνου χρώματος εἰς τρεῖς ἐπιμήκεις ἐπιφανείας βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος εἰς τὰ πλάγια καὶ κιτρίνου εἰς τὸ μέσον. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ψη-

Εἰκ. 85. Μέγας τάφος ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

φιδωτοῦ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου κατεστράφη πρὸς κατασκευὴν καὶ δευτέρου τάφου, ἐκτὸς τοῦ ἀρχικοῦ, τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου. Οἱ δύο κιβωτιόσχημοι οὗτοι τάφοι, διηυθετημένοι ἐντὸς τοῦ δαπέδου, ἀνευρέθησαν συλημένοι. Τὰ τοιχώματα ἀμφοτέρων καλύπτονται ὑπὸ κονιαμάτων ζωρῶν χρωμάτων (ἐρυθροῦ, κιτρίνου, μέλανος, λευκοῦ κλπ.), ὃ εἰς δ' ἐξ αὐτῶν φέρει τοιχογραφίας μὲ διακό-

σμησιν βλαστῶν, ἀνθέων, πτηνῶν, ἀγγείων, κατόπτρου, κυματίου, πλοχμοῦ κλπ.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου, ἐγγὺς τῆς εἰσόδου τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, ἀνευρέθη μέγα μαρμάρινον ἀνθέμιον—ὑψους 1.08 μ.—ἐπιτυμβίας στήλης φέρον παρὰ τὴν βάσιν του διπλὴν σειρὰν φύλλων ἀκάνθης, ἐξ ἧς ἐξέρχονται δύο ἐλισσόμενοι βλαστοί. Τόσον αἱ τοιχογραφίαι, ὅσον καὶ τὰ ψηφιδωτὰ ἀπετεχνίσθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας. Ἐγγὺς τοῦ τάφου τούτου ἀνευρέθησαν ἕτεροι τρεῖς τάφοι, λαξευτοὶ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἐξ ὧν οἱ δύο λακκοειδεῖς καὶ ὁ τρίτος τοῦ τύπου τῶν «μακεδονικῶν», μικρῶν διαστάσεων.

Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται ὁ χρυσοῦς δακτύλιος τῆς εἰκόνας 83, δεξιᾶ.

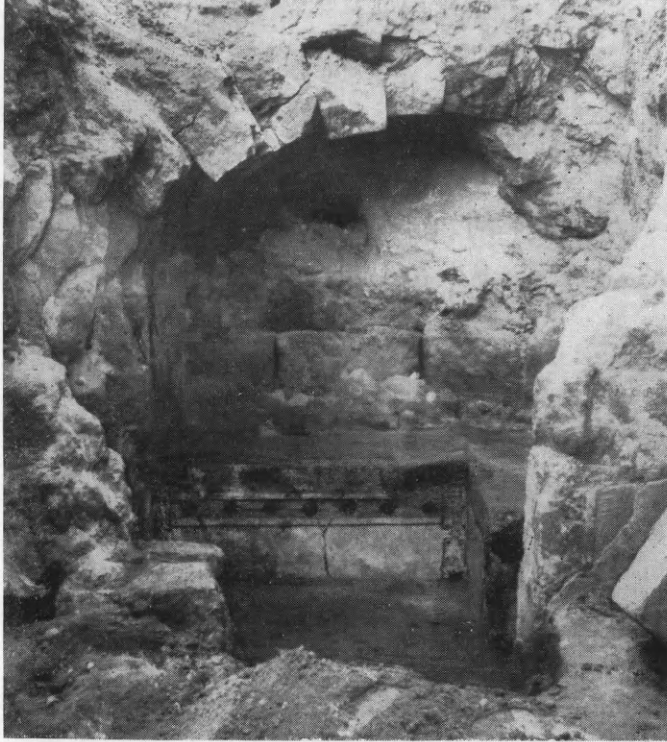
Ὁ σημαντικώτερος ὁμως ἐξ ὄλων τάφος ἀνευρέθη ἐντὸς μεγάλου τεχνητοῦ τύμβου, ὑψουμένου ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ Παγγαίου, περὶ τὰ 1500 περίπου μέτρα ἀνατολικῶς τοῦ σημερινοῦ χωρίου καὶ ἀνεσκάφη κατὰ μέγα μέρος δαπάναις τοῦ Δημοσίου. Οὗτος εἶναι τοῦ τύπου τῶν «μακεδονικῶν», ἐκτισμένος διὰ μεγάλων πλίνθων πωρολίθου καὶ ἀποτελούμενος ἐκ δρόμου, προ-

Εἰκ. 86. Ὁ δρόμος «μακεδονικοῦ» τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως, εὑρισκομένου ἐντὸς τύμβου.

θαλάμου καὶ κυρίως νεκρικοῦ θαλάμου, ὀλικοῦ μήκους 11.30 μ. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν πλίνθων καλύπτεται ὑπὸ λευκῶν ἀσβεστοκονιαμάτων. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου, μήκους 5.30 μ. καὶ πλάτους 1.60 μ., διεσώθη ὀλόκληρος (εἰκ. 86), ἐνῶ ἡ καμάρα τοῦ προθαλάμου καὶ τοῦ θαλάμου ἔχει κατὰ τὸ πλεῖστον καταρρεύσει (εἰκ. 87). Διεπιστώθησαν ἐξ ἐν ὄλῳ ταφαί. Ἐντὸς τοῦ προθαλάμου ὑπάρχει κλίνη ἐκτισμένη διὰ κανονικῶν πωρολίθων πρὸς ἀπόθεσιν τοῦ νεκροῦ, δύο δὲ ἕτεραι ὁμοίαι κλῖναι, σχηματίζουσαι ὀρθὴν γωνίαν, ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. Αἱ δύο αὗται κλῖναι καλύπτονται ὑπὸ ἀσβεστοκονιαμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ζωγραφικὴ διακόσμησις διὰ ζωη-

ρῶν χρωμάτων (ἐρυθροῦ, πρασίνου, κιτρίνου, μέλανος κλπ.). Τόσον εἰς τοὺς πόδας τῆς κλίνης ὅσον καὶ ἐντὸς μιᾶς κοσμοφόρου ταινίας εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κλίνης, εἰκονίζονται κεφαλαί, διονυσιακαὶ μορφαὶ καθήμεναι ἐπὶ βράχων ἢ ἡμικλινεῖς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, μετὰ θύρσων καὶ λεόντων, βωμοί, φύλλα κλπ. (εἰκ. 88 καὶ 89).

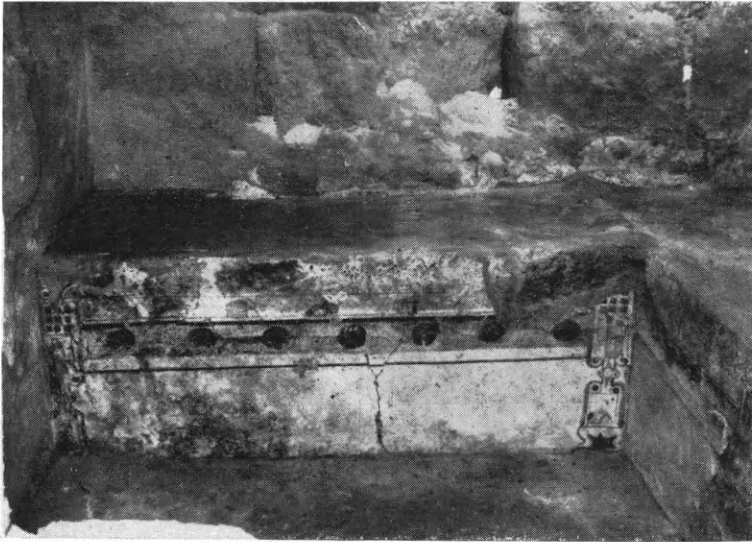

Εἰκ. 87. Ὁ νεκρικός θάλαμος «μακεδονικοῦ» τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

Τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου τούτου ἦσαν πολλὰ καὶ πολύτιμα : χρυσοῦς στέφανος ἐκ φύλλων ἐλαίας, φέρων σκληρὸν λίθον ἐρυθροῦ χρώματος εἰς τὸ μέσον (εἰκ. 90), ἄνθη καὶ ἐλάσματα ἐκ χρυσοῦ, χρυσοῦς ὀβολός, ζευγὸς ἐνωτίων ἐκ χρυσοῦ μὲ διακόσμησιν λεοντοκεφαλῶν, ἀργυροῦν κάτοπτρον ἀρίστης διατηρήσεως, ἀλάβαστρα, πυξίδες καὶ διάφορα ἀγγεῖα, ἰδίᾳ δὲ δύο χρυσοὶ δακτύλιοι ἐξαιρετικοῦ μεγέθους καὶ βάρους. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν φέρει σκληρὸν λίθον πρασίνου χρώματος, ἐνῶ ὁ ἕτερος σφραγιδόλιθον βαθέως ἐρυθροῦ χρώματος, φέροντα ὠραιοτάτην παράστασιν γυμνοῦ νέου πρὸ βωμοῦ ἐξαιρετέου τέχνης (εἰκ. 91).

Αί τοιχογραφίαι τῶν κλινῶν καὶ τοῦ τάφου τούτου ἀπετοιχίσθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας, ἔνθα καὶ ἐκτίθενται.

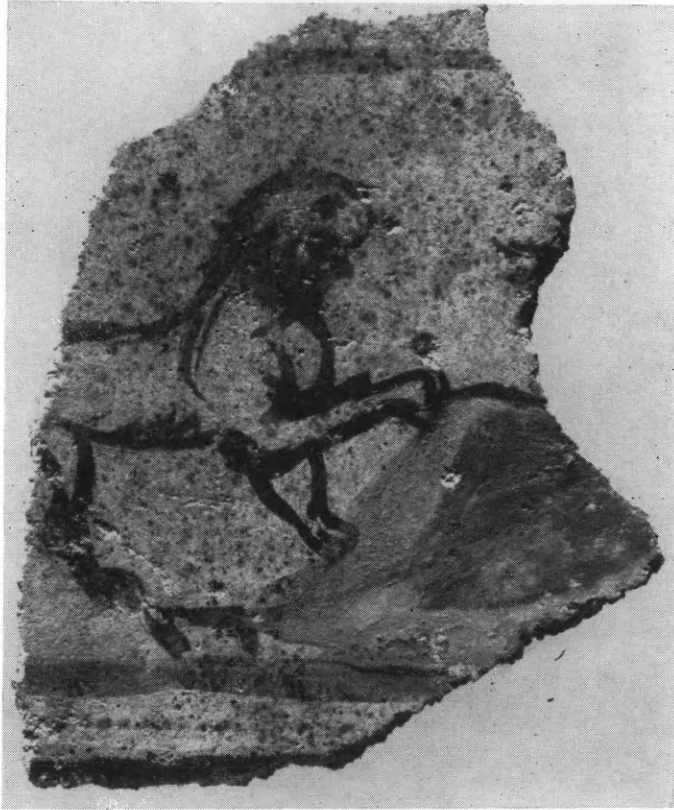
Λίαν ἀξιόλογα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα ἐτέρας σκαφικῆς ἐρεῦνης, ἣτις διενηργήθη ἀνατολικῶς τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐγγύτατα τῆς δημοσίας ὁδοῦ, παρὰ τὴν στάσιν τῆς Κοινοτήτος Ἀμφιπόλεως. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην εἶχεν ἀνευρεθῆ τυχαίως κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον καθημένου

Εἰκ. 88. Δύο νεκρικοὶ κλῖναι ἐντὸς τοῦ θαλάμου «μακεδονικοῦ» τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

λυρωδοῦ καὶ ὀρθίου ὀπλίτου. Αἱ γενόμεναι ἐνταῦθα σκαφικαὶ ἐρευναι ἀπεκάλυψαν τρία ἀκέραια ἢ σχεδὸν ἀκέραια ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα καὶ τρία ἀξιόλογα τμήματα ἐτέρων τριῶν ἀναγλύφων. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα εἶχον ἀφεθῆ ἢ μεταφερθῆ εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἄγνωστον πότε, εἶχον δὲ καλυφθῆ ὑπὸ σωροῦ χωμάτων. Ἄν καὶ ἠρευνήθη ὁ πέριξ τούτων γῶρος, οὐδεὶς τάφος ἀνευρέθη. Τὰ ἀνάγλυφα δεικνύουν ἐπίδρασιν τῆς ἀπτικῆς ἐπιτυμβίου πλαστικῆς, ἀνήκουν δὲ πιθανῶς εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα. Τὸ ἀρτιότερον ἐξ αὐτῶν—ῦψους 0.79 μ.—ἐπαναλαμβάνει, μὲ τινὰς διαφορὰς, τὸ θέμα τῆς Ἑγησοῦς μὲ ὀρθίαν τὴν δούλην, ἐνδεδυμένην καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ προτείνουσιν πυξίδα πρὸς τὴν καθημέ-

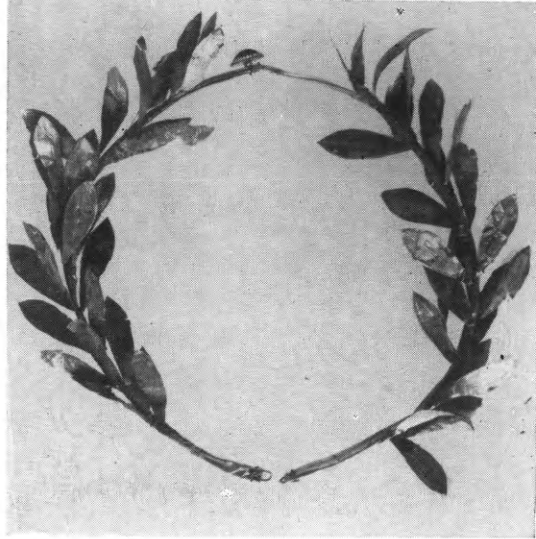
νην νεκρὰν κυρίαν αὐτῆς, ἣτις τείνει τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς τὴν πυξίδα (εἰκ. 92). Τὸ δεύτερον ἀνάγλυφον εἰκονίζει γενειοφόρον ἡμίγυμνον ἄνδρα, προτείνοντα τὴν ἀριστερὰν μὲ ἀνοικτὴν τὴν παλάμην (εἰκ. 93), τὸ δὲ τρίτον ἀνάγλυφον παριστᾷ ὄρθιον ἔφηβον, ἐνδεδυμένον χιτῶνα καὶ γλαμύδα.

Εἰκ. 89. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας τῆς νεκρικῆς κλίνης τοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου.

Ἐκτεταμένα ἔρευνα διενηργήθησαν ἔξω τῆς πόλεως καὶ ΒΑ. αὐτῆς, εἰς θέσιν περὶ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον πληροφορίες, ὅτι πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου ὑπῆρχε μέγα κτήριον ἐκ κανονικῶν πωρολίθων, τὸ ὁποῖον κατεστράφη διὰ τὴν ἐν μέρει οἰκοδομὴν τοῦ σχολείου τῆς κοινότητος Παλαιοκόμης. Διὰ τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν διεπιστάθη πράγματι ἡ ὑπαρξίς δύο ἀναλημματικῶν τοίχων ἐκ πωρολίθου, λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, κατεστραμμένων κατὰ μέγα μέρος. Ἐκ τούτων ὁ ἀνατολικὸς ἠρευνήθη ἐπὶ μή-

κους 35 περίπου μέτρων, ὁ δὲ νότιος ἐπὶ μήκους 31 περίπου μέτρων. Δοκιμαστικαὶ τάφροι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χώρου τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 10.30 μ. ἀπὸ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀπεκάλυψαν οἰκοδομὴν εὐτελοῦς κατασκευῆς, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι, παράλληλοι πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ ἀναλήμματος, ἠρευνήθησαν ἐπὶ μήκους 8.40 μ. ὁ ἀνατολικὸς καὶ 11.30 ὁ νότιος. Κατὰ τὰς ἐρεῦνας ταύτας δὲν ἀνευρέθησαν οὔτε ὄστρακα ἀγ-

Εἰκ. 90. Χρυσοῦς στέφανος ἐκ τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τοῦ τύμβου τῆς Ἀμφιπόλεως.

γείων οὔτε ἄλλα εὐρήματα, παραμένει δὲ ὡς ἐκ τούτου ἄγνωστος ὁ προορισμὸς τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς.

Εἰκ. 91. Δακτυλιόλιθος μεγάλου χρυσοῦ δακτυλίου μετὰ παράστασιν ἐφ' ἑβου.

Πλεῖσται δοκιμαστικαὶ τάφροι καὶ ἔρευναὶ διενηργήθησαν ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως, εἰς διάφορα δὲ σημεῖα διεπιστώθη ἢ ὑπαρξίς οἰκιῶν, ἀνασκαφειῶν ἐν μέρει μόνον, ὅπως καὶ τοῖχοι οἰκοδομῶν, ἀγνώστου φύσεως. Οἱ τοῖχοι μιᾶς οἰκίας τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος φέρουν ἀσβεστοκονιάματα, ἀπομιμούμενα ὀρθομαρμαρώσεις. Ἐντὸς ἄλλης οἰκοδομῆς ἀνευρέθησαν σωλῆνες ἐκ μολύβδου, ὅπως καὶ πήλινοι ἀγωγοὶ ἀποχετεύσεως, περισυνελέγησαν δὲ τμήματα μαρ-

μαρίνης ὀρθομαρμαρώσεως, δωρικὸν κιονόκρανον καὶ σφόνδυλος κίονος. Ἀνευρέθη ἐπίσης εἰς ἄλλην θέσιν μαρμαρίνος στυλοβάτης μήκους 5.88 μ., διασώζων κατὰ χώραν δύο ἰωνικὰς βάσεις κίωνων.

Συνεχίσθη μέχρι τοῦ αὐτοφουῶς βράχου ἡ ἔρευνα ἀρχαίου φρέατος, ἐρευνηθέντος ἐν μέρει κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος καὶ περισυνελέγησαν ἐντὸς αὐτοῦ μελαμβραφῆ ἀγγεῖα, ὅπως καὶ τμήματα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, ἰδίᾳ μικρῶν ἀσκῶν μὲ παραστάσεις ζώων.

Μεγάλη δοκιμαστικὴ ἔρευνα γενομένη παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος, ὅπισθεν τῶν κτηρίων τοῦ σιδηρο-

Εἰκ. 92. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως.

Εἰκ. 93. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως μὲ παράστασιν γενειοφόρου ἀνδρός.

δρομικοῦ σταθμοῦ, ἀπεκάλυψεν ἰσχυρὸν τοῖχον, ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, ἐκτισμένον διὰ μεγάλων πλίνθων πορολίθου καὶ βαίνοντα παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ. Ἡ παρουσία τοῦ τοίχου τούτου, ἔχοντος εἰς τινα σημεῖα ὕψος 2 περίπου μέτρων, διεπιστώθη ἐπὶ μήκους 20 περίπου μέτρων. Εἰς τὸ πάχος αὐτοῦ εἶναι διηυθετημένα μεγάλα ἀνοίγματα, τῶν ὁποίων ὁ προσορισμὸς δὲν εἶναι σαφής. Πιθανῶς ὁ τοῖχος οὗτος νὰ ἀποτελῇ τμήμα τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ποταμοῦ, τὰ δὲ εὐρεθέντα ἐντὸς τοῦ τοίχου ἀνοίγματα νὰ ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα κατέρχονται ἐκ τῆς ὀπισθεν τούτου χαράδρας.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς ἐπανελήφθησαν αἱ ἔρευναι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν ἀνεύρεσιν κτηρίων, σχετικῶν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Στρουμόνος ἢ τοῦ Ρήσου. Περὶ τὰ 5 μέτρα ἀνατολικῶς τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθη λατρευτικὴ πυρά, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχε παχὺ στρώμα τέφρας καὶ ὀστᾶ ζώων. Ἐντὸς τῆς πυρᾶς περισυνελέγησαν ὄστρακα μελαμβραφῶν καὶ χονδροειδῶν ἀγγείων, ὅπως καὶ ὀλίγα τμήματα εἰδωλίων.

Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νάρθηκος τῆς ἀνευρεθείσης κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος βασιλικῆς Γ (βλ. Ἔργον 1959, σ. 41) ἀπεκαλύφθη καθ' ὀλοκληρίαν διὰ τὴν φωτογραφηθῆ, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐκαλύφθη ἐκ νέου διὰ στρώματος ἄμμου.

Ἐν τέλει μεγάλης ἐκτάσεως ἔρευναι διενηργήθησαν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, εἰς τὸ δυτικώτατον σημεῖον τῆς πόλεως, αἵτινες εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν σημαντικοῦ τμήματος τοῦ τείχους τῆς Ἀμφιπόλεως. Τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 143.30 μ. Τὸ μέγιστον σωζόμενον ὕψος του εἶναι 0.95 καὶ τὸ πλάτος του 1.80 μ., ἔχει δὲ οἰκοδομηθῆ διὰ μεγάλων ἀκανονίστων πλίνθων σκληροῦ τιτανολίθου, ἀδρομερῶς εἰργασμένων, τῶν ὁποίων τὸ μῆκος συχνάκις ὑπερβαίνει τὸ 1 μέτρον. Τὰ μεταξὺ τῶν μεγάλων πλίνθων κενὰ συμπληροῦνται διὰ μικρῶν λίθων ἐπιμελῶς εἰργασμένων κατὰ τοὺς ἀρμούς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐφαρμογὴ νὰ εἶναι τελεία. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐργασίας δίδει εἰς τὴν τοιχοποιίαν ἐμφάνισιν πολυγωνικήν.

Ὁ ἀνασκάπτων φρονεῖ ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ τείχους ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχαιότερον τεῖχος τῆς πόλεως, τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τὸ μνημονευόμενον πολλάκις ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου.

13. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ. β) Τύμβος Νικησιάνης.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου κ. Δ. Λαζαρίδη συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου τύμβου τῆς Νικησιάνης καὶ ἡ ὀλικὴ ἀπομάκρυνσις τῆς ἐπιχώσεως αὐτοῦ, ἐργασία, ἥτις, λόγῳ τῆς μαλακότητος τῶν χωμάτων τοῦ τύμβου καὶ τῶν κατολισθήσεων, ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος.

Αἱ κυρίως ἔρευναι ἐνετοπίσθησαν εἰς τρία σημεῖα, ἧτοι τὸ

νοτιοδυτικόν, τὸ βόρειον καὶ τὸ ἀνατολικόν, ἔνθα ἠρευνήθησαν μεγάλα τμήματα τοῦ τύμβου διὰ τάφρων ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον αὐτοῦ. Εἰς τὸ ΝΔ. τμήμα ἀνεσκάφη τάφος μήκους 13 μέτρων καὶ πλάτους 6. Τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως εἰς τὸ βάθος τῆς τάφρου ὑπερέβαινε τὰ 6 μέτρα. Ἡ ἔρευνα τοῦ τμήματος τούτου οὐδὲν ἀπέδωσε.

Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τύμβου ἠρευνήθη διὰ τάφρου μήκους 11 καὶ πλάτους 6.80 μ. Τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως εἰς τὸ βάθος τῆς

Εἰκ. 94. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 6 τάφος τῆς Νικησιάνης.

τάφρου ἀνήρχετο εἰς 9 μ. Κατὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς ἀνευρέθησαν πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου ὄστρακα χειροποίητων χονδροειδῶν ἀγγείων, ἄνευ διακοσμήσεως, ὅπως καὶ ὄστρακα μὲ ἐγγάρακτον διακόσμησιν, προϊστορικῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα μετεφέρθησαν προφανῶς ἐξ ἄλλου σημείου διὰ τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως. Ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ βάθος τῆς τάφρου, πρὸς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ τύμβου, ἡ ἔρευνα ἀπεκάλυψε μεγάλην στρώσιν λογάδων λίθων, τοποθετημένων τοῦ ἐνὸς ἐγγὺς τοῦ ἄλλου καὶ ἀνυψουμένων πρὸς τὸ μέσον, εἰς τρόπον ὥστε ἡ τομὴ τῆς στρώσεως νὰ παρουσιάζῃ σχῆμα καμάρας. Ἐγγὺς τῶν λίθων ἀνευρέθησαν στρώσεις κεράμων καὶ χαλίκων. Εἶναι πιθανόν, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τοῦ τύμβου ὑπάρχει τάφος, πλὴν ὅμως αἱ ἐργα-

σΐαι δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συνεχισθοῦν λόγῳ ἐξαντλήσεως τῆς πιστώσεως.

Ἐκτεταμένα ἔρευνα διενηργήθησαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ τύμβου. Ἐντὸς μιᾶς τάφρου, ἣτις ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 13 μ. πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ἀνευρέθη ὁ ἔκτος τάφος (εἰκ. 94), ὅστις εἶναι κιβωτιόσχημος, ἔχων στρῶσιν ἐκ λεπτῶν πλακῶν ἀσβεστολίθου καὶ ἐκτισμένος δι' ὁμοίων πλακῶν. Ὁ τάφος οὗτος, μήκους 1.95 μ., πλάτους 0.70 μ. καὶ ὕψους 0.60 μ.,

Εἰκ. 95. Σκύφος μετὰ νομισμάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐντὸς τοῦ τάφου τῆς εἰκ. 94.

ἦτο ὁ πτωχότερος εἰς κτερίσματα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντων. Εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ νεκροῦ, παρὰ τοὺς πόδας, ἀνευρέθη εἷς μελαμβραφῆς σκύφος—ὑψους 0.11 μ.—τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. (εἰκ. 95). Ἐντὸς τοῦ σκύφου ὑπῆρχον 64 δραχμαὶ ἐκ χαλκοῦ καὶ μία ἀργυρᾶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Τὰ νομίσματα φέρουν κεφαλὴν Ἀπόλλωνος ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως καὶ κέλητα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας. Περισυνελέγησαν ἐπίσης ἐλάχιστα στοιχεῖα διαλυθέντος στεφάνου ἐξ ἐπιχρῦσων φύλλων χαλκοῦ.

Ἐντὸς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τύμβου ἐγένετο ἡ διανοίξις δύο νέων τάφρων πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, μήκους 5.50 καὶ

12 μ. Ἡ πρώτη τάφος οὐδὲν ἀπέδωσεν. Ἡ δευτέρα εἰς τὸ βάθος τῶν 12 μ. ἀπεκάλυψε τὸ στόμιον ἀρχαίας καμίνου, ἀγνώστου ἐποχῆς. Τόσον πρὸ τοῦ στομίου, ὅσον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς καμίνου, παρατηρήθησαν καμινεύματα μεταλλευμάτων, ἄσβεστος, κέραμοι καὶ παχὺ στρῶμα τέφρας. Τὸ στόμιον τῆς καμίνου ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων πλίνθων ἀσβεστολίθου μετὰ συνδέσμων. Αἱ πλίνθοι αὗται προέρχονται πιθανῶς ἐξ ἀρχαίων τάφων τοῦ τύμβου, οἵτινες ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἐσκαφὴν αὐτοῦ διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς καμίνου, χρησιμοποιηθεῖσαι ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ στόμιον αὐτῆς.

Τὸ μέγεθος τοῦ τύμβου καὶ τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως εἶναι δυσανάλογον μὲ τὸ σύνολον τῶν ἀνευρεθέντων μέχρι σήμερον ἐξ μικρῶν τάφων. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὴ ἢ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως καὶ ἄλλων ὁμοίων μικρῶν τάφων ἢ μιᾶς μεγαλυτέρας ὑπογείου νεκρικῆς οἰκοδομῆς. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἢ ἔρευνα ἐνταῦθα πρέπει νὰ συνεχισθῇ.

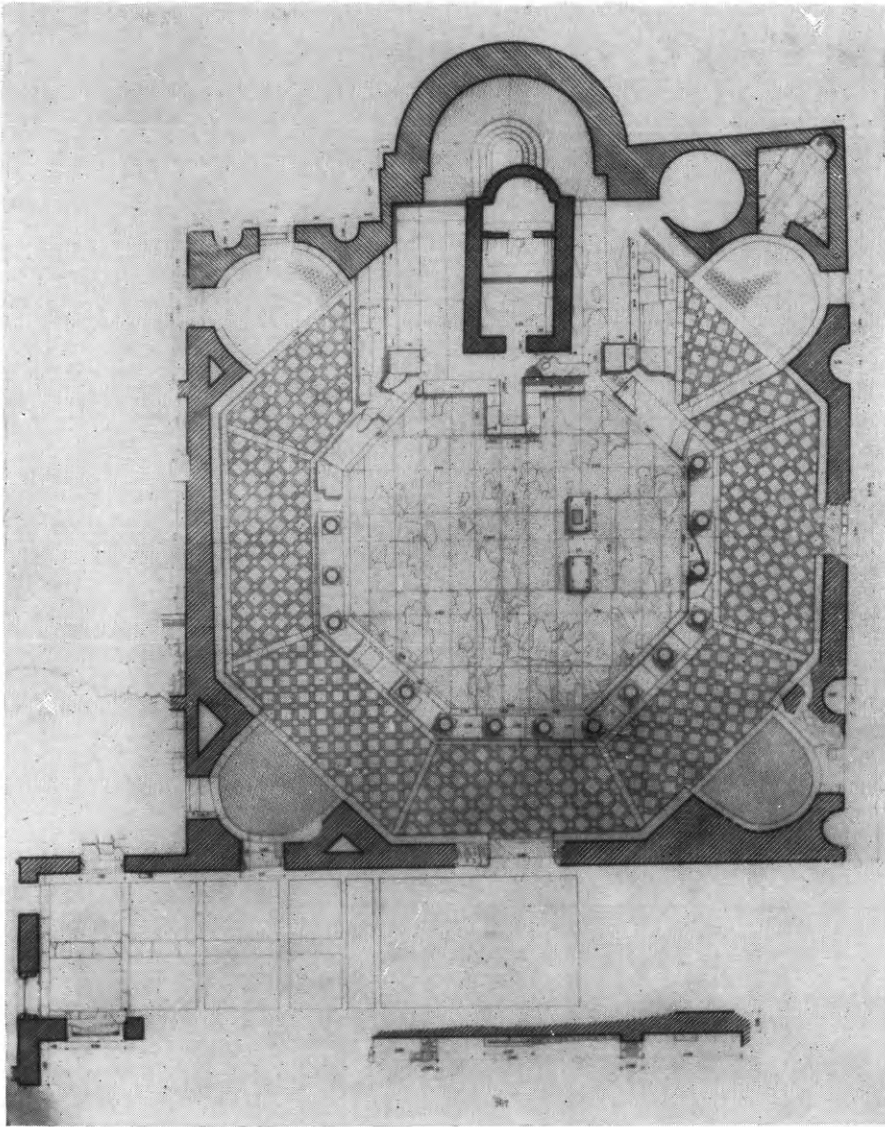
14. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Διὰ τοῦ ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Στ. Πελεκανίδου συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἢ ἀπὸ τοῦ 1958 εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τῶν Φιλίππων καὶ ἀνατολικῶς τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς ἀρξαμένη ἀνασκαφὴ μὲ ἀντικειμενικούς σκοποὺς α) τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐκ τῶν ὄγκων τῶν χωμάτων τοῦ κυρίου κτίσματος τοῦ ὄλου συμπλέγματος, ἦτοι τοῦ ναοῦ καὶ β) τὴν ἀποκάλυψιν τῆς κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ νάρθηκος ἐκτεινομένης στοᾶς.

Παρὰ τὴν μεγάλην ἐπίχωσην (ὑψ. 1.50-3.40 μ.) καὶ τὴν κατὰ στρώματα εἰς βραχὺν σχετικῶς χρόνον γενομένην ἀνασκαφὴν, ἀπεκαλύφθη ἐξ ὀλοκλήρου ὁ ναός, τοῦ ὁποίου πέρυσι διεπιστώθη τὸ ἐξωτερικὸν τετράγωνον περιγγραμμά καὶ αἱ κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς ΒΔ. καὶ ΝΔ. γωνίας αὐτοῦ σχηματιζόμεναι πεταλοειδεῖς κόγχαι.

Τὸ κτήριο τοῦτο (εἰκ. 96), μήκους μετὰ τῆς κόγχης καὶ τοῦ νάρθηκος 34.10 μ., πλάτους 26.65 μ. καὶ ἐμβαδοῦ 929 μ², εἶναι ἐξωτερικῶς ὀρθογώνιον, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ τῶν τεσσάρων κατὰ

τὰς γωνίας αὐτοῦ σχηματιζομένων κογχῶν μεταβάλλεται εἰς ὀκτάγωνον. Ἐντὸς τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. ἀπὸ τῶν ἐξωτε-

Εἰκ. 96. Κάτοπις τοῦ ὀκταγωνικοῦ ναοῦ τῶν Φιλίππων.

ρικῶν τοίχων ἐγγράφεται ὀκταγωνικὸς ἐπίσης στυλοβάτης ὕψους 0.25 μ. καὶ πλάτους 1.10 μ., τοῦ ὁποίου αἱ ΒΑ. καὶ ΝΑ. πλευραὶ περατοῦνται εἰς κτιστοὺς πεσσούς. Ἐπὶ τοῦ ὀκταγωνικοῦ τούτου στυλοβάτου ἀνευρέθησαν εἴτε εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν εἴτε

ἀνεστραμμένοι παρ' αὐτήν, ἀποκεκρουμένοι δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἰωνικαὶ βάσεις κίωνων. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διατηρηθεισῶν βάσεων καὶ τῶν ἰχνῶν ἢ τῆς ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου σχεδιάσεως αὐτῶν δι' αἰχμηροῦ ὄργάνου προκύπτει, ὅτι εἰς ἐκάστην πλευρὰν αὐτοῦ ὑπῆρχον δύο κατὰ τὸ κέντρον καὶ δύο κατὰ τὰς γωνίας, ἦτοι ἐν συνόλῳ εἴκοσι κίονες εἰς τὰς ἑπτὰ πλευράς, τῆς ὀγδόης καταλαμβανομένης ὑπὸ τοῦ φράγματος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Τὸ δάπεδον τοῦ διὰ τοῦ στυλοβάτου περικλειομένου χώρου ἐκαλύπτετο ὑπὸ μεγάλων ὀρθογωνίων μαρμαρίνων λευκῶν πλακῶν, μεγίστου μήκους 4.40 μ., ἐξ ὧν τινες εὐρέθησαν ἀκεραῖαι. Ἐντὸς τοῦ ὀκταγώνου τούτου καὶ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν, εἰς ἀπόστασιν δὲ 4.60 μ. ἀπὸ τοῦ τέμπλου καὶ 4.15 μ. ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου, διεπιστώθησαν δύο ὀρθογώνιοι βάσεις μετὰ γλυφῶν, ἀπέχουσαι ἀλλήλων 0.80 μ. Ὁ προσορισμὸς τῶν δύο τούτων βάσεων παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ἄγνωστος.

Τὸ δάπεδον τοῦ μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων καὶ τοῦ στυλοβάτου περιδρόμου, πλάτους 4.15 μ., ὡς ἐκ πολλῶν διασωθέντων ἀκεραίων τμημάτων καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος ὑποστρώματος διατηρηθέντων σαφῶν ἰχνῶν αὐτοῦ ἐξάγεται (εἰκ. 97), ἀπετελεῖτο ἐκ συνεχομένων ὀρθογωνίων παραλληλογράμμων βαθυκυάνου σχιστολίθου καὶ λευκῶν πλακῶν, διαγωνίως τεθειμένων καὶ διαχωριζομένων δι' ἐγκαρσίων στρώσεων ἐκ λευκῶν πλακῶν εἰς ἑπτὰ διάχωρα, παράλληλα πρὸς τὰς πλευράς τοῦ στυλοβάτου. Τὸ δάπεδον τῶν ΒΑ. καὶ ΝΑ. κογχῶν εἶναι ἐστρωμένον διὰ πολυχρῶμων μαρμαρίνων πλακιδίων, ἅτινα σχηματίζουν τεμνομένους κύκλους, διαλυομένους εἰς σταυροὺς τῆς Μάλτας.

Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὸ κυκλοτερές διαμέρισμα, τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ προηγουμένην ἀνασκαφήν, ἀπεκαλύφθη τετράγωνος αἴθουσα, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ΝΑ. γωνίαν ἀνοίγεται ἡμικυκλικὴ κόγχη ἐπενδεδυμένη δι' ὠραίας ὀρθομαρμαρώσεως. Ἡ αἴθουσα αὕτη ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τῆς ΝΑ. κόγχης, ἔνθα ὑπάρχει εἴσοδος πλάτους 1.15 μ., διατηροῦσα κατὰ χώραν τὸν οὐδὸν τῆς. Τὸν προσορισμὸν τῆς αἰθούσης ταύτης δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ καθορίσωμεν, φαίνεται

ὅμως ὅτι εἶναι συναφῆς πρὸς τὸν τοῦ παραπλεύρως αὐτοῦ κυκλω-
τεροῦς κτίσματος.

Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τελευταίου στρώματος τῶν χω-
μάτων ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνεφάνη ὁ στυλοβάτης
τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου. Οὗτος, διατηρούμενος σχεδὸν
ἀκέραιος, εἶναι ἀπλοῦς ἐξ ἐντοπίου χονδροκόκκου μαρμάρου.
Κατὰ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς του φέρει τετράγωνον προχώ-

Εἰκ. 97. Ἡ ΒΑ. ἄποψις τοῦ ὀκταγωνικοῦ ναοῦ μετὰ τῶν ἰχνῶν τοῦ μαρμαροθετήματος.

ρησιν. Τό τε πρεσβυτέριον καὶ ἡ τετράγωνος προχώρησις ἔχουν τὸ
δάπεδον ὑπερυψωμένον κατὰ μίαν βαθμίδα καὶ ἐπεστρωμένον
διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων πλακῶν. Ἐκ τῶν πολλῶν μεταξὺ τῶν
κρημνισμάτων ἀνευρεθέντων πεσσίσκων, διακεκοσμημένων κατὰ
τὰς δύο πλευρᾶς δι' ὁμολόγων γλυφῶν, καὶ ἐκ τῶν τῶν τῶν
τῆς γομφώσεως μετὰ τῆς αὐλάκος τῆς μολυβδοχοΐας τῶν στυλο-
βατῶν, τεκμαιρόμεθα ὅτι τὸ εἰς σχῆμα πεῖ φράγμα ἦτο χαμηλόν,
ἔχον ἐκτὸς τῆς δυτικῆς εἰσόδου καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τὸ μέσον ἑκατέ-
ρας πλαγίας πλευρᾶς (εἰκ. 96).

Μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν τοίχων τοῦ πολὺ μεταγενεστέρου
ἐκκλησιδίου, τὸ ὁποῖον κατελάμβανεν εἰς μῆκος ὅλον περίπου τὸ
Ἱερὸν Βῆμα καὶ τμήμα τοῦ πεταλομόρφου συνθρόνου (εἰκ. 96),

ἀνεφάνη κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πρεσβυτερίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.55 μ. ἀπὸ τῆς χορδῆς τῆς κόγχης, ὑπὸ μορφὴν ὀρθογωνίου συμπαγοῦς κτίσματος (3.50×2.45), ἐξ ἀργῶν λίθων, πλίνθων καὶ κεραμεικοῦ κονιάματος, τὸ κρηπίδωμα τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Τοῦτο ἔχει ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0.15 μ. ἔφερε δέ, ὡς μαρτυ-

Εἰκ. 98. Ἐπίστεψις τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος καὶ θωράκια αὐτοῦ.

ροῦν τὰ ἴχνη τοῦ κονιάματος, περὶ τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ μαρμάρινον πλαίσιον πλάτους 0.25 μ. καὶ κατὰ τὰς γωνίας πεσσίσκους ἢ κίονας, ἐφ' ὧν ἐπεκάθητο ἡ ἄνω ἢ καλυπτήριος πλάξ. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ κρηπιδώματος διεπιστώθη κυκλικὴ ἐκβάθυνσις διαμέτρου 0.44 μ. καὶ βάθους 0.35 μ. πέριξ δὲ αὐτῆς κατεστραμμένη ἢ ἐκ κορασανίου καὶ πλινθίνων πλακῶν ἐπιφάνεια. Πρόκειται περὶ τοῦ σκάμματος τοῦ ἐγκαινίου, τὸ ὁποῖον εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε ἰδρύθη τὸ νεώτερον ναῦδριον, εἴτε κατεστράφη εἴτε

μετετοπίσθη. Εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ κτιστὸς ἄμβων τοῦ ναοῦ, ὕψους 1.37 μ., προσκεκολλημένος ἐπὶ τῆς πρὸς δυσμὰς ἐσωτερικῆς ὄψεως τῆς πλευρᾶς τοῦ φράγματος καὶ βορείως τῆς Ὁραίας Πύλης. Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν καθ' ὕψος τμημάτων. Τὸ κάτω ἦτο κτιστὸν μετὰ κογχῶν ἐναλλασσομένων πρὸς καθέτους στενὰς καὶ κυρτὰς ἐπιφανείας καὶ ἐπενδεδυμένον δι' ὀρθομαρμαρώσεως. Ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ αὐτοῦ σώματος ἐπεκάθητο

Εἰκ. 99. Γενικὴ ἀποψὶς τῆς στοᾶς ἐκ Ν. πρὸς Β.

μαρμάρινος κυκλικὸς ἐξώστης, τοῦ ὁποῦ ὁ ἐξωτερικὸς διάκοσμος ἐκ γλυφῶν ἀττικῆς ἰωνικῆς βάσεως, κογχῶν μετὰ κογχυλίων καὶ κυρτῶν ἐπιφανειῶν καλυπτομένων δι' ἀκάνθης καὶ ἀνθεμίων, ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἐπίστεψις τῆς κτιστῆς βάσεως. Τέλος τὸ ἄνω τμήμα ἀπετελεῖτο ἐκ καμπύλων μετὰ συμφυῶν πεσίσκων θωρακίων (εἰκ. 98). Τούτων τμήματά τινα, ὡς καὶ δύο τεμάχια τοῦ ἐξώστου, εὐρέθησαν ἐκτισμένα εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους τοῦ παρεκκλησίου. Εἰς τὸν ἐξώστην ἔφερε στενὴ καὶ εὐθύγραμμος κτιστὴ κλίμαξ ἐκ τεσσάρων βαθμίδων.

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ ναοῦ καὶ τὰ εὐρεθέντα πολλὰ καὶ ποικίλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εἶναι λίαν κατεστραμμένα, ὀδηγοῦν εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι α) ἄνωθεν

τῆς στοᾶς ἐσχηματίζετο ὑπερῶν καὶ β) εἰς τὸ κτίσμα κατὰ τὸν ἕκτον πιθανῶς αἰῶνα ἐπῆλθον μεταβολαί τινες. Ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς προέρχεται τὸ πεταλόμορφον σύνθρονον, τὸ φράγμα τοῦ πρεσβυτερίου, ὁ ἄμβων καὶ ἡ διὰ μαρμάρων στρῶσις τοῦ κεντρι-

Εἰκ. 100. Καμπύλα θωράκια ἐκ τοῦ προτύλου τῆς στοᾶς.

κοῦ δαπέδου. Κάτωθεν αὐτῆς διεπιστώθη ἀρχαιοτέρα ἐπίστρωσις ἐκ πολυχρώμου μαρμαροθετήματος.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐργασίας καὶ τὴν ἔρευναν εἰς τὸν ναὸν ὠλοκληρώθη ἐφέτος καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῆς βορείως καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ νάρθηκος ἐκτεινομένης τρικλίτου στοᾶς (εἰκ. 99). Εἰς τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν αὐτῆς οἱ στυλοβάται ἀπολήγουν εἰς

ισχυρούς πεσσούς, ἀπέχοντας ἀπ' ἀλλήλων 3.56 μ. Εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὄψεις αὐτῶν ἀνοίγονται ἡμικύκλια, εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ὁποίων ὁ ἀνασκάψας ὑποθέτει ὅτι ὑπῆρχον μικρότεροι εἴσοδοι ὀδηγοῦσαι εἰς τὰ πλάγια κλίτη τῆς στοᾶς. Εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο πεσσῶν ἄνοιγμα εὐρέθη κατὰ χώραν ὁ μαρμάρινος οὐδός, πλάτους 3.29 μ., ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ διατηρεῖται ἐκ τοῦ περιθύρου εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ κατωφλίου 1.05 μ. ὁ κατακόρυφος σταθμὸς μετὰ κυματίου καὶ πολλῶν κλιμακηδῶν διατεταγμένων ταινιῶν. Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ βορείου τμήματος τῆς στοᾶς καὶ μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων εὐρέθησαν πολυάριθμα μεγάλα μαρμάρινα τεμάχια λαξευτά, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ ὑπέριθρον τῆς πύλης, τῆς αὐτῆς πρὸς τὸν σταθμὸν τομῆς, φέρον εἰς τὸ κέντρον σταυρόν, θωράκια δίδυμα ἐλαφρῶς καμπύλα μετὰ φυτικού ἢ γεωμετρικοῦ διακόσμου (εἰκ. 100), τετράγωνοι παραστάδες καὶ θριγκοὶ μετὰ ὠραίων γλυφῶν. Βορείως καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς εὐρείας αὐτῆς πύλης ἐκτείνεται πλακόστρωτον, εἰς ἀπόστασιν δὲ 3.05 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ καὶ κατὰ τὸν ἄξονα αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν μαρμαρίνη ἰωνικὴ τετράγωνος βᾶσις πεσσοῦ.

Τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πρὸ τῆς στοᾶς διεμορφοῦτο μνημειῶδες πρόπυλον, τὸ ὁποῖον, ὡς εἰκάζει ὁ ἀνασκάψας, ὠδήγει διὰ μεγαλοπρεποῦς κλίμακος ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ καὶ εἰς χαμηλοτέραν στάθμην διερχομένης Ἐγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν στοᾶν καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ.

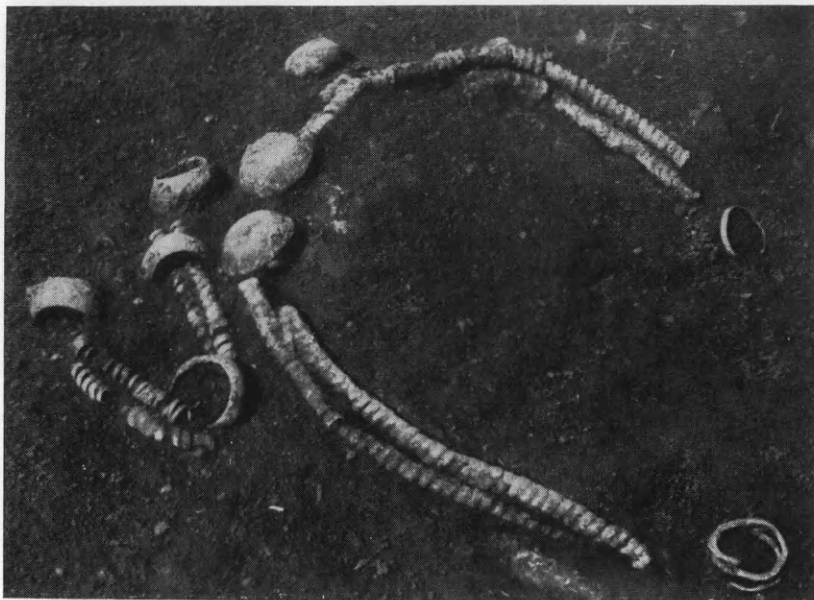
15. ΒΕΡΓΙΝΑ

Ἐν Βεργίνῃ ἐνήργησεν ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Μ. Ἀνδρονίκου τὴν ἀνασκαφὴν 4 τύμβων τοῦ νεκροταφείου τῆς περιοχῆς, χαρακτηρισθέντων διὰ τῶν γραμμάτων ΑΒ, ΑΓ, ΑΔ καὶ ΑΕ. Πάντες περιεῖχον ἀποκλειστικῶς ταφὰς τῆς πρωίμου σιδηρᾶς ἐποχῆς, δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν δ' ἐκ νέου κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους, ὡς συνέβη διὰ πολλοὺς ἄλλους τύμβους τοῦ νεκροταφείου τούτου.

Ἐν τῷ τύμβῳ ΑΒ ἀνευρέθησαν 20 ἀγγεῖα καὶ 4 πίθοι ἡμικατεστραμμένοι ἐκ τῆς ἀρόσεως. Ἡ πλέον ἀξιόλογος ταφὴ τοῦ

τύμβου τούτου εἶναι ἡ ΑΒ I, ἀνήκουσα εἰς γυναῖκα, ὡς δεικνύουν τὰ πλούσια κοσμήματα τῆς κόμης, καὶ μία ὀκτώσημος πόρπη εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, ὡς καὶ ψέλιον τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς φέρον 6 σπείρας.

Ἐν τῷ τύμβῳ ΑΓ ἀνευρέθησαν 53 ἀγγεῖα, μερικὰ τῶν ὁποίων εἶναι τελείως κατεστραμμένα καὶ ἐλλιπῆ, τὰ πλεῖστα ὅμως ἀκέραια ἢ δυνάμενα νὰ συμπληρωθοῦν ἀπολύτως. Ἄνευ-

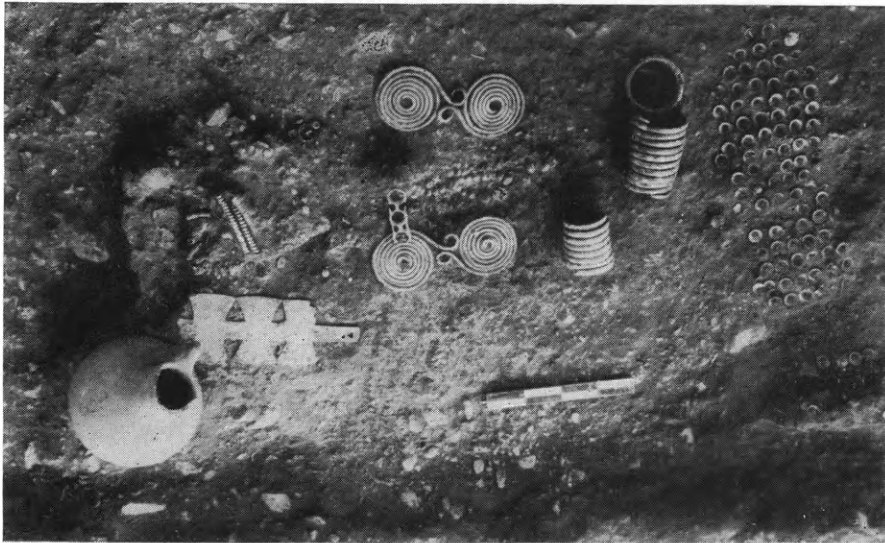

Εἰκ. 101. Κοσμήματα κεφαλῆς ταφῆς ΑΓ V.

ρέθησαν ἐπίσης 3 πίθοι. Ἐν τῷ τύμβῳ τούτῳ δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς 15 ταφάς, ἑτέρας δὲ 5 μὲ πολλὴν πιθανότητα, οὐδεμία ὅμως ἰδιαιτέρως πλουσία γυναικεία ταφή ἀνευρέθη. Ἐκ δὲ τῶν ἀνδρικῶν σημειοῦμεν 1) τὴν ΑΓ XII, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθησαν σιδηρᾶ μάχαιρα καὶ παρ' αὐτὴν ἕτερον μαχαιρίδιον, αἰχμὴ βέλους καὶ τινὰ χαλκᾶ κοσμήματα, 2) τὴν ΑΓ XI, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη σιδηροῦν ξίφος, τοῦ καλουμένου «βορειοῦ τύπου», καὶ μέγα δίωτον ἀγγεῖον ἐξ ἀνοικτοφαίου πηλοῦ μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς λοξὰς ἀυλακώσεις («Lausitz») καὶ τέλος 3) τὴν ταφήν ΑΓ XVI, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχεν ἄνωθεν τῆς θέσεως τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ νεκροῦ μικρὰ σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος.

Μερικά τῶν ἀγγείων τοῦ τύμβου τούτου εἶναι πρωτογεωμετρικά, ἀλλὰ κακῆς κατασκευῆς.

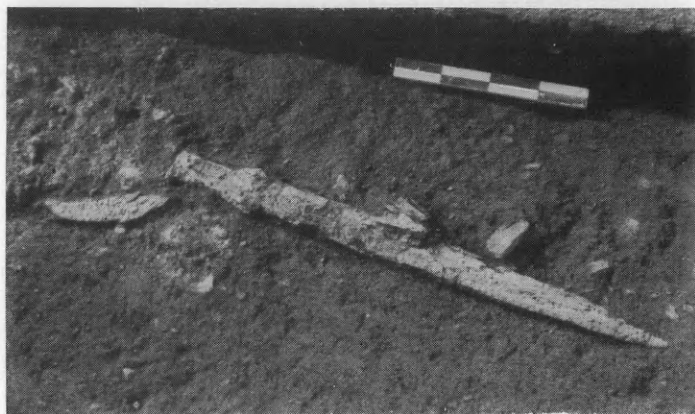
Ὁ τύμβος ΑΔ διέσωσε μίαν τῶν καλυτέρων γυναικείων ταφῶν καὶ μίαν καλὴν ἀνδρικήν. Ἡ γυναικεία ταφή ΑΔ I εἶναι ἡ πλουσιωτέρα τῶν μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθεισῶν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Βεργίνης (εἰκ. 102). Εἰς τὴν κεφαλὴν εὐρέθησαν τὰ συνήθη σπειροειδῆ ἐλάσματα, τὰ συγκρατοῦντα ταῦτα «κομβία», χαλκοὶ δακτύλιοι καὶ τρεῖς χρυσοὶ δακτύλιοι κόμης. Μικρὰ «καρφάκια»

Εἰκ. 102. Ταφή ΑΔ I.

(tutuli) εἰς τὴν θέσιν τῶν παρειῶν καὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κεφαλῆς δεικνύουν ὅτι ὑπῆρχε κάλυμμα κεφαλῆς ἢ πλατεῖα ταινία ἐξ ὑφάσματος ἢ δέρματος, ἐφ' οὗ ταῦτα προσηλοῦντο καὶ τὰ ἐκόσμου. Ὑπὲρ τὸν δεξιὸν ὄμιον τῆς νεκρᾶς, παρὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς τῆς, εὐρέθη τρίδυμος διπλοῦς πέλεκυς, χαλκοῦς, ὅμοιος μὲ τὸν ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1959. Εἰς τοὺς ὄμους τὸ ἔνδυμα ἐπορποῦτο διὰ δύο μεγάλων ὀκτωσχημῶν πορπῶν μήκους 0.195 μ., μεταξύ δὲ τούτων εὐρέθη περίεργον χαλκοῦν κόσμημα. Ἐπίσης μεταξύ τῶν πορπῶν εὐρέθησαν αἱ ψῆφοι μεγάλου περιδεραίου ἐξ ἠλέκτρου, ἔχουσαι εἰς τὸ κέντρον ψῆφον ἐξ ὑαλομάζης, σαθρὰν πλέον ἐκ τῆς ὑγρασίας. Εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἡ νεκρὰ ἔφερε ψέλιον μετὰ 6 σπειρῶν, εἰς τὴν ἀριστερὰν

δὲ ἕτερα δύο, ἐν μετὰ 10 σπειρῶν καὶ ἕτερον μετὰ μιᾶς σπείρας.
Κατὰ τὸ μέσον τῆς ταφῆς, ἀριστερᾷ τῆς νεκρᾶς, ὑπῆρχεν ἀμφι-

Εἰκ. 103. Σιδηρὰ ὄπλα τῆς ταφῆς ΑΔ Π.

κωνικὸς σφόνδυλος. Εἰς τὴν θέσιν τῆς ὀσφύος τῆς νεκρᾶς ἀπέ-

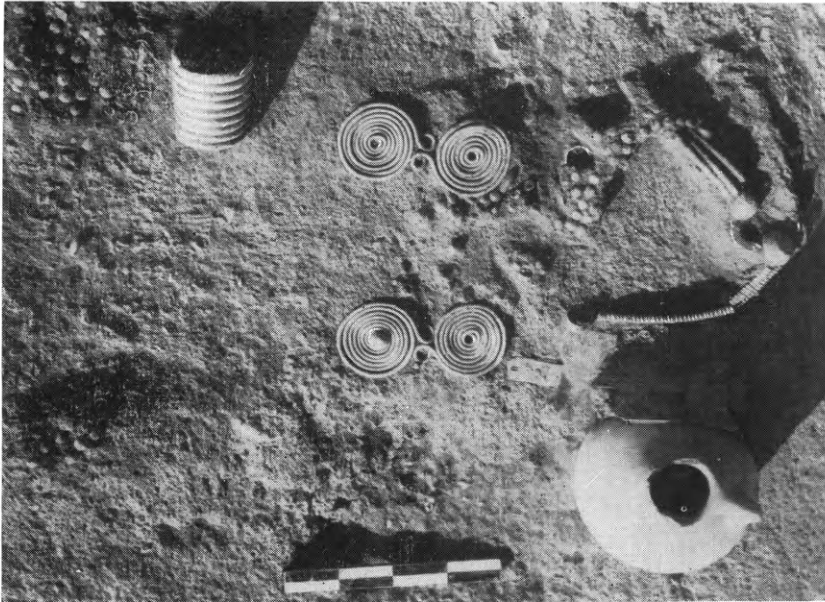

Εἰκ. 104. Ταφικὸς πίθος ΑΕ 3.

κειντο ἀδιατάρακτα 80 χαλκᾶ κομβία εἰς στοίχους ἀνὰ ἕξ, ἀνή-
κοντα προφανῶς εἰς λαμπρὰν ζώνην.

Ἡ ἀνδρική ταφή ΑΔ ΙΙ περιεῖχε σιδηροῦν ξίφος, βαθέως ὀξειδωθέν (εἰκ. 103), διασῶζον ἐν τούτοις ἴχνη τόσον τοῦ ξυλίνου κολοῦ, ὅσον καὶ τῆς ξυλίνης λαβῆς. Παρ' αὐτὸ ὑπῆρχον τρεῖς αἰχμαὶ βελῶν καὶ μικρὸν μαχαιρίδιον.

Ὁ τύμβος ΑΕ περιεῖχε 15 τοῦλάχιστον ταφάς, ὧν 4 ἐντὸς πίθων (εἰκ. 104), καὶ ἀπέδωσεν ἐν συνόλῳ 39 ἀγγεῖα, τὰ πλεῖστα ἀκέραια. Αἱ γυναικεῖαι ταφαὶ ΑΕ ΙΙ καὶ ΑΕ ΙΙΙ εἶχον τὰ συνήθη

Εἰκ. 105. Ταφή ΑΕ V.

ἐλάσματα τῆς κεφαλῆς καὶ ὀλίγας ἐξ ἠλέκτρον ψήφους. Πλουσιωτέρα ἦτο ἡ ταφή ΑΕ VII, ἡ ὁποία, ἐκτὸς τούτων, εἶχε καὶ δύο μεγάλας ὀκτώσχημους πόρπας καὶ μέγα ψέλιον ἐκ 10 σπειρῶν. Πλουσιωτέρα καὶ ταύτης ἦτο ἡ ταφή ΑΕ V (εἰκ. 105), ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν ΑΔ Ι. Καὶ εἰς αὐτὴν εὐρέθησαν τὰ συνήθη κοσμήματα τῆς κεφαλῆς, τὰ μικρὰ «καρφάκια», καὶ δύο χρυσοῖ δακτύλιοι κόμης. Ἐπίσης ὑπὲρ τὸν ἀριστερὸν ὄμον τῆς νεκρᾶς εὐρέθη τρίδυμος διπλοῦς πέλεκυς, διαφέρων τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος κατὰ τὰς λεπτομερείας. Μεγάλαι ὀκτώσχημοι πόρπαι, ψῆφοι περιδεραίου, ψέλιον 7 σπειρῶν καὶ τέλος μικρὰ «καρφάκια» ἐκατέρωθεν τῆς ὀσφύος τῆς νεκρᾶς συνεπλήρουν τὴν ἐπιβλητικὴν εἰκόνα.

Ἐκ τῶν ἀνδρικῶν ταφῶν ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι 1) ἡ ΑΕ VI, περιέχουσα μικρὰν σιδηρᾶν μάχαιραν καὶ παρ' αὐτὴν ἕτερον μικρὸν μαχαιρίδιον, κατὰ τὸν δεξιὸν δὲ ὄμιον τοῦ νεκροῦ αἰχμὴν μικροῦ δόρατος καὶ 2) ἡ ΑΕ XI, ἣτις εἶχε μέγα σιδηροῦν ξίφος καὶ μικρὸν ὀκτώσχημον κόσμημα.

Οὕτω ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους τούτου προῆλθον 125 ἀγγεῖα, περὶ τὰ 200 χαλκᾶ, χρυσᾶ, σιδηρᾶ καὶ ἄλλα ἀντικείμενα. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐνισχύονται καὶ διευκρινιοῦνται παλαιότερον ὑποστηριχθεῖσαι γνῶμαι καὶ ὑποθέσεις τοῦ ἀνασκάπτοντος καὶ εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ γίνῃ ἡ συνολικὴ μελέτη καὶ δημοσίευσις τοῦ ὕλικου. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῶν τύμβων, ἡ προταθεῖσα ἐξ ἀρχῆς, δηλαδὴ οἱ περὶ τὸ 1000 π.Χ. χρόνοι διὰ τὰς παλαιότερας ταφάς, ἐνισχύεται διὰ νέων σημαντικῶν στοιχείων (ξίφη βορείου τύπου, ἀγγεῖα πρωτογεωμετρικά, Lausitz κλπ.).

16. ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ

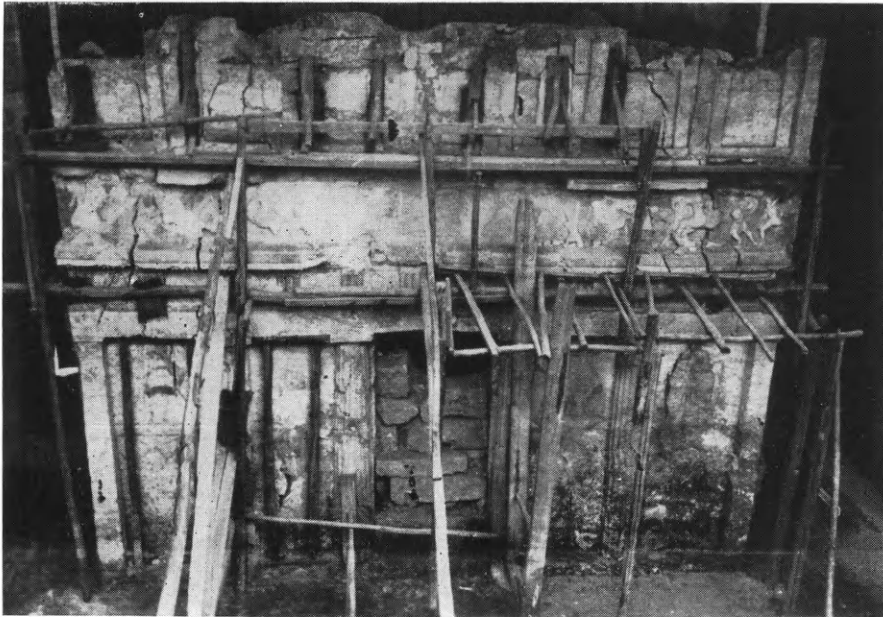
Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φωτίου Πέτσα ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου, διθαλάμου μετὰ διωρόφου προσόψεως μακεδονικοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων. Ἡ ἀνασκαφὴ καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ μνημείου τεχνικαὶ ἐργασίαι καθαρισμοῦ ἐξακολουθοῦν νὰ γίνωνται δαπάναις τῆς Ἑταιρείας, ἐν συνδυασμῶ πάντοτε πρὸς τὰς ἐργασίας κατασκευῆς στεγᾶστρου τοῦ μνημείου, αἱ ὁποῖαι γίνονται διὰ δαπάνης καὶ συμφώνως πρὸς σχέδια τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως ὑπὸ τὴν ἐπιτόπιον ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Πέτσα.

Ἡ ἀνάγκη συνεχοῦς καὶ ἀδιαλείπτου ἐναλλαγῆς τῆς ὑποστυλώσεως καὶ ἀναλόγου πρὸς τὴν πρόοδον τῆς ἐργασίας ἀντιστηρίξεως τῶν μερῶν καὶ τοῦ συνόλου τῆς προσόψεως, ἐπέβαλε πέρυσι νὰ ἀφεθῇ πρὸ τῆς προσόψεως σωρὸς χωμάτων, ἐφ' οὗ νὰ ἐρεῖδωνται τὰ ὑποστυλώματα καὶ τὰ ἀντιστηρίγματα. Ἡ εἰκὼν 106 δεικνύει μίαν ἀπὸ τὰς κατ' ἀνάγκην πολλὰς διαδοχικὰς φάσεις προχείρου καὶ προσωρινῆς ὑποστυλώσεως χάριν τῆς ἀκινδύνου συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς. Αὕτη ἀντικατεστάθη ἤδη διὰ κανονικῆς, εὐπρεποῦς κατὰ τὸ δυνατὸν ὑποστυλώσεως, ἡ ὁποία ὅμως, λόγῳ τῆς πυκνότητος τῶν ξυλίνων ὑποστυλωμάτων καὶ ἀντιστηριγμάτων,

δὲν ἐπιτρέπει τὴν λήψιν φωτογραφίας νῦν, ὅτε ἡ πρόσοψις ἔχει καθαρισθῆ στοιχειωδῶς.

Διὰ τοῦτο, ἐπ' αὐτῆς τῆς—ἔστω μὴ ἱκανοποιητικῆς—πρώτης εἰκόνας τῆς προσόψεως, θὰ ὑπομνησθῶσι τὰ ἐκτεθέντα ἐκτενέστερον κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη.

Τὸ μνημεῖον, ὡς ἀρμόζει εἰς ὑπόγειον κτήριο, δὲν βαίνει ἐπὶ κρηπιδώματος. Ἐπὶ χαμηλοῦ στυλοβάτου βαίνουν τέσσαρες

Εἰκ. 106. Ἡ πρόσοψις τοῦ μεγάλου τάφου τῶν Λευκαδίων κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπὸ τὰς διαδοχικὰς φάσεις προσωρινῆς ὑποστυλώσεως καὶ ἀντιστηρίξεως.

δωρικοὶ ἡμικίονες καὶ ἀνὰ μία παραστάς ἑκατέρωθεν. Κατὰ τὰ μεταξὺ τῶν στηριγμάτων διαστήματα, ἐπὶ κεκονιαμένου τοίχου καὶ κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ αὐτοῦ, ὑπάρχουν αἱ γραπταὶ παραστάσεις (ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ) τοῦ νεκροῦ, τοῦ ψυχοπομποῦ Ἑρμοῦ καὶ (δεξιᾷ τῆς εἰσόδου) τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Ραδαμάνθυος.

Ἡ εἴσοδος εἶναι ἀκόμη πεφραγμένη καὶ ὁ προθάλαμος ὀπισθεν κελωσμένος μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ ὑπερθύρου, ἐν ἀναμονῇ ἀποφάσεως Ἐπιτροπῆς εἰδικῶς συσταθείσης διὰ τὴν λήψιν μέτρων πρὸς στερέωσιν τοῦ μνημείου, ἵνα καταστῆ δυνατὴ ἡ ὄλο-

κλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς του, ὁ πλήρης καθαρισμός, ἡ ἀπεικόνι-
σις καὶ ἡ ἀναστήλωσις του.

Ἐπεὶ τό, ὡς εἰκός, λευκὸν ἐπιστύλιον, αἱ τρίγλυφοι εἶναι
βαθυκύανοι, αἱ μετόπαι φέρουν γραπτὰς παραστάσεις κενταυρο-

Εἰκ. 107. Λεπτομέρεια τῆς προσόψεως παρὰ τὴν
ἄνω δεξιάν γωνίαν τῆς εἰσόδου.

μαχίας καὶ τὸ μέτωπον
τοῦ δωρικοῦ γείσου εἶναι
διακεκοσμημένον μὲ φυτι-
κὸν κόσμημα. Αἱ λεπτο-
μέρειαί τῶν ἀρχιτεκτονι-
κῶν μελῶν (κυμάτια, πρό-
μοχθοί, σταγόνες κλπ.)
φέρουν ζωηρῶς διατηρου-
μένην ἔγχρωμον διακό-
σμησιν.

Μεταξὺ τῶν δύο ὀρό-
φων, καθ' ὅλον τὸ πλάτος
τῆς προσόψεως τοῦ μνη-
μείου, βαίνει πλαστική
(ἐκ πηλοῦ) καὶ ἔγχρωμος
ζωοφόρος μὲ παράστασιν
μάχης ἐπίππων καὶ πεζῶν
Μακεδόνων κατὰ Περ-
σῶν. Ταύτην ἐπιστέφει
ἰωνικὸν γείσον. Ὁ ὑπερ-
ἄνω δεύτερος ὄροφος ἀπο-
τελεῖται ἀπὸ ἑξ ἰωνικοῦς
ἡμικίονας μεταξὺ δύο

(κατὰ τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα) παραστάδων καὶ μεταξὺ αὐτῶν εἰκο-
νίζονται ἀναγλύφως ἑπτὰ θύραι ἢ παράθυρα. Τὸ ἀέτωμα δὲν
διετηρήθη εἰς τὴν θέσιν του, ἀλλ' εὐρέθησαν ὅλα σχεδὸν τὰ τε-
μάχιά του, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναστήλωσις του.

Ἡ δαπάναις τῆς Ἐταιρείας γενομένη ἐφέτος ἐργασία περιο-
ρίσθη εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀφεθέντος πέρουσι πρὸ τῆς προσό-
ψεως ὄγκου χωμάτων ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ μνη-
μείου ἀφ' ἑτέρου. Ἡ εἰκὼν 107 παρέχει λεπτομέρειαν τῆς προσό-
ψεως πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ μίαν ἀκόμη ὑπόμνησιν τῶν σοβα-

ρῶν ἀναστηλωτικῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια παρουσιάζει ἡ πρόσο-

Εἰκ. 108. Ἀνάγλυφος ἀσπίς τοῦ προθαλάμου κατὰ τὴν ἄνω δεξιᾷ γωνίαν τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν θάλαμον.

Εἰκ. 109. Ἀνάγλυφος ζώνη τοῦ προθαλάμου κατὰ τὸ ὕψος τῆς γενέσεως τῆς καμάρας.
ψις. Αἱ ἐπόμεναι τρεῖς εἰκόνες ἐξ ἄλλου παρουσιάζουν λεπτομε-

ρείας τοῦ προθαλάμου μετὰ τὸν γενόμενον καθαρισμὸν καὶ τὴν μερικὴν στερέωσιν τῶν κονιαμάτων.

Ἐν εἰκόνι 108 διακρίνεται ἡ ἑτέρα ἐκ τῶν δύο ἀναγλύφων ἀσπίδων, αἱ ὁποῖαι κοσμοῦν τὸν προθάλαμον, ἀνὰ μία ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν θάλαμον. Εἶναι σαφές, ὅτι ἡ ἀσπίς ὡς καὶ τὸ

Εἰκ. 110. Τὸ ἐπιστέφον τὴν ζώνην κυμάτων.

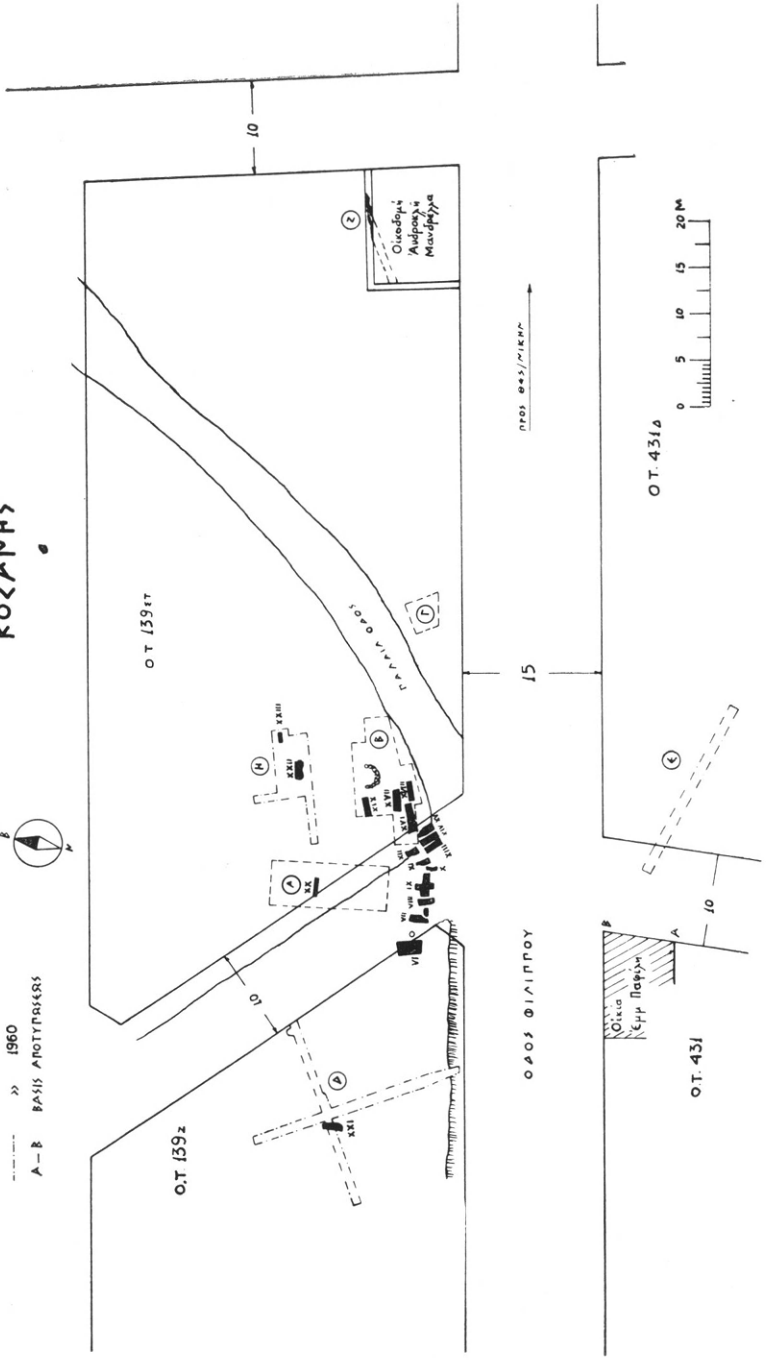
περίθυρον ἐλαξεύθησαν πρῶτον ἐπὶ τοῦ πωρολίθου καὶ εἶτα διεμορφώθησαν τελικῶς διὰ τοῦ κονιάματος. Ἀντιθέτως ἡ εἰκὼν 109 δεικνύει ζώνην τοῦ προθαλάμου ἀνάγλυφον σχηματισθεῖσαν ἐξ ὀλοκλήρου διὰ τοῦ κονιάματος κατὰ τὸ ὕψος τῆς γενέσεως τῆς καμάρας. Ἡ εἰκὼν 110, τέλος, δεικνύει τὸ ἐπιστέφον τὴν ζώνην ταύτην κυμάτων.

17. ΚΟΖΑΝΗ

Ἐν Κοζάνῃ ἔσκαψεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία διὰ τοῦ νῦν ἐφόρου τῆς περιφερείας ταύτης κ. Φ. Πέτσα τὸ ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ὅπερ μέχρι τοῦ 1958 εἶχεν ἐν μέρει ἐξερευνησθεῖ ὁ ἔφορος κ. Β. Καλλιπολίτης. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἐπεβλήθη ἐκ τοῦ κινδύνου καταστροφῆς ἀρχαίων τάφων, ἔνεκα ἐκσκαφῶν οἰκοπέδων καὶ διανοίξεως νέων ὁδῶν, τῆς πόλεως ἐκτεινομένης μὲ ταχὺν ρυθμὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἐκατέρωθεν τῆς νέας — πρὸς Θεσσαλονίκην — ὁδοῦ Φιλίππου (ιδεὲ εἰκ. 111 καὶ 112).

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΟΖΑΝΗΣ

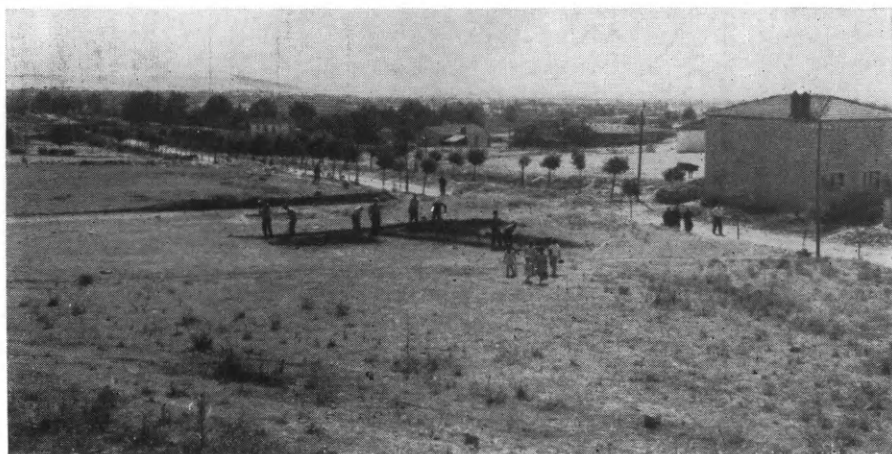
- ΟΙΚΟΔΟΜΗΤΕΓΜΜΑΤΑ
- ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΟΔΟΙ
- ΤΟΜΗ 1958
- » 1960
- A-B ΒΑΣΙΣ ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΩΣ

Είχ. 111. Γενικόν τοπογραφικόν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς Κοζάνης.

Οὕτω, πρὸς διερεύνησιν τοῦ χώρου χάριν λήψεως μέτρων προστασίας, ἐσκάφησαν δοκιμαστικαὶ τάφροι πέριξ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Καλλιπολίτου ἀνασκαφέντων τάφων, εἰς βάθος μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Αἱ νέαι τάφροι διακρίνονται ἐν τῷ σχεδίῳ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Δ, Ε καὶ Η.

Ἡ εἰς σχῆμα σταυροῦ τάφος Δ (πλάτους 1 μέτρου περίπου καὶ μήκους 20 μ. ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ 25 μ. ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον) συνήντησε τὸν βράχον — μάλιστα κατὰ τὸ δυτικόν, τὸ

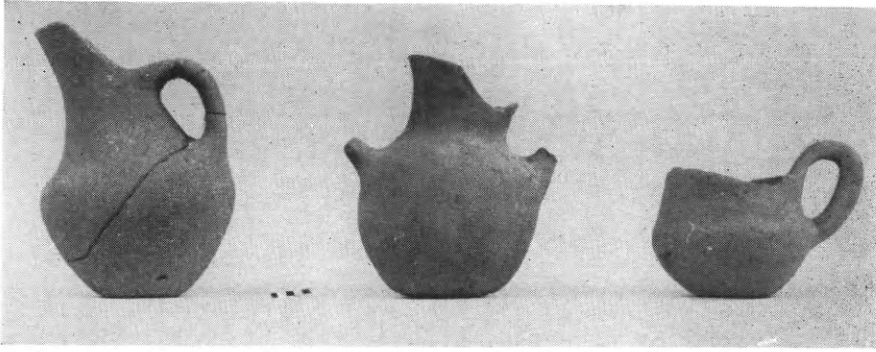

Εἰκ. 112. Ἀποψις ἀπὸ ΒΔ. τοῦ χώρου τοῦ νεκροταφείου κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς τάφρου Δ.

βόρειον καὶ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος — εἰς ἐλάχιστον βάθος. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπιχώσεως, εὐρέθησαν ἐντὸς ἀβαθοῦς λάκκου λείψανα σκελετοῦ, ἱκανὰ νὰ βεβαιώσουν, ὁμοῦ μετὰ διασπάρτων ὀστράκων, ὅτι τὸ νεκροταφεῖον ἐξετείνετο πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, μολονότι νῦν ἐλάχισται πιθανότητες ὑπάρχουν νὰ εὐρεθοῦν τάφοι διηρημένοι ἐντὸς τῆς ἀβαθοῦς ἐπιχώσεως τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου 139Z (Ο.Τ. 139Z ἐν τῷ σχεδίῳ). Τὰ εὐρεθέντα, παρὰ τὸ κέντρον τοῦ σταυροῦ, λείψανα σκελετοῦ ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς τάφος XXI συνεχισθείσης τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Καλλιπολίτου ἀριθμήσεως τῶν τάφων.

Ἡ τάφος Ε, πλάτους 1 μ. καὶ μήκους 20 μ., ὑπῆρξεν ὄλως ἄγονος, μολονότι ἐσκάφη ἐντὸς σημαντικῆς ἐπιχώσεως, βάθους ὑπὲρ τὸ 1 μ. ἐν πολλοῖς. Ἄν δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ ἀρνητικὸν ἀπο-

τέλεσμα, ἐνισχύει τὴν καὶ ἄλλως πιθανὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ νεκροταφεῖον δὲν ἐξετείνετο εἰς τὴν ὀμαλὴν, χωματώδη καὶ ὡς ἐκ τούτου καλλιεργήσιμον ἔκτασιν νοτιῶς τῆς ὁδοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ

Εἰκ. 113. Πρόχους, θήλαστρον καὶ ἀρύταινα, εὑρεθέντα ἔξω τοῦ τάφου XXIII.

περιορίζετο εἰς τὰ πρᾶνῃ, βορείως τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ τῆς ἐν τῷ σχεδίῳ «παλαιᾷ ὁδοῦ».

Εὐτυχεστέρα ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα πλησίον καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Καλλιπολίτου ἀνασκαφείσης συστάδος τάφων, ὅπου

Εἰκ. 114. Χειροποίητα ἄγγεῖα εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ τάφου XXIII.

ἀρχικῶς ἐσκάφη τάφος εἰς σχῆμα T, διευρυνθεῖσα ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ (ὑπὸ στοιχείῳ Η) μετὰ τὴν διαπίστωσιν τάφου (XXII ἐν τῷ σχεδίῳ). Ὁ τάφος οὗτος εὑρέθη τεταραγμένος. Μόνον ὀλίγα ἐκ τῶν ἀρχικῶς περιβαλλουσῶν τὸν τάφον πλακῶν καὶ τινα λείψανα ὀστῶν εὑρέθησαν. Ἀλλὰ πλησίον αὐτοῦ εὑρέθη ἕτερος τάφος ἄθικτος (XXIII ἐν τῷ σχεδίῳ). Οὗτος εἶναι μικροῦ σχετικῶς μήκους παιδικὸς τάφος, περιβαλλόμενος ὑπὸ ὀρθίων πλακῶν ἀκατεργάστων καὶ καλυπτόμενος ὑπὸ ὁμοίων πλακῶν. Ἐξω τοῦ τά-

φου καὶ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν αὐτοῦ εὐρέθησαν ἀποτεθειμένα τὰ ἐν εἰκόνι 113 χειροποίητα ἀγγεῖα τῆς προϊούσης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου (πρόχους, θήλαστρον καὶ ἀρύταινα).

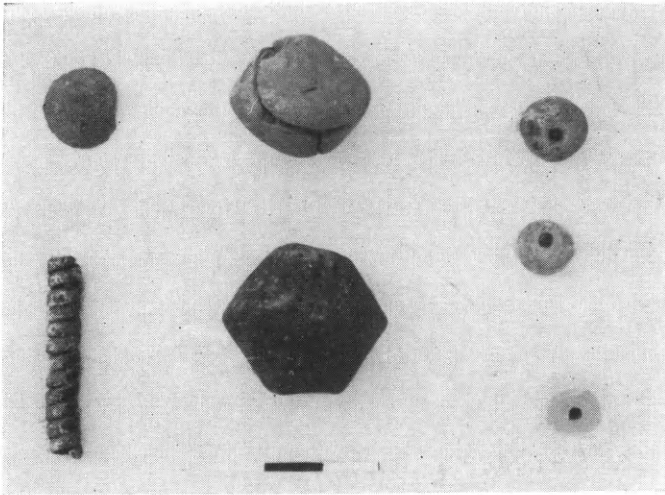
Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν καλυπτουσῶν πλακῶν καὶ τὸν καθαρισμὸν τῶν χωμάτων ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν πῆλινα ἀγγεῖα

Εἰκ. 115. Ἀποψις ἀπ' ἀνατολῶν τοῦ τάφου XXIII μετὰ τὸν καθαρισμὸν.

γγεῖα (εἰκ. 114) καὶ ἄλλα κτερίσματα ὡς καὶ δύο παιδικοὶ σκελετοὶ ἀδιατάρακτοι. Τὰ δύο παιδιά εἶχον ἀποτεθῆ τὸ ἐν παρὰ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ τοῦ ἐνὸς ἡ κεφαλὴ ἐτέθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρᾶν, τοῦ δὲ ἐτέρου κατὰ τὴν δυτικὴν. Εἰς τὴν εἰκόνα 115 διακρίνονται καλῶς τὰ δύο κρανία κατὰ τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα τοῦ τάφου καὶ ἐκ τῶν κτερισμάτων διακρίνονται τὰ τρία πῆλινα ἀγγεῖα, δύο κατὰ τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ ἓν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν. Τὰ ἄλλα εὐρήματα ἦσαν πῆλινα ψῆφοι διάτρητοι καὶ χαλκᾶ

περιελιγμένα σύρματα δια τὴν κόμμωσιν (εἰκ. 116) ὡς καὶ τὸ ἐν εἰκόνι 117 ὄστουν διακοσμημένον μὲ ἐγγάρακτα γεωμετρικὰ σχή-

Εἰκ. 116. Ψῆφοι καὶ χαλκοῦν περιελιγμένον σύρμα.

ματα καὶ φέρον δύο ὀπὰς κατὰ διάμετρον, δι' ἀνάρτησιν πιθανῶς ὡς περίαπτον.

Ἡ ἀνασκαφή τῆς Κοζάνης ἔδωκε τὴν δυνατότητα εἰς τὸν ἀνασκαφέα νὰ ἐρευνήσῃ ἐπιμόνως τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν πέριξ τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου ἔκτασιν ὡς καὶ τὰ πέριξ τῆς πόλεως ὑψώματα καθ' ὅλας τὰς κατευθύνσεις, μὲ τὴν ἐλπίδα ἐντοπισμοῦ τοῦ συνοικισμοῦ εἰς ὃν ἀνήκουν οἱ τάφοι ἢ διαπιστώσεως καὶ ἄλλων συνοικισμῶν, ἐνδεχομένως παλαιότερων, τῶν χρόνων δηλαδή εἰς οὓς ἀνήκουν τὰ μυκηναϊκὰ καὶ ἔτι ἀρχαιότερα ὄστρακα, περὶ ὧν ἔγραψεν ὁ ἀνασκάπτων εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα τοῦ 1953 - 1954. Ἡ ἔρευνα περὶ τὴν πόλιν τῆς Κοζάνης ὑπῆρξεν ἀρνητικὴ.

Εἰκ. 117. Ὅστουν διακοσμημένον καὶ διάτρητον.

Τοῦναντίον πλουσία εἰς παρατηρήσεις καὶ εὐρήματα ὑπῆρξεν ἐρευνητικὴ περιοδεία ἀνὰ τὸν Νομὸν Κοζάνης, τὰ ἀποτελέ-

σματα τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν ἔκθεσιν, εἶναι δίκαιον ὅμως νὰ μνημονευθοῦν, διότι καὶ ταῦτα εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφῆ ἐν Κοζάνῃ κατέστησε δυνατὴν – μετὰ τὴν συνδρομὴν καὶ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν – καὶ τὴν περιοδεῖαν καὶ τὴν περισυλλογὴν ἑκατοντάδων ἀντικειμένων ἐκ διαφόρων τόπων τοῦ Νομοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κοζάνης, τοῦ ὁποίου ἡ Συλλογὴ κατέστη ἤδη μία τῶν σπουδαιοτέρων τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

18. ΗΠΕΙΡΟΣ. Θεσπρωτία - Νεκρομαντεῖον.

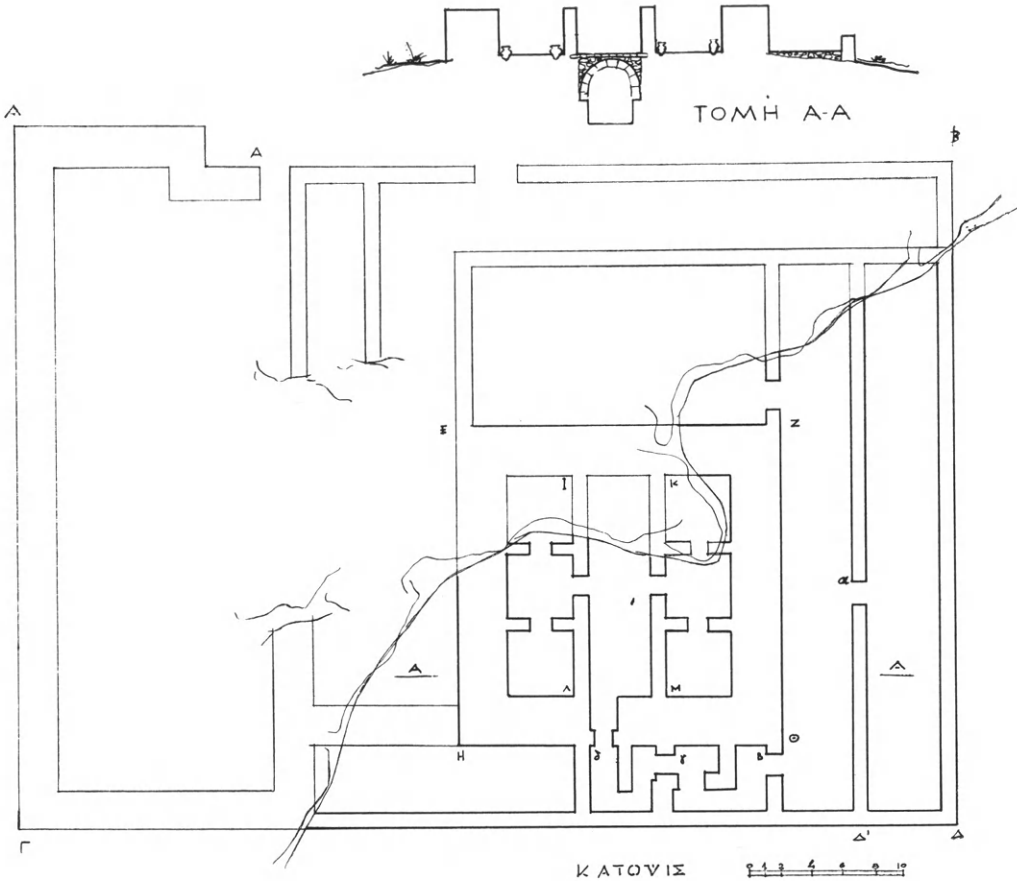
Συνεχισθείσης τῆς κατὰ τὸ 1958 ἀρξαμένης ἀνασκαφῆς τοῦ Νεκρομαντεῖου τοῦ Ἀχέροντος διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὰ 2/3 τὸ τετραγωνικὸν οἰκοδόμημα ΕΖΗΘ (εἰκ. 118), διαστάσεων 21.80 × 21.65 μ., τὸ κέντρον τῆς λατρείας, ἦτοι τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς κεντρικῆς αἰθούσης ΙΚΑΜ καὶ τὰ ἐκατέρωθεν τέσσαρα δώματα. Τὸ βᾶθος τῆς κεντρικῆς αἰθούσης καὶ οἱ δύο ἐκατέρωθεν βορειότεροι χώροι δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι, διότι ὑπεράνω τῶν ἐπιχώσεων, εἰς ὕψος 3.50 μ. περίπου, ὑψοῦται ὁ χριστιανικὸς ναῖσκος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος. Προσέτι ἀνεσκάφη πλήρως ὁ πρὸς ἀνατολὰς διάδρομος ΖαΘ, ὁδηγῶν διὰ τῆς προσφάτως ἀποκαλυφθείσης πρὸς ΒΑ. πύλης Ζ εἰς τὸν γνωστὸν λαβύρινθον β, γ, δ, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὸ εὐρυπυλὲς Ἄιδος δῶμα (εἰκ. 119).

Ὁ ἐξωτερικὸς πρὸς ἀνατολὰς διάδρομος ΒΔΔ', συγκρατούμενός ποτε ὑπὸ τοῦ πολυγωνικοῦ τοίχου ΒΔ, δὲν σφίζεται πλέον, κατολισθήσας εἰς τὴν κατωφέρειαν τοῦ λόφου, ἀλλ' ἐσχηματίσθη ἐκ νέου διὰ τῆς ἀποθέσεως χωμάτων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ κυρίως ἱερὸν ΕΖΗΘ περιβάλλεται ὑπὸ ἰσοῦψοῦς (3.25 μ.), θαυμασίας τεχνικῆς, πολυγωνικοῦ τοίχου, ἔχοντος ὑπερβολικὸν πάχος (3.30 μ.). Ἡ ὑπεράνω ἀνωδομία τούτου, ὡς καὶ τῶν διαχωριστικῶν τοίχων, ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλων ὠμῶν καὶ ὀπτῶν ἰδίᾳ πλίνθων μετὰ ὅπως ἢ καὶ ἄνευ ὀπτῶν, ὁμοίων πρὸς τὰς τοῦ καταγωγίου τῆς Κασσώπης. Ἄπειροι τοιαῦται πλίνθοι ἀπεκαλύφθησαν καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφείσαν ἔκτασιν ἐντὸς ἐπιχώσεων ἐξ ὠχροῦ

πηλοῦ. Αἱ μετὰ τῶν ὀπῶν ὀπτόπλινθοι ἐστερεοῦντο, ὡς φαίνεται, τῇ βοήθειᾳ καλᾶμων, ἐμπηγνυομένων ἐντὸς τοῦ συνδετικοῦ στρώματος τοῦ πηλοῦ.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τετραγώνου ἱεροῦ ΕΖΗΘ διαίρεται διὰ

Εἰκ. 118. Κάτοπις καὶ μερικὴ τομὴ τοῦ Νεκρομαντείου τῆς Θεσπρωτίας.

δύο παραλλήλων πολυγωνικῶν μεσοτοιχῶν, πάχους 1 μ., εἰς τρία κλίτη. Τὸ κεντρικὸν κλίτος, διαστάσεων 15×4.20 μ., βαίνει ἐπὶ τῆς ἰσομεγέθους ὑπογείου κρύπτης, τῆς ἐρμηνευθείσης ὡς τὸ *εὐρῶεν* "Αἶδος δῶμα, ἔνθα τὸ βασιλεῖον τῶν νεκρῶν" (Ἔργον 1958, σ. 99). Εἰς τοῦτο ὀδηγεῖ ὁ πρὸς νότον σκοτεινὸς λαβύρινθος μὲ τὰς τρεῖς τοξωτὰς πύλας β, γ, δ. Ἐπὶ τοῦ λιθίνου δαπέδου, ἀποτελοῦντος καὶ τὴν ὀροφὴν τῆς ὑπεργείου αἰθούσης, ἀνευρέθησαν μέγας σω-

ρὸς λίθων, μεγέθους ἑνὸς μέχρι δύο γρόνθων (εἰς τὴν εἰκόνα 119 ἀριστερᾷ) καὶ παχὺ στρῶμα, γέμον ὀστράκων, προερχομένων ἐξ ἀγγείων, τὰ ὅποια, φαίνεται, ἔθραυον οἱ προσφέροντες αὐτά. Ἐντὸς φυσικῆς ὀπῆς τοῦ λιθίνου δαπέδου, ἐπικοινωνούσης μὲ τὴν ὑπόγειον κρύπτην παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον, ἀνευρέθησαν ὑπολείμματα τροφῆς, ὄστρεα, ὄστοῦν σηπίας καὶ ὄστάρια ζώου.

Τὰ ἐκατέρωθεν ἰσομεγέθη ὀρθογώνια κλίτη ΖΘΜΚ, ΕΗΛΙ,

Εἰκ. 119. Ἡ τοξωτὴ πύλη γ τοῦ λαβυρίνθου, ὀρωμένη ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κεντρικῆς αἰθούσης ΙΚΑΜ.

ἐπικοινωνοῦντα μετὰ τῆς κεντρικῆς αἰθούσης διὰ μιᾶς κατὰ τὸ μέσον θύρας πλάτους 1.25-1.30 μ., διηροῦντο διὰ δύο ἐγκαρσίων πολυγωνικῶν τοίχων, πάχους 0.90 μ., εἰς τρία ἕκαστον τετράγωνα δώματα (4.25×4.25 μ.), συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα διὰ θυρῶν (εἰκ. 120). Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν τοίχων ἔχουν ἐν μέρει βλαβὴ καὶ ἐνίστε ἀσβεστοποιηθῆ ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς πυρκαϊᾶς, ἢ ὅποια κατέστρεψεν ὀριστικῶς τὸ οἰκοδόμημα καὶ ἔθαψε τὰ ἐντὸς αὐτοῦ ἀναθήματα, παραμείναντα ἀνέπαφα μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰς τὸ δάπεδον τῶν δύο δυτικῶν δωματίων ἀνευρέθησαν ἀπνηθρακωμένοι σωροὶ δημητριακῶν καρπῶν, κριθῆς, σίτου, ἔρε-

βίνθων, προσφοραὶ τῶν ζώντων εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν. Εἰς τὸ δεύτερον τούτων περισυνελέγησαν κυρίως μικρὰ ἀγγεῖα πήλινα, λύγνοι, σιδηροὶ ἀμφικέφαλοι ἤλοι, ἀσπιδίσκαι, διάφορα ἐργαλεῖα ἐκ σιδήρου καὶ λίθου, σχέσιν ἔχοντα κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ ζεύγους τοῦ Κάτω Κόσμου καὶ μὲ τὴν ἄλεσιν τῶν προσφορῶν, ἦτοι ἄλετρα, πτύα, τρίποδες, δρέπανα, αἰχμαὶ δοράτων καὶ βελῶν, χαλινοὶ ἵππων, τρίαινα (:), κλεῖδες,

Εἰκ. 120. Τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ κυρίως ἱεροῦ, δρώμενον ἐκ νότου.

ἅπαντα ἐκ σιδήρου (χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπουσία τοῦ χαλκοῦ), προσέτι μυλόλιθοι καὶ ἀγνώστου προορισμοῦ κωδωνόσχημα ἐκ λίθου ἀντικείμενα (τὰ εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνης 120). Εἰς τὸ πρῶτον δῶμα ἀπεκαλύφθησαν βάσεις καὶ τεμάχια ἕξ μεγάλων πίθων, τῶν ὁποίων τινὲς περιεῖχόν ποτε μέλι· διότι ὁλόκληρον τὸ ὑπὲρ τὸ δάπεδον στρῶμα ἦτο κιτρινωπὸν καὶ σκληρόν, ὡς νὰ εἶχεν ἐμποτισθῆ διὰ τοῦ ὑγροῦ τούτου κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἱεροῦ. Ἐνταῦθα ἐπίσης ἀνευρέθησαν τὰ δύο μεγάλα πήλινα εἰδῶλια τῆς θεᾶς (ὑψους ὑπὲρ τὰ 22 ἐκ.) τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ ὁ πήλινος πούς τρίποδος μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν τοῦ Κερβέρον, ἀγρῦπνου φύλακος τῆς εἰσόδου εἰς τὸν Ἄδην. Ἡ θεά (εἰκ. 121), μὲ τὴν βασι-

λικήν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀνάσσης τοῦ Κάτω Κόσμου, φέρει τὰ σύμβολα τῆς χθονίας φύσεώς της, τὸν πόλον, κοσμούμενον ἄνω μὲν μὲ καρπούς καὶ στεφανώματα (γκιρλάντες), κάτω δὲ μὲ διπλοῦν ἱμάντα, τὸν κεστόν, συνδεόμενον εἰς τὸ μέσον διὰ τοῦ ἥρακλείου ἄμματος, ὡς καὶ καλύπτραν, τὴν ὁποίαν συγκρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Ἡ ἑλληνιστικὴ θεὰ Περσεφόνη εἶναι ἡ μακρινὴ ἀπό-

Εἰκ. 121. Ἡ θεὰ τοῦ Κάτω Κόσμου, Περσεφόνη.

γονος τῶν ἀρχαϊκῶν εἰδωλίων ἐκ τοῦ ἀποθέτου παρὰ τοὺς ΝΔ. πρόποδας τοῦ λόφου (πβλ. Ἔργον, ἔ.ἀ. σ. 97). Τὰ σημαντικὰ ταῦτα εὐρήματα ἀποτελοῦν τὴν πλέον εὐγλωττον μαρτυρίαν περὶ τῆς ταυτίσεως τοῦ οἰκοδομήματος πρὸς τὸ περίφημον Νεκρομαντεῖον τῆς Θεσπρωτίας.

Ἐκπληκτικὴ παρουσιάζεται ἡ εἰκὼν τῶν δύο ἀνατολικῶν δωματίων. Εἰς τὸ πρῶτον δεξιᾷ ἀπεκαλύφθησαν ὀκτὼ εὐμεγέθεις πίθοι (εἰκ. 122) μὲ κλεισμένα ποτὲ τὰ στόμια διὰ κορασάνιου, πλήρεις ἄλλοτε ὑγρῶν, ὡς καὶ πολυάριθμα ἀγγεῖα, ἰδίᾳ

ἀμφορεῖς, φέροντα ἐνίοτε ἐγγάρακτα γράμματα, σιδηρᾶ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποτε ἀνηρτημένα εἰς τοὺς τοίχους κλπ.

Οἱ πίθοι φέρουν καταφανῆ ἴχνη διαρρήξεως τῶν τοιχωμάτων ἐκ τῆς πιέσεως τῶν ἀερίων, προκληθέντων ἐκ τῆς θερμάνσεως τοῦ περιεχομένου ὑγροῦ κατὰ τὴν πυρκαϊάν. Παρομοία εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ δευτέρου δώματος. Λεκανίδες πήλιναι, μία χαλκῆ, βιαίως ἀνατραπέντες ἀμφορεῖς (εἰκ. 123), μέγας πίθος καὶ παρ' αὐτὸν μεγάλη μαρμαρίνη λεκάνη, ποικίλα σιδηρᾶ ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν σεσωρευμένα ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Τὰ πλεῖστα τούτων ἐκαλύφθησαν ἐκ νέου δι' ἄμμου, ἵνα,

ἀποκαθιστάμενα μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς, παραμένουν κατὰ χώραν, διὰ νὰ ζωντανέψουν τὴν εἰκόνα τοῦ μοναδικοῦ εἰς τὸ εἶδος του ἱεροῦ.

Εἰς τὸν πρὸς ἀνατολὰς διάδρομον ΖαΘ ἀνευρέθησαν δύο εἰσέτι βάσεις πίθων καὶ ἴχνη ἐμπύρων θυσιῶν ἐντὸς μικρῶν βόθρων ἐπὶ τοῦ δαπέδου, μὲ ὅστ᾽ ἀπροβάτων, βοῶν καὶ ὀλίγα χοίρων. Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ διὰ τῆς ΒΑ. πύλης Ζ ἀνευρέθη δεύ-

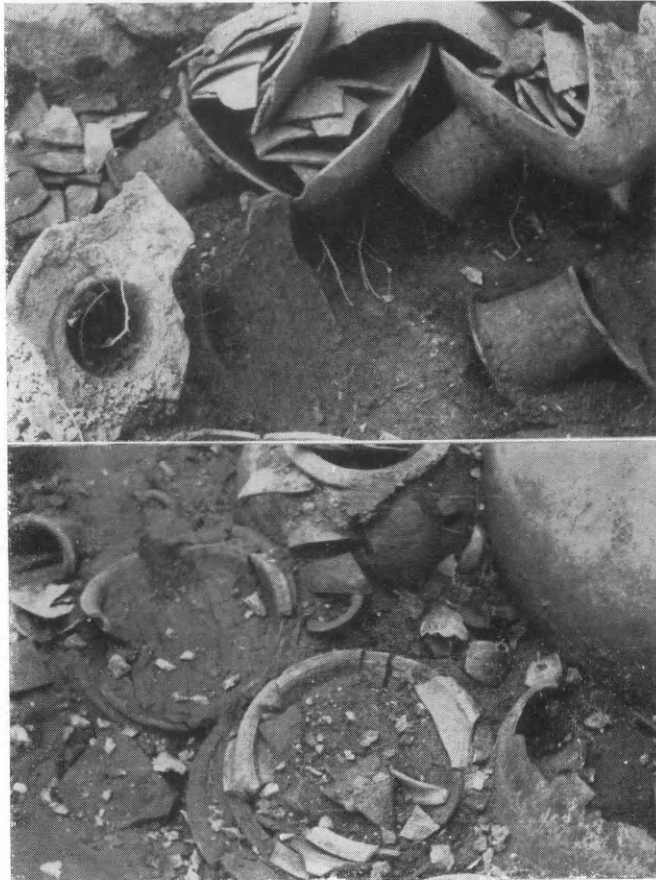

Εἰκ. 122. Τὸ πρῶτον δεξιᾷ τῆς αἰθούσης δῶμα (δυτικὸν τμήμα).

τερος μέγας λιθοσωρός, ὅμοιος πρὸς τὸν τῆς κεντρικῆς αἰθούσης, ἀριστερᾷ δὲ μέγα λεβητόσχημον ἀγγεῖον ἐκ πηλοῦ.

Ἄν καὶ κατὰ πέντε περίπου αἰῶνας ἀρχαιοτέρα ἢ ὁμηρικὴ παράδοσις, μοναδικὴ μαρτυρία περὶ τῶν τελουμένων εἰς τὸ Νεκρομαντεῖον τοῦ Ἀχέροντος (Ὀδύσσ. κ 516 ἐξ., λ 24 ἐξ.), ὅμως ρίπτει φῶς εἰς τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς δεδομένα. Ἡ Κίρκη συμβουλεύει τὸν Ὀδυσσεῆ (κ 490 ἐξ.) νὰ μεταβῇ εἰς Ἀΐδεω δόμον εὐρώεντα, εὐρισκόμενον ἐπὶ ἀπορρῶγος βράχου παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Πυριφλεγέθοντος καὶ τοῦ Κωκυτοῦ εἰς τὸν Ἀχέροντα. Ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς θέσεως πρὸς τὴν ὁμηρικὴν περι-

γραφὴν (κ 513 ἐξ.), τὴν ὁποίαν εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (I 17, 5. Τὸ Ἔργον, ἔ.ἀ. σ. 95-96). Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνοίγει διὰ τοῦ ξίφους του μικρὸν βόθρον μεγέθους σχεδὸν πήχεως, καταχέει ἐντὸς αὐτοῦ χοὴν ἐκ μελικρήτου, ὕστερον ἐξ οἴ-

Εἰκ. 123. Ἄγγεια ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δευτέρου πρὸς ἀνατολὰς δώματος.

νου καὶ ὕδατος, ἐπιχέει λευκὰ ἄλφια καὶ σφάζει πρόβατα ἐστραμμένα πρὸς τὸν Ἄδην, ἐνῶ αὐτὸς ἀποστρέφει ἀντιθέτως τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν ροὴν τοῦ ποταμοῦ. Τέλος οἱ σύντροφοι κατακαίουν τὰ θύματα. Τότε ἐπιφαίνονται τὰ νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα, διὰ νὰ πίουں ἐκ τῆς ὑγρᾶς χοῆς καὶ τοῦ αἵματος τῶν ζώων.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆς διαφαίνεται ἡ ἐξῆς τελετουργία. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἀνατολικοῦ διαδρόμου ΖαΘ ἐτελοῦντο ἐντὸς μικρῶν βόθρων αἱ ἔμπυροι θυσίαι προβάτων, ταύρων καὶ

χοίρων, ἐντὸς δὲ τοῦ λαβυρίνθου προσεφέροντο τὰ λευκὰ ἄλφια καί, πιθανῶς, ἡ χοή (Τὸ Ἔργον, ἔ.ἀ. σ. 98-99). Χοαὶ ἐτελοῦντο πιθανώτατα καὶ ἐντὸς τῆς κεντρικῆς αἰθούσης τοῦ ὑπεργείου ἱεροῦ, ἔνθα στρῶμα πλήρες τεθραυσμένων ἀγγείων, προοριζόμεναι, ὡς φαίνεται, διὰ τὸν Ἀἰδωνέα καὶ τὴν Περσεφόνην, κατοίκους τοῦ ὑπὸ τὴν ὑπέργειον αἴθουσαν περικλείστου εὐρώεντος δώματος.

Οἱ δύο σωροὶ λίθων παρὰ τὴν ΒΑ. πύλην Ζ καὶ ἐντὸς τῆς κεντρικῆς αἰθούσης δὲν εἶναι τυχαῖοι, ἀλλὰ πρέπει νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὸ πανάρχαιον ἀποτρόπαιον ἔθιμον τῆς ρίψεως λίθου. Τοιοῦτοι ἔρμακες πλησίον ἢ ὑπεράνω τάφων διεπιστώθησαν ἀρχαιολογικῶς. Σήμερον ἐν Θεσπρωτίᾳ διατηρεῖται εἰσέτι ἡ συνήθεια νὰ ρίπτῃ ὁ διαβάτης λίθον εἰς τὸ σημεῖον, ἔνθα ἐγένετο φόνος. Ἐπίσης συνηθίζεται μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ἥπειρον νὰ θραύηται σκευὸς ἐπὶ τῷ θανάτῳ οἰκείου.

Εἰς τὰ ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς αἰθούσης δώματα ἐφυλάσσοντο ἐντὸς πίθων καὶ μικροτέρων ἀγγείων, ἐνίοτε ἐσφραγισμένων, αἱ προσφοραὶ ἐξ ὑγρῶν καὶ δημητριακῶν καρπῶν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν, ὡς καὶ ἀφιερῶματα σχετιζόμενα μὲ τὴν χthonίαν λατρείαν τοῦ Ἄδου καὶ τὴν ἄλλεσιν τῶν δημητριακῶν.

Πιθανῶς ὁ διὰ τῆς ΒΑ. πύλης Ζ τοῦ ἀνατολικοῦ διαδρόμου καὶ τοῦ λαβυρίνθου εἰσερχόμενος εἰς τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν δὲν ἐξήρχετο διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ (Τὸ Ἔργον, ἔ.ἀ. σ. 100). Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι εἶναι ὑπερμέτρως παχεῖς (3.30 μ.), εἶναι πιθανὸν ὅτι περικλείουν ἐσωτερικῶς καμαροσκέπαστον δρόμον, συνέχισιν τοῦ λαβυρίνθου. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ διευκρινήσῃ ἡ ἀποπεράτωσις τῆς ἀνασκαφῆς.

Προσέτι ὁ καθαρισμὸς, ἡ συγκόλλησις καὶ ἡ μελέτη τῶν ἐκατοντάδων ἀγγείων θὰ προσδιορίσουν ἀκριβέστερον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐμφανίζεται σήμερον, δὲν εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἡ μορφὴ τοῦ ἱεροῦ ἐνθυμίζει τὸν ἐλληγιστικόν, ἀνατολικῆς καταγωγῆς, τύπον τοῦ μαυσωλλείου μὲ τὴν ὑπόγειον αἴθουσαν, δηλ. τὸν χῶρον τοῦ τάφου ἢ τὴν κρύπτην καὶ τὸ ὑπέργειον μνημεῖον (Ἡρῶν Μιλήτου, Μνημεῖον Πριήνης), παρὰ τὸ ὁποῖον προσετέθησαν χῶροι βοθητικοὶ πρὸς ἀποθήκευσιν τῶν προσφο-

ρῶν καὶ ὁ λαβύρινθος, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλλε τὴν ἰδέαν τῆς περιπλανήσεως τῶν ψυχῶν εἰς τὸ ἔρρεβος τοῦ Κάτω Κόσμου. Τὸ συγκρότημα τοῦτο περιβάλλει εὐρύχωρον τέμενος.

Τὴν ὕστερομυκηναϊκὴν προέλευσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἄδου παρὰ τὸν Ἀχέροντα ἐνίσχυσεν ἐφέτος ἡ ἐπισήμανσις μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως καὶ θολωτοῦ τάφου ΝΑ. τῆς Πάργας, βορείως τῆς πεδιάδος τῆς Ἀχερουσίας, εἰς θέσιν Κύπερη. Ὁ τάφος, ἀποτε-

Εἰκ. 124. Θολωτὸς τάφος πλησίον τῆς Πάργας.

λούμενος ἐκ κτιστῆς θόλου ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, διαμ. 4 μ., σφζομένου ὕψους 2 μ. περίπου, καὶ κτιστοῦ ἐπίσης διαδρόμου (εἰκ. 124) εἶχεν ἀνακαλυφθῆ τυχαίως τὸ 1937, ὅτε εἶχεν ἀνευρεθῆ ἐντὸς αὐτοῦ φυλλόσχημος χαλκῆ αἰχμὴ δόρατος τῆς Hallstatt A', ἀπαντῶσα ἐν Ἑλλάδι περὶ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς. Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης διεπιστώθησαν σκελετοὶ τετραγαμμένοι, μηριαῖον ὄστουν μετὰ τῆς λεκάνης γυναικὸς ἐπιτόκου ἢ ἀποθανούσης κατὰ τὸν τοκετόν, διότι πέριξ τῆς λεκάνης ὑπῆρχον ὀστάρια βρέφους ἢ ἀνεπτυγμένου ἐμβρύου, ὄστρακα ἐγγχωρίου κερραμεικῆς καὶ μυκηναϊκῆς τῆς III B.

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου ἐνέχει μεγίστην σημα-

σίαν διὰ τὴν ἔρευναν τῆς Ἡπείρου, διότι μέχρι σήμερον ὡς βορειότερον ὄριον διεισδύσεως τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἰονίου ἐθεωροῦντο ἡ Ἰθάκη καὶ ἡ Κεφαλληνία καὶ

Εἰκ. 125. Διαμερίσματα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

ἐνδεχομένως ἡ Λευκὰς, προσέτι δὲ ἀποδεικνύεται ἀναμφισβητήτως ἡ ἐγκατάστασις μυκηναϊκῶν ἀποικιῶν εἰς τὴν δυτικὴν Ἡπειρον, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀχέροντος, κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙ περίοδον (ΑΕ 1956, σ. 120 ἐξ., 152-3).

19. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ. Σάμη.

Ἡ ἀρξαμένη πέρυσι διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Β. Καλλιπολίτου ἀνασκαφὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου συνεχίσθη, ἐν ἀναμονῇ δὲ τῆς ἐξαγορᾶς ἰδιωτικῶν παρακειμένων κτημάτων αὕτη ἀπέβλεψεν ἐφέτος εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ὕψεως μέρους τῆς ἐξωτερικῆς

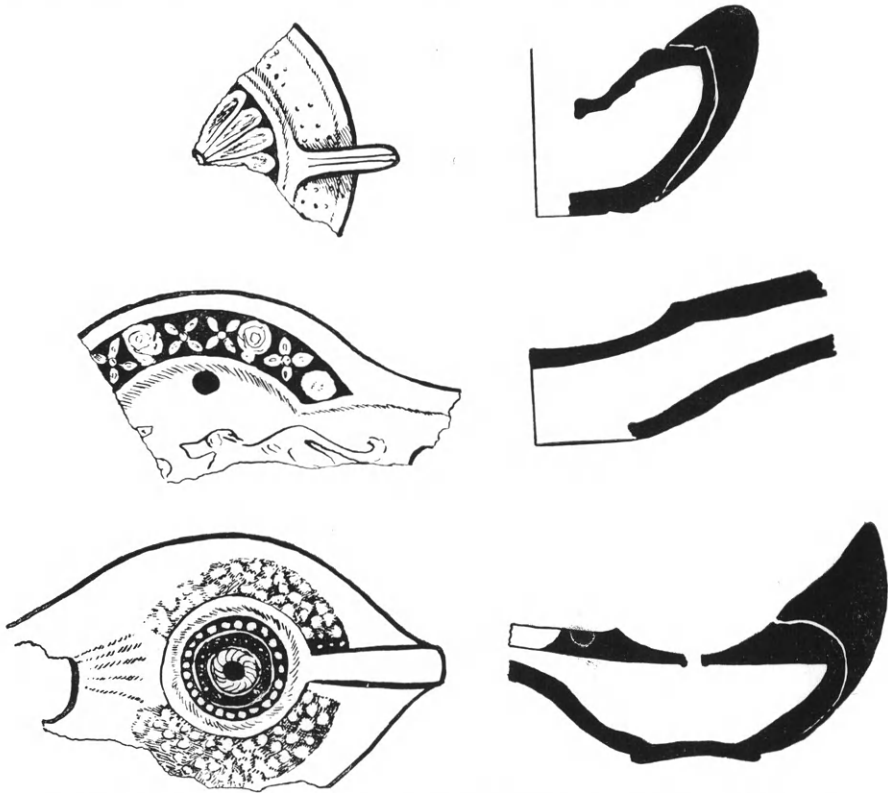
ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ κτηρίου καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ χώρου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀνασκαφέντος ἤδη τμήματος μέχρι τῆς παραλλήλου πρὸς αὐτὸ χωρούσης κοινοτικῆς ὁδοῦ. Εἰς τὸν χώρον αὐτὸν ἀπεκαλύφθησαν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. κατὰ σειρὰν τὰ ἑξῆς διαμερίσματα (εἰκ. 125): τετράγωνος ὑπαίθριος αὐλὴ (8×8 μ)

Εἰκ. 126. Στυλίσκοι ὑποκαύστου τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

ἐστρωμένη διὰ τετραγώνων ὀπτοπλίνθων, διαστ. κατὰ μέσον ὄρον 0.55×0.55 μ., πάχ. μέχρι 0.05 μ., τῶν ὁποίων πολλαὶ σῶζονται κατὰ χώραν καὶ φέρουν ἐγγάρακτα, πρὸ τῆς ὀπτήσεως, κοσμήματα, ἐκ συμπλεκόμενων σπειροειδῶν γραμμῶν, κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα σήματα πιθανῶς τῶν ἐργαστηρίων παραγωγῆς τῶν. Τὴν νοτίαν καὶ τὴν δυτικὴν παρυφὴν τῆς αὐλῆς περιρρέει, κεκαλυμμένος δι' ὀρθογωνίων πλακῶν ἀσβεστολίθου, ὀχετός. Τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν κλείει τοῖχος θαλάμου σωζόμενος εἰς ὕψος 4 καὶ πλέον μέτρων,

ἀντιστηριζόμενος ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς αὐλῆς διὰ τριῶν πεσσῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διαμορφοῦνται χαμηλὰ ἔδρανα. Νοτίως τῆς αὐλῆς ἀνεσκάφησαν τρεῖς θάλαμοι, τῶν ὁποίων σώζονται ἐν μέρει οἱ ἐξ ὀπτοπλίνθων στυλίσκοι τῶν ὑποκαύστων. Ὁ πρῶτος θάλαμος (εἰκ. 126), ἐπικοινωνεῖ διὰ θύρας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευ-

Εἰκ. 127. Πήλινοι λύχοι ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

ρᾶς πρὸς τὸν ἀποκαλυφθέντα πέρυσι διάδρομον καὶ δι' ἄλλης πρὸς δεύτερον θάλαμον νοτίως αὐτοῦ. Τὰ δάπεδα ἀμφοτέρων, ἐπεστρωμένα δι' ὀπτοπλίνθων, ἔχουν καταρρεύσει κατὰ μέγα μέρος, ἔνεκα καθιζήσεως ἢ καταστροφῆς τῶν ὑποστηριζόντων αὐτὰ στυλίσκων. Ἐν τούτοις κατέστη δυνατὴ ἡ διακρίβωσις τοῦ τεχνικοῦ τρόπου κατασκευῆς ὑποκαύστων τοῦ δαπέδου κατὰ τὰς λεπτομερείας, ὡς καὶ τῶν διπλῶν τοιχωμάτων πρὸς κυκλοφορίαν τοῦ θερμοῦ ἀέρος. Ὁ τρίτος θάλαμος ἀπολήγει κατὰ τὴν δυτικὴν του πλευρὰν εἰς ἀψίδα, διαμ. ἐσωτερ. 4 μ., ἣτις ἐθερμαίνεται

ὡσαύτως δι' ὑποκαύστου. Ἄλλ' ὁ ἀψιδωτὸς οὗτος θάλαμος δὲν ἀπεκαλύφθη ἐξ ὀλοκλήρου, διότι συνεχίζεται ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν τοῦ παρακειμένου ιδιωτικοῦ κτήματος. Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ βαλανείου θὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ κτηρίου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς εὑρέθησαν σιδηρᾶ ἔξα-

Εἰκ. 128. Ἀναλημματικός τοῖχος ἀνδῆρου τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἐν Σάμῃ.

τήματα θυρῶν (ἀγκυλωτοὶ ὀβελίσκοι, ἤλιοι), ἀποτμήματα ὀρθομαρμαρώσεως μὲ πρόστυπον ἀνάγλυφον φύλλων ἀκάνθης, ὄστρακα ἀγγείων κοινῶν καὶ ἄλλων λεπτοτέρων (ἀποτμήματα πινακίων terra - sigillata) καὶ πολλοὶ πήλινοι λύχνοι. Ἐξ αὐτῶν σημαντικοὶ διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου εἰς τὸν 3^{ον} μ.Χ. αἰῶνα εἶναι οἱ τῆς εἰκόνης 127, εὑρεθέντες κάτωθεν τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου.

Πλὴν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βαλανείου ἐθεωρήθη σκόπιμος ἡ δοκιμαστικὴ ἔρευνα τῆς ἐπιχώσεως ἀνδῆρου κειμένου ἐπὶ τοῦ

ΒΑ. λόφου τῆς ἀρχαίας πόλεως, εἰς τὸ κτῆμα τοῦ Θεογ. Ρασιᾶ. Τοῦ ἀνδῆρου τούτου σώζονται μέχρις ὕψους 1.50 μ. οἱ ἐκ κανονικῶν ὀγκολίθων ἀναλημματικοὶ τοῖχοι (εἰκ. 128). Τοιοῦτοι τοῖχοι σώζονται πολλοὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Σάμης, περὶ δὲ τῆς χρονολογήσεώς των διετυπώθησαν κατὰ καιροὺς ἀβάσιμοι ὑποθέ-

Εἰκ. 129. Τάφος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἀνασκαφείς εἰς Κομποθεκράτα Κεφαλληνίας.

σεις. Ἡ ἐντὸς τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ἀνδῆρου τομῆ, βάθους 2 μ., ἀπέδωσε μικρὰ εὐρήματα καὶ ὄστρακα τοπικῶν, ἀττικῶν καὶ τινων κορινθιακῶν ἀγγείων, ἐξ ὧν προκύπτει ἡ χρονολόγησις τοῦ ἀνδῆρου εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν νεωτέρων χαρακτηριστικῶν ὀστράκων εἶναι ἀπότμημα ἐρυθρομόρφου ἀττικοῦ ἀμφορέως τοῦ 450-425 π.Χ. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεκομίσθη θετικὸν κέρδος ἐκ τῆς ἐρεῦνης: ἡ ἀσφαλὴς χρονολόγησις ἑνὸς τῶν σωζομένων ἀρχαίων ἀνδῆρων τῆς Σάμης.

Τέλος, ἔνεκα λαθραίας ἀνασκαφῆς τάφων ἐπισημανθείσης παρὰ τὸ χωρίον Κομποθεκράτα, ἐπεβλήθη ἡ ἀνάγκη ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου, δι' ἧς ἀπεκαλύφθη καὶ εἷς τάφος ἄθικτος (εἰκ. 129), κατεσκευασμένος μὲ τέσσαρας καλῶς ἐπεξεργασμένας πλάκας ἀσβεστολίθου ἠρμοσμένας μεταξύ των δι' ἐγκοπῶν εἰς τὰ πέρατα.

Εἰκ. 130. Ὁ τάφος τῆς εἰκόνης 129 μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ καλύμματος.

Ὁ τάφος ἔχει προσανατολισμὸν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. ὡς καὶ οἱ δύο ἄλλοι σκαφέντες ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Τὸ σαμμαρωτὸν κάλυμμα (εἰκ. 129) ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἴσων τμημάτων, συνηρμοσμένων κατὰ πλάτος. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ τάφου εἶναι 1.80×0.75 μ. καὶ τὸ βάθος 0.80 μ. Τέσσαρες ἀμφορεῖς καὶ εἷς κἀνθάρος εἶχον τεθῆ ἄνωθεν τοῦ καλύμματος, ἐπὶ τοῦ πρὸς Α. πέρατος (εἰκ. 129). Τὸ σχῆμα τοῦ κἀνθάρου καὶ τοῦ δευτέρου ἐξ ἀριστερῶν ἀμφο-

ρέως, φέροντος, κατὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν λαβῶν, πλαστικὴν κόσμησιν ἐκ γυναικείας κεφαλῆς, ὡς καὶ ὁ τύπος λύχνου εὑρεθέντος ἐντὸς τοῦ τρίτου ἀμφορέως, χρονολογοῦν τὸν τάφον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐντὸς αὐτοῦ ἔκλειντο δύο σκελετοί, ἀνδρὸς καὶ γυναικός (εἰκ. 130). Τὰ ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρεθέντα κτερίσματα ἦσαν πτωχά: ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιον, λεπὶς σιδηρᾶ μαχαιρίου καὶ αἰχμὴ περόνης χαλκῆς, ἀποληγούσης κάτω εἰς κυλινδρικὸν αὐλὸν πρὸς ἐνσφήνωσιν ξυλίνου ἢ ὀστεΐνου στελέχους.

20. ΚΟΡΙΝΘΟΣ. Διόλκος.

Ὁ διόλκος, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἀπετέλει τὴν ὑπὸ τοῦ τυράννου Περιάνδρου κατασκευασθεῖσαν κατὰ μῆκος τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ὁδὸν πρὸς μεταβίβασιν τῶν πλοίων ἀπὸ τῆς θαλάσσης τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὴν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἤρχισε νὰ ἀνασκάπτηται ἀπὸ τοῦ 1956 δαπάναις τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τοῦ 1960 ὅμως ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία περιέλαβε καὶ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς χρηματοδοτουμένας.

Πρωτίστη ἐπιδιώξις τῆς διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Βερδελεῆ ἐνεργηθείσης ἐφέτος ἀνασκαφῆς τοῦ διόλκου ὑπῆρξεν ἡ ἐξ ὀλοκλήρου ἀποκάλυψις καὶ ἡ ἐξακριβωσις τῆς σημασίας ἐνὸς ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὅστις εἶχεν ἐμφανισθῆ εἰς μίαν ἐνεργηθεῖσαν πέρυσι τομὴν περὶ τὰ 70 μ. ἀνατολικῶς τοῦ παρὰ τὸ δυτικὸν στόμιον τῆς διώρυγος σηματοῦρου.

Ἐκ τῆς συστηματικωτέρας ἐφέτος ἐρεύνης ἀπεκαλύφθη πλὴν τοῦ ἀνωτέρω τοίχου, ὅστις βαίνει κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ διόλκου, καὶ δεύτερος ὅμοιος, βαίνων παραλλήλως πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ διόλκου. Ἐκάτερος ἔχει μῆκος 24.40 μ., πάχος 1 μ. καὶ σωζόμενον ὕψος 0.97 ἕως 1.25 μ. Δυτικῶς ἐνοῦνται δι' ἐνὸς ἄλλου ἰσοπαχοῦς, ἔχοντος μῆκος 6.10 μ. καὶ ὕψος 0.52 μ. Τὸ νότιον ἄκρον τοῦ τελευταίου ἐπὶ μήκους 2.30 μ. δὲν διατηρεῖται (εἰκ. 131-133).

Τὸ μεταξὺ τῶν τριῶν τοίχων περιλαμβανόμενον δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον διὰ πωρίνων πλακῶν, κάτωθεν τῶν ὁποίων καὶ εἰς βάθος 0.45 ἕως 0.70 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐπιφανείας των ἀκολουθεῖ ἡ ἀρχικὴ πλακόστρωσις τοῦ διόλκου.

Οἱ τοῖχοι, οἵτινες συνδέονται μὲ τὸ ὑψηλότερον δάπεδον, εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων πωρίνων λίθων, οἱ μὲν δύο παράλληλοι κατὰ τὸ ἀκανόνιστον ὀρθογώνιον, ὁ δὲ ἐγκάρσιος δυτικὸς κατὰ τὸ κανονικὸν ἰσόδομον σύστημα. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς κατασκευῆς καὶ τὰ εὐρεθέντα ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου κεραμικὰ ὄστρακα χρονολογοῦν τὸ πρόσθετον τοῦτο εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον

Εἰκ. 131. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τὴν δυτικὴν ἀφετηρίαν τοῦ διόλκου πρόσθετος κατασκευὴ ἐξ ἀνατολῶν.

τοῦ διόλκου κατασκεύασμα εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Περὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ τίποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος. Ὑποτίθεται ὅτι ἄνωθεν τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι ξύλινοι ἐπιμήκεις δοκοί, τὰ ὑπὸ τῶν ναυτικῶν λεγόμενα «βάζα», ἐπὶ τῶν ὁποίων συρόμενα τὰ πρὸς δίσθμισιν πλοῖα ἐλάμβανον τὴν κατάλληλον ἰσορροπίαν, διὰ νὰ τοποθετηθοῦν ἐκεῖθεν εὐχερῶς ἐπὶ τοῦ ἰσταμένου παραπλεύρως καὶ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τροχοφόρου ὀχήματος. Ἡ ὑπαρξίς ξυλίνου ἐνταῦθα σκελετοῦ ἐβεβαιώθη ἀπὸ τὴν ἐπικαθημένην εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πλακοστρώτου μελανίζουσαν ἐπί-

Εἰκ. 132. Ὁ βόρειος καὶ ὁ δυτικὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος εἰς τὴν δυτικὴν ἀφῆτηρίαν τοῦ διόλκου.

στρωσιν ὑποδηλοῦσαν καῦσιν ἢ ἀπλῶς σῆψιν ὀργανικῆς τινος ὕλης, ἀπὸ τοὺς συγκεντρωθέντας ἐκ τῆς θέσεως ταύτης πολλοὺς χαλκοῦς καὶ σιδηροῦς ἤλους καὶ ἀπὸ τὰς ὑπαρχούσας ἐντομὰς εἰς τοὺς τοίχους, ἐντὸς τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι ἐστερεοῦντο ξύλι-
ναι δοκοί.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς τοποθέτησεως τῶν πλοίων ἐπὶ τοῦ τρο-

Εἰκ. 133. Ὁ νότιος καὶ ὁ δυτικὸς τοίχος εἰς τὴν δυτικὴν ἀφετηρίαν τοῦ διόλκου.

χοφόρον ὀχήματος, ἐὰν δὲν ἦτο ἀπαραίτητος κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς λειτουργίας τοῦ διόλκου, ἔνεκα τῆς μικρᾶς χωρητικότητος τῶν πλοίων, κατέστη ὅμως ἀναγκαῖος ἀργότερον, ὁπότε τὰ πλοῖα ἀπέβησαν μεγαλύτερα. Δὲν θὰ ἦτο δὲ ἴσως τολμηρόν, ἐὰν, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὴν καθορισθεῖσαν ἀνωτέρω χρονολογίαν, συνεδέομεν τὴν κατασκευὴν ταύτην μὲ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁπότε, ὡς γνωστόν, ὁ διόλκος ἐξυπηρέτησε μεγάλως τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας τῆς Κορίνθου, ἐπανελημμένως χρησιμοποιηθεῖς διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν Πελοποννησίων ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον (ΘΟΥΚΥΔ. III 15, VIII 7 ἐξ.).

Πλήν τῆς δυτικῆς ἀφετηρίας ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψεν ὡσαύτως καὶ ὀλόκληρον τὸ τμήμα τοῦ διόγκου τὸ εὐρισκόμενον ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Πελοποννήσου (εἰκ. 134). Τὸ τμήμα τοῦτο ἔχει συνολικὸν μῆκος 255 μ., διακόπτεται ὅμως εἰς μῆκος 54 μ., καθ' ὃ σημεῖον διέρχεται ἡ φέρουσα ἐκ τῆς Κορίνθου πρὸς τὸ πορθμεῖον ὁδός. Εἰς τὸ δυτικῶς τῆς ὁδοῦ ταύτης τμήμα ὑπῆρχον χαραγμένα

Εἰκ. 134. Τὸ σύνολον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ διόγκου ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Πελοποννήσου, ὀρώμενον ἐξ ἀνατολῶν.

ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν λίθων διάφορα γράμματα καὶ ἄλλα τινὰ σημεῖα, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνήκουν σαφῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Σχολῆς τοῦ Μηχανικοῦ ἐγένοντο καὶ ἐφέτος συμπληρωματικαὶ τινες ἐργασίαι. Πλήν τῆς ἀποκαταστάσεως ἐλλειπόντων τινῶν τμημάτων διὰ τοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον εἶχον ἀποσπάσει παλαιότερον τὰ μηχανήματα τῆς Σχολῆς, ἐγένετο ἐπίσης προέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς Α. περὶ τὰ 20 μ. Τὸ σύνολον τοιοιυτοτρόπως τοῦ εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ διόγκου ἀνήλθεν εἰς 204 μ. (εἰκ. 135).

Μικρὰ ἔρευνα ἐγένετο, τέλος, περὶ τὰ 200 μ. ἀνατολικῶς τῆς Σχολῆς, ὅπου κατὰ τὸ προπαραελθὸν ἔτος εἶχεν ἀποκαλυφθῆ παρὰ τὴν νοτίαν ἀποτομὴν ἀποχετευτικῆς τινος αὐλάκος μικρὸν τμήμα τοῦ διόλκου. Ἡ γενομένη τότε τομὴ διηυρύνθη ἤδη περισσότερον, ὥστε νὰ καταστῆ καὶ ἐδῶ ἐμφανέστερον τὸ μνημεῖον. Δευτέρα τομὴ, ἣτις ἐπεχειρήθη περὶ τὰ 50 μ. ἀνατολικώτερον, εἰς ὃ ση-

Εἰκ. 135. Τὸ σύνολον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ διόλκου ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Σχολῆς τοῦ Μηχανικοῦ, ὁρώμενον ἐξ Α. ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου γηλόφου.

μεῖον ἢ αὐλαξ στρέφει πρὸς Ν., οὐδὲν ἴχνος ἔφερον εἰς φῶς, ἴσως διότι πρὸ τοῦ σημείου τούτου σχηματίζεται πάλιν ἀπότομος στροφή τοῦ διόλκου.

Διὰ τῶν γενομένων ὡς ἄνω ἐργασιῶν ἐξεπληρώθησαν οἱ σκοποὶ τῆς ἐρέυνης ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς Ποσειδωνίας. Ὑπολείπεται ἤδη ἡ ἀναζήτησις τῆς συνεχείας τοῦ διόλκου καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ Σαρωνικοῦ, μὲ τὴν ὁποίαν ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀσχοληθῆ ὁ ἀνασκάπτων κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη.

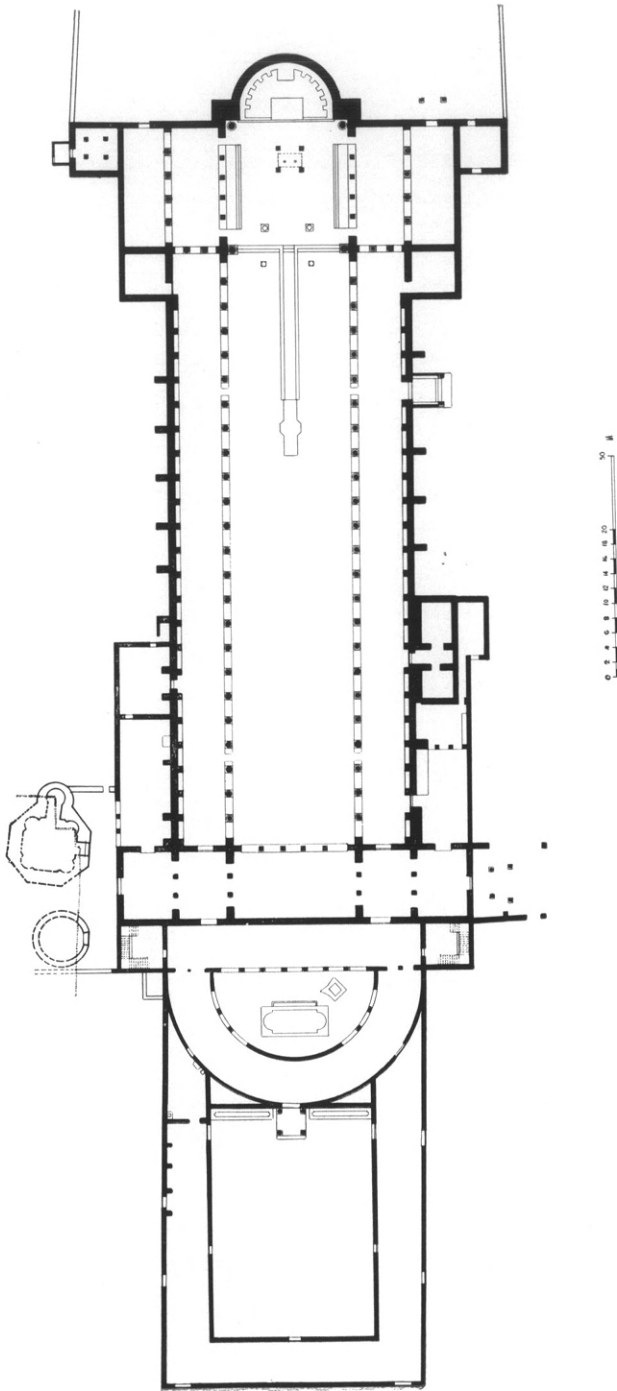
21. ΛΕΧΑΙΟΝ

Εἰς τὸ Λέχαιον συνεχίσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Πάλλα αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς σχετικῶς μεγάλην κλίμακα, χάρις εἰς γενναίαν καὶ ἐφέτος εἰδικὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τοῦ Κράτους.

Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν συνετελέσθη ἡ ἀποκάλυψις ὁλοκλήρου τῆς βασιλικῆς, ἀποχωματωθέντων τοῦ κυρίως ναοῦ μετὰ τῶν ἐκατέρωθεν τούτου προσκτισμάτων, τοῦ αἰθρίου καὶ τοῦ βορείου πετροῦ μετὰ τῶν προσκτισμάτων του (εἰκ. 136, κάτοψις ἐν ἀναπαραστάσει).

Ὁ κυρίως ναὸς μετρεῖ ἐσωτερικῶς εἰς μῆκος μέχρι μὲν τοῦ τέμπλου 80.15 μ., μέχρι δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους 97.25 μ. καὶ μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ 105.50 μ. Πρὸ τοῦ κυρίως ναοῦ ἐκτείνεται νάρθηξ πενταμερῆς, προσιτὸς ἐκ Ν. μὲν διὰ προπύλου ἐκ τεσσάρων κιόνων, ἐκ Δ. δὲ διὰ στοᾶς ἐκτεινομένης μετὰ τούτου καὶ τοῦ ἡμικυκλικοῦ, ὡς εἶχε διαπιστωθῆ πέρυσιν, αἰθρίου (εἰκ. 137). Ἐκατέρωθεν τῆς στοᾶς ἀνὰ ἐν κλιμακοστάσιον ἔφερε πρὸς τὰ ὑπερῶα. Ἐκ τοῦ νάρθηκος ἀνὰ ἐν ἄνοιγμα ὠδήγει πρὸς τὰ πλάγια κλίτη, πρὸς δὲ τὸ κεντρικὸν κλίτος ὠδήγει πεντάβηλον. Αἱ μακρὰι κιονοστοιχίαι τοῦ κυρίως ναοῦ—μέχρι τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους—ἀπηρτίζοντο ἐξ εἴκοσι τριῶν κιόνων ἐκάστη.

Τὸ βόρειον πετρὸν εἶναι ἀντίστοιχον πρὸς τὸ νότιον, ἀλλ' ἐφωδιασμένον διὰ λειτουργικῶν κατασκευῶν (χωνευτηρίου καὶ βάρθρου ἀσαφοῦς προορισμοῦ). Μεταξὺ τῶν δύο κλιτῶν του διεσώθη ὁ στυλοβάτης μὲ βάσεις τῶν κιόνων κατὰ χώραν (εἰκ. 138). Ἐκ τῶν διαμερισμάτων του τὸ δυτικόν, τοῦ ὁποίου ἡ θύρα εἶχε ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ 1958, εὐρέθη κενὸν καὶ διὰ τοῦτο παραμένει προβληματικὸς ὁ λειτουργικὸς προορισμὸς του. Πιθανῶς πρόκειται περὶ θησαυροφυλακίου ἢ καὶ χώρου διαφυλάξεως ἀγίων λειψάνων. Τὸ ἐξωτερικῶς τοῦ πετροῦ διαμέρισμα φαίνεται νὰ ἦτο νεκρικὸς θάλαμος λίαν ἐπισήμου προσώπου· εἰς τὸ δάπεδόν του εὐρέθησαν τὰ ὑπόβαθρα μετὰ μιᾶς κατὰ χώραν ἰωνικῆς βάσεως κιβωρίου, σκέποντος πιθανώτατα σαρκοφάγον, συμφώνως πρὸς

Είχ. 136. Κάτοπις τής βασιλικής του Λεχάιου έν άναπαραστίσει.

τύπον γνωστὸν ἐκ μικρογραφιῶν χειρογράφων. Ὁ θάλαμος ἦτο προσιτὸς ἐκ Β. μέσῳ ξυλίνου δώματος ἐκ κεκλιμένων ἐπιπέδων, φερόντων ἐκ τῆς ὑψηλᾶ ἀνοιγομένης θύρας πρὸς τὸ χαμηλὸν δάπεδον τοῦ χώρου.

Ἐκατέρωθεν τῶν δυτικῶν μερῶν τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπεκαλύφθησαν τὰ συμπλέγματα τῶν πέρυσιν ἐπισημανθέντων προσκτισμάτων, τῶν ὁποίων ἐφέτος κατενοήθη ἡ λειτουργία. Τὰ νότια

Εἰκ. 137. Λέχαιον. Ἐπιπέδον τοῦ αἵθριου τῆς βασιλικῆς ἐκ ΒΑ.

προσκτίσματα ἀπαρτίζουν ἐν διακονικὸν μετὰ τῶν βοηθητικῶν χώρων του (σκευοφυλακίου, ἀποθήκης, πιθανῶς, καὶ δευτερεύοντος κλιμακοστασίου φέροντος πρὸς τὸ νότιον ὑπερῶν). Τὰ βόρεια προσκτίσματα, συγκείμενα ἐκ δύο μεγάλων χώρων, παρουσιάζουν διάταξιν καὶ λεπτομερείας πειθούσας ὅτι δέον νὰ ἐξηγηθῶν ὡς ἐγκοιμητήριον (incubatorium) (εἰκ. 139). Τοῦτο ἦτο προσιτὸν ἐκ τοῦ νότιου καὶ τοῦ βορείου κλίτους, ὁ δυτικὸς δ' ἐκ τῶν χώρων του εἶχεν ἀρχικῶς ἀνοιγμα πρὸς Α. ἐν εἴδει στοᾶς πιθανώτατα μετὰ δύο κιόνων.

Ἀπέναντι τῆς μικρᾶς ταύτης στοᾶς ἐπεσημάνθη ὀκτάγωνον, ἐσωτερικῶς τετράκογον καὶ περατούμενον πρὸς Α. εἰς πέμπτην

προέχουσαν κόγχην, ἣ παρουσία τῆς ὁποίας εἶχεν ἐπισημανθῆ ἀπὸ τοῦ 1958. Δυτικῶς τοῦ ὀκταγώνου ἐπεσημάνθη ἕτερον κτίσμα κυκλοτερές (ροτόνδα), προσιτὸν ἐκ Ν. διὰ θύρας, τῆς ὁποίας τὸ κατώφλιον εὐρέθη κατὰ χώραν (εἰκ. 137). Ἀμφότερα περικλείονται ἐντὸς ἰδίου περιβόλου, προσιτοῦ ἐκ τοῦ νόρθηκος τῆς βασιλικῆς. Εἰς τὰ περικεντρα ταῦτα κτίσματα δέον ν' ἀναγνωρίσωμεν πιθανώτατα μανσσωλλεῖα, στεγάζοντα τὰς λάρνακας τῶν

Εἰκ. 138. Λέχαιον. Ἐποψὶς τοῦ βορείου περσοῦ τῆς βασιλικῆς ἐκ ΒΑ.

μαρτύρων (μαρτύρια), ἣ καὶ ἐν μαρτύριον (κυκλοτερές) καὶ τὸ βαπτιστήριον (ὀκτάγωνον).

Ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς ἐπεσημάνθη καὶ ἐν μέρει ἀνεσκάφη περίβολος, μὲ πλευρὰς ἀνίσους (μῆκους 33.40/44.70 μ.), περικλείων ὅλην τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς. Οὕτω ἡ θαυμαστὴ αὕτη βασιλικὴ ἐξετείνετο κατὰ τὸν ἄξονά τῆς εἰς μῆκος ἐν ὄλῳ 220 μ. σχεδὸν καὶ κατελάμβανεν ἕκτασιν περίπου 11.000 τ.μ. Ὡς κτήριο ἡ βασιλικὴ εἶχε μελετηθῆ μέχρι τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονός τῆς, ἐπιδιώξαντος συνειδητῶς καταπλησσοῦσας αἰσθητικὰς ἐντυπώσεις. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι

ἐφρόντισεν οὗτος καὶ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς θέας, ἴσως καὶ τῆς ἀκουστικῆς, δι' ἑλαφρᾶς, μόλις αἰσθητῆς ἐπικλινούσας ἀνυψώ-

Εἰκ. 139. Λέχαιον. Βόρεια προσκτίσματα (incubatorium) τῆς βασιλικῆς ἐκ ΒΔ.

σεως τοῦ δαπέδου τοῦ κεντρικοῦ κλίτους κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος

Εἰκ. 140. Λέχαιον. Λεπτομέρεια τοῦ περιθύρου τῆς βασιλικῆς.

του, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων τῆς πλύσεως τῶν μαρμαροστρώτων δαπέδων.

Ἐκ τῶν μαρμαρίων μελῶν τῆς βασιλικῆς εὐρέθησαν καὶ

ἐφέτος ἀρκετά, ἐξαιρετέου τέχνης: περιθυρώματα (εἰκ. 140), ἐπίκρανα, κιονόκρανα θεοδοσιανά (εἰκ. 141) καὶ σύνθετα (εἰκ. 142) κ.ἄ.

Εἰκ. 141. Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

Παραλλήλως πρὸς τὴν βασιλικὴν ἀνεσκάφη ἐφέτος καὶ ἄλλη —ἐκτε—οἰκία νοτίως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ αἶθριον τῆς βασιλι-

Εἰκ. 142. Ἴωνικὸν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

κῆς, ἔχουσα τὰ αὐτὰ μετὰ τῶν ἄλλων οἰκιῶν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων βασικώτερον εἶναι τὸ ἀκκούβιτον, ἀντίστοιχον πρὸς τὸ τρίκλινον.

Πλὴν τῶν μαρμαρίνων μελῶν τῆς βασιλικῆς ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωκεν ἀρκετὰ κεραμεικὰ (λύχνους, πινάκια, ἀμφορεῖς κλπ.) καὶ ἄλλα εὐρήματα. Μεταξὺ τούτων ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ προερχόμενα ἐξ ἐργαστηρίων τῆς Βορείου Ἀφρικῆς, κοσμούμενα δι' ἐντύπων προτομῶν, ἐρωτιδέων, σταυρῶν κ.ἄ., ὡς καὶ μετάλλινον κόσμημα, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ πρεπενδουλίου.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ διαπίστωσις, κατόπιν τομῶν εἰς βάθος, ὅτι τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη ἡ βασιλική—δηλαδή ὁ δυτικὸς βραχίον τοῦ ἀρχαίου λιμένος τοῦ Λεχαίου—ἐσχηματίσθη τεχνητῶς δι' ἐπισωρεύσεων τεραστίων ποσοτήτων ἄμμου καὶ ἰλύος, ληφθεισῶν ἀφ' ἐνὸς ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ πυθμένος τῶν δεξαμενῶν τοῦ ἀρχαίου λιμένος. Αἱ καταπληκτικαὶ εἰς ὄγκον χωματοουργικαὶ ἐργασίαι ἐκεῖναι ἔγιναν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς Κορίνθου, μετὰ μεγάλην πυρκαϊάν, ἣτις προηγουμένως—ἐπὶ Μομμίου;—εἶχε καταστρέψει τὸν λιμένα. Πέρυσιν εἶχε διαπιστωθῆ ὅτι αἱ πρώται ἐργασίαι ἐν Λεχαίῳ πρὸς δημιουργίαν λιμένος εἶχον ἀρχίσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρώτης ἀκμῆς τῆς Κορίνθου—ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν τυράννων—διὰ τοποθετήσεως μεγάλων λίθων μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἐσωτερικῶν δεξαμενῶν, αἱ ὁποῖαι ἀρχικῶς ἦσαν τενάγη.

Τέλος νομίσματα εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν ὡς ἄνω τομῶν ἐτροποποίησαν σημαντικῶς τὰ περυσινὰ συμπεράσματα περὶ τῆς χρονολογίας τῆς βασιλικῆς καὶ τῆς ἱστορίας της· φαίνεται τώρα ὅτι αὕτη ἐθεμελιώθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μαρκιανοῦ (450-457 μ.Χ.) ἢ ἀμέσως μετὰ τὸν Μαρκιανὸν καὶ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους Ἰουστίνου τοῦ Α' (518-527 μ.Χ.) ὑπέστη ἐπισκευὰς κατόπιν μεγάλων καταστροφῶν.

22. ΗΛΙΣ

Σκοπὸς τῆς γενομένης ἐφέτος διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιாலούρη, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν Δίδων Βερόνικας Λεόν, ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Αὐστριακῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, Ἀθανασίας Μπόγρη καὶ Ἰφιγ. Δεκουλάκου, ἀνασκαφῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἡλιδα ἦτο ὁ καθαρισμὸς τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ παρελθόν (1910-1914) ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις

Αυστριακῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ εἶχον καλυφθῆ ἔκ νέου ὑπὸ τῶν χωμάτων, εἰς πάχος μεγαλύτερον πολλάκις τοῦ μέτρου.

Ἡ ἔρευνα περιορίσθη κυρίως εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὰ κτήρια D καὶ G 2 (τοῦ σχεδ. 78 σ. 69 τῶν ÖJh. 27, 1932).

Θέατρον: (εἰκ. 143-145). Εἰς τὸ θέατρον ἀπεκαλύφθησαν ἔκ νέου ἡ ΒΑ. πάροδος μετὰ τοῦ ΒΑ. παρασκηνίου, τὸ κυρίως

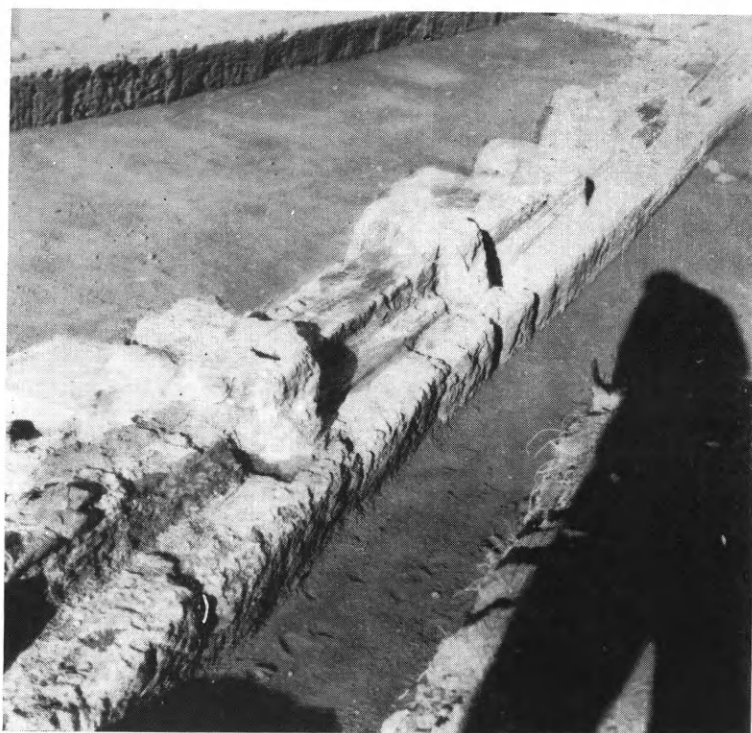
Εἰκ. 143. Γενικὴ ἄποψις τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρον τῆς Ἡλιδος.

κτήριον τῆς σκηνῆς, τμῆμα τῆς ὀρχήστρας μετὰ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ αὐτῆς ὡς καὶ τμῆμα τοῦ κοίλου.

Εἰς τὴν ΒΑ. πάροδον ἀπεκαλύφθησαν ἔξ ὀλοκλήρου τὸ κατὰ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα αὐτῆς ἀνάλημμα τοῦ κοίλου, σωζόμενον εἰς πολλοὺς ἐπαλλήλους καὶ παραλλήλους δόμους, κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς παρόδου ἀνεσκάφησαν δύο ρωμαϊκοὶ τάφοι σαρωτοὶ ἔκ κεράμων. Ἐξ ἄλλου ἦλθον εἰς φῶς τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τῆς σκηνῆς μετὰ τοῦ ΒΑ. παρασκηνίου μόνον (εἰκ. 143), ὡς καὶ αἱ βάσεις τῶν μετὰ ἡμικιόνων πεσίσκων τοῦ προσκηνίου· αὗται συνδέονται διὰ τοιχείου λήγοντος κάτω εἰς κυμάτιον (εἰκ. 144).

Ἐπίσης κατὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ κυρίως κτηρίου τῆς σκηνῆς ἀπεκαλύφθη δάπεδον ἔκ μικρῶν ψηφίδων, συνδεομένων διὰ κο-

νιάματος, εἰς τὸ ἀντίστοιχον ΝΔ. χαλικόστρωτον δάπεδον· πολλοὶ τῶν δόμων τῆς σκηνῆς φέρουν ἐγκοπὰς εἰς σχῆμα διπλοῦ ταῦ μὴ ἀντιστοιχοῦσας πολλάκις ἐπὶ συνεχομένων λίθων, φαίνεται δὲ οὕτω πιθανὸν ὅτι τὸ θέατρον, πλὴν τῆς ἐλληνιστικῆς καὶ ρω-

Εἰκ. 144. Ὁ τοῖχος τοῦ προσκηνίου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

μαϊκῆς φάσεώς του, ὑπῆρχεν ἤδη εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν.

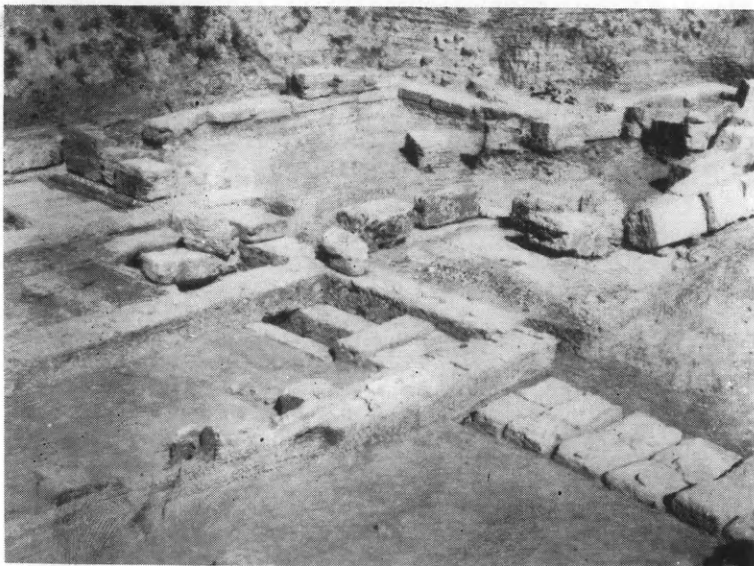
Εἰς τὸ ἀνασκαφὸν τμήμα τῆς ὀρχήστρας ἀπεκαλύφθη ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, ὡς οὗτος μετεσκευάσθη κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ἐκτισμένος δι' ὀπτῶν πλίνθων, ἐπίσης τὰ θεμέλια τοῦ ἀγωγοῦ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων κάτωθεν τοῦ ΒΑ. τμήματος τοῦ κτηρίου τῆς σκηνῆς (εἰκ. 145), ὡς καὶ ὁ τοῦ ρωμαϊκοῦ ὀπισθεν αὐτῆς.

Ἡ τάφος, τὴν ὁποίαν εἶχε διανοίξει ὁ Ο. Walter εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κοίλου, διηρῳνῆθη καὶ ἐπεξετάθη μέχρι τῆς περιφερείας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἀνευρέθησαν ἴχνη κεραμίδων· ἀπεκαλύφθη ὁμοῦ στρῶμα κεραμόχρουν, παρουσιάζον κεκλιμένην

ἐπιφάνειαν· τοῦτο, εὐρισκόμενον ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, πρέπει νὰ ἐμφανίζῃ τὴν ἀρχικὴν κλίσιν τοῦ κοίλου.

Φαίνεται κατὰ ταῦτα ὀρθὸν τὸ συμπέρασμα τοῦ Walter ὅτι τὸ θέατρον αὐτὸ δὲν εἶχε λιθίνας βαθμίδας καὶ ὅτι οἱ θεαταὶ ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ πρανοῦς τοῦ κοίλου, ὡς εἰς τὸ στάδιον τῆς Ὀλυμπίας.

Ἐπισθεν τῆς σκηνῆς ἠνοίχθησαν ἕτεροι τάφοι, ἐντὸς τῶν

Εἰκ. 145. Ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς τοῦ θεάτρου κάτωθεν τῆς σκηνῆς.

ὁποίων εὐρέθησαν τάφοι κτιστοί, σαμαρωτοὶ ἐκ κεράμων, πιθοειδεῖς, ὡς καὶ τοιγία κτηρίων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἄπαντες οἱ τάφοι ἦσαν πτωχότατοι εἰς κτερίσματα.

Εὐρέθη ἐπίσης καὶ φρέαρ· τοῦτο ἐρευνηθὲν ἀπέδωκεν ὄστρακα κυρίως ἐλληνικῆς ἐποχῆς, ἐξ ὧν πολλὰ ἀρχαϊκά.

Κτήριον D: Ἐκαθαρίσθη ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς ἐπιχωματώσεως τὸ κτήριον D, κείμενον ΝΑ. τῆς Στοᾶς τῶν Ἑλλανοδικῶν, κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ ἐπαρχιακοῦ δρόμου, τὸ ὁποῖον ὁμοίως εἶχεν ἀνασκαφῆ ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἰνστιτούτου (εἰκ. 146). Σώζονται μόνον τὰ θεμέλια αὐτοῦ σχηματίζοντα ὀρθογώνιον, ναόσημον οἰκοδόμημα, μὲ διαχωριστικὸν ἐγκάρσιον τοῖχον. Κατὰ

τὴν Δ. στενὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη τμήμα πλινθίνου ἀγωγοῦ.

Κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ κτηρίου εὐρέθησαν κτίσματα ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ εἴσοδος, παρ' αὐτὴν δὲ βάσις κίονος καὶ ἑτέρα πεσοῦ, κεκοσμημέναι διὰ κυματίου (εἰκ. 146).

Ἐκαθαρίσθη ἐπίσης ἐκ τῆς ἐπιχωματώσεως τὸ οἰκοδό-

Εἰκ. 146. Τὸ παρὰ τὸ κτήριον D ρωμαϊκὸν κτίσμα.

μημα G 2 καὶ ἀπεκαλύφθη τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῶν θεμελίων του, ἀποτελούμενον ἐξ ἀργῶν λίθων.

Ἔτεραι τάφροι ἠνοίχθησαν ὁμοίως κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ ἐπαρχιακοῦ δρόμου, εἰς τινὰς τῶν ὁποίων εὐρέθησαν τάφοι, σχήματος ὀρθογωνίου, ἐκτισμένοι δι' ὀπτῶν πλινθῶν καὶ κεκαλυμμένοι διὰ λιθίνων πλακῶν μεγάλων διαστάσεων, προερχομένων ἐκ παλαιότερων κτηρίων. Μία τῶν ὡς ἄνω πλακῶν φέρει τρίγλυφα καὶ μετόπας. Σημαντικὸν ἐξ ἄλλου εὔρημα εἰς μίαν τῶν τάφρων, ἀνοιχθεῖσαν παραλλήλως πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς νοτίας στοᾶς, ἦτο θεμέλιον ἐκ μεγάλων λιθίνων δόμων. Οὕτως ἡ ἔρευνα δὲν ἐπερατώθη.

Ἐτεροι τάφροι ἠνοίχθησαν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ρωμαϊκῶν θερμῶν (R), ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν μόνον ρωμαϊκὰ τοιχία.

Τὰ κτίσματα τῆς Ἀγορᾶς καὶ τοῦ θεάτρου φαίνεται ὅτι ὑπέστησαν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν οὐσιαστικὰς μεταβολὰς

Εἰκ. 147. Ψηφιδωτὸν τοῦ παρὰ τὴν θέσιν Λαγκάδι κτίσματος.

καὶ μετασκευάς, ὡς φανερόνουν τὰ πολλὰ ρωμαϊκὰ κτίσματα καὶ αἱ ρωμαϊκαὶ ἐπὶ παλαιότερων κτηρίων προσθήκαι.

Ἐξ ἄλλου ἐντὸς ἀγροῦ ΝΔ. τῆς Ἀγορᾶς καὶ ἔξωθι τοῦ σημερινοῦ χωρίου Καλύβια εὐρέθησαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη: δωρικὸν ἀρχαϊκὸν κιονόκρανον ἐκ πωρολίθου, σφόνδυλος φέρων γλυφὰς κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς κυρτῆς αὐτοῦ ἐπιφανείας καὶ πῆλινον τεμάχιον φέρον κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν αὐτοῦ παραλλήλους ἀλακώσεις, ἔχον δὲ τὴν ἄλλην ἐπίπεδον. Ἔνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν δύο τελευταίων πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῆς Παλαίστρας τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῆς γειτνιασεως τῆς θέσεως, εἰς ἣν τοῦτο εὐρέθη, πρὸς

τὴν ἐκεῖ μετὰ πολλῆς πιθανότητος τοποθετουμένην περιοχὴν τοῦ Γυμνασίου, ἴσως εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῶν Γυμνασίων εἰς τὸν χῶρον τοῦτον.

Ἔτερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιγραφαί, τεμάχια ἀναγλύφων κ.ἄ., διεσκορπισμένα εἰς τοὺς ἀγρούς τῆς περιοχῆς ἢ ἐντετοιχισμένα εἰς τὰς οἰκίας τῶν πέριξ χωρίων, ἀνεζητήθησαν συστηματικῶς καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν ἐν Μπουχιώτῃ Ἀρχαιολογικὴν Συλλογῇ.

Περὶ τοὺς δέκα προϊστορικοὺς τύμβους ἐπεσημάνθησαν εἰς τὴν μεταξὺ Μπουχιώτῃ καὶ Ἀμαλιάδος περιοχὴν καὶ ἐκατέρωθεν τῆς συνδεούσης αὐτὰς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ.

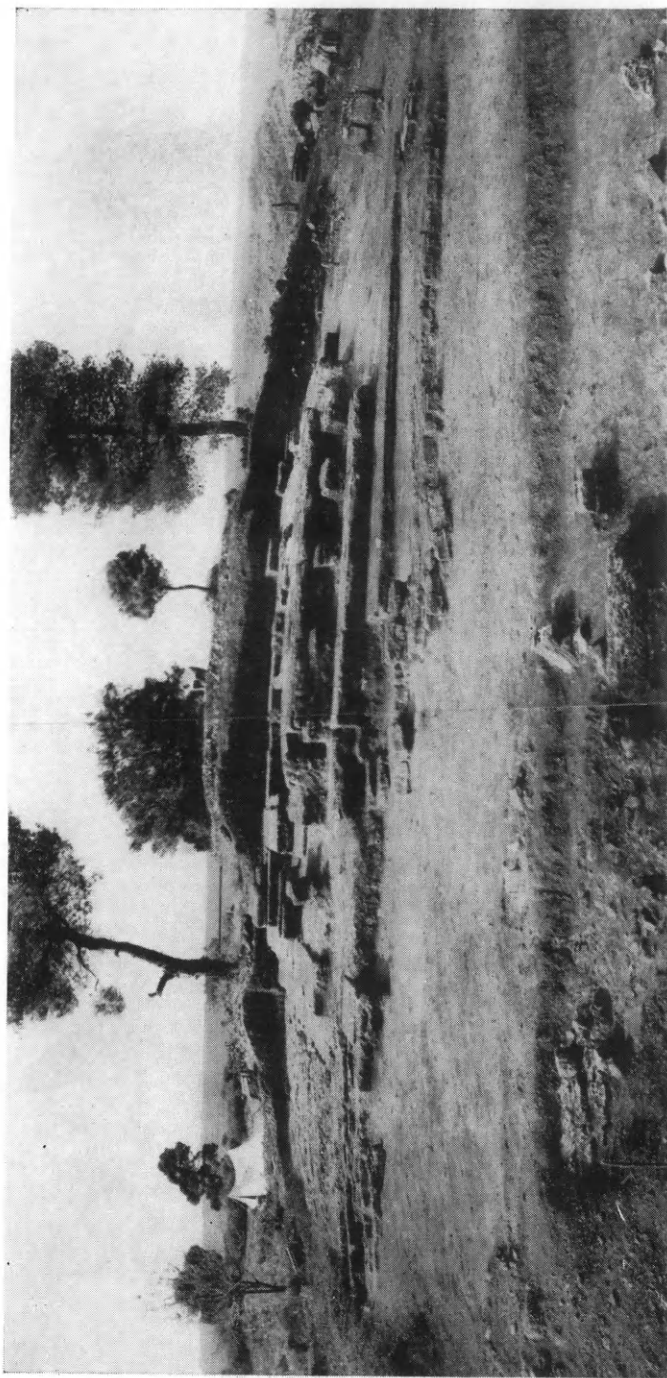
Τέλος, εἰς τὴν θέσιν «Λαγκάδι», εὐρέθη κτίσμα περιέχον ψηφιδωτόν, ἐκ μικρῶν λίθων ποταμίων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 147).

Μεταξὺ τῶν κινητῶν εὐρημάτων ἄξια μνείας εἶναι :

α) Τεμάχιον πηλίνου ἀνδρικοῦ ἀγάλματος μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ μεγέθους παριστῶντος ἴσως Σάτυρον ἢ Πᾶνα. β) Ἀρχαῖκα καὶ κλασσικὰ ὄστρακα μετὰ μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων διακοσμήσεων. γ) Τεμάχια πηλίνων ἀγαλματίων ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. δ) Λύχνοι ἑλληνικοὶ καὶ ρωμαϊκοί. ε) Θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων. στ) Μεγαρικοὶ σκύφοι. ζ) Ἡλιακὰ ἀγγεῖα. η) Πήλινα σῖμαι γραπταὶ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος. θ) Νομίσματα. ι) Χαλκᾶ κυκλικὰ δισκία «tesserae».

23. ΣΚΙΛΛΟΥΣ

Εἰς Μάξι τῆς Σκιλλουντίας εἶχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰ. ἀνακαλυφθῆ ἀρχαῖος ναός, ὅστις ἠρευνήθη μερικῶς διὰ διανοίξεως τάφρων κατὰ τὸ 1938 ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Σταυροπούλου μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν σημαντικῶν μαρμαρίνων τεμαχίων προερχομένων ἐκ τῆς ἐναετίου γλυπτικῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ ἧτοι πέντε κεφαλῶν καὶ ἑνὸς ἀνδρικοῦ κορμοῦ — νῦν ἐκτεθειμένων εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Πατρῶν. Δώδεκα ἔτη ἀργότερον ἐνήργησε συμπληρωματικὴν τοῦ ναοῦ ἔρευναν καὶ ὁ ἔφορος κ. Ν. Ζαφειρόπουλος, ὅστις εὔρεν ἐπίσης ὀλίγα θραύσματα ἐκ

Είχ. 148. Γενική όψη του προνάου του ναού του Σκιλλούντος.

τῶν μαρμαρίνων γλυπτῶν τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ τινες μαρμαρίνας κερράμους αὐτοῦ, στρωτῆρα καὶ ἀνθεμωτοὺς καλυπτῆρας.

Πάντα τὰνωτέρω κατὰ καιροὺς γενόμενα σημαντικὰ εὐρήματα ἤγαγον τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐξερευνήσῃ συστηματικώτερον τὸν ναόν, ἢ δ' ἐκτέλεισις τῆς

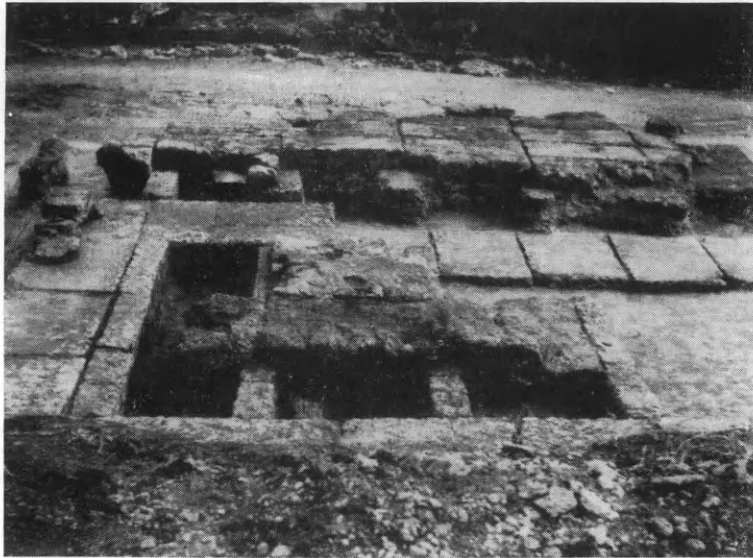

Εἰκ. 149. Κάτοπις τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ τοῦ Σικιλοῦντος.

ἐξερευνήσεως ταύτης ἀνετέθη εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κυρίων Ἀ. Ὁρλάνδου, Χ. Καρούζου καὶ Ν. Γιαλούρη.

Διὰ τῆς ἐφέτος διενεργηθείσης, ἐπιβλέπει τοῦ κ. Ν. Γιαλούρη, ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη πλήρως ὁ πρόναος μετὰ μικροῦ τμήματος τοῦ σηκοῦ (εἰκ. 148, 149, 150), ἠρευνήθη δὲ πρὸς τούτοις μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ὁ περίξ τοῦ ἀνασκαφέντος αὐτοῦ τμήματος τοῦ ναοῦ χῶρος. Ὁ ναὸς σώζεται κατὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν τοῦτο τμήμα ἐν μέρει μέχρι τοῦ στυλοβάτου καὶ ἐν μέρει μόνον κατὰ τὸ κατώτερον μέρος τοῦ κρηπιδώματος (εἰκ. 148-150), εἶναι δὲ ἐκτισμένος κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ τμήμα ἐπὶ βραχῶδους ἐδάφους.

Ἐολόκληρον τὸ κρηπίδωμα, ἀποτελούμενον ἐκ 3 βαθμίδων, εἶναι ἐκ πάθρον λίθου τῆς περιοχῆς, ἐνῶ διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπολοίπου τοῦ ναοῦ ἐχρησιμοποιήθη ὁ γνωστὸς καὶ ἐκ τῶν κτηρίων τῆς Ὀλυμπίας καταλλήλότερος τοῦ ἐντοπίου πωρολίθου διὰ λεπτοτέραν κατεργασίαν κογχυλιάτης λίθος. Οὗτος μάλιστα εἶναι ἐκ τῆς καλυτέρας ποιότητος τοῦ εἴδους αὐτοῦ τοῦ λίθου κατὰ τὴν συνεκτικότητα καὶ τὴν λεπτότητα τῶν ἀπολιθωμένων κογχυλίων.

Εἰκ. 150. ΒΑ. τμήμα τοῦ προνάου τοῦ ναοῦ τοῦ Σκιλλοῦντος.

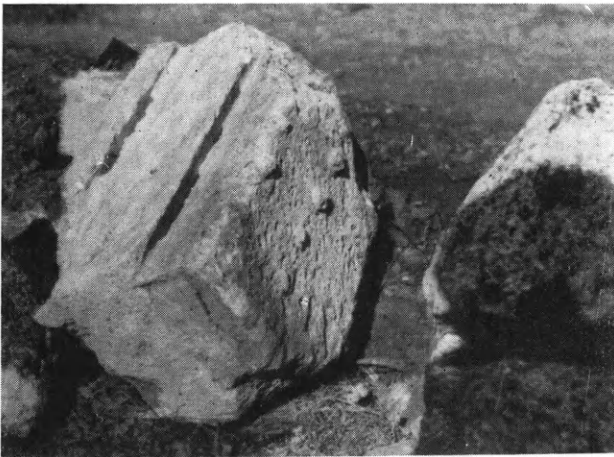
Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν αἱ κέραμοι τοῦ ναοῦ, στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες, αἵτινες, ὡς καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας, εἶναι ἐκ μαρμάρου.

Εἰς τὸν πρὸ τοῦ προνάου χῶρον καὶ πρὸς τὴν ΒΑ. αὐτοῦ γωνίαν ἦλθον εἰς φῶς τοιχία κατεσκευασμένα ἐξ ἀργῶν λίθων ἀκανονίστου μεγέθους, σχηματίζοντα μικρὸν ὀρθογώνιον κτίσμα κακῶς διατηρούμενον. Δὲν εἶναι βέβαιον ἂν τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ βωμοῦ τοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἕτερον ἶχνος εὐρέθη.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ὀπισθοδόμου ἀρξάμενη δὲν ἐπερατώθη, κατέδειξεν ἐν τούτοις ὅτι καὶ οὗτος διατηρεῖται εἰς ἡν κατάστασιν καὶ ὁ πρόναος.

Εἰς τὸ ἀποτόμως καταπίπτον βόρειον πρᾶνές τοῦ λόφου ἠνοίχθησαν δύο τάφροι, δι' ὧν ἐπιστοποιήθη ἡ ὕπαρξις σειρᾶς ὀγκολίθων ἐν ἀταξίᾳ κειμένων καὶ οὐχὶ καλῶς κατειργασμένων, ἀνηκόντων δὲ εἰς ἀναλημματικὸν τοῖχον, ὃ ὁποῖος συνεκράτει κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ὁ ναός. Εἰς τὸ αὐτὸ ἀνάλημμα ἀνήκει πιθανότατα καὶ τοῖχος ὃ ὁποῖος, καλύτερον σωζόμενος, διακρίνεται κατὰ τὸ δυτικώτερον μέρος τῆς πλευρᾶς αὐτῆς εἰς ἱκανὸν μῆκος.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωκεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ὀστράκων ὡς καὶ

Εἰκ. 151. Δωρικὸν γείσον ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Σκιλλοῦντος.

χαλκᾶ ἐλάσματα· μερικὰ τῶν τελευταίων φέρουν σφυρήλατον ἢ ἐγγάρακτον διακόσμησιν. Ἔτερα χαλκᾶ ἐλάσματα, ἀνήκοντα εἰς τὴν περιφέρειαν ἀσπίδος, εἶναι διακεκοσμημένα διὰ πλοχμοῦ. Πρὸς τούτοις εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς σιδηρῶν καὶ χαλκῶν ἤλων, χαλκῶν ἐφηλίδων καὶ συνδέσμων σχήματος διπλοῦ ταῦ· οἱ σύνδεσμοι οὗτοι εἶναι σιδηροῖ καὶ ἐπενδεδυμένοι διὰ μολύβδου. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξια εἶναι θραύσματα χαλκοῦ ἐλάσματος φέροντα σφυρήλατον ἐπιγραφὴν.

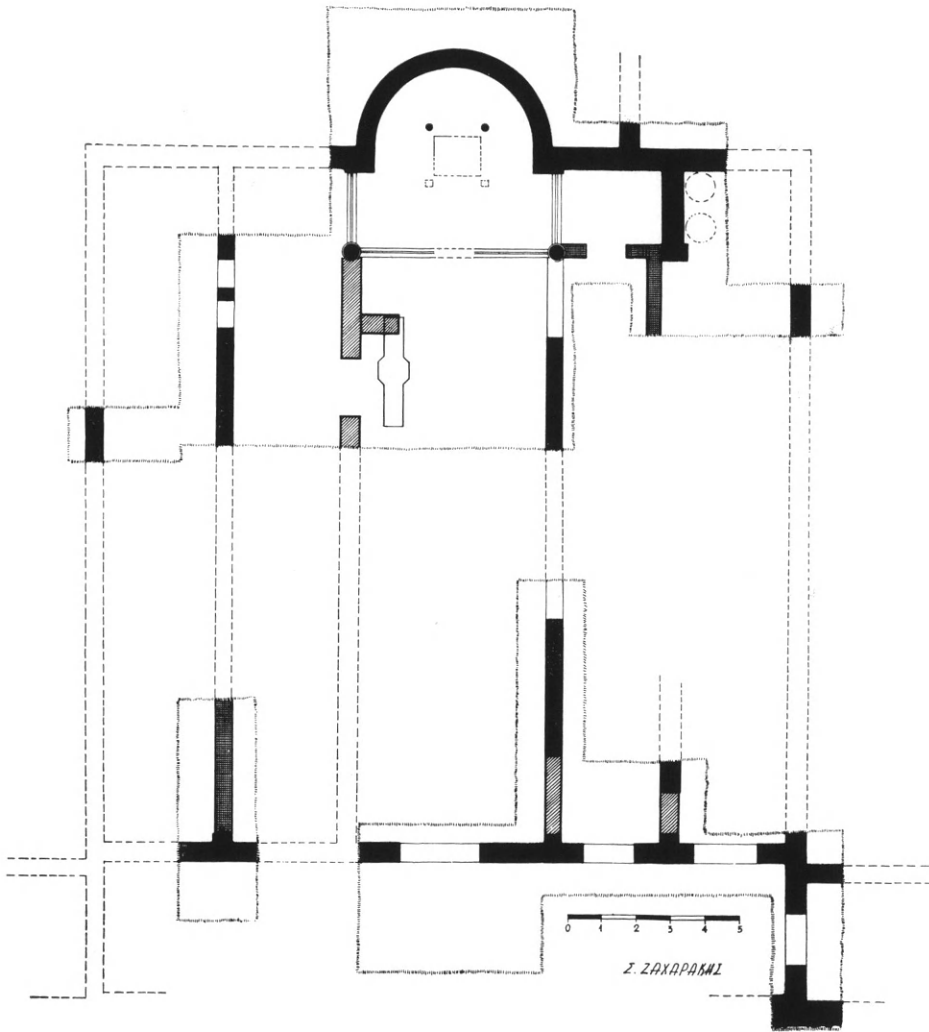
Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρμαρίνων κεράμων, στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων, ἐν αἷς πολλαὶ ἀκροκέραμοι φέρουσαι γραπτὸν ἀνθέμιον. Ἴκανὸς ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μεγάλων καὶ καλῶς διατηρουμένων τεμαχίων γείσων μετὰ τῶν σταγόνων των, σφονδύλων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (εἰκ. 151).

Τέλος πλούσια εἰς ἀριθμὸν ἦσαν τὰ θραύσματα μαρμαρίνων ἀγαλμάτων μικροτέρων τοῦ φυσικοῦ μεγέθους. Τὰ εὑρεθέντα σημαντικώτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι: α) Ποὺς γυναικείας πιθανώτατα μορφῆς μετὰ ὑπολειμμάτων τοῦ ἐνδύματος, β') ἄκραι χεῖρες, ἐξ ὧν δύο κρατοῦσαι χαλκοῦν ξίφος, διατηρούμενον μόνον κατὰ τὸ κατώτατον αὐτοῦ τμήμα, γ') δύο τεμάχια πήχεως ἀνδρικήσ μορφῆς, ἐφ' οὔ δηλοῦται πλαστικῶς τὸ ὄχανον τῆς ἀσπίδος, δ') ὄμος γυναικείου ἀγάλματος μετὰ τμήματος τοῦ βραχίονος καλυπτομένου ὑπὸ ἐνδύματος, ε') τεμάχιον ἀνδρικοῦ βραχίονος, στ') δύο μηροὶ γυμνῆς μορφῆς σωζόμενοι μέχρι τοῦ γόνατος, καὶ ζ') ἱκανὸς ἀριθμὸς θραυσμάτων, ἐφ' ὧν σώζονται πτυχαὶ ἐνδύματος. Πάντα τὰ ὡς ἄνω θραύσματα γλυπτῶν εὑρέθησαν ἔξωθι καὶ περὶ τοῦ προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου καὶ ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὰ ἐναετία γλυπτὰ τοῦ ναοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ταύτισιν τοῦ ναοῦ ἀποκλείεται νὰ εἶναι οὗτος ὁ δαπάναις τοῦ Ξενοφῶντος κατασκευασθεὶς ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος, εἶναι δὲ πιθανώτερον νὰ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ (C 343) ἀναφερόμενος ναὸς τῆς Σκιλλουντίας Ἀθηναῖς διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: α) διότι ἡ θέσις τοῦ ναοῦ τούτου συμβιβάζεται πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ ἀναφερομένην τοποθεσίαν, β) διότι ἡ παρατιδομένη ὑπὸ τοῦ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ (Κύρου Ἀνάβ. V 3, 11) ἀπόστασις τῶν 20 σταδίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ξενοφῶντος ἀπὸ τῆς Ὀλυμπίας δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἀνασκαφέντος ναοῦ, ἀπέχοντος πολὺ περισσώτερον τοῦ ἐν λόγῳ ἱεροῦ, γ) διότι ὁ ναὸς τοῦ Ξενοφῶντος ἀπομιμούμενος πιθανώτατα, ἐν μικρογραφίᾳ βεβαίως, τὸν ναὸν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος (ΠΑΥΣ. V 6, 5), πρέπει νὰ ἦτο ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, ἐνῶ ὁ ἀναφερθεὶς εἶναι δωρικοῦ ρυθμοῦ, δ) διότι ὁ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἀνατεθεὶς ναὸς πρέπει νὰ ἦτο μικρῶν διαστάσεων καὶ οὐχὶ τόσοσ μνημειώδης καὶ πολυδάπανος, ὡς ὁ περὶ οὔ ὁ λόγος καὶ ε) διότι τὸ ἐν τῶν θεμάτων, ἅτινα παρίσταντο ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν ἀετωμάτων, πρέπει νὰ ἦτο Γιγαντομαχία, εἰς ἣν, ὡς γνωστόν, ἠρίστευσεν ἡ Ἀθηναῖ. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν σωζομένων τεμαχίων ἐναετίων γλυπτῶν, τόσοσ τῶν προσφάτως εὑρεθέντων, ὅσον καὶ τῶν ἐκ τῆς παλαιότερας ἀνασκαφῆς προερχομένων, παριστῶντων θεοὺς καὶ γίγαντας, πιθανώτατα δὲ καὶ τὸν Ἡρακλέα.

24. ΦΙΛΙΑΤΡΑ

Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς παρὰ τὰ Φιλιατρά, εἰς τὴν θέσιν ἐρειπίων ἀπὸ πολλοῦ γνωστῶν καὶ σχετιζομένων ὑπό

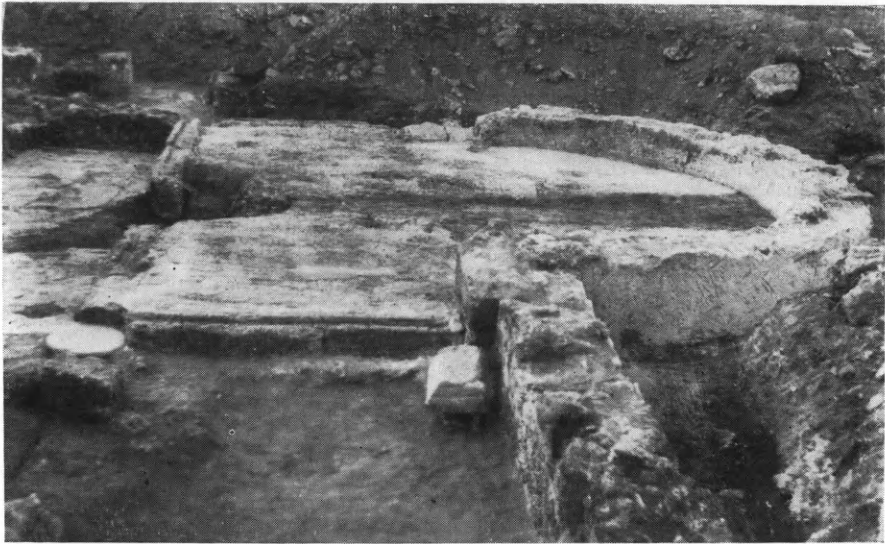

Εἰκ. 152. Κάτοπις τῆς παρὰ τὰ Φιλιατρά ἀποκαλυφθείσης
παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

τινων—ὄχι πολὺ βασίμως—πρὸς τὴν ἀρχαίαν μεσσηνιακὴν πόλιν Ἔραναν, ἀνεσκάφη ἐν μέρει διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Πάλλα παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ καὶ ἐπεσημάνθη ὕστερορωμαϊκὸν βαλανεῖον.

Ἡ βασιλικὴ εἶναι πεντάκλιτος μὲ ἐξέχουσαν πρὸς Α. ἡμικυλινδρικήν κόγχην (εἰκ. 152)· πρὸς Δ. φαίνεται νὰ ἔχη νάρθηκα ἢ, πιθανώτερον, στοὰν ἐν μέσῳ δύο προεχόντων πρὸς τὰ πλάγια προσκτισμάτων, μὴ προσδιορισθέντων (εἰκ. 152). Αἰθρίου ἢ βασιλικῆ τῶν Φιλιατρῶν πιθανώτατα στερεῖται. Εἰς μῆκος μετρεῖ ὀλικῶς ± 28.60 , εἰς πλάτος δὲ κατὰ τὸ κύριον αὐτῆς σῶμα μετρεῖ ± 20.80 μ.

Κάτοψις (εἰκ. 152). Τὸ κεντρικὸν κλίτος χωρίζεται ἀπὸ τῶν

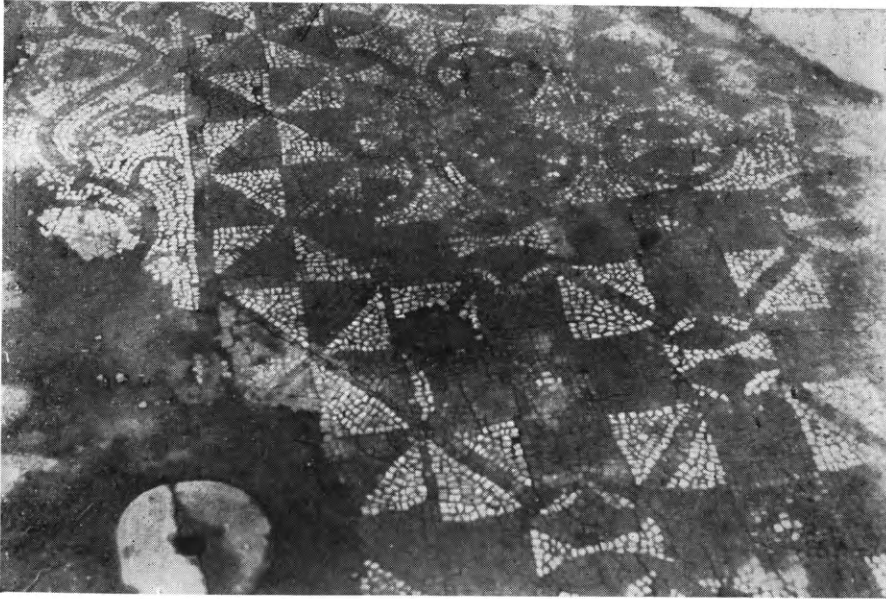
Εἰκ. 153. Φιλιατρά. Ἐκ Ν. τοῦ βήματος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

ἀμέσως παρ' ἑκάτερα κλιτῶν διὰ τοίχων διατρυπωμένων ὑπὸ τοξωτῶν ἀνοιγμάτων, ἑκάτερος δὲ τῶν τοίχων τούτων περατοῦται πρὸς Α. εἰς δίλοβον ἄνοιγμα, σχηματιζόμενον διὰ τῆς παρενθέσεως κίονος. Δι' ὁμοίων τοίχων, μὲ ἐπίσης δίλοβον ἄνοιγμα, χωρίζονται καὶ τὰ ἀκραῖα κλίτη ἀπὸ τῶν πρὸς τὰ ἔσω κλιτῶν. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ἔξω νοτίου κλίτους φαίνεται νὰ σχηματίζεται ἰδιαιτέρως τις γῶρος, πιθανῶς παστοφόριον. Ἄξιον, τέλος, σημειώσεως εἶναι, ὅτι τὰ πλάγια κλίτη στεροῦνται αὐστηρᾶς μεταξὺ τῶν συμμετρίας ὡς πρὸς τὸ πλάτος.

Ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἀπεκαλύφθη τὸ βῆμα, εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου πεῖ (Γ), ὑψηλότερον κατὰ μίαν βαθμίδα τοῦ δαπέδου τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ φθάνον μέχρι τοῦ πρὸς Α. ζεύ-

γους κιώνων (εἰκ. 153). Ἐντὸς τοῦ βήματος ἀπεκαλύφθησαν κατὰ χώραν αἱ πρὸς Α. βάσεις τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ μέρος τῆς κρηπίδος αὐτῆς· δυτικῶς δὲ τοῦ βήματος, βορείως τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονος τοῦ χώρου, ἀπεκαλύφθη ὁ ἄμβων, κτιστός, μὲ τὸ κύριον σῶμά του ὀκτάγωνον καὶ ἔχων πρὸς Α. καὶ Δ. ἀνά ἓν σύστημα βαθμίδων.

Τὸ δάπεδον τοῦ μεσαίου κλίτους ἦτο ἐστρωμένον διὰ σχι-

Εἰκ. 154. Φιλιατρά. Μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ βήματος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

στολιθικῶν πλακῶν, ὑπολεύκων καὶ μαύρων, μετ' ὀλίγων πλακῶν ἐκ πορφυρίτου, ἐλάχιστα ὅμως λείψανα τῆς στρώσεως διεσώθησαν. Τὸ δάπεδον τοῦ βήματος εὐρέθῃ ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ, ἀλλ' ἀτυχῶς, κατὰ προηγηθεῖσαν ὑπὸ ἀνευθύνου μερικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ μνημείου, κατεστράφη ἰκανὸν μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ μετὰ μέρους τοῦ στυλοβάτου τοῦ τέμπλου. Τὸ ψηφιδωτὸν ἀποτελεῖται ἐκ φυτικῶν ἐλίκων καὶ συνθέσεων ἐκ γεωμετρικῶν σχημάτων (εἰκ. 154).

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τοῦ μνημείου ἤλθον εἰς φῶς κίονες, τεμάχια ἐνδιαφερόντων διατρήτων θωρακίων (;) (εἰκ. 155) καὶ στέψεων θωρακίων (εἰκ. 156), τεμάχια τῶν κάτω καὶ ἄνω

πλακῶν τῆς ἀγίας τραπέζης κ.ἀ. Ἐπὶ τεμαχίων στέψεων θωρακίων διεσώθη ἡ ἐπιγραφή: Ἐπὶ τοῦ ἀγιοτάτου ἐπισκό[που...] | ΙΑΝ[...].

Ἡ βασιλικὴ τῶν Φιλιτρῶν παρουσιάζει χαρακτηρῶς μαρτυροῦντας ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πλειονότητος τοῦ ἑλληνιστικοῦ ὕφους παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, φαίνεται ἔργον ἐπαρχιακόν—τὰ καλῆς ποιότητος γλυπτὰ ἤλθον ἔξωθεν ἔτοιμα—χρονολογεῖται δὲ εἰς τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 6^{ου} αἰῶνος.

Καταστραφεῖσα ἡ βασιλική, πιθανώτατα ὑπὸ σεισμῶν, ἀνω-

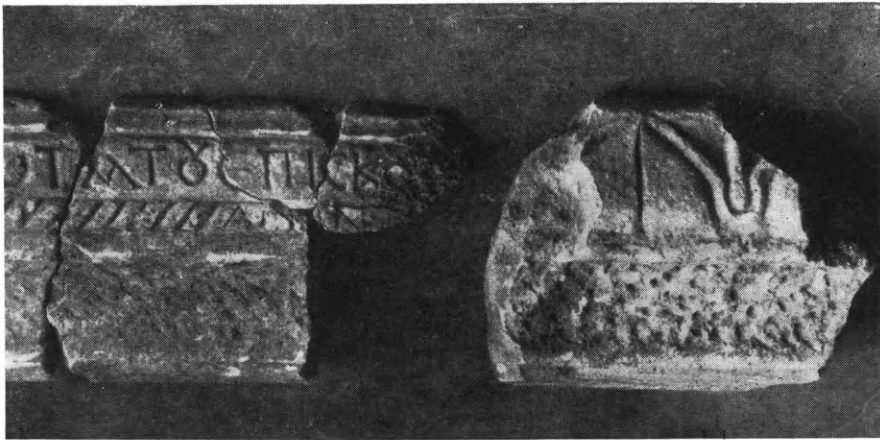

Εἰκ. 155. Φιλιτρά. Τεμάχιον διατηρήτου θωρακίου (:) τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. κοδομήθη, περιορισθέντος τοῦ λειτουργικοῦ χώρου της εἰς μόνον τὸ κεντρικὸν κλίτος, ὡς φαίνεται, ἐφοδιασθὲν διὰ παστοφορίου πρὸς Ν. Θησαυρὸς ἐκ περίπου τριακοσίων τεσσαράκοντα χαλκῶν νομισμάτων, ἀπαρτισθεὶς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μαυρικίου (582-602 μ.Χ.) καὶ εὔρεθεις παρὰ ἐντετειχισμένον ἄνοιγμα, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη περίοδος τοῦ μνημείου χρονολογεῖται πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} αἰ. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ σύνθεσις τοῦ θησαυροῦ ἐν σχέσει πρὸς παρόμοια εὐρήματα ἐν τῇ δυτικῇ καὶ τῇ κεντρικῇ Πελοποννήσῳ. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, πάντως πρὸ τῆς περιόδου τῆς φραγκοκρατίας, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐκκλησίας τῆς δευτέρας περιόδου ἐκτίσθη τρίτη, μικρά, μονόκλιτος ἐκκλησία, τὰ ἐρείπια τῆς ὁποίας ἐμαρτυροῦντο ὡς ἀνήκοντα εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Τὸ βαλανεῖον κεῖται εἰς ἀπόστασιν μικροτέραν τῶν 100 μ.

νοτίως ὑπὸ συστάδα μεγάλων πρίνων καὶ σχίνων, συνίσταται δ' ἐκ πολλῶν χώρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίσιμοι εἶναι εἰς περατούμενος εἰς ἡμικύκλιον (τὸ ἀποδυτήριον;) καὶ δεξαμενὴ πλάτους ± 2.00 μ. Τὸ ἐν λόγῳ κτήριον ἐπεσημάνθη μέχρι μήκους ± 15.00 μ., ἐκτείνεται ὅμως σημαντικῶς ἐκατέρωθεν τοῦ ἐπισημανθέντος τμήματός του. Πιθανῶς χρονολογεῖται εἰς τὸν 4^{ον} ἢ, τὸ ἀργότερον, εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 5^{ου} μ.Χ. αἰ.

Εἰς τὴν θέσιν τῆς βασιλικῆς δὲν φαίνεται νὰ προϋπῆρχεν

Εἰκ. 156. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Φιλιατρῶν. Τεμάχια στέψων θωρακίων.

ἀρχαιότερον κτήριον, οὔτε δὲ ἦλθον εἰς φῶς στοιχεῖα ἱκανὰ πρὸς ἀπόδοσιν τῶν ἐρευνηθέντων κτισμάτων εἰς τὴν ἀρχαίαν μεσσηνιακὴν πόλιν Ἐρναν· πιθανώτατα πρόκειται οἰκισμὸς τις τῆς Ἐράνης, ἣτις ὑπὸ ἄλλων, ἴσως ὀρθότερον, τοποθετεῖται νοτιώτερον, παρὰ τοὺς σημερινοὺς Γαργαλιάνους.

25. ΠΥΛΟΣ

Αἱ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου ἐνεργηθεῖσαι κατὰ τὸ 1960 ἀνασκαφαὶ σκοπὸν εἶχον, ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, νὰ φωτίσουν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ προβλήματα τῆς ὀμηρικῆς καὶ προομηρικῆς τοπογραφίας. Ἀνασκαφικαὶ ἐρευναι ἐγένοντο εἰς μίαν παλαιὰν θέσιν (Παλαίπυλον, νεκρόπολιν Βολιμιδίων, κατὰ τὸ Β. ἄκρον τῆς κωμοπόλεως Χώρας) καὶ τέσσαρας νέας: Μπεϊλέρμπεη καὶ Ἀραπόστρατα Πυλίας, μὲ ἀποτελέσματα ἀρνη-

τικά, καὶ Μουριατάδα καὶ Μοῖρα Κυπαρισσίας, μὲ ἀποτελέσματα ἐνθαρρυντικά. Ταυτοχρόνως ἐγένετο ἀπόπειρα καθαρισμοῦ καὶ συγκολλήσεως τῶν εὐρημάτων τοῦ 1959, ἥτις ἔνεκα διαφόρων λόγων παρέμεινε δυστυχῶς ἀτελής. Ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τὸ θεμελιῶδες γεγονός εἶναι, ὅτι οἱ δύο τάφοι Κουκουνάρας, γνωστοὶ ὡς Γουβαλάρη 1 καὶ 2, ἀπέδωκαν περὶ τὰς τρεῖς δωδεκάδας ἀγγείων ἕκαστος, ἀπὸ τῆς ΥἚ I μέχρι III ἐποχῆς, καὶ ὅτι μεταξὺ

Εἰκ. 157. Ἀριστερᾷ, ἀμανρόχρωμος πρόχους (Γουβ. τ. 2, ὕψ. 0.25).
Δεξιᾷ, τρίωτος ἀμφορέυς (Γουβ. τ. 1, ὕψ. 0.65).

τῶν ἀγγείων τῆς τελευταίας κατηγορίας ὑπάρχουν ἀρκετὰ τοῦ ζωγραφικοῦ ρυθμοῦ μὲ ἐνδιαφερούσας ἰδιορρυθμίας. Ἐκ τῶν προΐμων ἀγγείων προέχει σειρὰ τριώτων ἀμφορέων μὲ τὴν γνωστήν ἤδη διακόσμησιν ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ. Αἱ εἰκόνες 157-160 παρέχουσι δείγματα ἐκ τῶν ἀνασυγκροτηθέντων ἀγγείων, ὧν μεταξὺ καὶ ἡ ἀνατολίζουσα πυξίς, ἥς τεμάχια ἐδημοσιεύθησαν ἤδη (Ἔργον 1959, εἰκ. 127). Ἡ πυξίς ἦτο μία καὶ μόνη, οὐχὶ δύο ὡς ἐνομίσθη.

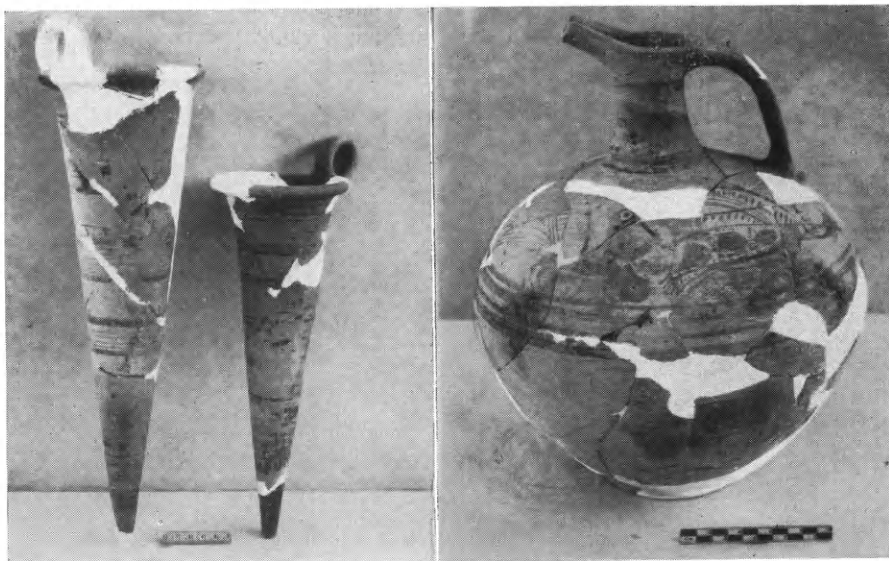
Εἰς τὴν νεκρόπολιν Παλαιπύλου (Βολιμιδία) ἐκρίθη ἀναγκαῖον, λόγῳ κινδύνου, νὰ ἀνασκαφοῦν τρεῖς θαλαμωτοὶ τάφοι ἐκ τῶν πολλῶν εἰσέτι ὑπαρχόντων ἐκεῖ. Πάντες εἶναι τοῦ γνωρίμου τυπικοῦ

σχήματος τῆς Παλαιπύλου, ἤτοι μετὰ βραχέος δρόμου ἔχοντος κά-

Εἰκ. 158. Τρίωτοι ἀμφορεῖς (Γουβ. τ. 2, ὕψ. ἀριστ. 0.66, δεξ. 0.55).

θετα τὰ τοιχώματα καὶ κυκλικῷ θαλάμῳ κωνοειδῶς στενουμέ-

Εἰκ. 159. Ἐξ ἀριστ. πρὸς δεξιὰ: Ρυτά, Γουβ. τ. 1, ὕψ. 0.37. Γουβ. τ. 2, ὕψ. 0.29.
Πρόχους, Γουβ. τ. 1, ὕψ. 0.33. ΥΕ ΙΙΙΑ.

νου δίκην θολωτῶν τάφων. Ἐπειδὴ οἱ τάφοι οὗτοι ἀνάγονται εἰς

τὸν 16^{ον} αἰῶνα, εἶναι πιθανὸν νὰ ἀποβοῦν ἐξαιρετικῆς σημασίας ὡς πρὸς τὴν συζητουμένην πάντοτε καταγωγὴν τῶν κτιστῶν θο-

Εἰκ. 160. Γουβ. τ. 1. Ἀνατολίζουσα πυξίς ἐκ τοῦ στρώματος τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν, ἴσως κυκλαδικῆς προελεύσεως. Ὑψ. 0.25.

λωτῶν τάφων. Οἱ τρεῖς κατὰ τὸ 1960 ἐρευνηθέντες τάφοι ἦσαν πτωχοί. Ἐν τούτοις οἱ δύο πρῶτοι (A 10 καὶ A 11) παρέσχον νέα

Εἰκ. 161. Παλαιπύλου (Βολιμίδια) τ. A 11. Διακρίνονται κύκλω αἱ κόγχαι τοῦ δαπέδου καὶ εἰς τὸ μέσον ὁ σκελετὸς νεκροῦ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

δείγματα τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐποχὴν (εἰκ. 161), ἐνῶ ὁ τρίτος (B 6) εὗρέθη ἄθικτος, ἀφ' ἧς ὁ τελευταῖος μυκηναϊκὸς νεκρὸς ἐνεταφιάσθη ἐντὸς τοῦ θαλάμου του. Τὸν τά-

φον ἀνεκάλυψε, λόγω κεκτημένης πείρας, ὁ ἄξιος ἐργάτης τῶν ἀνασκαφῶν κ. Τάσης Καλογερόπουλος. Ἡ θύρα εὐρέθη τετειχισμένη ἕως ἄνω. Ἐὰν τῇ ἀφαιρέσει τῆς λιθιᾶς ἢ θόλος ἐφάνη κενὴ πάσης ἐπιχώσεως, πλὴν 15-20 ἐκ. παχέος στρώματος προερχομένου ἐκ διηθήσεως καὶ καλύπτοντος ἐν μέρει τοὺς τέσσαρας σκελετοὺς καὶ τὰ ἀγγεῖα, ἅτινα ἔκειντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ὁ τάφος περιεῖχε δύο λάκκους κρύπτοντας περαιτέρω σκελετοὺς

Εἰκ. 162. Ἑλληνικὸ Μουριατάδας. Πύργος ἢ ἀνάλημμα κυκλωπέιου κατασκευῆς.

καὶ ὀλίγα τινὰ ἀγγεῖα (ἀσυγκόλλητα εἰσέτι, πάντα ΥΕ III). Ἐλάχιστα ἄλλα μικροπράγματα ἐσημειώθησαν, ὧν μετὰ ξὺν χαλκοῦν ἐγχειρίδιον καλῶς διατηρούμενον.

Μουριατάδα-«Ἀμφιγένεια». Ἡ ὄρεινὴ αὕτη τοποθεσία ἀπέχει περὶ τὰ 20 χλμ. εἰς νοτιὰν γραμμὴν ἐκ Παλαιπύλου, ἀλλ' ἐπειδὴ παρεμβάλλεται τὸ Αἰγάλεον ὄρος εἶναι προσιτὴ διὰ Κυπαρισσίας εὐκολώτερον, ἀφ' ἧς ἀπέχει περὶ τὰ 9 χλμ. μεσογειῶς πρὸς Ἀνατολὰς. Ἡ τοποθεσία ἔνθα αἱ ἀρχαιότητες εἶναι χθαμαλὸς γήλοφος καλούμενος «Ἑλληνικὸ» (εἰκ. 162), βριθῶν κτισμάτων κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον καὶ δὴ εἰς ρυθμὸν βοιωτικόν, ὅστις μᾶς εἶναι γνωστὸς ἐκ Κωπαΐδος (Γλᾶς). Ἡ ἔρευνα ἔχει εἰσέτι προκαταρκτικὸν χαρακτῆρα. Ἐνευ σκαφῆς ἦσαν ἤδη ὄρατὰ

εἶδος προμαχῶνος ἢ πύργου, δύο τεμάχια τείχους ἢ ἀναλημματικοῦ τοίχου (εἰκ. 162) καὶ λείψανα ἄλλων κτισμάτων. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τὸ μέγαρον τοῦ τοπικοῦ ἄρχοντος, συγκείμενον ἐξ αἰθούσης, προδόμου καὶ κυρίως μεγάρου, στερουμένου ὅμως κίωνων καὶ ἐστίας (εἰκόνες 163 καὶ 164). Τὰ δάπεδα ἐν τούτοις σύγκεινται ἐκ χαλικοκονιάματος καὶ οἱ τοῖχοι ἔφερον ἐπίσης κονιάματα κυανᾶ, κίτρινα ἢ ἔρυ-

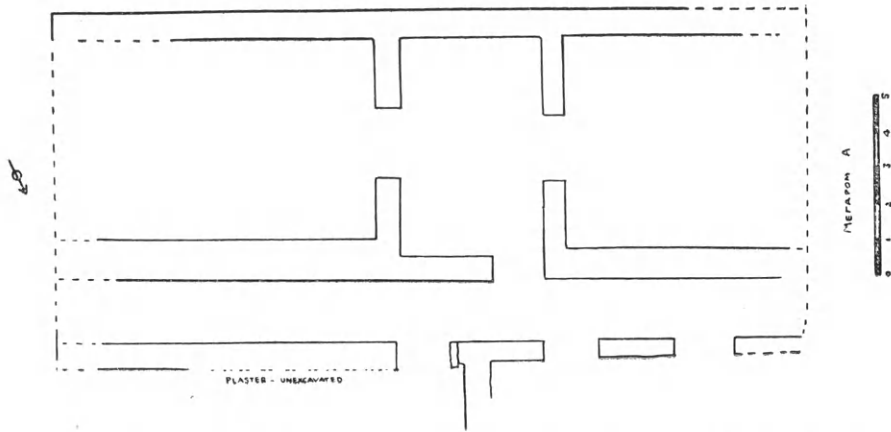

Εἰκ. 163. Ἑλληνικὸ Μουριατάδας. Τμήμα τοῦ μεγάρου (ἐξ Ἀνατολῶν) καὶ τοῦ Β. διαδρόμου.

θρωπά. Μέγας διάδρομος διήκει καθ' ὅλην τὴν Β. μακρὰν πλευρὰν καὶ ὑπάρχουν πρὸς ἔρευναν καὶ ἄλλοι χῶροι πέριξ τοῦ μεγάρου, τὸ ὁποῖον ἔχει διαστάσεις 18.50×7.50 μ. (εἰκ. 164). Ὑπάρχει ὁμοιότης τις πρὸς τὸ μέγαρον Γλᾱ.

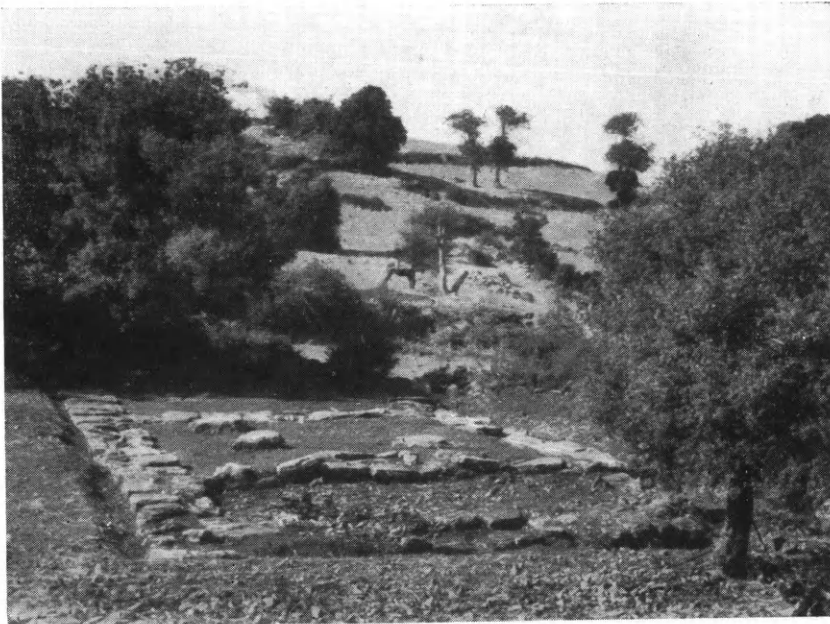
Περὶ τὰ 100 μέτρα ἀπώτερον πρὸς ΝΑ. εὐρέθη ἕτερον μεγαροειδὲς κτίσμα, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων βάσεων τῶν κίωνων του, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐστίαν (εἰκόνες 165 καὶ 166). Δύο εἰσέτι στενοὶ χῶροι δίκεν προδόμου καὶ ὀπισθοδόμου συμπληροῦν τὸ κτίσμα, τὸ ὁποῖον εἶναι στερεῶς διὰ μεγάλων λίθων ἐκτισμένον, ἀλλὰ δυστυχῶς μόνη ἢ κατωτάτη σειρὰ τῶν λίθων διατηρεῖται, διὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν κινητῶν εὐρημάτων εἶναι δύσκολον νὰ λεχθῇ τι περὶ τοῦ προορισμοῦ του. Ἐθεωρήθη κατ' ἀρχὰς «πρό-

πυλον», εἶτα, ἐπειδὴ φέρει καὶ τὰ λείψανα βάσεως πωρίνης, ὄνο-

Εἰκ. 164. Σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ μεγάρου «Ἀμφιγενείας».

μάσθη πιθανὸς ναός, θὰ ἦτο δὲ ὁ πρῶτος εἰς τὸ εἶδος του, μὲ ἀνά-

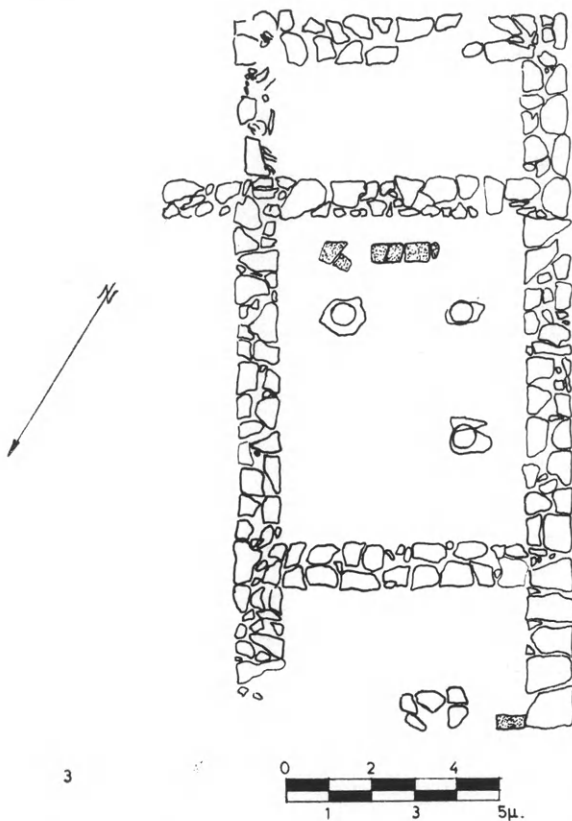

Εἰκ. 165. Ἑλληνικὸ Μουριατάδας. Κτίσμα (ναός;) μετὰ κιώνων.

λογον τὸ παρεμφερές, ἀλλὰ διαφόρου σχήματος ὑστερομυκηναϊκὸν ἱερόν τῆς Ἀσίνης.

Περὶ τὰ 200 μ. πρὸς Β. ἀνεσκάφη ὁ θολωτὸς τάφος τοῦ

συνοικισμού Ἑλληνικοῦ (εἰκ. 167). Ἔχει καταπέσει ἡ κορυφή τῆς θόλου, κατὰ τὰ ἄλλα ὁμως διατηρεῖται καλῶς καὶ ἔχει ἐνδιαφερούσας ἀρχιτεκτονικὰς ἰδιορρυθμίας. Πάντως εἶναι λίαν ὑψηλὸς (ἄνω τῶν 6 μέτρων) ἐν σχέσει μὲ τὴν διάμετρον τῆς θόλου του, ἥτις εἶναι περὶ τὰ 4.60 μ. μόνον. Περιεῖχε τὰ λείψανα ἀφθονο-

“ ΑΜΦΙΓΕΝΕΙΑ ”
ΚΑΤΩΣΙΣ “ ΠΡΟΠΥΛΟΥ ”

Εἰκ. 166. Σχέδιον τοῦ ναοῦ (:) « Ἀμφιγενείας ».

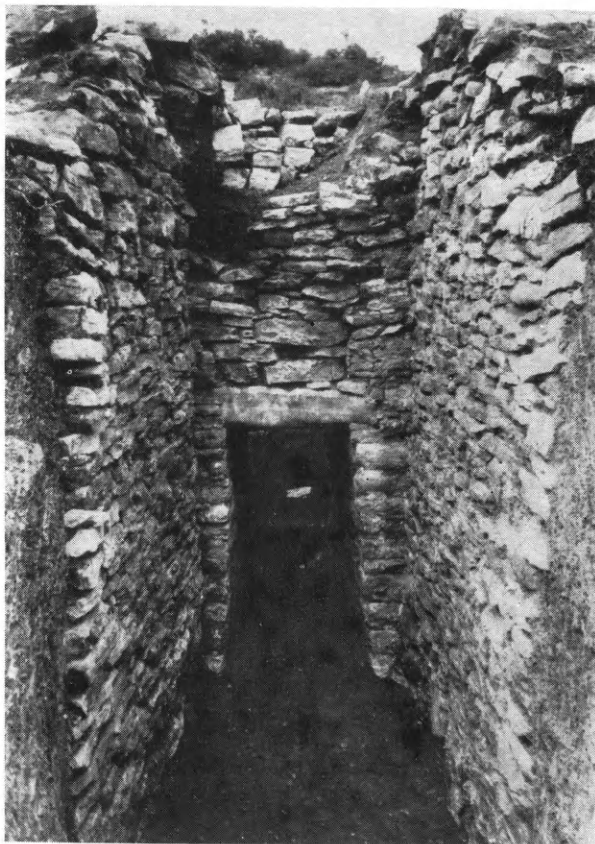
τάτων θυσιῶν, ἀλλ’ εἶχε τοσάκις ἀναμοχλευθῆ, ὥστε οὐδὲν ἀπέμεινεν, οὐδὲ ἀγγεῖα, πλὴν ἐλαχίστων ὀστράκων. Εἰς βάθος 1 μ. ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς θόλου εὐρέθη ἄθικτος μικρὸς κιβωτόσχημος τάφος καλυπτόμενος διὰ μικρῶν πλακῶν. Περιεῖχε λείψανα ὀστῶν μικροῦ παιδίου.

Μοῖρα - Περιστεριά. Τὸ χωρίον Μοῖρα εὐρίσκεται περὶ τὰ 9 χλμ. πρὸς ΒΑ. τῆς Κυπαρισσίας. Περὶ τὸ χιλιόμετρον πρὸς Β. τοῦ χωρίου, ὑπερκείμενοι τοῦ Μεσσηνιακοῦ ἀυλῶνος, ὃν διαρρέει ὁ Κυπαρισσῆεις ποταμὸς καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τούτου ὄχθης, εὐρί-

σκονται δύο λόφοι σύνοπτοι μακρόθεν, καθόσον ἐπὶ τῶν κορυφῶν των ἐπικάθηνται δύο τεχνητοὶ τύμβοι. Ὁ δυτικώτερος λόφος, λεγόμενος τοῦ Κουκιρίκου, κρύπτει ὑπὸ τὸν τύμβον ταφὰς ἐντὸς πίθων, ἀναλόγους πρὸς τὰς τοῦ τύμβου Ἀγίου Ἰωάννου Παππουλίων, ἥτοι πρῶϊμου χαλκῆς περιόδου. Ὁ δεύτερος, ἀνατολικώτερος λόφος, καλεῖται Περιστεριά, ὃ δὲ τύμβος του

καλύπτει ένα τῶν μεγίστων γνωστῶν θολωτῶν τάφων.

Ὁ δρόμος, φέρων τείχισιν μόνον ἐκατέρωθεν τῆς θύρας ἐπὶ διάστημα κατὰ τι μεῖζον τοῦ ἐνὸς μέτρου, ἀνεσκάφη πλήρως, ἔχων μῆκος 28 καὶ πλάτος 3.30 μ. Ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου σύγκειται ἐκ πελεκητῶν πώρων λίθων μακρόθεν κομισθέντων, ἡ δὲ θύρα εἶχεν ὕψος

Εἰκ. 167. Ἑλληνικὸ Μουριατάδας. Ὁ θολωτὸς τάφος ἐκ Νότου.

5.10 καὶ πλάτος 2.33 μ. κάτω (εἰκ. 168-169). Εἰς τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς θύρας εἶναι βαθέως κεχαραγμένα δύο λατομικὰ σημεῖα κνωσιακῆς καταγωγῆς, ὁ κλάδος καὶ ὁ διπλοῦς πέλεκυς. Τρία μεγάλα ἀνώφλια ἐπεκάθηντο ἐπὶ τοῦ στομίου, μετροῦντος ἄνω τῶν 6 μ. βάθους. Τὸ πρῶτον ἦτο ἐκ πώρου καὶ νομισθὲν ὀγκόλιθος ἀνετινάχθη διὰ δυναμίτιδος ὑπὸ τῶν χωρικῶν πρὸς κατασκευὴν γεφύρας διὰ τῶν λίθων. Τὰ δύο ἄλλα ἀνώφλια ἦσαν ἐκ σκληροῦ ἀμυγδαλίτου λίθου. Τὸ μεσαῖον κατάκειται πρὸ τοῦ τάφου, τὸ ἐσώτατον

δὲ εὐρίσκεται ἀκόμη κατὰ χώραν, ὑπὲρ τὰ 3.70 μ. εἰς μῆκος καὶ πανταχόθεν πελεκητόν. Δυστυχῶς ἔχει διαρραγῆ, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ ὑποκείμενος τοῖχος, ὥστε ἡ κένωσις τῶν χωμάτων θὰ συν-επήγετο ἀσφαλῶς πτώσιν. Ἐζητήθη μηχανικὸς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας διὰ νὰ ὑποδείξῃ τὸν τρόπον στερεώσεως τοῦ ἀνωφλίου, ἀλλὰ ἡ ἔλευσις του δὲν κατέστη δυνατή. Κατόπιν τούτου ἐγκα-

Εἰκ. 168. Περιστεριά. Τὸ ἄνω μέρος τῆς εἰσόδου τοῦ θολοῦ τάφου.
Ἄριστερῶ δύο λατομικά σημεῖα.

τελείφθη ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τῆς θόλου. Διὰ τομῆς περὶ τὸ μέσον ταύτης ἐμελετήθη ἡ ἱστορία τοῦ τάφου, ὅστις κατέρρευσε, ὡς φαίνεται, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος, ἴσως ἔνεκα σεισμοῦ. Πρῶτη ὑπεχώρησεν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς θόλου, ἐπ' αὐτῆς δὲ κατέπεσεν ἡ δυτικὴ. Μόνον μικρὸν τμήμα, ἐκτάσεως μικροτέρας τῶν δύο τετρ. μ., κατωρθώθη νὰ ἀνασκαφῆ μέχρι τοῦ δαπέδου διὰ σημαντικοῦ κινδύνου, διότι ἄνευ τοῦ μέτρου τούτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁ ἀνασκάπτων τοιοῦτον τάφον μετὴν συνείδησιν ἡσυχον. Ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ τάφος μέχρι τῆς ὑστερωτέρας ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς ἐσυχνά-

ζετο καὶ προσεφέροντο θυσίαι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ. Τὸ δάπεδον (ὡς καὶ τὸ τοῦ δρόμου μέχρι μήκους 12 μ. ἀπὸ τῆς θύρας) καλύπτεται διὰ μικρῶν θαλασσίων χαλίκων καὶ παρουσίασε τεμάχια χρυσῶν φυλλαρίων. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπικάθηται στρώμα καθα-

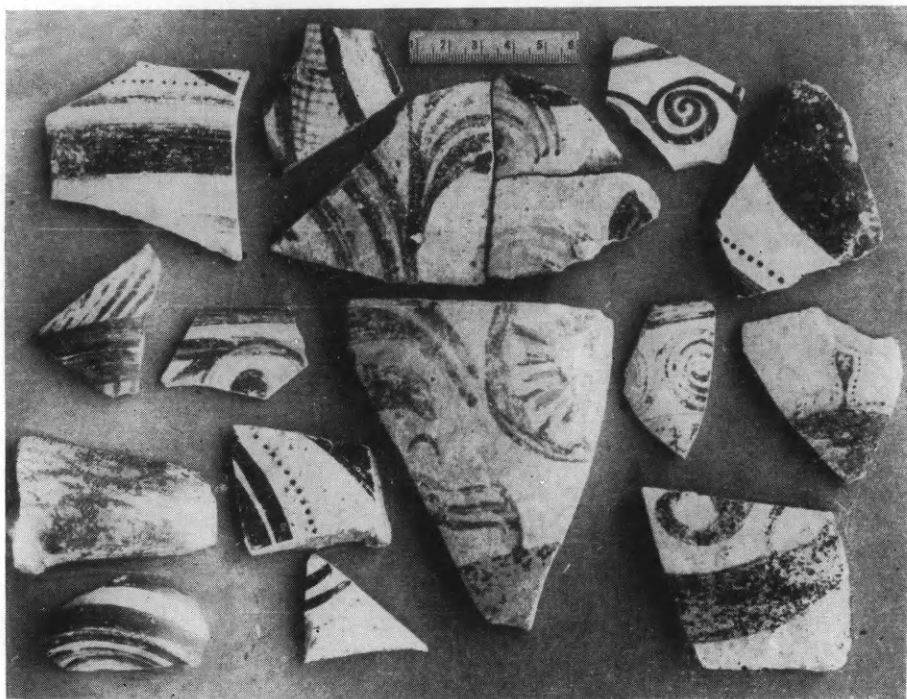

Εἰκ. 169. Περιστεριά. Τὸ στόμιον τοῦ θολωτοῦ τάφου πλήρως ἀνεσκαμμένον.

ρᾶς ἀργίλλου, προφανῶς ἐκ διηθήσεως μετὰ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, πάχους 15 περίπου ἑκατοστῶν. Ἀκολουθεῖ στρώμα πάχους ἑνὸς μέτρου περίπου μετὰ ἀραιῶν λίθων καὶ ἀφθόνων ἀνθράκων, τέφρας καὶ ζωικῶν ὀστέων. Τὸ στρώμα τοῦτο περιέχει ἑλληνιστικὴν μελαμβαφῆ κεραμεικὴν καὶ τεμάχια χυτῶν. Ἐπομένως εἶναι στρώμα θυσιῶν. Ὑπερθεὶν τούτου ἐπίκειται ὁ σωρὸς τῶν καταπεσόντων λίθων τῆς θόλου ὁμοῦ μετὰ τῶν χωμάτων τοῦ τύμβου. Ὁ τάφος κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος μικροῦ τεμαχίου, ὑπῆρξε προσιτὸς ἐπὶ μακρᾶς ἑκα-

τονταετίας, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὰ πεπρωμένα του δὲν θὰ εἶναι διάφορα τῶν τῆς ὑπολοίπου οἰκογενείας τῶν βασιλικῶν τούτων μνημείων.

Ἡ σπουδαιότης του ἐν τούτοις εἶναι μεγάλη, οὐ μόνον διότι εἶναι μέγας καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἀλλὰ διότι, καίπερ ἀνήκων εἰς τὴν ὁμάδα τῶν μεσαίων ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς τυπο-

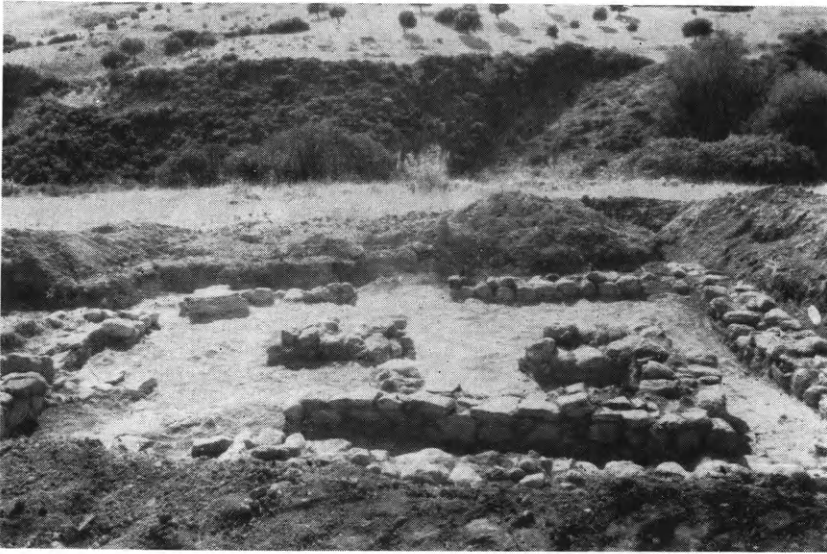

Εἰκ. 170. Κεραμεικὴ (ΥΕ I-II) ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θολοτοῦ τάφου Περιστεριᾶς.

λογίας, ἐν τούτοις φαίνεται νὰ ἀνήκη εἰς τὸν 16^{ον} αἰῶνα, διότι καὶ ἡ θόλος καὶ ὁ δρόμος παρουσίασαν ἀμαυρόχρωμον καὶ ΥΕ I/II κεραμεικὴν (εἰκ. 170). Ἐπὶ πλέον τὰ σημεῖα γραφῆς εἰς τὴν πρόσοψίν του ἀνήκουν ὡσαύτως εἰς τὸν 16^{ον} αἰῶνα, ἐφόσον δύναται νὰ κρίνη τις τοῦλάχιστον σήμερον. Ἐπομένως νέα προβλήματα γεννῶνται ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Κρήτης ἐπὶ τὴν πρόμιον Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα. Ἡ περιοχὴ τῆς Πύλου φαίνεται νὰ συνεδέετο ἰδιαιτέρως στενῶς πρὸς τὴν Κνωσόν, τὴν δὲ ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος μεταξὺ ἄλλων διατηρεῖ εἰσέτι ζωηρὰν ὁ Ὀμηρικὸς ὕμνος εἰς Ἄπολλωνα. Οἱ Κρητες, οἵτινες ὀδηγοῦμενοι ὑπὸ τοῦ δελφίνου - Ἄπολλωνος ἐπέπρωτο νὰ καταλήξουν εἰς τὴν Κρῆσαν καὶ νὰ

ιδρύσουν τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, μετέβαινον ἀπὸ Κνωσοῦ Μινωίου ἐπὶ Πύλον καὶ πυλογενέας ἀνθρώπους δι' ἰδιωτικὰς τῶν ὑποθέσεις.

Τὸ μέρος ἔνθα ἀνεκαλύφθη ὁ τάφος, ἀνήκων εἰς ἓνα μέγαν μυκηναϊκὸν δυνάστην, παρουσιάζει καὶ ἴχνη συνοικισμοῦ, πάντα παλαιότερας μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Μία οἰκία ἀνεσκάφη ὁλόκλη-

Εἰκ. 171. Περιστεριά. Πρωτομυκηναϊκὴ οἰκία. Κάτω ἀριστερῶ διακρίνεται μικρὸς κιβωτόσχημος τάφος ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

ρος (εἰκ. 171). Δὲν γνωρίζομεν ὅμως τὸ ὄνομα τῆς πόλεως καὶ δὲν ἔχομεν κανένα μῦθον συναπτόμενον πρὸς τὴν περιοχὴν ἐκείνην. Ἡ τοποθεσία θὰ ἐπέτρεπε τὴν ταύτισιν πρὸς τὸ ὀμηρικὸν Ἔλος. Ἄλλὰ πρόκειται περὶ ἀπλῆς εἰκασίας, εἶναι ζήτημα δέ, ἂν ἡ σκαπάνη, ἧς τὰ ἀποτελέσματα παρουσιάζονται τόσον ἐνδιαφέροντα, θὰ δυνηθῆ εἰς τὸ τέλος νὰ φωτίσῃ τὴν ἑλλιπῆ παραδοσιν, ἣτις συνάπτεται πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀφαρέως καὶ τῶν ἔτι ὑστερωτέρων Νηλειδῶν. Τὰ προκείμενα λείψανα (ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ τάφοι τοῦ Κακοβάτου) εἶναι πολὺ παλαιότερα. Ἐνῶ παρουσιάζουν τὴν περιοχὴν ἀκμαιοτάτην εἰς πρωτομυκηναϊκὸν πολιτισμόν, δὲν φωτίζουν τὴν ὀμηρικὴν τοπογραφίαν, δι' ἣν σπουδαιότερα ἀποβαίνει ἡ «Ἀμφιγένεια», ἧς τὰ ἐρείπια ἀνήκουν εἰς τὸν ὄψιμον 13^{ον} αἰῶνα. Δύναται νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὴν Ἀμφιγένειαν

τοῦ Νέστορος, ἂν ὁ Κυπαρισσῆεις τοῦ Καταλόγου εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὴν σημερινὴν Κυπαρισσίαν. Τοῦτο πράγματι ὑποστηρίζουν τινές, ἀλλ' ὁ ΣΤΡΑΒΩΝ βεβαίῳ, ὅτι ὁ Κυπαρισσῆεις ἔκειτο κατὰ τὴν Μακιστίαν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Νέδας.

Ὅπως δὴποτε, αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν Πυλιακὴν περιοχὴν ἀρχίζουσιν ἤδη νὰ ἐπιτρέπουν τὰ πρῶτα τοπογραφικὰ συμπεράσματα, ἐμφανιζόμενα λίαν ἐνδιαφέροντα. Διὰ πρῶτην φορὰν ἀρχίζομεν νὰ διακρίνωμεν ἓν ἀκμαῖον μυκηναϊκὸν βασίλειον τῆς Δυτικῆς Πελοποννήσου, ἐφάμιλλον πρὸς τὸ τῆς Ἀνατολικῆς περιοχῆς τῶν Μυκηθῶν. Ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις, ὅτι τὸ Δυτικὸν βασίλειον ἐνσαρκώνει τὴν ναυτικὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὴν πρωτομυκηναϊκὴν περίοδον τὸ βασίλειον παρουσιάζεται ἀκμαῖον καὶ πλούσιον, ὡς δεῖκνυει τὸ πλῆθος τῶν θολωτῶν τάφων Τραγάνας, Κορυφασίου, Ρούτση, Κουκουνάρας, Κακοβάτου καὶ νῦν καὶ τῆς Μοίρας, τιθεμένης ἐπὶ κεφαλῆς πάντων εἰς λόγον μεγαλοπρεπείας.

Περὶ τὸ τέλος τῆς ἀκμαίας ταύτης περιόδου κίττειται τὸ ἀνάκτορον Ἐγκλιανοῦ κατὰ τὸν τύπον τῶν Ἀργολικῶν ἀνακτόρων. Ἀνήκει ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἐγγραμμμάτων δυναστῶν, ἢ ἐνθυμεῖται ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Προίτου. Οὗτος εἶναι σύγχρονος πρὸς τὸν Βελλεροφῶντα καὶ τὸν Οἰνέα, ἤτοι τοὺς πάππους τῶν ἡρώων τῆς Τροίας Γλαύκου καὶ Διομήδους (Ἰλ. Ζ 145 ἔξ.). Ἔχομεν διαφορὰν δύο γενεῶν καὶ μὲ αὐτὰς φθάνομεν εἰς τὰ ἀπλούστερα μέγαρα, ὧν δείγματα ἔχομεν τώρα ἐκ Γλαῦ, Κακοβάτου καὶ «Ἀμφιγενείας», εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἀνάκτορα τινῶν Ὀμηρικῶν ἡρώων, ὡς ἤδη πρὸ πολλοῦ παρετήρησεν ὁ Δαϊρπεφελδ. Διὰ τοῦτο ὁ Τηλέμαχος θαμβοῦται ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μενελάου, ἀνήκοντα εἰς τὸν Ἀργολικὸν τύπον, ὅχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὰ τοῦ Νέστορος. Πάντως ἡ ἐπικὴ παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποῖαν δεύτερον εἰς ἰσχὺν μετὰ τὸ κράτος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐμφανίζεται τὸ τῆς Δυτικῆς Πελοποννήσου, οὗ τότε συνέβαινε νὰ προΐσταται ὁ Νέστωρ, ἀποδεικνύεται ἱστορικῶς ὑγιής.

26. ΜΕΣΣΗΝΗ

Ἐν Μεσσήνῃ συνέχισε καὶ κατὰ τὸ 1960 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰς ἀνασκαφὰς αὐτῆς διὰ τοῦ Γεν. Γραμματέως αὐτῆς, καθηγητοῦ Ἄν. Ὀρλάνδου, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας Γεωργίου Δεσποίνῃ.

Ἡ ἐφετινὴ σκαφὴ ἐστράφη κυρίως περὶ τὴν ἀποκάλυψιν

Εἰκ. 172. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι βάσεις τῶν κίωνων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης. Ἐκπομπὴ ἀπὸ Βορρᾶ.

καὶ ἐξερεύνησιν α) τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς ἀγορᾶς β) τῶν εἰς τὸ βάθος τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς κατασκευῶν καὶ γ) τῶν ἐπὶ τοῦ βορείου τῆς ἀγορᾶς κειμένου ἀνδρήρου κτισμάτων.

α) Τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς ἀγορᾶς ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες περαιτέρω βάσεις κίωνων μετὰ τῶν οἰκειῶν κατωτάτων σφονδύλων (εἰκ. 172), ὑπολειπομένων τριῶν περαιτέρω βάσεων ἵνα ὀλοκληρωθῇ ἡ ἀποκάλυψις αὐτῆς.

β) Κατὰ τὴν βορείου πλευρᾶν τῆς ἀγορᾶς συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις καὶ ὁ ὀλοσχερῆς καθαρισμὸς τοῦ πέδου ἡμιαποκαλυφθέντος οἴκου (εἰκ. 173). Κατὰ τὴν σχετικὴν ἀποχωμάτωσιν

ἀνευρέθη καὶ ὁ ἕτερος τῶν βραχιόνων τοῦ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀνδριάντος (εἰκ. 174 καὶ 175), ὅστις ἦτο ἰδρυμένος ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ οἴκου ἀνιδρυμένου βάθρου, τὸ κάλυμμα τοῦ ὁποίου δυστυχῶς δὲν ἀνευρέθη.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βορείου ἀναλήμματος, ἐφ' οὗ ἀνοίγεται ὁ οἴ-

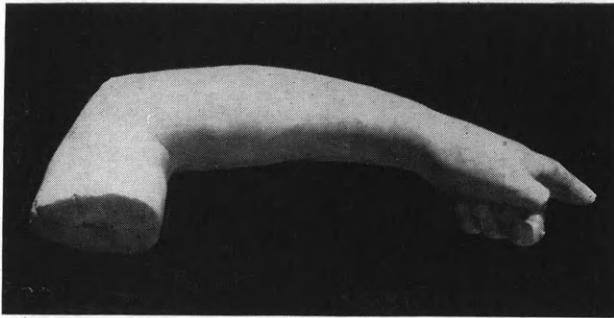

Εἰκ. 173. Ὁ «οἶκος» τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς μετὰ τὸν ὄλοσχερῆ καθαρισμὸν του. Ἀριστερᾶ τὸ βάθρον τοῦ ὑπερφυσικοῦ ἀγάλματος.

κος, ἀπεκαλύφθη περαιτέρω πρὸς δυσμὰς ὄλοσχερῶς στενή (1.33 μ.) κλιμαξ (εἰκ. 176), ἐφαπτομένη ἐσωτερικῶς τοῦ ἀναλήμματος καὶ ἀποτελουμένη ἐκ σειρᾶς βαθμίδων, ὧν διεσώθησαν μόνον ἑννέα.

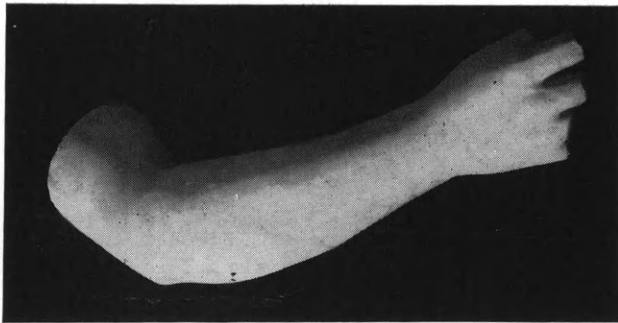
Ἐτι περαιτέρω πρὸς δυσμὰς ἀπεκαλύφθη ὄλοσχερῶς ἡ μνημειώδης κλιμαξ, πλάτους 7 μ. (εἰκ. 176), ἡ ἀνάγουσα ἀπὸ τῆς βορείου στοᾶς τῆς ἀγορᾶς πρὸς τὸ ὑπεράνω ἄνδρον, ὡς ἀνάλημμα τοῦ ὁποίου ἐχρησίμευεν ὁ ὀπίσθιος τοῖχος τῆς στοᾶς. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς κλίμακος ταύτης ἀπὸ τῆς καλυπτύσεως αὐτὴν μεγάλης ἐπιχώσεως ἀπήτησε πολὺν κόπον, τοσοῦτω μᾶλλον καθόσον

διὰ τῆς ἐπιχώσεως ταύτης διήρχετο τὸ συνάζον τὰ ὄμβρια ὕδατα τῆς κλιτύος ρεῦμα, χάριν τοῦ ὁποίου ἐδέησε νὰ δημιουργήσωμεν δυτικώτερον νέαν καμπύλην κοίτην, ἐκτρέποντες αὐτὸ ἀπὸ τῆς

Εἰκ. 174. Ὁ ἀριστερὸς βραχίον τοῦ ἐν τῷ οἴκῳ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀγάλματος.

κλίμακος. Ἡ οὕτως ἀποκαλυφθεῖσα κλιμαξ ἀπετελεῖτο ἐκ 14 βαθμίδων, ἐξ ὧν ἐσώθησαν μέχρι σήμερον αἱ 11 (εἰκ. 177). Αἱ βαθμίδες αὗται κατέληγον κάτω εἰς πρόστασιν, ἀποτελουμένην ἐκ δύο πωρίνων κιόνων μεταξὺ παραστάδων. Τῶν ἐν λόγῳ κιόνων εὐρέ-

Εἰκ. 175. Ὁ ὑψομένος δεξιὸς βραχίον τοῦ ἐν τῷ οἴκῳ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀγάλματος.

θησαν αἱ βάσεις καὶ οἱ κορμοὶ μέχρις ὕψους 1.50 μ. περίπου. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους τὰ μετακίονια διαστήματα τῆς προστάσεως ἐφράχθησαν διὰ πλινθοδομῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτοποθετήθησαν, εἰς ὕψος 0.90 μ. ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ στυλοβάτου, λίθινα κατώφλια διὰ τρεῖς θύρας ἀνοιγούσας πρὸς τὰ ἔσω (εἰκ. 178). Χάριν μάλιστα τῶν θυρῶν τούτων ἐγαλάσθησαν καὶ τμήματά τινα τῆς 4ης ἐκ τῶν κάτω βαθμίδος περὶ τὸ μέσον τοῦ πλάτους τῆς κλίμακος

Εικ. 176. Ἡ μικρὰ κλίμαξ ἀνόδου ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὸ ὑπερθεὶν ἄνδηρον.

Εικ. 177. Ἡ κατὰ τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς μνημειώδης κλίμαξ ἀνόδου εἰς τὸ ὑπερθεὶν ἄνδηρον.

(βλ. εἰκ. 177). Τὰ πολὺ μεταγενέστερα ταῦτα κατώφλια, σχεδιασθέντα καὶ φωτογραφηθέντα, ἀπεμακρύνθησαν ὡς καὶ ἡ ἐξ ὀπτῶν πλίνθων ὑποδομὴ αὐτῶν. Τῶν κιονοκρανῶν καὶ τοῦ θριγκοῦ τῆς προστάσεως δὲν εὐρέθησαν δυστυχῶς λείψανα.

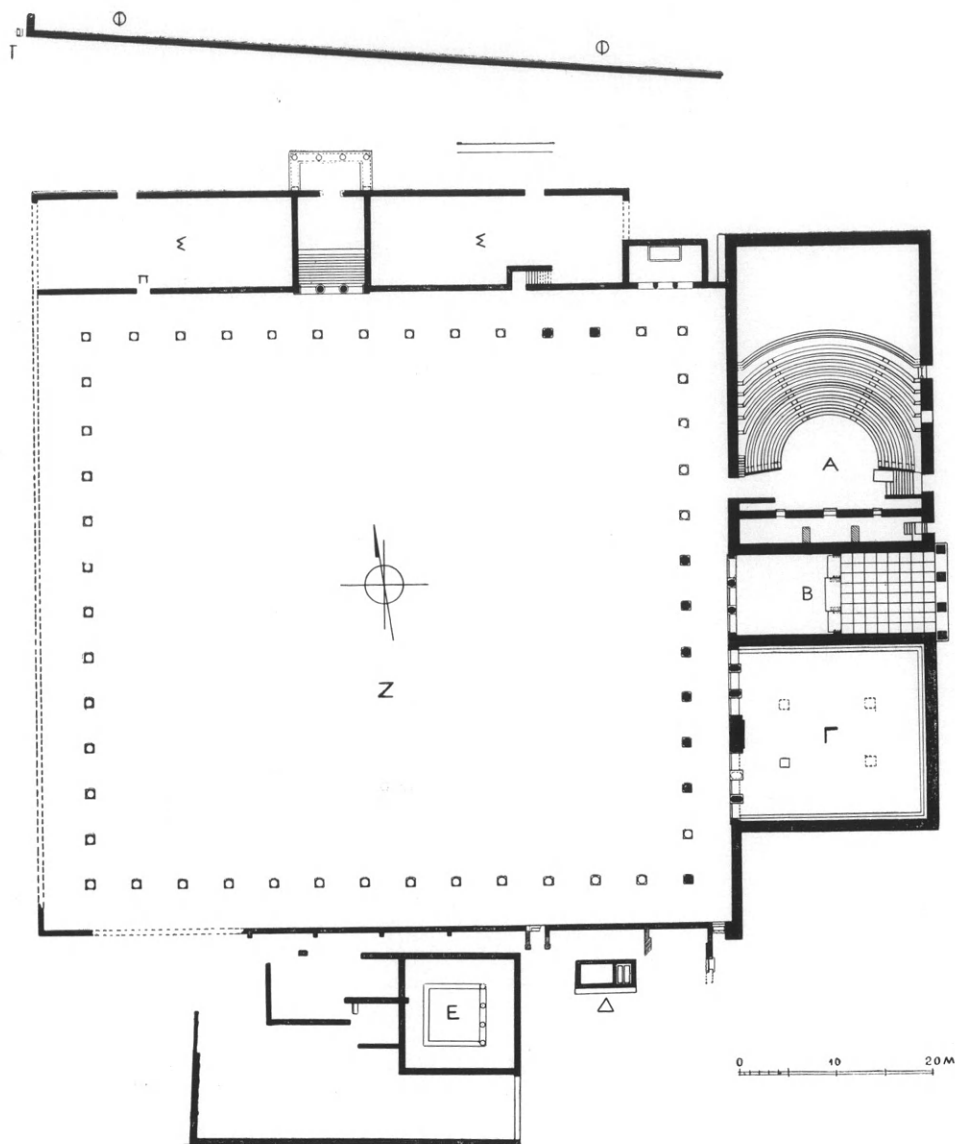
Ἡ κλίμαξ ἐξέβαλλεν εἰς τὸ ἄνω ἄνδηρον διὰ νέας προστά-

Εἰκ. 178. Τὸ μεταγενεστέρως ἐντειχισθὲν καὶ ἀνυψωθὲν κάτω τμήμα τῆς μνημειώδους κλίμακος τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς.

σεως ἐκ τεσσάρων κιόνων, τῆς ὁποίας εὐρέθη ἡ ἐν σχήματι πεῖ κρηπίς, ἐφ' ἧς σαφέστατα διακρίνονται τὰ σημεῖα προσηλώσεως καὶ ἐδράσεως τῶν κιόνων (εἰκ. 179). Ἐνδιαφέρον εὗρημα ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἄνω πλατυσκάλου τῆς κλίμακος. Ἐπὶ πλακός, χρησιμοποιοηθεῖσιν εἰς τὴν στρωσίν του, ὑπάρχει, χαραγμένη καὶ μόλις διαφαινομένη ἡ ἐπιγραφή ...*μεγαλοπολίτας ἐποίησε*. Ἡ πλάξ κατὰ ταῦτα θὰ ἐχρησίμευεν ἄλλοτε ὡς πλίνθος ἀγάλματος, εἶναι δὲ πάντως λυπηρὸν ὅτι δὲν σώζεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιήσαντος τὸ

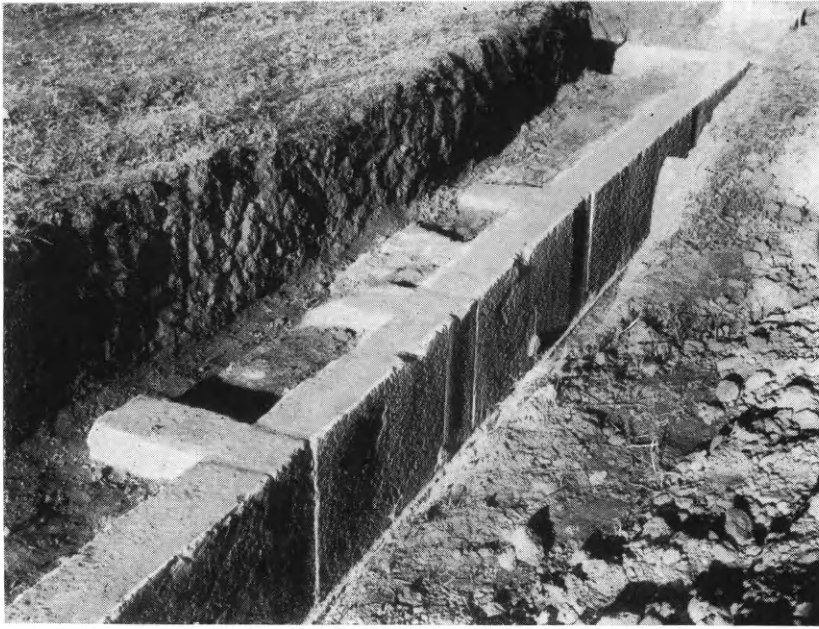
ἄγαλμα γλύπτου ἀλλὰ μόνον ἢ ἐκ Μεγαλοπόλεως καταγωγὴ τοῦ.

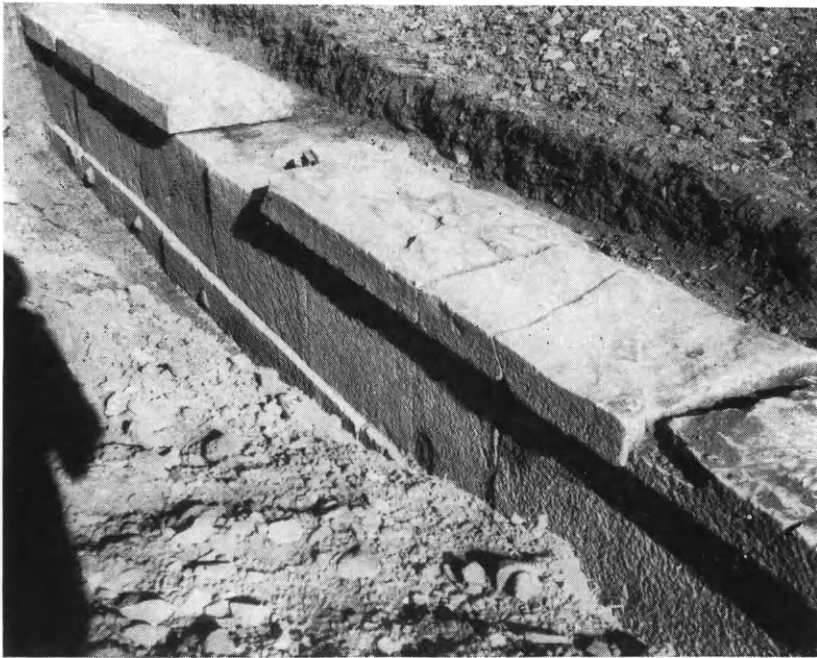
Εἰκ. 179. Κάτοπις τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1960.

Τέλος ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐτῆς κλίμακος εὐρέθη καὶ ἀκέφαλον πόρινον γυναικεῖον ἀρχαῖστικὸν ἄγαλμα μ. σ. ὕψ. 1.40 μ.

Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς προστάσεως ἀπεκαλύφθησαν δύο μακροὶ τοῖχοι, βαίνοντες συμμετρικῶς ὁ μὲν πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ

Εἰκ. 180. Ὁ πρὸς δυσμὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ προπύλου τοῦ «Σεβαστείου».

Εἰκ. 181. Ὁ ἔναντι τοῦ «Σεβαστείου» ἀποκαλυφθεὶς μακρὸς τοῖχος.

οἴκου ὁ δὲ πρὸς δυσμᾶς (εἰκ. 179). Οἱ τοῖχοι οὗτοι, ἐκτισμένοι ἐναλλάξ μὲ δύο δρομικούς καὶ ἓνα διάτονον λίθον (εἰκ. 180), ἔχουσι τὸ ἐπιμελῶς λαξευμένον πρόσωπον αὐτῶν πρὸς βορρᾶν, καμπτόμενοι δ' ἔπειτα πρὸς νότον φθάνουσι μέχρι τοῦ ἀναλήμματος ἦτοι τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς βορείου στοᾶς τῆς ἀγορᾶς (εἰκ. 179). Αἱ

Εἰκ. 182. Τὸ κατὰ χώραν εὐρεθὲν λίθινον παράδειγμα λακωνικοῦ τύπου κεράμιον.

δύο μεγάλαι αὐται ἐκατέρωθεν τῆς κλίμακος κατεσκευασμένοι πτέρυγες (Σ, Σ), δύνανται ἴσως νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ ἐν ἐπιγραφῇ ἰδρυμένη πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κίονος τῆς κάτω προστάσεως τῆς κλίμακος ἀναφερομένου Σεβαστείου ἦτοι τοῦ κτηρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐλατρεύοντο οἱ Σεβαστοί (Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες).

Παραλλήλως περίπου πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ «Σεβαστείου» ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 15 περίπου μέτρων τὸ κάτω μέρος τοίχου ἐτέρου μακροῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 179, Φ, Φ), ἔχοντος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς νότον (εἰκ. 181). Τὸ ἐπιμελῶς εἰργασμένον κάτω μέρος τοῦ τοίχου τούτου ἀποτελεῖται

ἐκ βάσεων, ὀρθοστατῶν καὶ στέψεως (εἰκ. 181). Τοῦ οἰκοδομήματος ἀπεκαλύφθη καὶ τμῆμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου, παρὰ τὴν ΝΔ. δὲ γωνίαν του εὐρέθη κατὰ χώραν λιθίνη βάσις φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτῆς ὀρθογώνιον ἐγκοπὴν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐπακτοῦτο ὀρθιον λίθινον, φυσικοῦ μεγέθους, παράδειγμα στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων κεράμιον λακωνικοῦ τύπου (μ.σ. ὕψ. 1.13 μ. καὶ πλάτους 0.65 μ.) (εἰκ. 182), εὔρημα πολύτιμον· διότι δύο μόνον μέχρι τοῦδε ἔχομεν γνωστὰ τοιαῦτα: τὸ τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἄσσου. Ὅθεν καὶ τὸ κατὰ χώραν ἐν τῷ ἄνω ἀνδρῶν εὐρεθὲν παράδειγμα ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ τὸ ἄνω τοῦτο ἄνδρον ἀπετέλει μέρος τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης. Πρέπει δ' ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τελευ-

ταίου τοίχου ανευρέθησαν πλείονα τεμάχια, πηλίνων, λακωνικοῦ τύπου κεράμων, φέροντα ἔκτυπον τὴν ἐπιγραφὴν: ΔΑΜΟΣΙΟΣ (ἐνν. κέραμος).

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς κλίμακος καὶ τοῦ ἄνω ἀνδῆρου τῆς ἀγορᾶς ἀπέδωκε καὶ τινὰς ἐπιγραφάς, κατὰ τὸ πλεῖστον ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ κολοβᾶς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ δόγμα τῶν συνέδρων; καὶ δύο μόνον ἑλληνιστικᾶς, κατὰ τοῦτο σπουδαίας, καθόσον ἀναφέρουσι *μισιοκόσμους* καὶ *προστάτας* τοῦ ἄλλως ἀμαρτυρήτου διὰ τὴν Μεσσηνὴν ἱεροῦ τῆς Κυπαρισσίας Ἀθηνᾶς.

27. ΑΜΥΚΛΑΙ

Κατὰ τὰς διεξαχθείσας τὸ 1960 διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Χρ. Χρήστου ἀνασκαφικὰς ἐργασίας εἰς τὸν χώρον, ἔνθα πρὸ τριετίας εἶχεν ἐρευνηθῆ τμῆμα ἀποθέτου ἱεροῦ ἀρχαϊκῶν χρόνων, ὠλοκληρώθη σχεδὸν ἡ ἔρευνα τῆς θέσεως τοῦ ἀποθέτου.

Καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἡ ἐργασία εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν δυσκολίαν τῆς ὑπάρξεως εἰς τὸν χώρον τοῦ ἀποθέτου πορτοκαλεοδένδρων, τὰ ὁποῖα ἡ ἰδιοκτήτρια δὲν ἐδέχετο οὐδὲ ἀποζημιουμένη νὰ ἐκριζώσῃ. Ἐπετεύχθη πάντως ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου εἰς μῆκος 6 μ. καὶ πλάτος κυμαινόμενον μεταξὺ 2.50 καὶ 5 μ., ἐνῶ παραλλήλως ἐνηργήθησαν πρὸς ὅλας τὰς πλευρὰς τοῦ χώρου τοῦ ἀποθέτου τομαί, μήκους ἀπὸ 3 ἕως 6 μ. καὶ πλάτους ἀπὸ 0.80 μέχρι 1.50 μ., αἱ ὁποῖαι ἔδειξαν, ὅτι πρὸς οὐδεμίαν κατεύθυνσιν ὑπάρχει τι σχετιζόμενον πρὸς τὸν ἀποθέτην ἢ τὸ ἱερόν, τμῆμα τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ ἀποθέτης. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνεργηθειῶν περὶ τὸν ἀποθέτην τομῶν ἀνῆλθεν εἰς 10 μὲ μόνον ἀποτέλεσμα τὴν βεβαιότητα ὅτι τὸ ἱερόν δὲν πρέπει νὰ ζητηθῆ πολὺ πλησίον τῆς θέσεως τοῦ ἀποθέτου καὶ πιθανώτατα εὑρίσκεται ὑπὸ ἡ πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ὡς ὑπεστηρίχθη καὶ κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀποθέτου ἦσαν καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν σημαντικὰ τόσον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν εὑρημάτων ὅσον καὶ διότι ἐπιστώθη καὶ ἐπιγραφικῶς, ὅτι πρὸ τριετίας μόνον ὑποθετικῶς εἶχε παρατηρηθῆ περὶ τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ ἱεροῦ εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκεν ὁ ἀποθέτης. Οὕτω δι' ἐπιγρα-

φῶν ἀσφαλῶς ἀναθηματικῶν ἐπὶ διαφόρων κατηγοριῶν ἀγγείων ἀπεδείχθη ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ ἀποθέτου καὶ μάλιστα τῆς πρὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων περιόδου, τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς - Ἀγαμέμνωνος καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας - Κασάνδρας (ΠΑΥΣ. ΙΙΙ 19, 6). Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφθασεν ἐφέτος μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους.

Ἦδη εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα καὶ εἰς βάθος 0.70 μ. εὐρέθη μικρὸν τοιχάριον, μήκους 2.10 μ. ὕψους 6.60 μ., βαῖνον ἀπὸ βορειοανατολικῆς πρὸς νοτιοδυτικὴν κατεύθυνσιν ἐλλειψοειδῶς πως καὶ μὴ συνεχιζόμενον πέραν τοῦ εὐρεθέντος τμήματος. Τὸ τοιχάριον τοῦτο, τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ ὁποίου πιθανώτατα εἶχον καταστραφῆ κατὰ τὴν διάνοξιν λάκκων πρὸς φύτευσιν τῶν πορτοκαλεοδένδρων, ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς τμήμα μικροῦ περιβόλου κατασκευασθέντος περὶ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα διὰ νὰ προφυλάξῃ ἢ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν διασκορπισμὸν τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἀποθέτου, ὅτε ταῦτα ηὔξηθησαν ὑπερβολικῶς. Ἡ χρονολόγησις εἶναι δυνατὴ· διότι καὶ κάτωθεν τοῦ τοιχαρίου εὐρέθησαν ὄστρακα παλαιότερα τοῦ 4^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντὸς τοῦ τοιχαρίου εἶχον συμπεριληφθῆ ἀκόμη καὶ τεμάχια πινακίδων τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἐκτὸς τοῦ τοιχαρίου ἐλάχιστα ἀντικείμενα εὐρέθησαν, ἐνῶ ἀμέσως μετὰ τοῦτο παρουσιάσθησαν πυκνότερα τὰ διάφορα ἀρχαῖα, κυρίως τὰ μικρὰ ἀγγεῖα. Τὸ τοιχάριον ἐδράζεται εἰς τὸ βάθος τῶν 1.25 - 1.35 μ. καὶ φαίνεται ὅτι τὸ μέγιστον ὕψος του δὲν ὑπερέβαινε τὸ 0.60 μ.· διότι δὲν εὐρέθησαν λίθοι πλησίον του ἀποδεικνύοντες ὅτι τμήματά του ὑψηλότερα εἶχον ἀποσυντεθῆ. Δὲν παρουσιάζει συνδετικὴν ὕλην καὶ γενικῶς δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἦτο ἀπλούστατον τὴν κατασκευὴν διὰ ποταμίων μετρίου μεγέθους λίθων κατασκευασμένον. Ἡ πιθανότης τὰ πρὸς τὰς ἄλλας πλευρὰς τμήματά του νὰ ἔχουν καταστραφῆ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶναι μεγάλη· διότι καὶ ὁ ἑκατοντούτης πατὴρ τῆς ἰδιοκτητρίας ἐπληροφόρησε τὸν ἀνασκάψαντα ὅτι ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἔχουν ἔξαχθῆ πολλοὶ λίθοι διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου τοῦ κτήματος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνός μας.

Ἐνταῦθα καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.40 μ. δυτικῶς τοῦ τοιχαρίου καὶ εἰς βάθος 1.25 μ., εἰς τὸ βάθος δηλαδή εἰς τὸ ὅποιον καὶ ἐδράζεται τὸ τοιχάριον, εὐρέθη μέγα πήλινον ἀνάγλυφον, ἀνάλογον τοῦ ὁποίου δὲν εἶχε δώσει ἢ πρὸ τριετίας ἔρευνα. Πρόκειται περὶ

ἀναγλύφου ὑπερβαίνοντος τὰ 0.45 μ. ὕψος καὶ τὰ 0.40 μ. πλάτος, φέροντος δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐνθρόνου θεοῦ στρεφομένου πρὸς τὸν θεατὴν, ἀκριβῶς ὡς γίνεται καὶ εἰς τὰ λίθινα ἀνάγλυφα τοῦ Μουσείου τῆς Σπάρτης, τὰ ὁποῖα, σημειωθῆτω, ἔχουν τὸ αὐτὸ περίπου μέγεθος. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἀτυχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος τεθραυσμένον εὐρέθη ἑλλιπές (εἰκ. 183) ἀλλὰ τὰ κύρια στοιχεῖά του εὐτυχῶς διεσώθησαν.

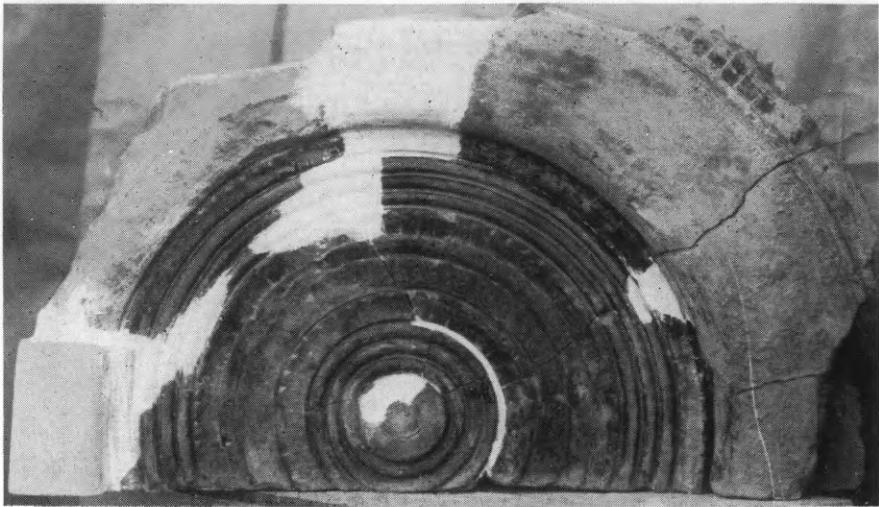
Ἄνῃκει εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ θέτει ἐπὶ οὐσιαστικῆς βάσεως τὸ θέμα τῆς μορφῆς τῶν λίθινων ἀναγλύφων τοῦ Μουσείου· διότι ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ θεῶν καὶ οὐχὶ περὶ ἡρώων ἢ θεοποιηθέντων ἢ ἀφηρωισθέντων θνητῶν, ἐπιβεβαιώνει δὲ τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης τοῦ Μ. Ἄνδρονίκου ἐκ τῶν ὑστέρων. Τὸ ἀνάγλυφον εὐρέθη μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς νότον καὶ τὴν φέρουσαν τὸ ἀνάγλυφον πλευρὰν πρὸς τὰ κάτω, τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν πα-

Εἰκ. 183. Πήλινον ἀνάγλυφον ἐνθρόνου θεοῦ ἐξ Ἄμυκλῶν.

ρατήρησιν τῆς ἀναλόγου θέσεως καὶ τῶν μετ' ἀναγλύφων πηλίνων πινακίδων. Πλησίον τοῦ ἀναγλύφου εὐρέθησαν τρεῖς μικροὶ μολύβδινοι στέφανοι τοῦ τύπου τῶν στεφάνων τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος, τεμάχιον ἐλάσματος ἐπίσης μολυβδίνου καὶ τεμάχιον σιδηροῦ ἀντικειμένου πλήρως κατεστραμμένου. Εἰς τὸν πέριξ τοῦ ἀναγλύφου χῶρον ἦλθον εἰς φῶς πλέον τῶν δύο χιλιάδων βάσεων λακωνικῶν κυλίκων καὶ μέγας ἀριθμὸς λαβῶν. Φαίνεται δὲ τώρα σαφῶς ὅτι τὰ ἀντικείμενα ἔχουν ἐναποτεθῆ κατὰ μίαν ὠρισμένην τάξιν· διότι εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα ἐπικρατοῦν τὰ τεμάχια καὶ τὰ ὄστρακα τῶν κυλίκων, ἐνῶ εἰς τὸ δυτικὸν κυριαρχοῦν οἱ ἀρύβαλλοι καὶ εἰς τὸ νότιον τμήμα αἱ λάκαιναι, μὴ συγκρινόμεναι εἰς ἀριθμὸν μὲ τὰ δύο πρῶτα εἶδη, καὶ εἰς τὸ βόρειον οἱ κύαθοι. Τὸ κέντρον τοῦ χώρου κατεῖχον αἱ πήλιναι μετ' ἀναγλύφων πινακίδες καὶ τοῦτο παρατηρεῖται εἰς ὅλα τὰ βάρθη τοῦ ἀποθέτου. Εἰς

ἀπόστασιν 1.20 μ. βορειοδυτικῶς τοῦ τοιχαρίου ἦλθεν εἰς φῶς καὶ

Εἰκ. 184. Πήλινον ἡμικυκλικὸν ἀκρωτήριον.

τὸ μόνον σημαντικὸν ἀρχιτεκτονικὸν τεμάχιον τὸ ὁποῖον ἀπέδωκεν ἡ ἀνασκαφή. Πρόκειται περὶ μεγάλου πήλινου ἀκρωτηρίου ἐξαχθέντος εἰς τεμάχια ἀλλὰ σωζομένου σχεδὸν πλήρους (εἰκ. 184) καὶ πλησίον αὐτοῦ ὀλίγα τεμάχια ἀκροκεράμων.

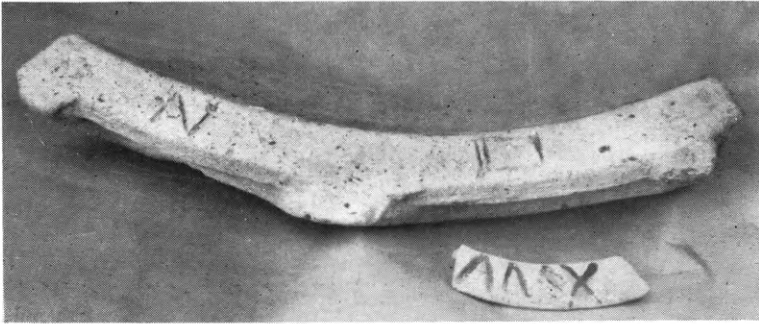

Εἰκ. 185. Πήλινον ἀντικείμενον μετὰ παράστασιν Διονύσου καὶ Σατύρου.

Μετὰ τοῦ ἀκρωτηρίου καὶ παρ' αὐτὸ εὐρέθη περιεργὸν σωληνοειδὲς πήλινον ἀντικείμενον φέρον παράστασιν ἐξηπλωμένου Διονύσου καὶ παρ' αὐτὸν χορεύοντα σάτυρον, παράστασιν ἐπαναλαμβανομένην (εἰκ. 185). Μικρὸς σωρὸς λίθων, ἴσως τμῆμα κατεστραμμένου τοιχαρίου, εὐρέθη καὶ 3.80 μ. δυτικώτερον τοῦ πρώτου χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμέν τι περὶ τούτου.

Πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου, εἰς ἀπόστασιν 0.15 μ. βάθος 1.15 μ.,

εὐρέθη καὶ στόμιον μεγάλου ἀγγείου, ὑδρίας ἢ λέβητος, φέροντος τέλος ἐπιγραφῆς ΝΟΝ', συμπληρουμένης ἀσφαλῶς (ΑΓΑΜΕΜ)ΝΟΝΙ. Εἰς τὸν γειτνιαζόντα τὸ εὔρημα τοῦτο χῶρον εὐρέθη καὶ τεμάχιον μελαμβραφοῦς ἀγγείου, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει πάλιν τέλος ἐπι-

Εἰκ. 186. Τεμάχιον πηλίνου ἐπιγεγραμμένου ἀγγείου.

γραφῆς ΝΔΡΑ, ἀσφαλῶς (ΑΛΕΞΑ)ΝΔΡΑ ἢ (ΚΑΣΑ)ΝΔΡΑ (εἰκ. 186). Διὰ τῶν δύο αὐτῶν ὀστράκων πιστοῦται καὶ ἐπιγραφικῶς ἡ σχέσις τοῦ ἀποθέτου μὲ τὸ περίφημον ἱερὸν τῶν Ἀμυκλῶν. Ἐκτὸς τῶν ἄνω ἐπιγραφῶν ἔχομεν ἀκόμη καὶ τμήματα ἄλλων ἀπὸ ἄλλα

Εἰκ. 187. Θραῦσμα πηλίνου ἐπιγεγραμμένου ἀγγείου.

σημεῖα τοῦ ἀποθέτου μὲ τὰ ἐξῆς σωζόμενα λείψανα α) ΑΓ β) ΝΟ γ) ΑΓΕΜ καὶ δ) (εἰκ. 187) ΑΛΕΧ, ἐκτὸς ἄλλων τεμαχίων. Μία σειρὰ βάσεων κυλίκων δίδει εἰς τὸ κέντρον πάλιν τὴν παράστασιν μορφῆς ἀνδρικῆς ἐνθρόνου κρατούσης ἐνίοτε κἀνθάρον, ὡς καὶ εἰς τὰς πινακίδας, ἐνῶ ἐπὶ πολλῶν ὀστράκων ἔχομεν παραστάσεις ὄφρων καὶ τοῦ κανθάρου. Ἡ εὐρισκομένη μάλιστα ἐπὶ

ὄστράκου μεγάλου ἀγγείου, ἴσως κρατῆρος, ἐπιγραφὴ ἢ μᾶλλον τὰ γράμματα ΝΟ ἦτο ἐντοιχισμένη ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοιχαρίου. Εἰς ἄλλην θέσιν ἐκτὸς τῶν συνήθων ὄστράκων διαφόρων ἀγγείων εὐρέθη καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς κεράμων φερόντων μελανὴν γά-
 ωσιν ἐσωτερικῶς καὶ ἐνίοτε ἐρυθρὰν ἐξωτερικῶς. Οὗτοι ὁμως δὲν φέρουν τὰς σφραγίδας, τὰς ὁποίας φέρουν οἱ εὐρισκόμενοι εἰς

Εἰκ. 188. Πήλινον ἀνάγλυφον εἰκονίζον καθήμενον θεόν.

τὰ σπαρτιατικὰ ἱερά. Εἰς ὀλίγους ἐξ αὐτῶν ἔχομεν ἐπιγραφὰς ἀνα-
 φερομένας μᾶλλον εἰς τοὺς ἀνα-
 θέτας, ὡς δεικνύει ἡ ἀρχὴ τῆς
 ἐπιγραφῆς ΤΙΜΑΝ (ΤΙΜΑΝΘΗΣ).
 Χιλιάδας ὄστράκων καὶ ἀκόμη
 ἑκατοντάδας ἐκ τῶν γνωστῶν μι-
 κροσκοπικῶν ἀγγείων καὶ πινα-
 κίδων ἔδωκεν ἡ ἀνασκαφὴ χωρὶς
 νὰ προσφέρῃ νέους τύπους παρα-
 στάσεως. Μόνον εἰς τὸ κέντρον
 σχεδὸν τοῦ ἀποθέτου ὑπάρχει
 εἰς βάθος 1.20 μ. καὶ δεύτερον,
 καλύτερον σωζόμενον, μέγα πή-
 λινον ἀνάγλυφον εἰκονίζον κα-
 θήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ κρα-
 τοῦντα καρπὸν, πιθανώτατα ρό-
 αν (ρόδι), τὸν μέγαν Θεόν. Ἔχει

καὶ τοῦτο, ἂν καὶ ἐλλιπὲς εἰς τὸ κάτω μέρος, ὕψος 0.40 καὶ εἰς τὰ
 πλάγια, ὅπου ἐπίσης ἐλλείπει, 0.27 μ. (εἰκ. 188). Ἡ ἀνασκαφὴ
 τοῦ ἀποθέτου οὐσιαστικῶς δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἔληξε περισυλλε-
 γέντων ἀρκετῶν καλῶν ὄστράκων κυλίκων ὡς καὶ ἑκατοντάδων
 βάσεων, πλεόν τῶν χιλίων ἄλλων μικρῶν ἀγγείων καὶ ἑκατοντά-
 δων πινακίδων μετ' ἀναγλύφων τῶν γνωστῶν ἐκ τῆς προηγουμέ-
 νης ἀνασκαφῆς τύπων. Ὁ ὅλος χώρος τῆς ἀνασκαφῆς ἐκαλύφθη
 ἐκ νέου διὰ τῶν χωμάτων του, ἐνῶ τὰ ἄνευ σημασίας ὄστρακα,
 χιλιάδες βάσεων κυλίκων, κέραμοι καὶ πλίνθοι ἐτάφησαν εἰς ἀπό-
 στασίιν τινα ἀπὸ τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς καὶ πλησίον τοῦ περι-
 βόλου τοῦ κτήματος Ἀντωνάκου. Ἐρευνητικαί τινες τομαὶ ἐνηρ-
 γήθησαν καὶ εἰς τὸν περίξ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς

χώρον ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἢ ἔρευνα πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ διὰ τὴν πιθανότητα εὐρέσεως λειψάνων τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας.

28. ΣΠΑΡΤΗ. Ἀκρόπολις.

Ἡ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ λήξαντος ἔτους διεξαχθεῖσα διὰ τοῦ κ. Χρ. Χρήστου μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σπαρτιατικῆς ἀκροπόλεως εἶχεν ἐντελῶς προκαταρκτικὸν χαρακτῆρα.

Ἐνηργήθησαν τομαὶ ἀνατολικῶς τῆς σχηματιζομένης ὑπὸ τῶν ἀντερεισμάτων τοῦ θεάτρου ἔξοχῆς τοῦ ἐδάφους ὡς καὶ μετὰξὺ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς Χαλκιοῖκου καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Ἐναρξίς ἐργασίας ἐγένετο καὶ εἰς τὴν δυτικῶς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς Χαλκιοῖκου θέσιν, ἢ ὁποία ὀλίγον ἐπροχώρησεν.

Γενικῶς δύναται νὰ παρατηρηθῇ ὅτι καὶ μὲ τὸ ἐλάχιστον τῆς γενομένης ἐργασίας ἐκερδήθη μία πρώτη εἰκὼν τῶν διαφόρων στρωμάτων καὶ ἐνετοπίσθησαν κυρίως νεώτεραι κατασκευαὶ ὑπὸ καὶ παρὰ τὰς ὁποίας πρέπει κατὰ τὴν ἐπομένην περιόδον νὰ ἀναμένωνται πρῶιμα λείψανα. Εἰς τὰ περισσότερα πάντως στρώματα παρατηρεῖται μία περίεργος ἀνάμειξις στοιχείων καὶ ὀστράκων διαφόρων περιόδων, προερχομένη πιθανώτατα ἐκ καθαρισμῶν τοῦ χώρου κατὰ τοὺς ὑστεροβυζαντινοὺς χρόνους.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ χώρου συνηντήθησαν τὰ θεμέλια τοῦ θεάτρου καὶ τάφος τῶν προῖμων χριστιανικῶν χρόνων ἀκτέριστος.

Πάντως εἶναι γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν ἀκρόπολιν μόνον κατόπιν μακρᾶς ἐργασίας πολλῶν ἐτῶν ἴσως καταστῆ δυνατὸν νὰ σχηματίσωμεν μίαν εἰκόνα τοῦ χώρου ὡς ἦτο κατὰ τοὺς μεγάλους χρόνους τῆς Σπάρτης.

Περὶ εὐρημάτων δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι ἀσήμαντα ὀστρακα τῶν ὀψίμων χρόνων ἤλθον εἰς φῶς, δεδομένου ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔφθασεν οὐσιαστικῶς εἰς τὴν στάθμην τῶν προῖμων περιόδων.

29. ΚΥΠΑΡΙΣΣΟΣ ΜΑΝΗΣ

Ἐκ τῶν τριῶν βασιλικῶν τῆς ἀρχαίας Καινηπόλεως, ὧν ἡ ὑπαρξίς εἶχε διαπιστωθῆ τῷ 1958, ἀνεσκάφη μόνον κατὰ τὸ 1960 διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Δρανδάκη μέρος τῆς εὐρισκομένης εἰς θέσιν Ἅγιος Πέτρος.

Ἐν πρώτοις καθηρέθη σχεδὸν ὅλος ὁ ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς μεταγενέστερος ἐκ ξηρολιθιάς ναῦσκος. Εἰς

Εἰκ. 189. Γλυπτὸς διάκοσμος ἐπιθημάτων εὐρεθέντων ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Πέτρου Κυπαρίσσου.

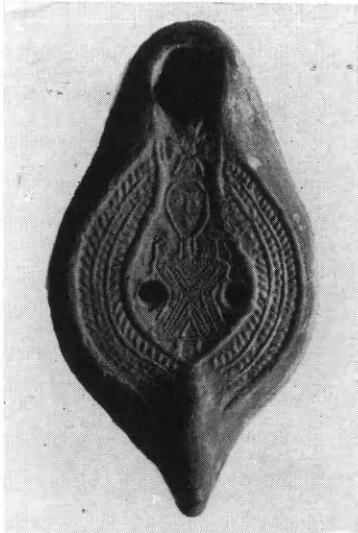
τοὺς τοίχους αὐτοῦ εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν παλαιὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, μικρὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα, ἀρκετὰ μαρμάρινα μικρὰ ἐπιθήματα φέροντα εἰς τὰς στενὰς λοξοτμήτους πλευρὰς ποικίλον διάκοσμον ἐπαρχιακῆς τέχνης (εἰκ. 189), ἐπίθημα ἀμφικιονίσκου μετ' αὐλακώσεων ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω καὶ εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς του φέρον φύλλα πλατείας ἀκάνθης (εἰκ. 190), ἱκανοὶ ἀρράβδωτοι κίονες, τὸ πλεῖστον τεθραυσμένοι, καὶ ἄλλοι ὀγκόλιθοι. Εἰς τὰς βάσεις τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ ναυδρίου εἶχον τοποθετηθῆ δύο ἀκόσμητοι μαρμάρινοι μονόλιθοι, ὧν ἑκάτερος ἔχει μῆκος ὑπερβαῖνον τὰ 2.40 μ., πιθανώτατα βατῆρες τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, φέροντες εἰς τὸ μέσον τῆς ἄνω πλευρᾶς των αὐλακα πρὸς ὑποδοχὴν θωρακίων καὶ πεσίσκων. Μεταξὺ τῶν λίθων τῆς ξηρολιθιάς εὐρέθησαν δύο χαλκᾶ νομίσματα, ὧν ἓν ἐκόπη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῷ 540/1, τὸ δ' ἄλλο, ἱκανῶς ἐφθαρμένον, ἴσως ὑπὸ Τιβερίου τοῦ Β' (698). Ὑπὸ τὸν νότιον

τοιχόν τοῦ ναῖσκου ὑπῆρχον τάφοι, ἀσφαλῶς προγενέστεροι τῶν χρόνων τῆς οἰκοδομῆς του, καὶ ἐγγὺς αὐτῶν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἀκέρατος πήλινος παλαιοχριστιανικὸς λύχνος μήκους 0.11 μ. καὶ πλάτους 0.06 μ. (εἰκ. 191). Τὸ ναῦδριον εἶχε πρὸς Δ. νάρθηκα. Ὡς παραστάδες τῆς δυτικῆς του χαμηλῆς (1.42 μ.) θύρας ἐχρησίμευον δύο στήλαι ψηφισμάτων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ὡς ἀνώφλιον ὀγκόλιθος καὶ ἀρράβδω-

Εἰκ. 190. Ἐπίθημα ἀμφικιονίσκου.

τος κίων. Τὸ ἐν τῶν ψηφισμάτων ἐγένετο πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σενήρου Ἰουλίας Δόμνας καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τιμὴν τοῦ γνωστοῦ Ταιναρίου πολίτου Λυσικράτους τοῦ Λαμαρμένου.

Εἰκ. 191. Παλαιοχριστιανικὸς πήλινος λύχνος.

Εἰς τὸν κεντρικὸν δρόμον τῆς βασιλικῆς ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ μεταγενεστεροῦ ναῖσκου ἀνεσκάφη τάφος γέμων ἀναμειγμένων ὀστέων. Πρὸς Δ. τῆς ἀψίδος, εἰς μῆκος 2.80 μ. περίπου ἀπὸ τῆς χορδῆς αὐτῆς, εὐρέθη τοιχάριον, πάχους 0.30 μ. καὶ ὕψους ἐλαχίστου, διατέμνον τὸ κλίτος καθ' ὅλον τὸ πλάτος του (7.65 μ.), οἰκοδομηθὲν δ' ἴσως διὰ νὰ στηρίζῃ ἀπὸ ἀνατολῶν τοὺς πιθανῶς παρ' αὐτὸν πρὸς Δ. ἰδρυμένους βατῆρας.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰ πλάγια κλίτη τοῦ ναοῦ, ὧν ἀπεκαλύφθησαν εἰς μῆκος 5 περίπου μέτρων τὰ πρὸς ἀνατολὰς ἄκρα, ἐπεστρωμένα διὰ λεπτῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν, χρώματος τεφροῦ ὑπομέλανος.

Δι' ὁμοίων πλακῶν ἐπικεκολλημένων εἰς ἀσβεστοκονίαμα, ὧν

ἐλάχισται ἐσώθησαν, ἐκαλύπτετο τὸ δάπεδον καὶ τῶν ἄλλων ἀνασκαφέντων τμημάτων τῆς βασιλικῆς. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ κτηρίου εἰς μῆκος 4.10 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας διατροπᾶται ὑπὸ θύρας πλ. 0.92 μ. Τὸ ἀνασκαφὲν ἄκρον τοῦ βορείου κλίτους ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸ ἱερὸν καὶ τὸν μέσον δρόμον διὰ δύο θυρῶν. Τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ εἶναι σημαντικῶς ἠλλοιωμένον διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἐμφυτεύσεως τεσσάρων μεγάλων κιόνων, καθαιρεθέντων νῦν, οἷτινες ἐχρησίμευον ὡς τέμπλον τοῦ νεωτέρου ναΐσκου. Ἡ περαιτέρω διερεῦνησις τοῦ δαπέδου πρὸς διαπίστωσιν ἰχνῶν τῆς ἁγίας Τραπεζῆς τῆς βασιλικῆς ἀφέθη διὰ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς.

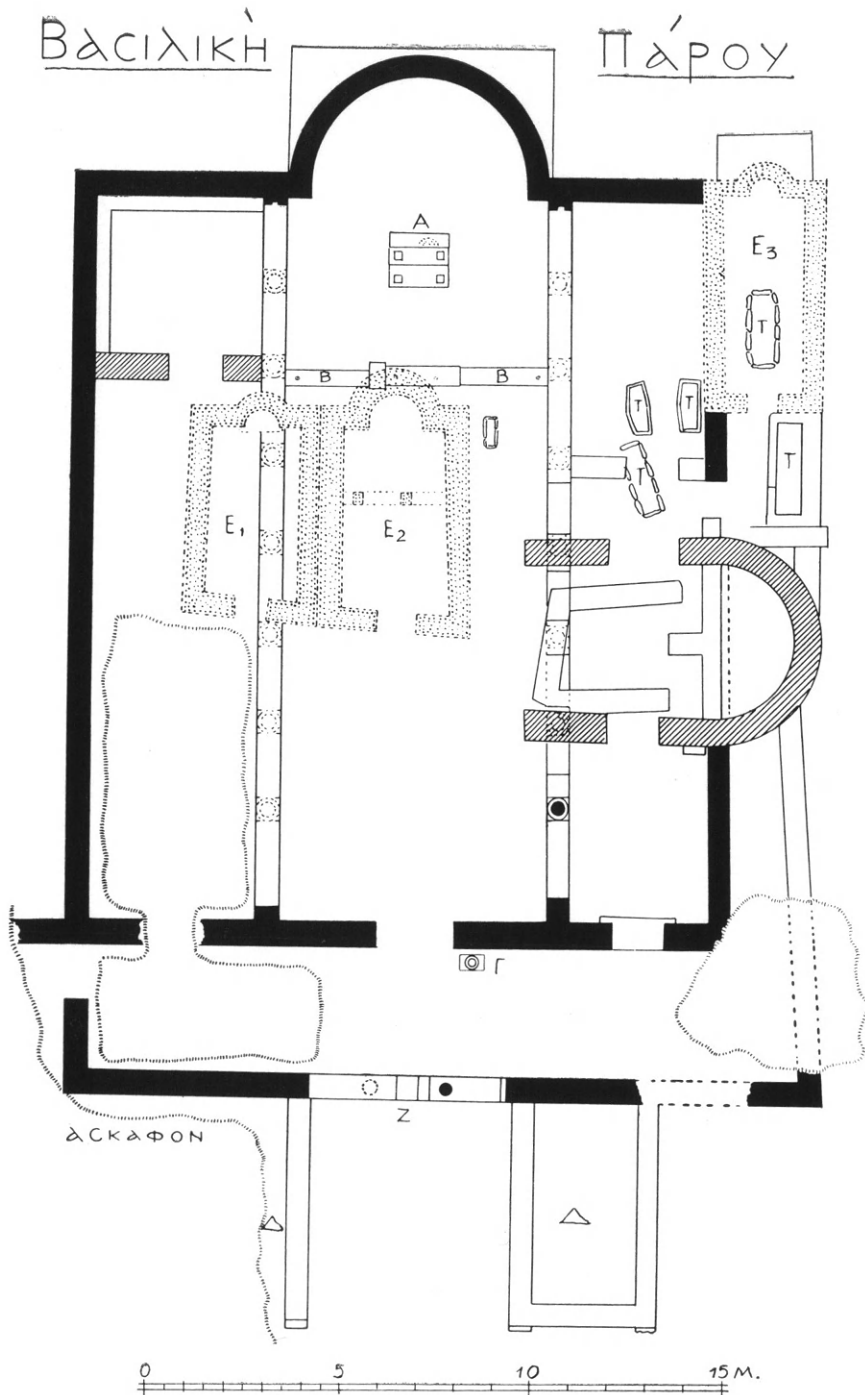
30. ΠΑΡΟΣ

Ἐν Πάρῳ ἀνέσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὁρλάνδου παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν κειμένην εἰς θέσιν Τρεῖς Ἐκκλησιές, 1200 μέτρα ἀνατολικῶς τῆς Κατωπολια-

Εἰκ. 192. Παλαιοχριστιανικά γλυπτὰ ἐντειχισμένα εἰς μίαν τῶν μεταγενεστέρων ἐκκλησιῶν (E2).

νῆς, παρὰ τὸν δημόσιον δρόμον, ὅστις φέρει ἀπὸ τῆς Παροικιάς εἰς τὴν Νάουσαν. Εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἀνωτέρω Τριῶν Ἐκκλησιῶν εἶχον πρὸ πολλοῦ παρατηρηθῆ τετειχισμένα ἀρχαῖα καὶ χρι-

Είκ. 193. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς Τριῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Πάρου.

στιανικά γλυπτά (εἰκ. 192) καὶ ἐπιγράφαί, πρὸς ἀνατολὰς δ' αὐτῶν

Εἰκ. 194. Ἄνεστραμμένον κιονόκρανον μετὰ συμφυοῦς κορμοῦ χρησιμεῦσαν ὡς βάσις λεκάνης ἁγιασμοῦ.

διεκρίνοντο τὰ λείψανα μεγάλης ἡμικυκλικῆς ἀψίδος ἱεροῦ. Ἀπὸ τούτου δ' ἀκριβῶς τοῦ σημείου ὀρμηθεῖσα ἤρξατο καὶ ἡ ἀνασκαφή, χάριν τῆς ὁποίας ἐδέησε νὰ καταδαφισθοῦν αἱ τρεῖς ἠρειπωμένοι καὶ μὴ λειτουργοῦσαι πλέον ἐκκλησίαι (εἰκ. 193 Ε1, Ε2, Ε3), σχεδιασθεῖσαι βεβαίως πρότερον ἐπιμελῶς καὶ φωτογραφηθεῖσαι.

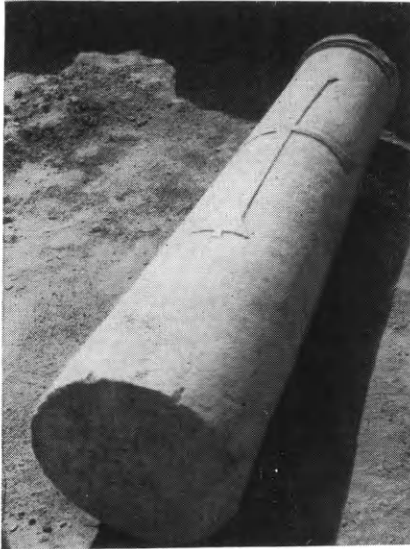
Ἡ ἀνασκαφή ἀπεκάλυψε τρίκλιτον βασιλικὴν μετὰ νάρθηκος (εἰκ. 193). Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν νάρθηκα ἐγίνετο διὰ τριβήλου ἀνοίγματος. Ἀργότερον φαίνεται νὰ

προσετέθησαν ἑκατέρωθεν τοῦ τριβήλου δύο ἐξέχοντα πρὸς τὰ

Εἰκ. 195. Εἰς τῶν κίωνων τῆς νοτίας κινοστοιχίας τῆς βασιλικῆς ἔχων ὡς βάσιν δωρικὸν κιονόκρανον.

ἐμπρὸς ὀρθογώνια διαμερίσματα ἐν εἴδει προστατευτικῶν τῆς εἰσόδου πύργων. Ἐσωτερικῶς ὁ νάρθηξ ἐπεκοινωνεὶ μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν θυρῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀντεστοίχει πρὸς ἐν κλίτος. Ἐνδιαφέρον εὗρημα ἐγένε-

Εἰκ. 196. Κορμὸς κίονος φέρων ἀνάγλυφον σταυρόν.

Εἰκ. 197. Τεκτονικὸν κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς.

νετο δεξιᾷ τῆς μεσαίας πύλης, εὐθύς πρὸ τοῦ κατωφλίου αὐτῆς (εἰκ. 194). Εἶναι δὲ τοῦτο μαρμαρίνη λεκάνη ἀγιασμοῦ (ὑψ. 0.90 μ.), λαξευθεῖσα ἐπὶ τεμαχίου ἀρχαϊκοῦ κίονος ἀναστραφέντος φέροντος δὲ συμφυῆς αἰολικοῦ τύπου κιονόκρανον (εἰκ. 194):

Ὁ κυρίως ναὸς ἐχωρίζετο διὰ δύο παραλλήλων κιονοστοιχιῶν εἰς τρία κλίτη. Τῶν κιονοστοιχιῶν τούτων εὐρέθησαν κατὰ χώραν οἱ στυλοβάται, ἀποτελεσθέντες ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων ἀρχαίου τινὸς γειτονικοῦ κτίσματος. Ἐφ' ἐκάστου στυλοβάτου ἔβαινον ἀνὰ ἑπτὰ κίονες, εἷς τῶν ὁποίων—ὁ τελευταῖος τῆς νοτίας κιονοστοιχίας—εὐρέθη κατὰ χώραν, ἔχων ὡς βά-

Εἰκ. 198. Ἀμφικιονίσκοι ἐκ τῶν παραθύρων τῆς βασιλικῆς.

σιν ἀνεστραμμένον δωρικὸν κιονόκρανον (εἰκ. 195). Ἄλλου πάλιν κίονος εὐρέθη ὁ κορμὸς φέρων ἐπ' αὐτοῦ λαξευμένον μέγαν «λατινικὸν» σταυρόν (εἰκ. 196). Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν ἐπίσης εἰς φῶς

καὶ ἑπτὰ κιονόκρανα τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων. Εἶναι δὲ πάντα ταῦτα τοῦ λεγομένου τεκτονικοῦ τύπου, ὅστις συνηθίζεται ἀπὸ τοῦ 6^{ου} μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. Τὰ κιονόκρανα ταῦτα κοσμοῦνται διὰ μεγάλων φύλλων ἀκάνθης, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμ-

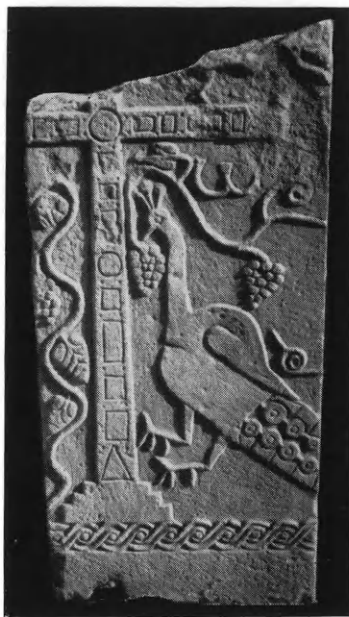
Εἰκ. 199. Αἱ ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου τέσσαρες ἐγκοπαὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐπακτοῦντο οἱ πόδες τῆς ἀγ. Τραπέζης.

βάλλεται εἰς ἄλλα μὲν σταυρός (εἰκ. 197) εἰς ἄλλα δ' ἀμφορεὺς ἢ γεωμετρικὰ σχήματα.

Πλὴν δὲ τῶν κιονοκράνων ἀνευρέθησαν καὶ πολλοὶ ἀμφικιονίσκοι ἐκ μεσοχωρισμάτων παραθύρων, τοῦ αὐτοῦ πάντες τύπου ἄλλα διαφόρων μεγεθῶν (εἰκ. 198). Εὐρέθη ὡσαύτως καὶ ὁ στυλοβάτης τοῦ τέμπλου, διὰ τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθησαν ἀρχαῖα δωρικὰ ἐπιστύλια. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τούτου ἔβαινον ὀρθογώνιοι πεσσίσκοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρενεβάλλοντο μαρμάρινα διάτρητα θωράκια μεθ' ἡμικυκλικῶν σχεδίων, ὧν εὐρέθησαν ἀρκετὰ τεμάχια.

Ὀλίγον δυτικώτερον τῆς χορδῆς τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ εὐρέθησαν, λαξευμένα ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τοῦ μέσου

κλίτους, τέσσαρες τετράγωνοι, ἀβαθεῖς ἐγκοπαὶ διατεταγμέναι ἐν τετραγώνῳ (εἰκ. 199) καὶ χρησιμεύσαι πρὸς στερέωσιν τῶν ποδῶν τῆς ἀγ. Τραπέζης, ἧς ὅμως δὲν εὐρέθησαν τεμάχια, ὡς δὲν εὐρέθη ἐπίσης καὶ τὸ ἐγκαίνιον αὐτῆς. Τοῦναντίον πολλά, τεθραυσμένα δυστυχῶς, τεμάχια τοῦ μαρμαρίνου ἄμβωνος τοῦ ναοῦ ἦλθον εἰς φῶς, κοσμούμενα διὰ πλεγμάτων, σταυρῶν καὶ παγωνίων ραμφιζόντων βότρυς ἀμπέλου (εἰκ. 200). Ποῦ ἀκριβῶς ἦτο ἰδρυμένος ὁ ἄμβων δὲν γνωρίζομεν, ἐκ τῆς μελέτης ὅμως τῶν πολλῶν διασωθέντων τεμαχίων του συνάγομεν ὅτι ἦτο τοῦ τύπου τῶν μετὰ δύο συμμετρικῶν κλιμάκων ἀναγούσων εἰς κυκλικὸν ἐξώστην, τοῦ ὁποίου καὶ ἀνευρέθη οὐ μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ μετὰ γλυφῶν δαπέδου ἀλλὰ καὶ πολλὰ τεμάχια τῶν καμπύλων θωρακίων του κοσμουμένων διὰ

Εἰκ. 200. Ἀνάγλυφον θωράκιον ἐκ τῶν πτερυγίων τοῦ ἄμβωνος.

Εἰκ. 201. Ἡ ἡμικυκλικὴ βᾶσις τοῦ ἐξώστου τοῦ ἄμβωνος καὶ τεμάχια τῶν ὑπεράνω αὐτοῦ καμπύλων θωρακίων.

κύκλων περιβαλλόντων τὸ χρεῖσμα ἢ ἰσοσκελεῖς σταυρούς (εἰκ. 201).

Πλήν δὲ τῶν ἀνωτέρω εὐρέθησαν καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα

Εἰκ. 202. Ἐπιστύλιον μετ' ἀναγλύπτων παγωνίων ἐκατέρωθεν ἀμφορέως.

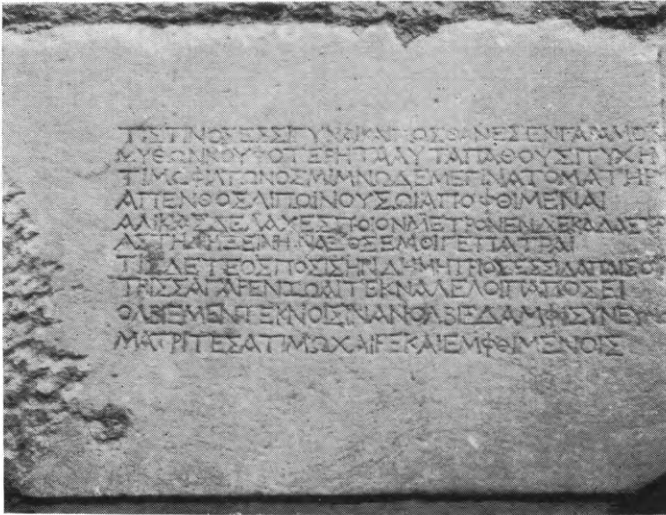
γλυπτὰ: ἐπίκρανα παραστάδων, θωράκια καὶ ἐν ἐπιστύλιον κο-

Εἰκ. 203. Τὸ πρόχειρον μουσεῖον γλυπτῶν εἰς τὸ βόρειον κλίτος τῆς βασιλικῆς.

σμούμενον διὰ παγωνίων σπευδόντων πρὸς ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν εἰκονιζόμενον ἀμφορέα (εἰκ. 202). Διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω γλυ-

πτῶν κατηρτίσθη πρόχειρον μουσεῖον καταλαβὸν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ βορείου κλίτους (εἰκ. 203).

Εἰκ. 204. Ἐπιγραφή ρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τοῦ παρὰ τὴν ἀγ. Τράπεζαν δαπέδου.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς βασιλικῆς ἐχρησιμοποιήθη πολὺ ὑλικὸν ληφθὲν ἐκ γειτονικοῦ ἀρχαίου μνη-

Εἰκ. 205. Ἐπιγραφή ρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τοῦ παρὰ τὴν ἀγ. Τράπεζαν δαπέδου.

μείου ἢ ἱεροῦ, τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὁποίου συμπεραίνομεν καὶ ἐκ τῆς εὐρέσεως ποικίλων ἀρχαίων γλυπτῶν, ἐπιγραφῶν καὶ ἀρχιτεκτο-

νικῶν μελῶν. Ἐκ τῶν γλυπτῶν τούτων ἀναφέρω μικρόν, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀνάγλυφον εἰκονίζον τὸ ὀπίσθιον ἡμισυ ζώου (βοός;) καὶ φέρον κάτωθεν τὴν ἐπιγραφὴν ΕΡΜΕΙ ΑΜΑ|ΞΕΙΤΗ | ΕΥΧΗΝ.

Εἰκ. 206. Ἀρχαῖκόν ἰωνικὸν κιονόκρανον εὐρεθὲν κάτωθεν τῶν θεμελίων τῆς ἐκκλησίας.

Ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν δύο ἐμμέτρους ἐπιτυμβίους, χρησιμοποιηθείσας εἰς τὴν πλακόστρωσιν τοῦ μέσου κλίτους, εὐθύς πρὸς τῆς ἀγ. Τραπέζης (εἰκ. 204-205). Τέλος ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν με-

Εἰκ. 207. Ἡ ἑτέρα τῶν πλευρῶν τοῦ ἀρχαίου ἰωνικοῦ κιονοκράνου ἐφ' ἧς ἐλαξεύθη ἀργότερον ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀρχιλόχου.

λῶν σπουδαιότατον εἶναι τὸ εἰς βάθος 2 μ. ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν Εὐερεθὲν, ἀριστα δὲ διατηρούμενον, μέγα ἀρχαῖκόν ἰωνικὸν κιονόκρανον (εἰκ. 206 καὶ 207), ὅμοιον σχεδὸν πρὸς τὸ τῆς ἐν Δελφοῖς Σφιγγὸς τῶν Ναξίων. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο μετὰ τοῦ οἰκείου

καὶ μὴ σωζομένου σήμερον κορμοῦ ἐχρησιμοποιήθη ἀργότερον —περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος—ὡς βάθρον ἀναγλύφου πλακὸς ἐμπηχθείσης εἰς ὑπάρχουσαν ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας ὀρθογώνιον ἐγκοπὴν (εἰκ. 207), τὸ σύνολον δὲ ἐχρησίμευσεν ὡς ἐπιτύμβιον μνημεῖον τοῦ μεγάλου Παρίου ποιητοῦ τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνος Ἀρχιλόχου, κατασκευασθὲν πολὺ μετὰ τὸν ἀφηρωισμόν του ὑπὸ τοῦ Εὐδοκίμου υἱοῦ τοῦ Νεοκρέοντος, καθὰ διδάσκει ἔμμετρος ἐπιγραφή χαραχθεῖσα κάτωθεν τοῦ ἄβακος τοῦ κιονοκράνου, μεταξὺ τῶν ἐλίκων (εἰκ. 207), καὶ λέγουσα:

*Ἀρχίλοχος Πάριος Τελεσικλέος ἐνθάδε κείται
Ἐοδόκιμος μνημῖον ὁ Νεοκρέοντος τόδ' ἔθηκεν.*

Ἡ εὕρεσις τοῦ ἀνωτέρω μνημείου διεγείρει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐκεῖ πλησίον θὰ εὕρισκετο καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀρχιλόχου.

31. ΝΑΞΟΣ

Ὁ καθηγητὴς κ. Ν. Μ. Κοντολέων, συνεχίζων τὰς ἐν Νάξῳ ἀνασκαφὰς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἠρεύνησεν ἐφέτος περιοχὴν εἰς τὰ ἀμέσως μετὰ τὴν πόλιν κράσπεδα τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὁποίων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνευρέθησαν οἱ μυκηναϊκοὶ θαλαμοτοὶ τάφοι.

Ἡ ἐφέτος ἀνασκαφεῖσα περιοχὴ κατεῖχεται ὑπὸ κατεστραμμένων ἤδη οἰκοδομημάτων ρωμαϊκῶν χρόνων, τὰ ὅποια ἐκάλυπτον πυκνοὺς τάφους ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Οἱ τάφοι οὗτοι (εἰκ. 208) ἦσαν λάκκοι λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ πυραί. Ἄπαντες ὁμως εὐρέθησαν τετραγυμένοι· εἰς σπανίας περιπτώσεις εὕρισκοντο ἐλάχιστα ἢ καὶ ἐν μόνον ἀγγεῖον ἐντὸς αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ἐπίχωσις καὶ κυρίως ἐν φρέαρ, ἐπιχυσθὲν κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, ἀπέδωκε πλουσιώτατα θραύσματα, λίαν σημαντικὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς κυκλαδικῆς κεραμεικῆς.

Τὰ πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα τῆς νήσου γίνονται τώρα πλουσιώτερον καὶ σαφέστερον γνωστά (εἰκ. 209). Γεωμετρικὰ θραύσματα ὑπάρχουν ἐπίσης ἐν ἀφθονία, κυρίως ὁμως ὁ ἔβδομος αἰὼν ἀντιπροσωπεύεται χαρακτηριστικώτατα. Σημαντικὸν ἰδίᾳ

εἶναι θραῦσμα κρατῆρος μὲ πολύχρωμον διακόσμησιν ἐκ τῶν μέσων τοῦ 7^{ου} αἰῶνος (εἰκ. 210): ἕξ ἀρματοδρομίας φαίνονται οἱ ἵπποι ἀρματος, τῶν ὁποίων αἱ κεφαλαὶ προβάλλονται ἐπὶ τοῦ σφοδρῶς κεκλιμένου πρὸς τὰ ἔμπρὸς ἠνιόχου προπορευομένου ἀρματος. Ὁ ἠνιόχος φέρει βραχὺν χιτῶνα, μέλανα ἀπὸ τῆς

Εἰκ. 208. Ἡ περιοχή τῆς ἀνασκαφῆς Νάξου.

μέσης καὶ ἄνω, ἐπὶ τούτου δὲ προβάλλεται ἡ λευκὴ κεφαλὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἵππου. Εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι ἡ ἀρματοδρομία ἀναφέρεται εἰς συγκεκριμένον θέμα. Διὰ πρώτην φορὰν ὅμως γνωρίζομεν τὴν ὑπογραφήν ἀγγειογράφου ἐκ τῆς Νάξου· δυστυχῶς λείπει τὸ ὄνομα· σφύζεται μόνον τὸ ...ἔγρ]αφσεν. Ὁ λέων ἐτέρου τεμαχίου (εἰκ. 211) ἢ τὸ τμήμα ἵππου ἐνὸς ἄλλου (εἰκ. 212) ἀνήκουν εἰς τὰς σπουδαιότερας παραστάσεις ζῶων ὅσας γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Τὸ τεμάχιον κούρου, ὅπως τὸ δεικνύει ἡ εἰκὼν 213, δὲν θὰ

Εἰκ. 209. Πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἐκ Νάξου.

εἶχε διὰ τὴν Νάξον ἰδιαίτερον διαφέρον ἂν μὴ τοῦτο ἦτο ἀνά-

Εἰκ. 210. Θραῦσμα κρατήρος ἐκ Νάξου.

γλυφον· αἱ πλάγαι καὶ ἡ ὀπισθία ὄψεις δεικνύουν (εἰκ. 214) ὅτι πρόκειται περὶ στήλης-παραστάδος, προφανῶς ἐπιτυμβίας.

Ἐξ ἑνὸς ἐτέρου μικροτέρου φρέατος προήλθον πολλὰ μετα-

Εἰκ. 211. Θραύσματα ἀγγείου τοῦ 7ου αἰῶνος ἐκ Νάξου.

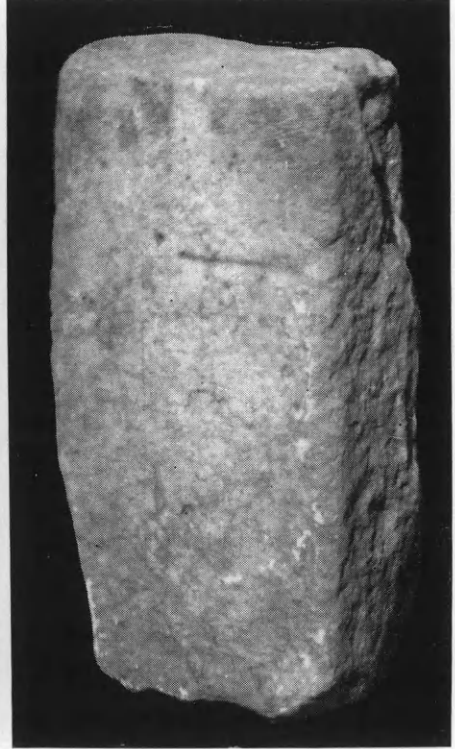

Εἰκ. 212. Θραύσματα ἀγγείου τοῦ 7ου αἰῶνος ἐκ Νάξου.

γενέστερα ἀντικείμενα, ἀνήκοντα εἰς τὰ οἰκοδομήματα τῶν ὑστέ-

Εἰκ. 213. Ἀνάγλυφος κοῦρος ἐκ Νάξου.

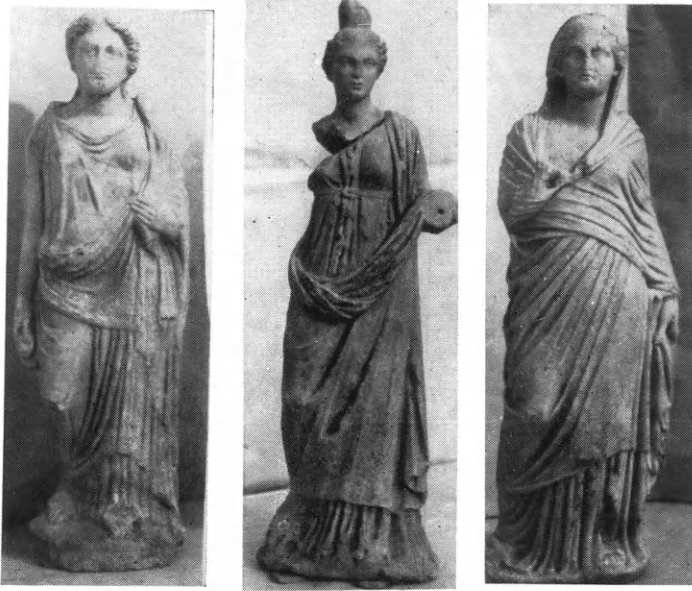

Εἰκ. 214. Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ κοῦρου.

ρων ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα κατέστρεψαν

τοὺς τάφους. Ἐν ἄλλο φρέαρ οὐδέν σημαντικὸν ἀπέδωκεν, ἐν ᾧ μία φρεατοειδὴς δεξαμενὴ περιεῖχε τρία μαρμάρινα, σχεδὸν ἄρτια, ἀγαλματίδια ἀνήκοντα εἰς τὸν διάκοσμον τῶν ρωμαϊκῶν οἰκιῶν (εἰκ. 215).

Μία ἄλλη μικρὰ δοκιμαστικὴ σκαφὴ πλησίον τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς Ἁγ. Ἐλεούσης ἐντὸς τῆς πόλεως ἔδειξεν ὅτι ἡ μυκη-

Εἰκ. 215. Μαρμάρινα ἀγαλματίδια ἐκ τῆς δεξαμενῆς ρωμαϊκῶν οἰκιῶν.

ναϊκὴ πόλις ἐξετείνετο ἀρκετὰ ἐσωτερικώτερον τῆς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε εἶχον ἀναφανῆ τὰ ἐρεῖπια τῆς μυκηναϊκῆς Νάξου, ἧτις οὕτω ἀποδεικνύεται ὅτι εἶχε ἐξαιρετικὴν ἔκτασιν.

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνευρέσεως μυκηναϊκῶν ἀγγείων καὶ ὀστράκων εἰς τὴν θέσιν Καμίνοι, ἥμισυ χιλιόμετρον πρὸς Α. τοῦ Λόφου τῶν Ἀπλωμάτων εἶχεν ἀναλάβει πέρυσι τὴν ἔρευναν τοῦ τόπου διὰ δαπάνης τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, τῇ βοηθείᾳ τῆς Δίδου Λεμπέση, ὁ ἔφορος κ. Ν. Ζαφειρόπουλος, ὅστις συνέχισε ταύτην ἐφέτος διὰ δαπάνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἐν συνόλῳ ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς λαξευτοὶ τάφοι, μία πυρὰ καὶ εἷς παιδικὸς τάφος ἐντὸς λάκκου. Ὅπως καὶ εἰς τὰ Ἀπλώματα

ἡ ὄροφή τῶν λαξευτῶν τάφων εἶχε καὶ ἐδῶ καταρρεύσει, ἑνὸς δὲ

Εἰκ. 216. Μυκηναϊκὰ εἰδώλια. Προσθία ὄψις.

τούτων ἡ εἴσοδος ἐφράσσετο δι' εὐμεγέθους πλακός. Εἰς τὸν τά-

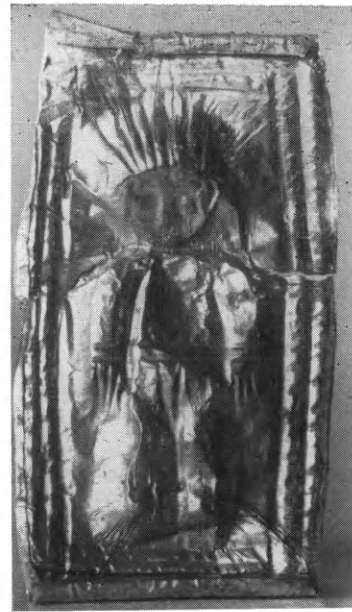

Εἰκ. 217. Μυκηναϊκὰ εἰδώλια. Ὁπισθία ὄψις.

φον Β διεπιστώθησαν ἑπτὰ ταφαί, εἰς τὸν Γ μία καὶ εἰς τὸν Α

δύο, ὧν ἡ δευτέρα εἶχε γίνει καθέτως μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς ὀροφῆς.

Συνολικῶς ἀνευρέθησαν 150 περιπότου ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, ἐξ ὧν κύλιξ μία μόνον. Δύο εἰδώλια (εἰκ. 216 καὶ 217) καὶ δύο πτηνόσχημοι ἄσκοι εὑρέθησαν εἰς τὸν τάφον Γ. Χαλκᾶ ὄπλα, ξίφος μήκους 0.81 μ., ὡς καὶ ἓν σιδηροῦν ἐγχειρίδιον εὑρέθησαν εἰς τὸν τάφον Α, ὡς ἐπίσης πόρπη, περόναι κλπ. Κοσμήματα εὑρέθησαν τὰ ἐξῆς: τρεῖς σφραγιδόλιθοι μὲ παραστάσεις ζώων, χρυσῆ ταινία, δύο περιάπτα, περὶ τὰς 50 χρυσᾶς χάνδρας, τέσσαρες χρυσοὶ δακτύλιοι, ἑννέα κεφαλαὶ ταύρων χρυσαῖ ἐκ τῆς πυρᾶς καὶ τέσσαρα χρυσᾶ ἐλάσματα μὲ ἐκτύπους παραστάσεις παιδός (εἰκ. 218).

Εἰκ. 218. Χρυσῶν ἐλάσμα μὲ ἐκτύπον παράστασιν παιδός.

Μεταξὺ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπλῆς διακοσμῆσεως ἀνευρεθέντων ἀγγείων (ΥΕ ΙΙΙΓ) ἰδιαίτεραν ὁμάδα ἀποτελοῦν οἱ

Εἰκ. 219. Ὑδρία μὲ ἡθμοειδῆ προχοήν.

ψευδόστομοι ἀμφορεῖς διακεκοσμημένοι κατὰ τὸν καλούμενον πυκνὸν ρυθμὸν, μὲ πτηνά, ἰχθύς, ὀκτάποδας, θαλασσίους ἀστέρας.

Χαρακτηριστικὸν σχῆμα εἶναι αἱ ὑδρῖαι μὲ ἠθμοειδῆ προχοήν, αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ νεκρικῆς σπονδῆς. Μία τούτων φέρει σχηματικὴν παράστασιν χοροῦ (εἰκ. 219α).

32. ΝΑΞΟΣ - ΑΜΟΡΓΟΣ

Τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας χορηγούσης ἐπεχειρήθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1960 διὰ τοῦ ὑφηγητοῦ καὶ ἐπιμελητοῦ κ. Κων. Καλοκύρη ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα εἰς τὰς νήσους Νάξον καὶ Ἀμοργόν, ἀποσκοποῦσα πρωτίστως εἰς τὴν περισυλλογὴν ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων ἔπειτα δὲ εἰς τὴν ἐξακριβωσιν τῶν μὴ εἰσέτι μελετηθέντων μνημείων τῶν περιόδων τούτων.

Εἰς τὴν Νάξον ἠρευνήθησαν οἱ ναοὶ τῆς πόλεως (Χώρας) καὶ τῆς ἐγγὺς αὐτῆς περιοχῆς καὶ οἱ κυριώτεροι βυζαντινοὶ τῶν περιοχῶν Τραγαίας, Σαγκρίου, Ἀπυράνθου, Ἐγκαρῶν, Φραρῶ κ.ἄ. Ἡ Παναγία ἢ Δροσιανὴ τῆς Τραγαίας—ναὸς μετὰ χαμηλωμένων τρούλλων καὶ πολλῶν ἐπισκευῶν—ἐμφανίζει δύο στρώματα ἀγιογραφιῶν, ὧν τὸ νεώτερον ἀνήκει εἰς τὸν 14^{ον} αἰῶνα. Εἰς τὴν «Δαμιώτισσαν», ναὸν σταυροειδῆ τρουλλαῖον, ἐβεβαιώθησαν τρία ἀλλεπάλληλα στρώματα τοιχογραφιῶν ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. Εἰς τὸν Ἁγ. Γεώργιον Διασορίτην, τετράστυλον τρουλλαῖον μετὰ νάρθηκος ναόν, εὐρέθησαν ἐντετοιχισμένα παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ καὶ ἐμελετήθησαν αἱ ἐξαιρετοὶ ποιότητος τοιχογραφίαι του, ἀναγόμεναι εἰς τὸν 13^{ον} ἕως τὸν 15^{ον} αἰῶνα. Ὁ ναὸς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων εἰς Χαλκί, τρουλλαῖος μετὰ νάρθηκος ἐφωδιασμένου ὡσαύτως διὰ τρούλλου, ἔχων πλαστικὸν τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τῶν διπλῶν ἀψιδωμάτων του, ἀπεδείχθη τὸ πλέον ἐνδιαφέρον ἀρχιτεκτονικῶς μνημεῖον τῆς περιοχῆς. Οἱ δύο τελευταῖοι ναοί, ὡς καὶ ὁ Ἁγ. Ἰωάννης εἰς Κεραμὶ καὶ τινες ἄλλοι τῆς περιοχῆς, ἔχουσι χαρακτηριστικῶς ἐλλειψοειδεῖς τοὺς τρούλλους. Εἰς τὴν περιοχὴν Σαγκρίου ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου, χρονολογημένος ἀπὸ τοῦ 1270, ἐβεβαιώθη ὅτι διασφῆζει εἰς τρία στρώματα λίαν ἀξιολόγους τοιχογραφίας τοῦ 13^{ου} αἰ. καὶ μεταγενεστερας. Ἡ Βάπτισις λ.χ. (εἰκ. 220) ἀνήκει εἰς τὸ παλαιότερον στρώμα, τὸ τετράμορφον (παράστασις ὁμοία εἰς ἕκαστον σφαιρι-

κόν τρίγωνον τοῦ τρούλλου ἀντὶ τῆς οἰκείας εἰκόνας Εὐαγγελιστοῦ ἢ τοῦ συμβόλου του) (εἰκ. 221) εἰς τὸ μεσαῖον στρώμα. Θω-

Εἰκ. 220. Βάπτισις ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἰς Σαγκρι Νάξου.
(Παλαιότερον στρώμα.)

ράκια (εἰκ. 222), ἐπιτύμβιοι πλάκες, τμήματα ἐπιστυλίων, γείσων κλπ. παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν γλυπτῶν περισυνελέγη-

Εἰκ. 221. Τετράμορφον. Ἐκ λοφίου τοῦ τρούλλου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἰς Σαγκρι Νάξου. (Μεσαῖον στρώμα τοιχογραφιῶν.)

σαν ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης κατατεθέντα εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Νάξου.

Ὁ περὶ τὴν ὥραν ἀπέχων τοῦ χωρίου Ἁπύρανθος ἤρειπω-

μένος και ιστορημένος ναός της Θεοτόκου (χρονολογημένος από τοῦ 1281) διεπιστώθη ὅτι ἐβηβηλώθη ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων, οἵτινες διὰ τέμνοντος ὀργάνου ἐπεχείρησαν τὴν ἀπόσπασιν προσώπων ἐκ τῶν ἀγιογραφιῶν. Ἐπίσης ἐβηβαιώθη ἢ ὑπὸ ἱεροσύλων ἀρχαιοκαπήλων ὅπως προσφάτως γενομένη προσβολὴ τῶν σημειωθέντων ναῶν τῆς Τραγαίας ὡς καὶ τῶν ναῶν Ἁγ. Νικολάου, Ἁγ. Ἀκινδύνου, Ἁγ. Ἰωάν-

Εἰκ. 222. Θωράκιον ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου (Δαμιώτισσα) περιοχῆς Τραγαίας Νάξου.

Εἰκ. 223. Θωράκιον ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου τῆς Νάξου (Φραρό).

τῆς περιοχῆς Σαγκρίου, Ἁγ. Γεωργίου, Ἁγ. Ἀκεψιμᾶ, Ἁγ. Γαλατίου εἰς Δαμιώτισσαν κλπ., ὧν κατέρριψαν τὰς ἀγ. Τραπέζας, ἀνέσκαψαν ἐσωτερικῶς τὸ Ἱερὸν Βῆμα, ἤνοιξαν τάφους καὶ διεσκόρπισαν τὰ ὄστᾶ ἢ διέτρησαν τοὺς τοίχους—ἐπιζητοῦντες δηθὲν θησαυρούς—καὶ κατέστρεψαν τοιχογραφίας.

Εἰς Φραρό, ὀλίγον ἔξω τῆς πόλεως Νάξου, ἀνευρέθησαν γλυπτά (εἰκ. 223) τῆς μὴ εἰσέτι ἀνασκαφείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Ἁγ. Στεφάνου, ἧς τινες ραβδωτοὶ κίονες (ἀνήκοντες εἰς χρησιμοποίηθὲν ὑλικὸν ρωμαϊκῶν χρόνων) ὑψοῦνται εἰσέτι κατὰ χῶραν (βλ. εἰκ. 224). Ἀξιολογώτατα ξυλόγλυπτα, ἀνήκοντα

εἰς τέμπλα τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, περισυνελέγησαν ἐν τῇ Χώρα Νάξου.

Εἰκ. 224. Κίονες τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου εἰς Φραρὸ Νάξου.

Εἰς Ἄμοργον ἠρευνήθη ἰδίᾳ ἡ περιοχὴ τῆς Χώρας, τῶν Καταπόλων, τῆς ἀρχαίας Μινώας, τῆς Ἀρκεσίνης καὶ τοῦ Ἁγ. Γεωρ-

Εἰκ. 225. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιγραφαὶ κλπ. ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου.

γίου «Βαλσαμίτου». Εἰς Χώραν Ἄμοργοῦ ἐμελετήθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνδιαφέρουσαι μεταβυζαντιναὶ εἰκόνες, περισυνελέ-

γησαν δὲ κιονόκρανα καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ γλυπτὰ ὡς καὶ τμήματα ρωμαϊκῶν ἀγαλμάτων, κατατεθέντα εἰς τὴν ἐκεῖ μικρὰν συλλογὴν. Ἐκ τῆς περιοχῆς Μινώας καὶ Καταπόλων περι-
 συνελέγησαν γλυπτὰ, ρωμαϊκαὶ καὶ παλαιοχριστιανικαὶ ἐπιγρα-

Εἰκ. 226. Κιονόκρανον ἀμφικίονος τῆς βασιλικῆς Καταπόλων Ἀμοργοῦ.

φαί (βλ. εἰκ. 225). Εἰς τὰ Κατά-
 πολα καὶ περὶ τὸν σημερινὸν κα-
 κότεχνον ναὸν τῆς Παναγίας Κα-
 ταπολιανῆς ὁ κ. Καλοκύρης διεπί-
 στωσε τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίας βασιλι-
 κῆς (τῆς Καταπολιανῆς τῆς Ἀμορ-
 γοῦ), τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς ὁποίας
 ἀνεῦρε 14 κίονας, τῆδε κακεῖσε
 διεσπαρμένους, κατὰ χώραν δὲ κιο-
 νόκρανα κίωνων καὶ ἀμφικίωνων
 (εἰκ. 226) μετ' ἀναγλύφων σταυ-

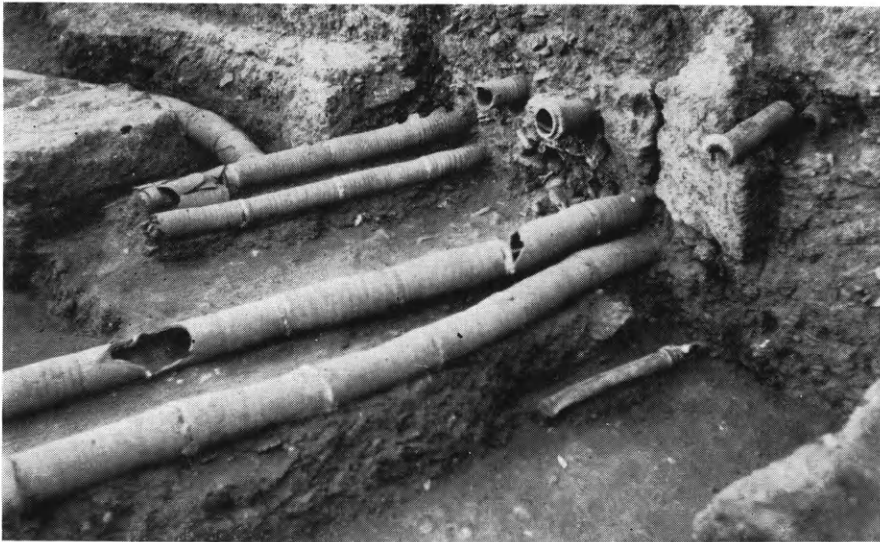
ρῶν, ὡς καὶ τμήματα θωρακίων καὶ ἄλλων γλυπτῶν. Ἡ παραθα-
 λασσία αὕτη βασιλική, ἣτις, ὡς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κίωνων καὶ τῶν
 λοιπῶν ἐνδείξεων φαίνεται, ἦτο ἀρκούντως μεγάλη, παρέχει τὴν
 ἐλπίδα εἰς τὸν εὐρόντα, ὅτι διὰ μελλοντικῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἀποκα-
 λυφθῇ ὡς τὸ μεγαλύτερον πιθανῶς παλαιοχριστιανικὸν μνημεῖον
 τῆς νήσου καὶ τὸ κέντρον τῆς ἐν αὐτῇ χριστιανικῆς λατρείας.

33. ΡΟΔΟΣ. α) Πόλις.

Καὶ κατὰ τὸ 1960 αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου,
 γενόμεναι ἐποπτεία τοῦ Ἐφόρου κ. Ἰ. Κοντῆ διὰ τοῦ ἐπιμελη-
 τοῦ κ. Γρ. Κωνσταντινοπούλου, διήρκεσαν καθ' ὅλον τὸ ἔτος,
 περιορισθεῖσαι καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐξέτασιν οἰκοπέδων μελλόντων
 νὰ οἰκοδομηθοῦν καὶ ἄλλων χώρων, εἰς τοὺς ὁποίους ἢ ἀνεύρεσις
 ἀρχαίων λειψάνων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν ἔρ-
 γων ἐπέβαλλε τὴν ἄμεσον ἐξερεύνησίν των.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου ἦσαν
 πλούσια κυρίως διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ρυμοτομικοῦ διαγράμ-
 ματος καὶ τῆς ἐν γένει πολιοδομικῆς εἰκόνης τῆς ἀρχαίας πόλεως,
 ὡς καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν λεπτομερειῶν τῶν οἰκήσεων καὶ τοῦ
 ὑδρευτικοῦ συστήματός της.

Ἐν πρώτοις ἀνεσκάφη ἔξω τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν, ἐπὶ τῆς λεωφόρου Βασιλίσσης Φρειδερίκης, τὸ οἰκόπεδον, ἔνθα ἐν συνεχείᾳ ἐκτίσθη τὸ κινηματοθέατρον «Παλλάς». Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα ἑλληνιστικῶν οἰκήσεων παρὰ τὴν προέκτασιν ἀπὸ νότου τῆς ἀρχαίας πλατείας ὁδοῦ Ρ31, τῆς ὁποίας τὸ βόρειον τέρμα, ἀπολήγον εἰς μεγαλοπρεπὲς τοξωτὸν πρόπυλον, εἶχεν ἀποκαλυφθῆ παλαιότερον πλησίον τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ μεγάλου λιμένος. Ἐντὸς τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος τὸ

Εἰκ. 227. Πήλινοι σωλῆνες εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ἀρχαίων ὁδῶν Ρ31 καὶ Ρ17 τῆς Ρόδου. Βαθύτερον διακρίνεται ὁ μολύβδινος σωλήν.

βόρειον τοῦτο μέρος τῆς ὁδοῦ εἶχε στρωθῆ διὰ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ εἶχε πλαισιωθῆ διὰ στοῶν. Τοιαύτη μεταβολὴ δὲν διεπιστώθη εἰς τὸ ἤδη ἀποκαλυφθὲν νότιον μέρος τῆς. Εἰς τὴν εἰκόνα 227 φαίνονται αἱ σωληνώσεις ὑδρεύσεως, αἱ ὁποῖαι ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ ταύτης πρὸς τὴν ὁδὸν Ρ17, ἡ δὲ εἰκὼν 228 παρέχει χαρακτηριστικὸν δείγμα τειχοποιίας τῶν παρὰ τὰς ἐν λόγῳ ὁδοὺς ἐξερευνηθεισῶν οἰκήσεων.

Ἡ γνῶσις τοῦ βορείου μέρους τῆς πόλεως, ἡ ὁποία μέχρι πρό τινος ἐβασίζετο ἐπὶ ἐλαχίστων ἀβεβαίων στοιχείων, ἐπλουτίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δι' ἀφθόνων ἀνασκαφικῶν δεδομένων, τὰ ὁποῖα παρέσχεν ἡ ἐξερεύνησις τεσσάρων οἰκοπέδων παρὰ

Εἰκ. 228. Τμήμα προσόψεως τοῦ ἀρχαίου κτηρίου τῆς ὁδοῦ Ρ17.

τὴν νέαν ἀγοράν. Εἰς τὰ οἰκόπεδα ταῦτα ἀπεκαλύφθησαν λεί-

Εἰκ. 229. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον ἐκ τῆς πόλεως τῆς Ρόδου.

ψανα οἰκήσεων, μετὰ τῶν παρακειμένων τμημάτων ὁδῶν, ὡς καὶ

ύδρευτικοὶ καὶ ἀποχετευτικοὶ ἀγωγοί, κτιστοὶ ἢ ἐσκαμμένοι εἰς τὸν βράχον. Εἰδικῶς εἰς τὸ οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας Σουλούνια, κείμενον μεταξὺ τῶν ὁδῶν Χαῖλὲ Σελασιὲ καὶ Ἐθνάρχου Μακαρίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προέρχεται καὶ τὸ ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον τῆς εἰκόνας 229, ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα δύο ἀγνώστων μέχρι σήμερον ἀρχαίων ὁδῶν, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., εἰς τὰς ὁποίας ἐδόθη τὸ σῆμα Ρ3α καὶ Ρ3β. Εἰς τὸ αὐτὸ οἰκόπεδον ἀνευρέθη καὶ τμήμα βάρθρου, φέρον τὸ ὄνομα τοῦ ροδίου ἱστορικοῦ Ἀντισθένους, ἐπίσης δὲ καὶ τὸ τεμάχιον ἀττικοῦ κρατῆρος τῆς εἰκόνας 230, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς βαθυτέρας ἐπιχώσεως, τῆς ἀντιστοιχούσης εἰς τὰς πρώτας δεκαετηρίδας ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως.

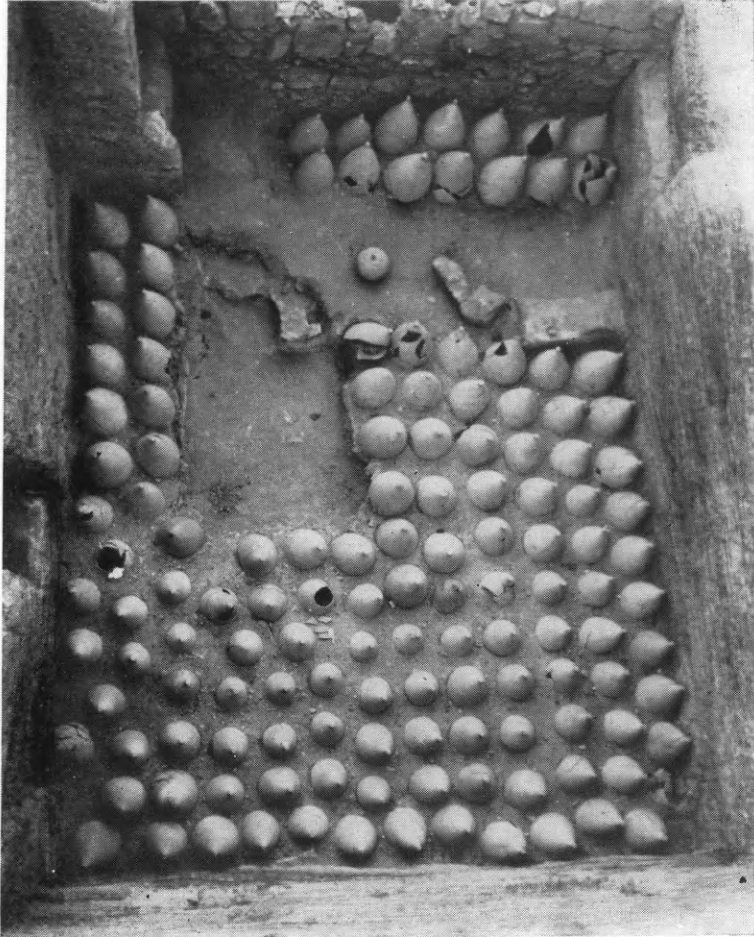

Εἰκ. 230. Θραῦσμα ἀττικοῦ κρατῆρος.

Παρὰ τὸ ξενοδοχεῖον «Ἥλιος», ἐπὶ τῆς λεωφόρου Βασιλίσσης Φρειδερίκης, πρὸς Δ. τῆς Πύλης Ντ' Ἀμπουάζ, ἐξετελέσθη εὐρυτάτη ἔρευνα μεταξὺ τῆς λεωφόρου ταύτης, τῆς λεωφόρου Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ τῆς ὁδοῦ Ρήγα Φεραίου. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν ἀρχαίων λειψάνων, ἀναφανέντων κατὰ τὴν σκαφὴν θεμελίων πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ξενοδοχείου. Τελικῶς ἡ ἐπέκτασις αὕτη περιορίσθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν μόνον μέρος τοῦ οἰκοπέδου, κατὰ μῆκος τῆς λεωφόρου Βασιλίσσης Φρειδερίκης, ἡ δὲ λοιπὴ ἔκτασις παρέμεινε ἀκάλυπτος ὡς ἀρχαιολογικὸς χώρος.

Ὁ χώρος οὗτος περιλαμβάνει ἀξιόλογον μέρος τῶν οἰκήσεων τῆς πόλεως, κείμενον παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ἀρχαίων ὁδῶν Ρ5 καὶ Ρ38, ἐντὸς δ' αὐτοῦ ἐξηρευνήθη ἀνέτως, διὰ πρώτην φοράν, ὀλόκληρον οἰκοδομικὸν τετράγωνον καὶ τμήματα παρακειμένων τετραγώνων, τοῦτο δ' ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι τοιαύτη εὐκαιρία σπανίως δύναται νὰ παρασχεθῇ ἐντὸς ἐξερευνωμένης πόλεως, τῆς ὁποίας συνεχίζεται ἡ κατοίκησις.

Πρὸς Α. τῆς ὁδοῦ Ρ38 ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μέρους ὑπόγειον ὑδρευτικὸν σύστημα, συγκείμενον ἐκ συνεχομένων σπηλαιωδῶν δεξαμενῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐσκαμμέναι εἰς τὸν βράχον καὶ συμπληροῦνται διὰ μερῶν ἐκτισμένων διὰ ποροπλίνθων. Παρὰ τὴν

Εἰκ. 231. Ὑπόγειος ἀποθήκη μετὰ ροδιακῶν ἀμφορέων.

βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος ὑπάρχει κρήνη, εὐρισκομένη εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν δεξαμενῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐκ δεξαμενῆς, φρασσομένης ἔμπροσθεν διὰ χαμηλοῦ θωρακίου, πλαισιουμένου ὑπὸ παραστάδων μὲ ἰωνικοὺς ἡμικίονας. Ὁ ἀκριβὴς προορισμὸς τοῦ συστήματος τούτου καὶ πρὸ παντὸς ἡ σχέσις του πρὸς τὸ λοιπὸν ὑδρευτικὸν δίκτυον τῆς ἀρχαίας πόλεως, τὸ

ὅποιον καὶ σήμερον εὐρίσκεται, κατὰ μέγα μέρος, ἐν χρήσει, θὰ διασαφηνισθῆ πιθανῶς μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς. Νοτιοδυτικῶς τῶν ὑπογείων δεξαμενῶν ἀπεκαλύφθησαν ὑπόγεια, καμαροσκεπῆ ἀρχικῶς, ἐλληνιστικῶν κτισμάτων, ἐντὸς δ' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἀποθηκευμένοι οἱ εἰς τὴν εἰκόνα 231 φαινόμενοι 137 ὀξυπύθμενοι ροδιακοὶ ἀμφορεῖς. Οὗτοι, ὡς ἐκ τῆς χρονολογήσεώς

Εἰκ. 232. Ψηφιδωτὸν δάπεδον παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος ἐν Ρόδῳ.

των, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ κατεχώσθησαν κατὰ τὸν σεισμόν τοῦ 227/6 π.Χ., ὅτε κατεστράφη ἡ πόλις.

Τὸ εἰς τὴν εἰκόνα 232 ἀψιδωτὸν κτίσμα, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον καλύπτεται ὑπὸ ψηφιδωτοῦ, ἀνήκει εἰς συγκρότημα παλαιοχριστιανικῶν κτισμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις διεπιστώθη εἰς ἔρευναν γενομένην παρὰ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Χειμάρρας, πλησίον τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι σημαντικὴ, διότι μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως μόνον παλαιοχριστιανικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, συγκεντρωθέντα παλαιότερον εἰς τὸ Μουσεῖον, ἦσαν γνωστά, κτίσματα ὅμως τῆς ἐποχῆς ταύτης διὰ πρώτην φορὰν ἀνευρέθησαν.

34. ΡΟΔΟΣ. β) Ἀκανδιά.

Ἐκτὸς τῆς πόλεως, παρὰ τὸ νοτιοανατολικὸν ἀρχαῖον ὄριόν της, ἐγένετο διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Κωνσταντινοπούλου μικρὰ ἔρευνα εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Ἀκανδιάς. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπεσκόπει εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ὄριων τῆς ἀρχαιολογικῆς ζώνης, ἢ ὁποῖα, συμφώνως πρὸς τὴν τοπικὴν ἀρχαιολογικὴν νομοθεσίαν, προστατεύει τὴν νεκρόπολιν ταύτην. Διὰ τῆς ἐρεῦνης διεπιστώθη ὅτι ἡ σειρὰ τῶν μνημειακῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι ἐσκαμμένοι εἰς τὸν βράχον ἐπλασιῶν τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν τὴν ἐκκινουσαν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπίσης γεφύρας τοῦ χειμάρρου τοῦ Ροδιניοῦ, συνεχίζετο καὶ βορείως τοῦ Ἀγγλικοῦ νεκροταφείου. Τὰ ἐκεῖ ἀποκαλυφθέντα ὅμως λείψανα ἦσαν πολὺ κατεστραμμένα.

35. ΚΡΗΤΗ. α) Χόνδρος Βιάννου.

Διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος ἔσκαψεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία εἰς τὴν περιοχὴν Χόνδρου Βιάννου μὲ τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα:

α) ΥΜ III ἐγκαταστάσις Κεφάλι Χόνδρου. Ἐκαθαρίσθη ἀποκατεστάθη καὶ συνεπληρώθη διὰ μικρᾶς σκαφῆς ἢ ἀποκάλυψις τῶν ΥΜ III οἰκιῶν.

β) ΜΜ IIIβ ἀγροικία Κεφάλι Λαζανᾶ Χόνδρου. Ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ ἀμέσως δυτικῶς τοῦ διασέλλου τῆς ΥΜ III ἐγκαταστάσεως ὑψώματος Κεφάλι Λαζανᾶ μεγάλη μινωικὴ ἀγρέπαυλις (εἰκ. 233), ἰσχυρᾶς κατασκευῆς ἀλλὰ καὶ ἰσχυρῶς κατεστραμμένη, ἀναγομένη, ὡς ἡ ἄφθονος κεραμεικὴ ἀπέδειξεν, εἰς τοὺς πρὸ τῆς σεισμικῆς καταστροφῆς περὶ τὸ 1600 π.Χ. χρόνους. Ἡ καταστροφὴ προεκλήθη ἐξ ἀγνώστων λόγων, ὀφειλομένη πιθανῶς εἰς σεισμούς. Τὸ ὑλικὸν ἀφηρέθη ἐν μέρει πρὸς οἰκοδόμησιν τῶν ΥΜ III οἰκιῶν τοῦ κατέναντι διασέλλου καὶ κατὰ σχετικῶς προσφάτους χρόνους. Ἰδίως ἔπαθον ἰσχυρῶς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς ἐπαύλεως καὶ τὰ διαμερίσματα τῆς κορυφῆς. Ἀντιθέτως τὸ δυτικὸν καὶ τὸ βόρειον τμήμα διετηρήθησαν σχετικῶς καλῶς. Ἡ διάταξις τῶν διαμερισμάτων εἶναι κλιμακωτὴ ἀπὸ τῆς κορυφῆς κατὰ τὴν Β. κλιτὺν τοῦ λόφου· τρία παράλληλα διαμερίσματα ἱκανῶς εὐρύχωρα, τὰ Α, Β, Γ (εἰκ. 234), διετήρησαν καλῶς τοὺς τοίχους των, μάλιστα τὸν ἐκ πελεκητῶν λίθων δυτικόν, διεσώθησαν δὲ καὶ αἱ θύ-

ραι των (εἰκ. 235). Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἑξωτερικὴ θύρα τῆς ἀγροικίας, εἰσάγουσα ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς βαθμιδωτῆς προσβάσεως ἐκ δυσμῶν εἰς τὸ δωμάτιον Γ. Διατηρεῖται εἰς τὴν θέσιν του τὸ μονόλιθον κατώφλιον μὲ τὴν ἀναθύρωσιν καὶ τὴν ὑποδοχὴν τῆς στρόφιγγος. Δυτικῶς τῶν δωματίων Α καὶ Β τὸ οἰκοδόμημα προεκτείνεται εἰς γωνίαν μὲ εὐρὸ διαμέρισμα ἔχον κατὰ τὴν νο-

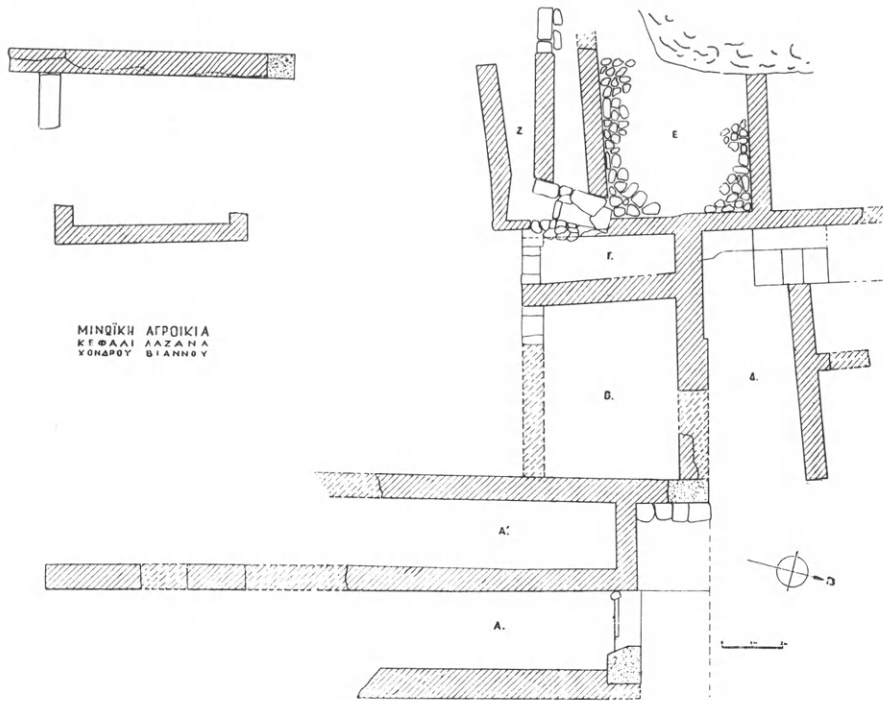

Εἰκ. 233. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ΥΜ ΙΙΙ οἰκισμοῦ εἰς Κεφάλι Χόνδρου.

τίαν πλευρὰν εἶδος πεζουλίου καὶ θρανίου· ὁ γῶρος οὗτος εὐρέθη πλήρης ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων, λύχνων καὶ ἄλλων σκευῶν. Γωνιακὴ διάβασις ἔφερεν ἀπὸ τὸ ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου Α διαμέρισμα εἰς δύο πλακοστρώτους χώρους, ἴσως ὑπαίθρους, πρὸς νότον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπῆρχε διαταραχὴ ἐκ χριστιανικοῦ θηκοειδοῦς τάφου καὶ τούτου εὐρεθέντος διατεταραγμένου. Τῶν πλακοστρώτων χώρων τινὲς καταλήγουν εἰς τὸν λατομημένον βράχον. Εἰς τὰ δωμάτια ἀνευρέθησαν σχετικῶς ὀλίγα ἀγγεῖα (μάλιστα ἀνατολικῶς τῶν δωματίων Α καὶ Β): πιθίσκος, χύτραι, λοπάδια καὶ κύπελλα, σφαιρικὸς τριπτῆρ. Τριπτῆρ κορυνοειδῆς μετὰ τοῦ λίθου τριβῆς εὐρέθησαν καὶ κατὰ τὴν Β. εἴσοδον τοῦ γῶρου Δ.

γ) Δοκιμαστικὴ σκαφὴ εἰς θέσιν Τούρκισσα

Χόνδρου Βιάννου. Ὁ κύριος μινωικὸς συνοικισμὸς κατὰ τοὺς ΥΜ I-II χρόνους ἔκειτο προφανῶς κατὰ τὴν κλιτὴν Τούρκισσας καὶ Ξυναγλάδας, ΝΔ. τοῦ χωρίου Χόνδρου. Δοκιμὴ γενομένη εἰς τὸν χώρον, ἔνθα πρὸ ἐτῶν ἀνεκαλύφθη τυχαίως ὑψηλὸς μινωικὸς λίθινος λύχνος, ἀπεκάλυψεν ἐκτεταμένον κτήριο, τοῦ

Εἰκ. 234. Κάτοπις Μινωικῆς ἀγροικίας εἰς Κεφάλι Λαζανᾶ Χόνδρου Βιάννου.

ὁποίου ἀνεσκάφησαν πέντε, δυστυχῶς ὄχι καλῶς διατηρούμενα δωμάτια. Καλύτερον σώζεται ὁ νότιος τοῖχος, ὠκοδομημένος διὰ πελεκητῶν λίθων. Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου Β (εἰκ. 236) ἀνευρέθησαν δύο πίθοι καὶ λεκανοειδὲς σκεῦος· εἰς τὸ δωματίον Α ἀνεφάνησαν τρεῖς στρογγύλοι ἢ ἔλλειπτικοὶ λίθοι, μᾶλλον ἀποτελέσαντες βάσεις ἀγγείων ἢ ξυλίνων στηριγμάτων. Τὰ περισσότερα μεγάλα ἀγγεῖα (6 πίθοι καὶ 4-5 ἄλλα μέσου μεγέθους, ὧν εἰς τρίωτος ἀμφορεὺς) ἀνεκαλύφθησαν εἰς δύο σειρὰς κατὰ μῆκος τοῦ ἰσχυρῶς κατεστραμμένου βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς οἰκίας. Τμήματα κεραμικοῦ τροχοῦ, μολύβδινον δισκοειδὲς βάρος καὶ ἐπιπεδόκυρτον σφονδύλιον μὲ ἀνάγλυφον ρόδακα ἦσαν με-

ταξὺ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων. Τοῦ δωματίου Γ ἐσώθη μέρος τῆς δυτικῆς θύρας. Εἰς τὰ ἀνατολικώτερα δωμάτια Δ καὶ Ε περι-
 συνελέγη μέγα πλῆθος κυρίως μικρῶν ἀγγείων (πρόχων, κυπέ-
 λων καὶ κυάθων). Ἡ κεραμεικὴ ἀποδεικνύει χρόνους μεταβατι-
 κοὺς ἀπὸ τῆς ΜΜ ΠΙβ εἰς τὴν ΥΜ Ια ἐποχὴν.

δ) Δοκιμαστικὴ σκαφὴ εἰς τὸ ὑψωμα Μπουμ-
 ποῦλι Χόνδρου. Ἐξ ἀφορμῆς ἀνευρέσεως λίαν ἐνδιαφερόν-

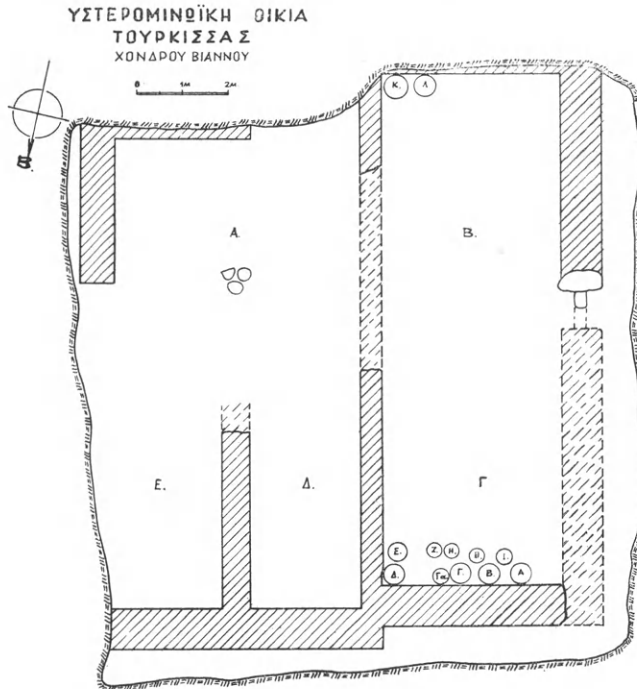

Εἰκ. 235. ΜΜ ΠΙ οἰκία εἰς Κεφάλι Λαζανῆ Χόνδρου Βιάννου.
 Εἴσοδος καὶ πρὸ αὐτῆς ἀνοδος.

των ΠΜ εὐρημάτων (τιμήματος πλαστικοῦ ἀγγείου, τιμήματος λι-
 θίνου σκεύους, σκεύους ἴσως διὰ τὴν τοποθέτησιν δάδων) ἐγέν-
 νετο μικρὰ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν
 τοῦ ὑψώματος Μπουμποῦλι. Τὰ εἰς σειρὰν δωμάτια ἀγνώστου
 φύσεως κτηρίου ἀνευρέθησαν ἰσχυρῶς κατεστραμμένα, ὡς καὶ οἱ
 ἐντὸς αὐτῶν πίθοι καὶ ἄλλα ἀγγεῖα, προσδιορίζοντα πράγματι
 χρονολογίαν τοῦ τέλους τῆς προανακτορικῆς μινωικῆς περιόδου
 (πρὸ τοῦ 2000 π.Χ.). Περιεσυνελέγησαν τριπτήρες καὶ ἀμφικω-
 νικὸν σφονδύλιον. Τῆς αὐτῆς περιόδου καὶ ἐπίσης ἰσχυρῶς κατε-
 στραμμένον εἶναι κτήριον εἰς τὸ ἀμέσως ὑπερκείμενον νοτιώτε-
 ρον ἰσόπεδον εἰς θέσιν Ἀμύγδαλοι. Εἰς τὸ δυτικώτερον κείμενον

βραχῶδες ὕψωμα Κάστελλος, τὸ ὁποῖον εἶναι ὄχυρότατον καὶ περικλείει μικροὺς χώρους καταλλήλους διὰ κρησφύγετα καὶ προσωρινὴν ἐγκατοίκησιν, παρατηρήθησαν ἀξιόλογα λείψανα οἰκημάτων τῆς αὐτῆς προανακτορικῆς μινωικῆς περιόδου.

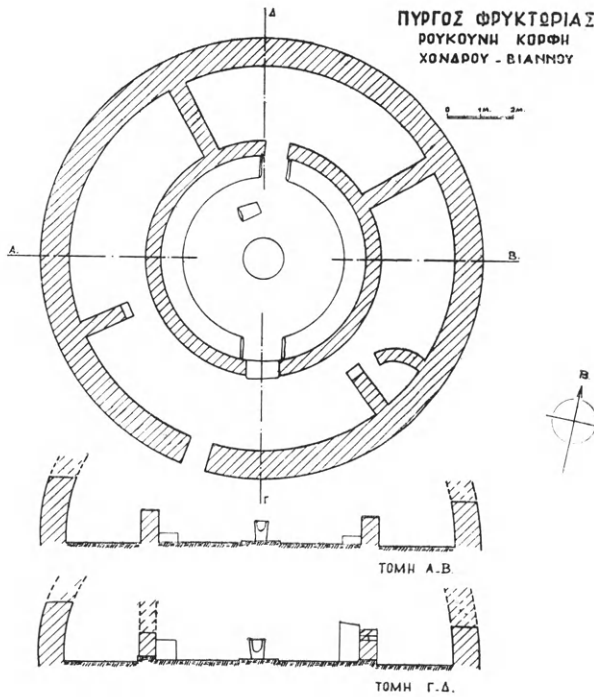
ε) Ἀνασκαφὴ πύργου φρυκτωρίας εἰς Ρουκούνη Κορφή. Εἰς τὴν ὑψηλοτάτην καὶ ἐξόχως δεσπόζουσαν θέσιν

Εἰκ. 236. Κάτοπις ὑστερομινωικῆς οἰκίας Τούρκισσας Χόνδρου Βιάννου.

γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ρουκούνη Κορφὴ ἀνεσκάφη λίαν σημαντικὸν μέγα κυκλικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον πιθανώτατα ἦτο πύργος φρυκτωρίας (εἰκ. 237), ἀνήκων εἰς προκεχωρημένους ἑλληνιστικὸς καὶ ἑλληνορωμαϊκὸς χρόνους. Διασώζεται λίαν ικανοποιητικῶς εἰς ὕψος φθάνον τὰ 2 μ. καὶ ἐμφανίζει περιέργον διάταξιν, ἥτις τὸ καθιστᾷ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο δακτυλίους, τῶν ὁποίων ὁ ἐξωτερικὸς, ἐσωτερικῆς διαμέτρου 11.30 μ. καὶ πάχους τοιχωμάτων 0.80 μ., κυρτοῦται θολούμενος πρὸς τὰ ἔσω· ὁ ἐσωτερικὸς, ἐσωτερικῆς διαμέτρου 7.40 μ. καὶ πάχους, 0.60 μ., ἀνήρχετο κατακορύφως (εἰκ. 237). Νοτία θύρα ἔδιδεν εἴσοδον εἰς

τόν ἕξω δακτύλιον, ὅστις χωρίζεται διὰ διαχωριστικῶν τοίχων εἰς 4 διαμερίσματα, τὰ δύο προσβατὰ διὰ θυρῶν εὐθύς ἀμέσως, τὰ ἄλλα δύο διὰ μόνου τοῦ κεντρικοῦ χώρου, προσβατοῦ διὰ δύο θυρῶν ὄχι ἀκριβῶς κατέναντι κειμένων καὶ ἀνίσου μεγέθους. Ὁ ἐσωτερικὸς οὗτος χώρος εἶχε κύκλω θρανίων συνεχῆς πλάτους 0.65 μ. παισιούμενον κατὰ τὰς θύρας δι' ὀρθίων πλακῶν. Ὁ κεντρικὸς χώ-

Εἰκ. 237. Κάτοψις καὶ κατακόρυφοι τομαὶ πύργου φρυκτωρίας Ρουκούνη Χόνδρου Βιάννου.

ρος ἦτο πλακόστρωτος, ἀλλὰ τὸ πλακόστρωτόν του εἶχεν ἐν μέρει ἀναμογλευθῆ. Ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον ἐλαφρῶς ὑπερυψούμενος πλακόστρωτος δισκοειδῆς χώρος, διαμ. περίπου 1.20 μ., ἐχρησίμευε διὰ τὴν πυράν, τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν ἡ τέφρα καὶ τὸ πυρίκαυστον στρώμα. Κάδος πήλινος ἀναστρόφως τοποθετημένος ἀνευρέθη εἰς τὸν χώρον τοῦτον. Ὑψηλὸν ἰγδιόσχημον λίθινον σκεῦος κολουροκωνικὸν καὶ ἕτερον μικρότερον πολυγωνικόν, ἴσως ἦσαν τοποθετημένα ἀρχικῶς εἰς τὸ κέντρον. Τὰ ἀνευρεθέντα σκεῦη, τῶν ὁποίων ἐν μέρος ἦσαν μαγειρικὰ, ἀνευρεθέντα εἰς

ἔστιαν ἔξω γωνιακοῦ σκευοφυλάκειου τοῦ πρώτου διαμερίσματός, ἀποδεικνύουν χρονολογίαν προκεχωρημένων ἑλληνιστικῶν καὶ ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Πολλοὶ κυρτοὶ κέραμοι ἀνευρέθησαν ἐπίσης, ἴσως ἐκ τῆς ὀροφῆς τῆς ἔξω ζώνης· ὁ ἐσωτερικὸς χώρος θὰ ἦτο ἀσφαλῶς ὑπαιθρος. Ἡ ἀναμόλυνσις ἐγένετο, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τινα μολυβωτὰ σκεύη, εἰς μεταβυζαντινοὺς χρόνους. Ὁ χώρος ἐκαλύφθη ὑπὸ λίθων, εἶτα ἐπεχώσθη μὲ καθαρόν στρώμα χώματος, ἀκολούθως δὲ πάλιν ὑπὸ λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνευρέθη σημαντικὸν εὐμέγεθες λίθινον ζώδιον, εἰκονίζον προφανῶς ταῦρον καὶ ἀνῆκον εἰς ΠΜ χρόνους· ἴσως τοῦτο ἐκομίσθη ἐκ τινος τῶν γειτονικῶν ΠΜ συνοικισμῶν.

36. ΚΡΗΤΗ. β) Τουρτουλα. Πραισοῦ Σητείας.

Διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος ἐνήργησεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ τὴν ἀνασκαφὴν Τουρτούλων τῆς περιοχῆς Πραισοῦ Σητείας, ἔνθα ἀπεκαλύφθη:

1) Μινωικὴ ἀγροικία παρὰ τὸν Προφήτην Ἥλιαν. Αὕτη ἐξηρηνήθη κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῆς μέρος ἀποτελεῖται δ' ἐκ τριάκοντα καὶ πλέον διαμερισμάτων, διαδρόμων, ἀποθηκῶν, κλιμακοστασίων κλπ. Ἡ ἀγροικία καταλαμβάνει τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψώματος τοῦ Προφήτου Ἥλια καὶ ἔχει διάταξιν βαθμιδωτῆν κλιμακουμένην μέχρι τῆς κορυφῆς εἰς πέντε τοῦλάχιστον ἄλληπαλλήλους ζώνας. Ἡ ἀνευρεθεῖσα κεραμεικὴ ἀπέδειξεν ὅτι ἐχρησιμοποιήθη εἰς δύο ἄλληπαλλήλους φάσεις τῆς νεοανακτορικῆς μινωικῆς περιόδου: τὴν ΜΜ ΙΙΙ καὶ τὴν ΥΜ ΙΑ (1700-1500 π.Χ.), εἶναι ὅμως ἐνδεχόμενον ἡ περίοδος ζωῆς τῆς ἀγροικίας νὰ εἶναι ἔτι βραχυτέρα (1650-1550 π.Χ.) δοθέντος ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς κεραμεικῆς ἦτο κυρίως τῆς μεταβατικῆς περιόδου.

Διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν διαμερισμάτων ἐλαξεύθη ὁ βράχος κατὰ ἐπίπεδα καὶ ἰσοπεδώθη ὅπου ἦτο ἀνώμαλος. Εἰς ὠρισμένα δωμάτια παρετηρήθησαν μετασκευαί, καλύψασαι βαθύτερον καὶ σαφῶς διαχωριζόμενον στρώμα. Εἰς ὠρισμένα σημεῖα ἢ διατήρησις τῶν ἐρειπίων δὲν ἦτο καλή· ἢ διατάραξις ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ λόφος ἐχρησιμοποιήθη ὡς νεκροταφεῖον κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ εἰς τὸ ὅτι ἀπὸ δεκαετιῶν τὸ ὑλικὸν τῶν κτηρίων ἀφη-

ρεῖτο συστηματικῶς διὰ τὰ χρησιμοποιηθῆ εἰς διάφορα γειτονικά ἔργα. Ἰδίως κατεστράφη ἰσχυρὸν ψευδοῖσοδομικὸν τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει, φαίνεται, προστατευτικὸν περίβολον τῆς ἀγροικίας.

Τῆς κατωτάτης ζώνης δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι τὰ δωμάτια, ἄλλως κακῶς διατηρούμενα· τῆς κατωτέρας τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ «δωμάτιον μὲ τὸν ληνόν», ἐμφανίζον διάταξιν πολὺ ἀνά-

Εἰκ. 238. Ἡ κλιμαξ τῆς μινωικῆς ἀγροικίας Προφήτου Ἡλία Τουρτούλων.

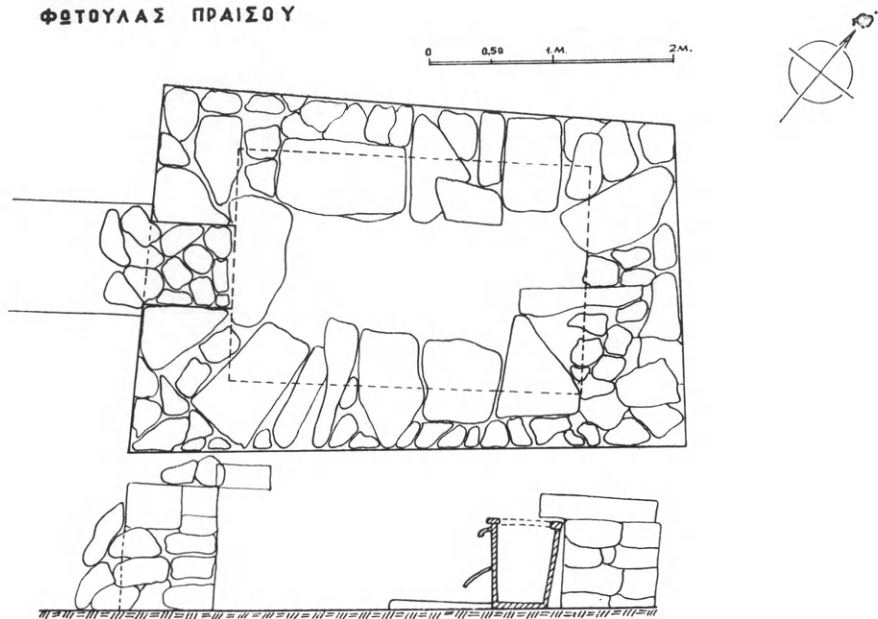
λογον τοῦ ἀντιστοίχου δωματίου τῆς μινωικῆς ἐπαύλεως Βαθυπέτρου μὲ τὸν πῆλινον ληνὸν καὶ τὸ δοχεῖον συλλογῆς εἰς τὴν θέσιν των.

Κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον δωμάτιον λαξευθὲν ἐντὸς τοῦ βράχου ἐχρησιμοποιήθη, ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου του ἐξάγεται, ὡς μαγειρεῖον, εἰς δὲ τὴν β' φάσιν ἐχρησιμοποιήθη ὡς βόθρος ἀπορριμμάτων.

Εἰς δωμάτιον τῆς κατωτέρας ζώνης εὐρέθη βυζαντινὸς τάφος κτιστὸς διὰ πλακῶν, ἄριστα διατηρούμενος μὲ τὰς πλάκας ἐπικαλύψεως. Τὰ διαμερίσματα τῆς ζώνης ταύτης καὶ τὰ τῆς ὑπερκειμένης εἶναι εἰς σειράν. Βορειοδυτικῶς τὰ τελευταῖα διασχίζει καμπυλωμένη στενὴ κλιμαξ, τῆς ὁποίας σώζονται πέντε βαθμίδες (εἰκ. 238).

Εἰς τὰ διαμερίσματα τῆς κορυφῆς ὀδηγεῖ πλατεῖα καὶ καλῶς κατεσκευασμένη κλίμαξ ἐξ 7 βαθμίδων, ἣτις καταλήγει εἰς ἀνδρον πλακόστρωτον· διὰ μέσου τοῦ τελευταίου εἰσέρχεται τις διὰ προθαλάμου εἰς ὀλόκληρον σύστημα δωματίων, τῶν ὁποίων δύο κύρια ἦσαν ἀποθήκαι καὶ ἐργαστήρια· εἰς τὸ ΒΔ., πλήρες πύθων, ἔδιδεν εἴσοδον ἀπ' εὐθείας μικρὰ πεντάβαθμος κλιμακίς. Φαίνεται ὅτι

ΒΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ
ΦΩΤΟΥΛΑΣ ΠΡΑΙΣΟΥ

Εἰκ. 239. Κάτοπις τάφου Φωτούλας Πραισοῦ.

κύρια διαμερίσματα με βεράνταν ἔβλεπον πρὸς δυσμὰς, ἔνθα παρέχεται θαυμασία θέα. Δὲν προέκυψαν σαφεῖς ἐνδείξεις ὑπάρξεως καὶ δευτέρου ὀρόφου, εἶναι βέβαιον ὅμως, ὅτι ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα διαμερίσματα.

Τὰ ἀνευρεθέντα κινητὰ εὐρήματα συγκεφαλαιωτικῶς εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α) Πίθοι, τοῦλάχιστον 15, τῶν ὁποίων 5 καλῶς διατηρούμενοι, με διακόσμησιν ἐμπιέστων σχοινίων. Τέσσαρες ληνοί. Εἰς κεραμευτικὸς τροχός. Πλήθος χαρακτηριστικῶν ἀγγείων, ἰδίως ἀμφορέων με ἔλλειψοειδῆ στόμιον, χυτρῶν τριποδικῶν, γεφυροστόμων, κυπέλλων καὶ κυάθων β) πλουσία συλλογὴ ὑφαντικῶν βαρῶν κυβι-

κῶν, παραλληλεπιπέδων, πυραμιδικῶν καὶ σφαιρικῶν, τινῶν μὲ χαρακτὰ σημεῖα γ) λιθίνων σκευῶν τμήματα καὶ δισκοειδῆ καλύμ-

Εἰκ. 240. Θολωτὸς τάφος Φωτούλας Πραισοῦ.

ματα, ὡς καὶ ποικίλα λίθινα ἐργαλεῖα, μάλιστα τριπτῆρες ποικίλω-

Εἰκ. 241. Θολωτὸς τάφος Φωτούλας Πραισοῦ.

τάτων σχημάτων δ) λίθινον κοσμητικὸν κιονόκρανον μετὰ 4 φύλλων ἡμικιονίσκου, ὅμοιον πρὸς τὰ ἐν Κνωσῶ εὐρεθέντα ε) ἱκανὸς

ἀριθμὸς χαλκῶν ἐργαλείων (κοπεύς, πριονίδιον, ὀπεύς), λαβῶν καὶ ὄπλων (ἐγχειρίδιον, αἰχμὴ ἀκοντίου) καὶ ε) μικρὰ τμήματα διακοσμητικῶν τοιχογραφιῶν, ἀποδεικνύοντα λαμπρὰν διακόσμησιν ὠρισμένων δωματίων.

2) **Θολωτὸς τάφος.** Οὗτος ἀνεκαλύφθη εἰς θέσιν Φωτούλας τῆς περιοχῆς Πραισοῦ· ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον (εἰκ. 239), μὲ δρόμον ἄνευ λιθεπενδύσεως (εἰκ. 239, 240 καὶ 241). Περιεῖχε

Εἰκ. 242. Θολωτὸς τάφος Φωτούλας Πραισοῦ. Περιεχόμενον τῆς λουτηροειδοῦς λάρνακος.

δύο ταφάς, τὴν μίαν κατὰ τὸ ἐπίμηκες βόρειον πλευρὸν τὴν ἄλλην ἐντὸς λουτηροειδοῦς σαρκοφάγου (εἰκ. 242) κατὰ τὸ βάθος τοῦ θαλάμου, τοποθετημένης σχετικῶς ὑψηλὰ ἐπὶ ἐκτεταμένης σχιστολιθικῆς πλακός (εἰκ. 242). Εἰς τὴν πρώτην ταφὴν ἀνήκουν, φαίνεται, δύο μόνον ἀγγεῖα, ἀμφοτέρω ψευδόστομοι, ὧν εἷς εὐμεγέθης. Ἡ δευτέρα εἶχεν ἐκτὸς τῆς λάρνακος αἰχμὴν δόρατος, χαλκὴν καρφίδα, μίαν προχοϊσκήν καὶ δύο ψευδοστόμους, ὧν ὁ εἷς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ εἴδους καὶ λίαν σημαντικὴν χαλκὴν ζώνην ἐκ πλήθους χαλκῶν ἡμικυλινδρικών λωριδίων εἰς 3 δέσμας διαχωριζομένων ὑπὸ σειρῶν μικρῶν ἡμισφαιριδίων ἢ καψῶν. Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθη θαυμασίως χρυσοῦς μέγας δακτύλιος μὲ κοκκιδωτὴν διακόσμησιν δισπειρῶν

καὶ ἐλίσσομένων καμπυλῶν, ἔλασμα χρυσοῦν μὲ πλοκάμους ναυτίλου ἐπὶ βάθους συστημάτων ἐπαλλήλων τόξων καὶ μικρὰ χρύσηλος καὶ ἐπενδεδυμένη δι' ἐλέφαντος λαβή, ἴσως ῥιπιδίου. Ἄξιόσημειωτον εἶναι ὅτι ἡ λάρναξ περιεῖχε καὶ κυλινδρικήν κάλπην μὲ κεκαυμένα ὀστᾶ νεαροῦ, ὡς φαίνεται, προσώπου. Ἡ χρονολογία τοῦ τάφου ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ΥΜ ΙΙΙΓ περιόδου (περὶ τὸ 1200 π.Χ.).

37. ΚΡΗΤΗ. γ) Ὀλοῦς Σητείας (Πόρος).

Εἰς τὸν ἀρχαῖον Ὀλοῦντα καὶ κατὰ τὴν θέσιν Πόρος (εἰκ. 243) συνέχισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ

Εἰκ. 243. Ἄποψις τῆς θέσεως τῆς βασιλικῆς τοῦ Ὀλοῦντος.

κ. Ἄν. Ὀρλάνδου τὰς ἐρεῦνας αὐτῆς πρὸς ἐξακριβωσιν τοῦ σχεδίου τῆς βασιλικῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκον τὰ δημοσιευθέντα ἤδη (ΠΑΕ 1955) ψηφιδωτὰ τοῦ μέσου κλίτους αὐτῆς μίαν νέαν συνολικὴν ἄποψιν, τὴν ὁποίαν παρέχομεν καὶ ἐνταῦθα (εἰκ. 244). Ἡ ἀνασκαφή, γενομένη τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἐπιμελητοῦ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Κρήτης κ. Μύρ. Μιχαηλίδη, ἀπεκάλυψε τρικλίτον βασιλικὴν ὀλικοῦ πλάτους 17.10 μ. καὶ μήκους 34.90 μ. καταλήγου-

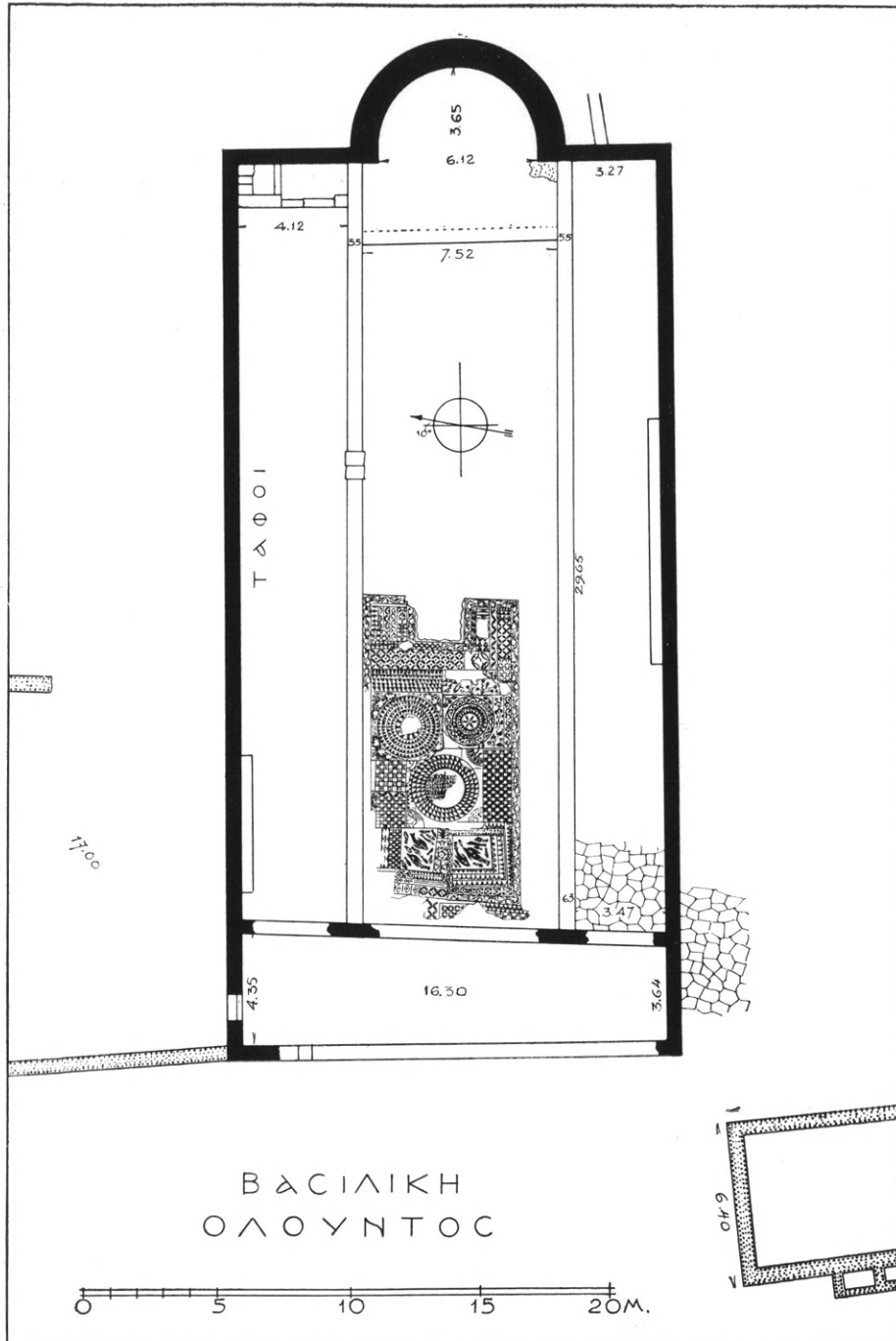
σαν πρὸς ἀνατολὰς εἰς ὑπερυψωμένην ἡμικυκλικὴν ἀψίδα ἱεροῦ, διαμέτρου 6.12 μ. Ἐσωτερικῶς ἡ βασιλικὴ ἐχωρίζετο διὰ δύο κιονοστοιχιῶν εἰς τρία κλίτη καὶ δι' ἐγκαρσίου τοίχου εἰς κυρίως ναὸν καὶ νάρθηκα. Ἐκ τῶν κλιτῶν τὸ μὲν μέσον εἶχε πλάτος 7.60 μ. τὰ δὲ ἄκρα 4.12 μ. (τὸ βόρειον) καὶ 3.27 μ. (τὸ νότιον). Ὁ ἰσοπλατῆς πρὸς τὸν κυρίως ναὸν νάρθηξ εἶχε πλάτος

Εἰκ. 244. Συνολικὴ ἀποψὶς τοῦ ἐν τῷ μέσῳ κλίτει ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς τοῦ Ὁλοῦντος.

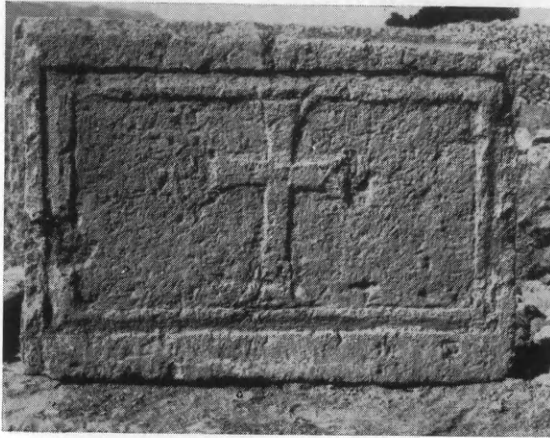
3.64. μ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεβεβαίωσε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀνασκάπτοντος, ὅτι τὸ πάλαι εὑρεθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον—πέρα τοῦ ὁποίου δυστυχῶς οὐδὲν ἄλλο διεσώθη—ἀνήκεν εἰς τὸ μέσον κλίτος καὶ δὴ εἰς τὸ δυτικώτατον αὐτοῦ τμήμα, ἥτοι τὸ ἀμέσως μετὰ τὸν νάρθηκα. Ὅτι ὅμως ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τοῦ μέσου κλίτους θὰ ἐκαλύπτετο διὰ ψηφιδωτοῦ ἀπέδειξεν ἡ εὑρεσις τμημάτων αὐτοῦ παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ. Τοῦναντίον τὰ ἄκρα κλίτη ἦσαν ἐστρωμένα διὰ λιθίνων πλακῶν, ἀκανονίστου σχήματος (εἰκ. 245).

Πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν καὶ τὰ θεμέλια

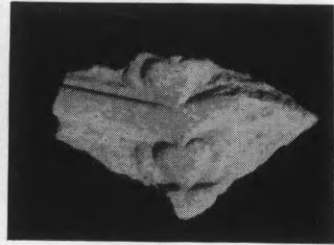
Εἰκ. 245. Κάτοπις τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Ὀλοῦντος.

προσκτισμάτων τινῶν, ἀγνώστου προορισμοῦ. Πρὸς βορρᾶν ἐπίσης ἀπεκαλύφθη τοίχος βαίνων παραλλήλως πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς βασιλικῆς.

Εἰκ. 246. Πόρινον θωράκιον μετ' ἀναγλύφου σταυροῦ.

Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο τὰ ἐξῆς ὀλίγα:

Εἰκ. 247. Θραῦσμα μαρμαρίνου θωρακίου.

α) 2 θωράκια λίθινα, ὀρθογώνιου σχήματος, κο-

σμούμενα δι' ἀναγλύφου σταυροῦ (εἰκ. 246) β) θραῦσμα μαρμαρί-

νου θωρακίου φέροντος ἀνάγλυφον τὸ χρῆσμα ἐντὸς κύκλου γ) θραῦσμα μαρμαρίνου θωρα-

κίου φέροντος ἀναγλύφους ὁμολόγους ῥόμβους μετὰ κισσοφύλλων (εἰκ. 247) δ) μαρμά-

ρινος ἡμικιονίσκος, μ.σ. ὕψους 0.545 μ., φέρων ἐγγάρακτον σταυρόν (εἰκ. 248) προερχόμενος

δὲ πιθανῶς ἐκ χωρίσματος παραθύρου ε) μαρ-

μάρινος λοξότμητος κοσμήτης φέρων ἐπὶ τῆς

λοξῆς αὐτοῦ παρειᾶς κόσμημα ἐκ σειρᾶς φύλ-

λων ἐσχηματοποιημένης ἀκάνθης (εἰκ. 249)

ς) μικρὰ τεμάχια κορινθιακοῦ κιονοκράνου,

κάτωθεν τοῦ ἄβακος τῶν ὁποίων διατηροῦν-

ται φύλλα προιονωτῆς ἀκάνθου (εἰκ. 250)

ζ) τεμάχιον κορμου μαρμαρίνου κίονος

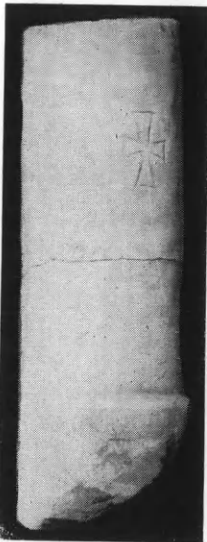
μ.σ.μ. 0.98 μ. καὶ διαμέτρου περίπου 0.40 μ.

η) μαρμαρίνη ραβδωτὴ βάσις περιρραντηρίου

ὑψ. 0.605 (εἰκ. 251), φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῆς ἐπιφανείας ὀρ-

θογώνιον τόρμον πρὸς στερέωσιν θ) λεκάνης ἀγιασμοῦ, τῆς

ὁποίας εὐρέθησαν τεμάχια μετὰ λαβῶν ἐν εἴδει ὠτων. Τέλος

Εἰκ. 248. Ἡμικιονίσκος μετ' ἐγγαράκτου σταυροῦ.

ὑψ. 0.605 (εἰκ. 251), φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῆς ἐπιφανείας ὀρθογώνιον τόρμον πρὸς στερέωσιν θ) λεκάνης ἀγιασμοῦ, τῆς ὁποίας εὐρέθησαν τεμάχια μετὰ λαβῶν ἐν εἴδει ὠτων. Τέλος

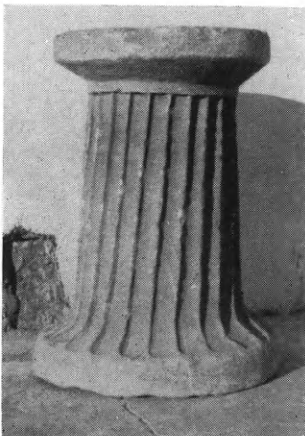
Εικ. 249. Μαρμαρίνος κοσμήτης μετ' ἐγκαράκτων φύλλων ἀκάνθης

ι) θραύσματα μαρμαρίνης τραπέζης μαρτύρων ἢ ἀγαπῶν καὶ
 ια) κυματιοφόρου χείλους Ἁγ. Τραπέζης.

Σημαντικὸν εὗρημα ἐγένετο ἐν-
 τὸς τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλι-
 κῆς. Εἶναι δὲ τοῦτο ἐπιγραφὴ ἑλλη-
 νιστικῶν χρόνων (διαστάσεων $0.485 \times$
 0.51×0.135 μ.), ἐφ' ἧς ἐχαράχθη
 συνθήκη συμμαχίας τῶν Ὀλουντίων
 πρὸς τοὺς Ροδίους. Εὐρέθη ὡσαύτως

Εικ. 250. Τεμάχιον μαρμαρίνου κιο-
 νοκράνου μετὰ φύλλων πριονωτῆς
 ἀκάνθης

Εικ. 251. Βάσις ἀρχαίου περιρραν-
 τηρίου χρησιμοποιηθεῖσα πρὸς στή-
 ριξιν λεκάνης ἀγιασμοῦ.

Εικ. 252. Ἐπιγραφὴ ρωμαϊκῶν χρόνων.

καὶ θραῦσμα ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 252). Ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ μετὰ τῶν μικροτέρων ἀρχιτεκτονικῶν διακοσμητικῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς μετεφέρθησαν, χάριν ἀσφαλείας, εἰς τὸ νεότευκτον μουσεῖον, ὅπερ ἐγκατεστάθη, διὰ φροντίδων τοῦ φιλαρχαίου δημάρχου Ἀγ. Νικολάου Σητείας κ. Καπετανάκη, εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ δημαρχείου τῆς εἰρημένης κωμοπόλεως.

Τέλος τὸ παλαιότερον εὑρεθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐσχεδιάσθη ἐπιμελῶς, ἐκαθαρίσθη καὶ ἐστερεώθη.

38. Δ. ΚΡΗΤΗ. Περιφέρεια Χανίων.

Διὰ τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐφόρου κ. Στ. Ἀλεξίου ἐκδοθείσης μικρᾶς πιστώσεως (δρ. 5.000) ἐξετελέσθησαν ἐργασίαι περισυλλογῆς διαφόρων τυχαίως ἀνακαλυφθέντων ἀντικειμένων τῆς περιφέρειας Χανίων. Ἡ ἐργασία ἐγένετο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διὰ συνεργείου μετακληθέντος ἐξ Ἡρακλείου. Συγκεκριμένως ἐγένοντο τὰ ἀκόλουθα :

1) Μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων μία ἐπιτυμβία στήλη ἐξ Ἀπτέρας. Ἡ στήλη εἶναι τεθραυσμένη εἰς δύο καὶ ἐν μέρει ἐλλιπής, φέρει δὲ παράστασιν «δεξιώσεως» καὶ ἀνήκει εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

2) Περισυνελέγη καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον ἑλληνορωμαϊκὸν ἄγαλμα τοῦ Πανὸς ἐξ Ὑρτακίνης, τέως ἀποκείμενον εἰς τὸ σχολεῖον Τεμενίων. Τὸ ἄγαλμα δὲν σώζει τὴν κεφαλὴν, ἧτο ἰθυφαλικὸν καὶ φέρει βακτηρίαν καὶ μανδύαν. Εἶχεν εὑρεθῆ τυχαίως τὸ 1939.

3) Περισυνελέγη ἐκ τοῦ χωρίου Σκλαβοπούλας καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον ὁμὰς ἀξιολόγων ὑαλίνων ρωμαϊκῶν ἀγγείων, ὧν τινὰ λίαν σπάνια (ἐν πολύχρωμον καὶ ἕτερον μετὰ καμπύλου λαιμοῦ). Ὅμοῦ ἀνευρέθησαν καὶ τινὰ πῆλινα ἀγγεῖα περισυλλεγένητα ἐπίσης. Πάντα προέρχονται ἐκ τριῶν θηκοειδῶν τάφων.

4) Περισυνελέγησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων δύο ταφικοὶ πίθοι ἀνακαλυφθέντες εἰς Φαλάσαρνα παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Πλάτανος. Οὗτοι φέρουν διακόσμησιν ἐκ ζωνῶν καὶ ἀνήκουν εἰς ἑλληνικοὺς χρόνους.

5) Περισυνελέγησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων δύο κιονόκρανα καὶ εἷς κορμὸς ἀγάλματος προερχόμενα ἐκ Βουκολιῶν καὶ ἀποκείμενα εἰς τὸ Χημεῖον Χανίων.

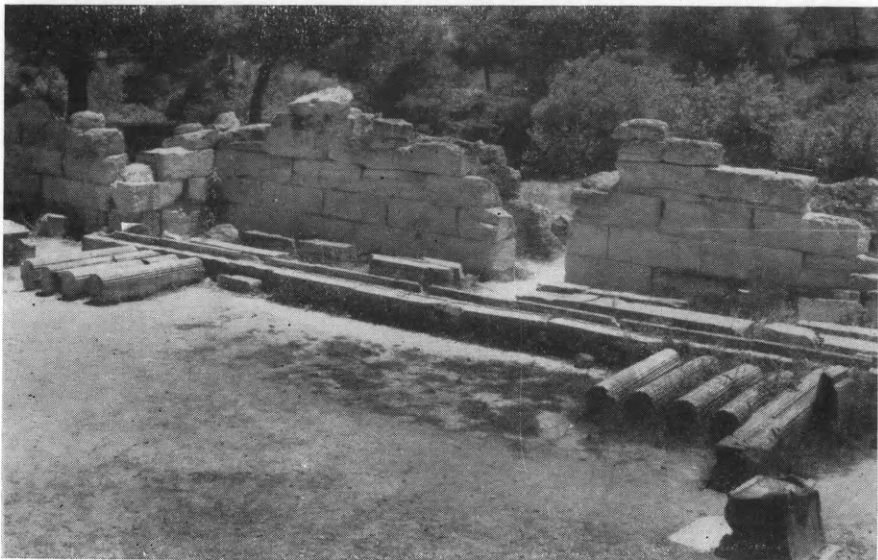
6) Περισυνελέγησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸν χῶρον τοῦ νέου Μουσείου (Ἄγ. Φραγίσκου) εἷς μέγας μαρμάρινος ἐνετικὸς λέων καὶ μία πωρίνη δεξαμενὴ κρήνης μετ' ἀναγλύφων οἰκοσῆμων καὶ λεοντοκεφαλῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ταῦτα ἔκειντο εἰς τὸν περίβολον τῶν Δικαστηρίων.

7) Διὰ τοῦ ἰδίου συνεργείου μεταβάντος εἰς Ρέθυμνον ἐγένετο ἢ μεταφορὰ 5 σαρκοφάγων προερχομένων ἐκ τοῦ διὰ δαπάνης τοῦ Δήμου Ρεθύμνης ἀνασκαφέντος ΥΜ III τάφου τοῦ Σταυρωμένου.

Β'. ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

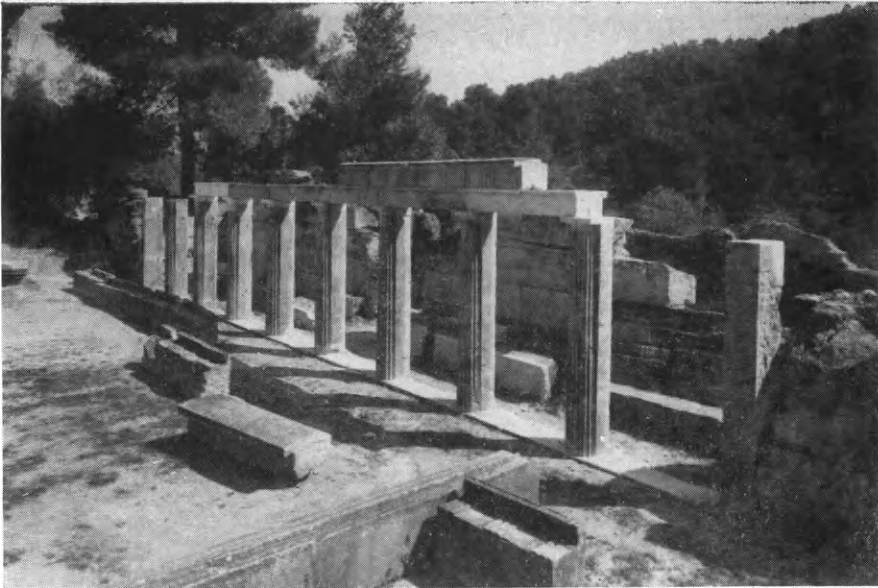
α) Ἀρχαῖα μνημεῖα:

1. ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΝ ΩΡΩΠΟΥ. Ἐν Ἀμφιαρείῳ τοῦ Ὠρωποῦ προέβη ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία, ἐποπτεία τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐσταθίου Στίκα, εἰς ἀναστήλωσιν τοῦ προ-

Εἰκ. 253. Τὸ προσκήνιον τοῦ θεάτρου τοῦ Ὠρωποῦ πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

σκηνίου τοῦ θεάτρου, τοῦ ὁποίου πλεῖστα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐσώζοντο, κατακείμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐλάχισται συμπληρώσεις ἐλλειπόντων τεμαχίων ἐγένοντο. Μόνον τὰ δωρικὰ κιονόκρανα τῶν ἡμικιόνων κατεσκευάσθησαν νέα, ἐπειδὴ ἐκ τούτων μικρὸν μόνον τεμάχιον διεσώζετο. Ἦδη ἀνεστηλώθησαν ὄχι μόνον οἱ κίονες ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιστυλίων, ὡς καὶ τμήματα τοῦ γείσου. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 253 καὶ 254 δεικνύουσι τὸ μνημεῖον πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

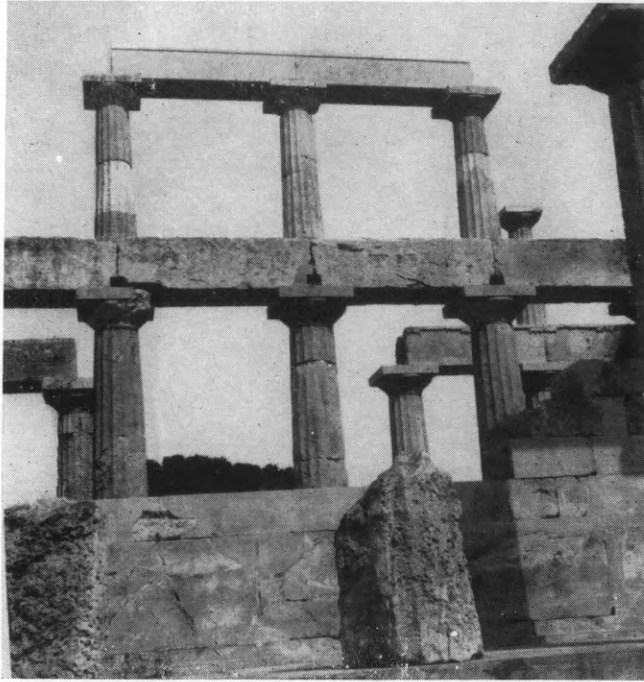

Εἰκ. 254. Τὸ προσκίηνιον τοῦ θεάτρου τοῦ Ἑρωδοῦ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.

Εἰκ. 255. Ὁψίς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας ἀπὸ ΝΔ. δεικνύουσα τὴν ἀναστηλωθεῖσαν ΝΔ, παραστάδα τοῦ σηκοῦ.

2. ΝΑΟΣ ΑΦΑΙΑΣ ΑΙΓΙΝΗΣ. Εἰς τὸν ἐν Αἰγίνῃ ναὸν τῆς Ἀφαίας συνεχίσθησαν αἱ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι, ἐπιβλέψει τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα. Κατὰ ταύτας συνεπληρώθη ἡ ΝΔ. παραστάς τοῦ σηκοῦ (εἰκ. 255), τοποθετηθέντος εἰς τὴν θέσιν του τοῦ ἀρχαίου ἐπικράνου αὐτῆς, ὅπερ

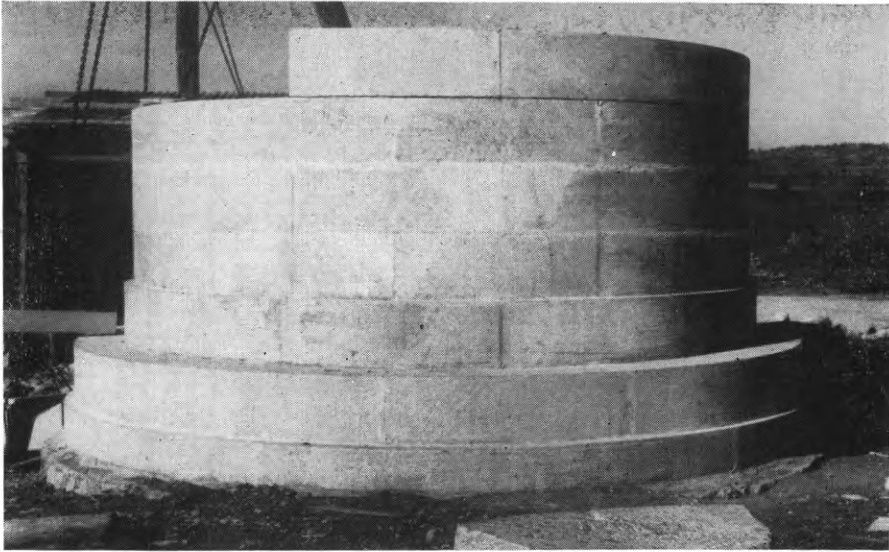

Εἰκ. 256. Αἱ ἐπάλληλοι κιονοστοιχίαι τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας μετὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἄνω ἐπιστυλίου αὐτῶν.

ὅμως δὲν φαίνεται εἰς τὴν εἰκόνα 255, διότι αὕτη ἐλήφθη πρὸ τῆς τοποθετήσεώς του. Ἐτοποθετήθησαν ὡσαύτως καὶ ἐπιστυλίδια τινὰ τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς βορείου ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας τοῦ σηκοῦ (εἰκ. 256).

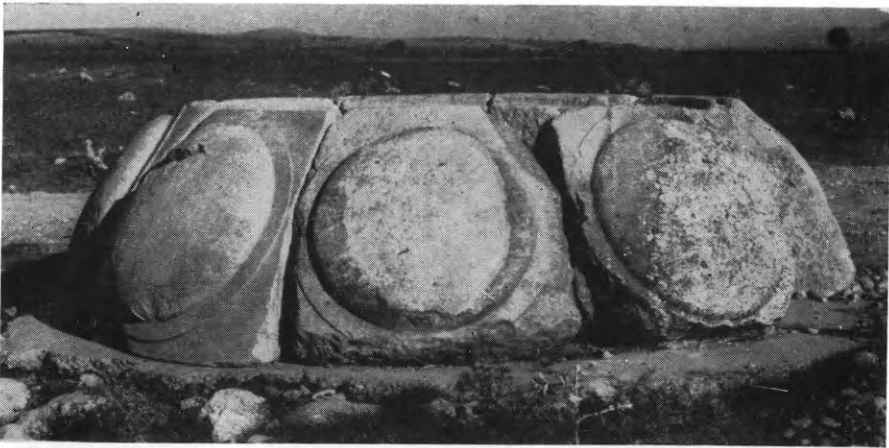
3. ΛΕΥΚΤΡΑ. Εἰς τὰ Λεῦκτρα συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Τροπαίου ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὁρλάνδου. Μετὰ τὴν πλήρη καὶ ἰσχυροτάτην (λόγω τοῦ μαλακοῦ ὑπεδάφους) γενομένην θεμελίωσιν διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος, ἠκολούθησεν ἡ κατασκευὴ τοῦ στρογγύλου βᾶθρου τοῦ μνημείου δι' ἐγχωρίων ἀσβεστολίθων ἐκ τοῦ ἀρχαίου

λατομείου τῆς Δομβραίνης. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τούτου ἐτοποθετήθησαν ἤδη τρίγλυφοί τινες καὶ μετόπαι. Πρὸς περάτωςιν τοῦ ἔργου

Εἰκ. 257 Τὸ κυλινδρικὸν βάθρον τοῦ ἀναστηλουμένου Τροπαίου τῶν Λεύκτρων.

ὑπολείπεται νὰ συμπληρωθοῦν αἱ τρίγλυφοι, νὰ κατασκευασθῇ τὸ ἐπ' αὐτῶν ἐλαφρὸν γεῖσον καὶ νὰ τοποθετηθοῦν αἱ ἑννέα ἀνά-

Εἰκ. 258. Πρόχειρος ἀνασυγκρότησις τῶν ἀναγλύφων ἀσπίδων τοῦ Τροπαίου τῶν Λεύκτρων.

γλυφοὶ ἀσπίδες, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὄρθουτο τὸ τροπαίον. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 257 καὶ 258 δεικνύουν ἢ μὲν τὸ κυλινδρι-

κὸν βάρθρον πρὸ τῆς τοποθετήσεως τῶν τριγλύφων, ἡ δὲ πρόχειρον συναρμολόγησιν τῶν 8 τεμαχίων ἀσπίδων, τοῦ ἐλλείποντος ἐνάτου κατασκευασθησομένου ἐξ ὀλοκλήρου νέου, ὡς ἐγένετο καὶ

Εἰκ. 259. Ἀπομικ τῆς ἄκρας βορείου κερκίδος τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τοῦ 1960.

διὰ τὰς ἐλλειπούσας τριγλύφους καὶ μετόπας. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ ἐργασία θὰ ὀλοκληρωθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

4. ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ. Χορηγία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ 1960 αἱ ἐργασίαι συμπληρώσεως καὶ στερεώσεως τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου (εἰκ. 259). Ἐφέτος ἐπερατώθη ἡ πέρυσιν ἀρξαμένη ἀναστήλωσις τοῦ βορείου ἀναλήμματος καὶ τοῦ βορείου θυρώματος (εἰκ. 260). Νέα ἐδώλια ἐτοποθετήθησαν εἰς ἀντικατάστασιν καταστραφέντων εἰς μὲν

τὴν ἀνατολικὴν κερκίδα κατὰ τε τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον διάζωμα, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν εἰς τὸ πρῶτον διάζωμα. Ἦρχισαν ἐπίσης καὶ αἱ ἐργασίαι συμπληρώσεως τοῦ δυτικοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, τοῦ ὁποίου μέγα μέρος εἶχε καταστραφῆ. Τέλος συνεπληρώθη ἐφέτος καὶ ἡ κατασκευὴ πωρίνων τινῶν ἀρχιτεκτονικῶν με-

Εἰκ. 260. Ἀποψὶς τοῦ βορείου ἡμίσεος τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἄνω διαζώματος καὶ τοῦ βορείου θυρώματος.

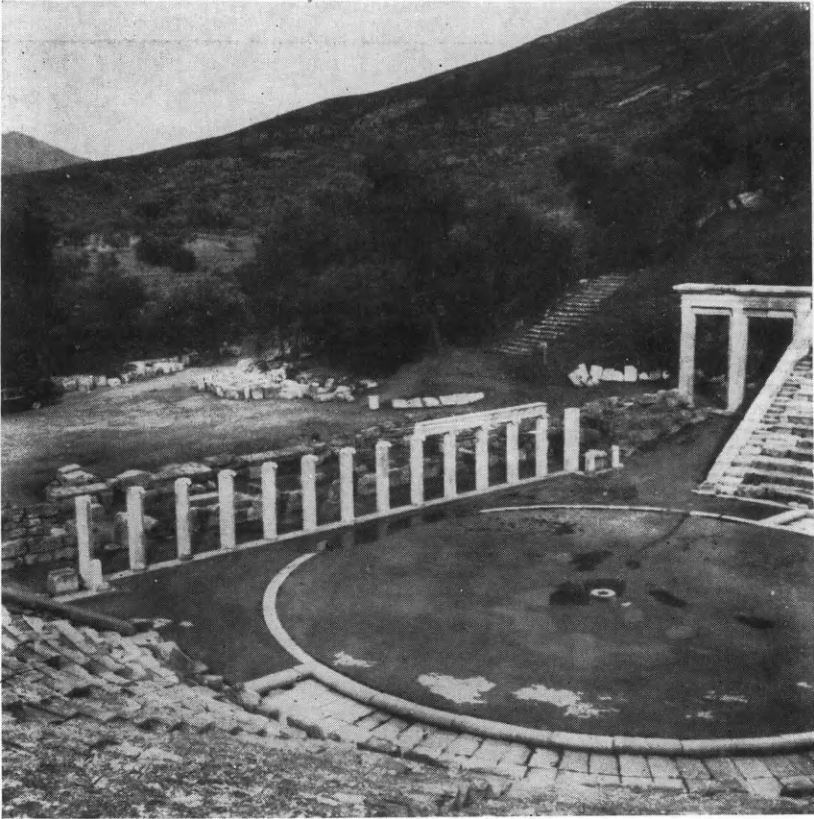
λῶν τῶν ἡμικιόνων τοῦ δοκιμαστικῶς ἀναστηλωθέντος προσκη-
νίου (εἰκ. 261) μετὰ τινων ἐπιστυλίων αὐτοῦ.

5. ΠΕΛΛΑ. Εἰς Πέλλαν ἀνεστηλώθη εἰς τῶν κιόνων τοῦ ἰωνικοῦ περιστυλίου τῆς πρό τινων ἐτῶν ἀποκαλυφθείσης οἰκίας (εἰκ. 262) τῇ συνεργασίᾳ τοῦ ἐφόρου κ. Χ. Μακαρόνα μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα.

6. ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ. Συμπληρωματικαὶ τινες ἐργασίαι διαμορφώσεως ἐγένοντο ἐφέτος ἐν συνεργασίᾳ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως μετὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Πέτσα εἰς τὸ στέγαστρον

τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων. Πρὸ τῆς προσόψεως κατεσκευάσθη τοῖχος ἀντιστηρίξεως καὶ πλευρικαὶ κλίμακες καθόδου εἰς τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου.

Κατεσκευάσθη ὡσαύτως καὶ ἐτοποθετήθη μεγάλη συρτὴ

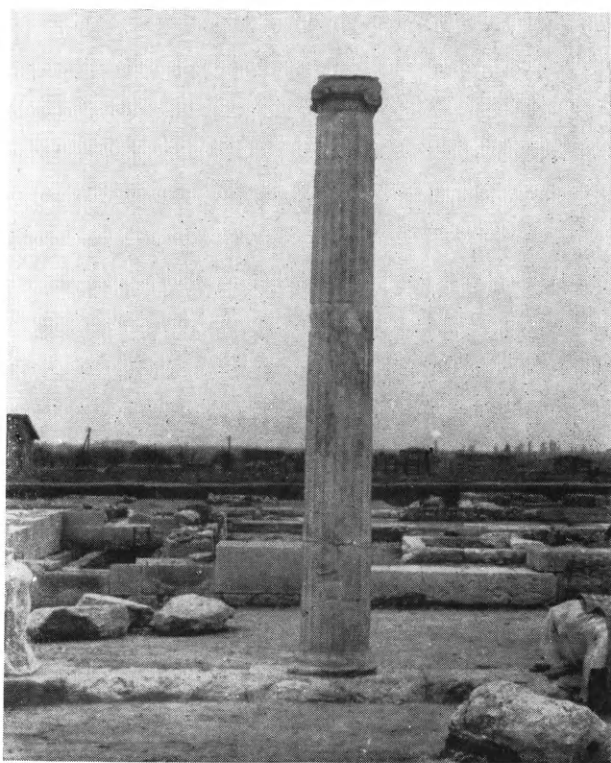

Εἰκ. 261. Τὸ δοκιμαστικῶς ἀναστηλωθὲν προσκίηνιον τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου.

τετράφυλλος μεταλλικὴ θύρα, προστατεύουσα πλήρως τὸ μνημεῖον, συγχρόνως ὅμως καὶ ἐπιτρέπουσα τὴν θέαν καὶ φωτογράφησιν αὐτοῦ.

7. ΠΑΤΡΑΙ. Εἰς τὰς Πάτρας ἐξηκολούθησαν αἱ ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ ἀναμαρμαρώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ Ὁδείου ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄ. Ὁρλάνδου καὶ τοῦ διευθυντοῦ ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα, τῆ συμπράξει καὶ τοῦ ἐκ Πατρῶν ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Βασιλείου, εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ὁποίου

ὀφείλεται καὶ ἡ ὅλη ἀναστήλωσις τοῦ Ὁδείου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἄνωθεν τοῦ διαζώματος τμήματος τοῦ κοίλου ἀνευρέθησαν ἐν συνεχείᾳ τῶν κλιμάκων τῶν κερκίδων ἄλλαι κατερχόμεναι κλίμακες, αἵτινες διὰ δημιουργουμένων ὑπὸ τὰς κερκίδας στοῶν ὀδηγοῦν εἰς ἐξόδους καὶ περιφερειακὸν κάτωθεν τοῦ κοί-

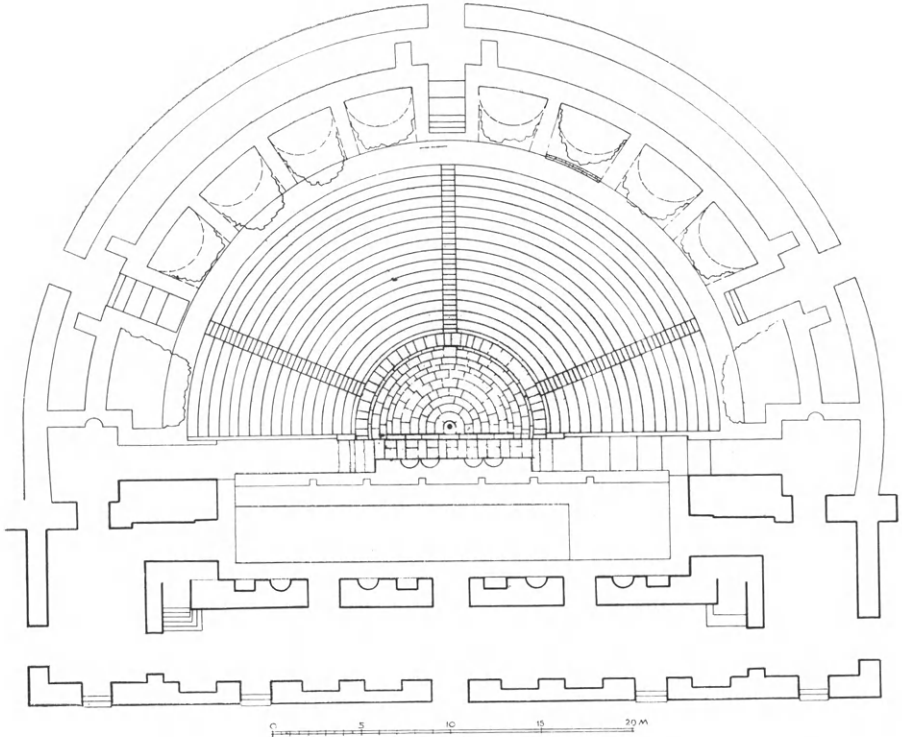
Εἰκ. 262. Ὁ ἀναστηλωθεὶς ἰωνικός κίον τοῦ περιστυλίου οἰκίας τῆς Πέλλης.

λου διάδρομον. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ὑποβασταζόντων τὰς κερκίδας θόλων ἐδημιουργήθησαν ἄνωθεν τοῦ διαζώματος ἐξ ἀκόμῃ σειραὶ ἐδωλίων, χωριζόμεναι διὰ κλιμάκων εἰς ἑπτὰ κερκίδας. Συνεπληρώθησαν ὡσαύτως καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ προσκηπίου καὶ αἱ πρὸ αὐτῶν ἡμικυκλικαὶ κόγχαι.

Ἐλπίζεται ὅτι κατὰ τὸ τρέχον ἔτος θὰ ἀξιοποιηθῇ ἔτι περισσότερον ὁ ἀρχαιολογικὸς οὗτος χώρος ἀπαλλοτριωθέντων ἤδη οἰκίσκων τινῶν πέριξ τοῦ Ὁδείου, ἢ κατεδάφισις τῶν ὁποίων θὰ ἐλευθερώσῃ τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα ἀπὸ τὰ περισφίγγοντα αὐτὸ

νεώτερα κτίσματα. Ἡ παρατιθεμένη κάτοψις (εἰκ. 263) καὶ ἀποψις (εἰκ. 264) παρέχουσι τὴν ὀριστικὴν διάταξιν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ὁδείου μετὰ τὰς γενομένας ἐργασίας.

Ω Δ Ε Ι Ο Ν Π Α Τ Ρ Ω Ν

Εἰκ. 263. Κάτοψις τοῦ Ὁδείου τῶν Πατρῶν πρὸ τῆς τοποθετήσεως τῶν ἐδωλίων τοῦ ἄνω διαζώματος.

β) Βυζαντινὰ μνημεῖα.

1. ΑΘΗΝΑΙ. Ἅγιοι Ἀσώματοι. Διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς ἀναστηλώσεως, ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα, ἐγένετο ἡ ἀποκατάστασις τοῦ σημαντικοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων «Θησείου», ὅστις διὰ τῶν διαφόρων κατὰ καιροὺς γενομένων προσθηκῶν εἶχε τελείως παραμορφωθῆ, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν 265.

Πῶς ἦτο ἀρχικῶς ὁ ναὸς οὗτος δεικνύει εἰκὼν τοῦ 1842 φιλοτεχνηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Couchaud. Πρόκειται περὶ ναοῦ σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου μετὰ τρούλλου στηριζομένου ἐσωτερικῶς

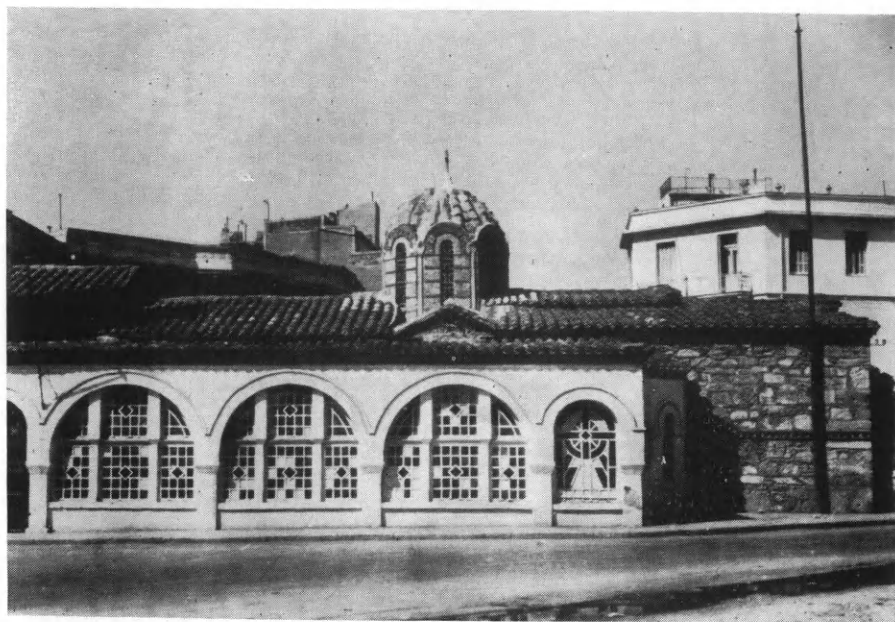
κῶς ἐπὶ 4 κίονων. Ἡ παραμόρφωσίς του ἐπήρξετο βαθμιαίως ἀπὸ τοῦ 1880 λόγῳ διαδοχικῶν καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς ἐπεκτάσεων, τὰς ὁποίας ἐπεχίρουν οἱ ἐκάστοτε ἐπίτροποι πρὸς αὐξήσιν

Εἰκ. 264. Ἄποψις τοῦ ἀναστηλωθέντος ρωμαϊκοῦ Ὁδείου τῶν Πατρῶν.

τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου. Μετὰ ἐπανειλημμένας πολυετεῖς ἀποπείρας κατωρθώθη ἐπὶ τέλος νὰ ὑπερνικηθῇ ἡ πείσμων ἀντίστασις τῶν ἐπιτρόπων καὶ νὰ ἀπομακρυνθῶσι τὰ νεώτερα ἀκαλαίσθητα προσκτίσματα, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὸν ναόν. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ναὸς εἶχεν ἐπεκταθῆ παλαιότερον καὶ πρὸς ἀνατολὰς κατὰ 5.50 μ., γενομένης δ' ἀνασκαφῆς εὐρέθη τὸ παλαιὸν τριμερὲς ἱερὸν σωζόμενον εἰς ὕψος 0.70 μ. ἄνωθεν τῶν θεμελίων καὶ πολὺ πλησίον τῶν δύο ἀνατολικῶν κίονων. Ὁ

τροῦλλος, ἡ νοτία καὶ ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ μνημείου ἐσώζοντο σχεδὸν ἀκέραια. Εὐρέθησαν ἔπειτα δι' ἀνασκαφῶν καὶ τὰ θεμέλια τοῦ ἀρχικοῦ δυτικοῦ τοίχου. Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης, δι' ἀφαιρέσεως τῶν νεωτέρων κονιαμάτων, λείψανα τῶν ἀρχικῶν τοιχογραφιῶν. Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ μνημείου τούτου (εἰκ. 266) ἐξετελέσθη συμφώνως πρὸς τὸ παλαιὸν σχέδιον, τὰ ὑπάρ-

Εἰκ. 265. Ὁ βυζαντινὸς ναὸς τῶν Ἁγ. Ἀσωμάτων μετὰ τὰ προσκτίσματα αὐτοῦ.

χοντα στοιχεῖα καὶ πρὸς τὰ δι' ἀνασκαφῶν ἀποκαλυφθέντα, ὑπῆρξε δ' ἐπιτυχεστάτη, ἀποδώσασα εἰς τὰς Ἀθήνας ἓν εἰσέτι βυζαντινὸν μνημεῖον, ἀληθὲς κόσμημα τῆς περιοχῆς τοῦ «Θησείου».

2. ΔΑΦΝΙ. Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Δαφνίου ἐγένετο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα λίαν σημαντικὴ ἐργασία: ἡ τῆς στερεώσεως καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ καθολικοῦ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν.

Ὁ ἐξωνάρθηξ εἶναι κτίσμα ὀλίγον μεταγενέστερον τοῦ κυρίως ναοῦ μετασκευασθὲν τὸν 13^{ον} αἰ. ὑπὸ τῶν Φράγκων (Κιστερικιανῶν) μοναχῶν, οἵτινες ἐγκατεστάθησαν εἰς Δαφνὶ μετὰ τὸ 1204. Εἰς ἔτι μεταγενεστέραν ἐποχὴν κατέρρευσαν οἱ θόλοι οἵτινες τὸν ἐστέγαζον καὶ ἐφράχθησαν τὰ ἀνοίγματα του διὰ λιθο-

δομῆς ἀλλοιωθείσης οὕτω πλήρως τῆς μορφῆς του (εἰκ. 267). Προσέτι λόγῳ καθιζήσεως καὶ σεισμῶν οἱ τοῖχοί του ὑπέστησαν ρήγματα καὶ ἀπέκλιναν σημαντικῶς τῆς κατακορύφου, ἰδίᾳ

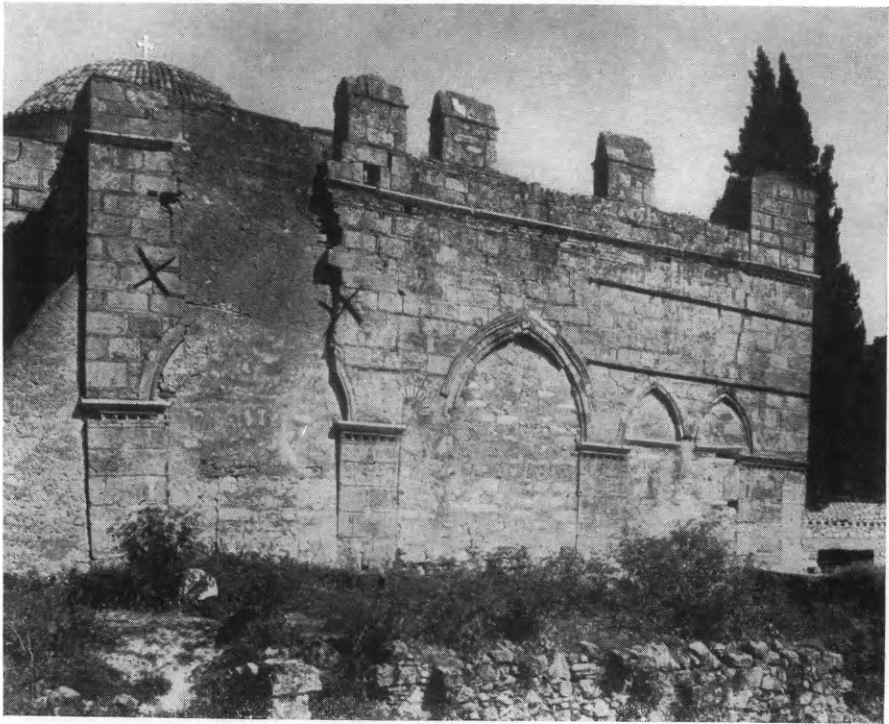
Εἰκ. 266. Ἀπομικρὰ ἀπὸ ΝΑ. τοῦ ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων «Θησείου» μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.

κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν, ἔνθα ἡ ἀπόκλισις ἔφθασε τὰ 0.35 μ. Αἱ ἀποκλίσεις αὗται εἶχον ἀντιμετωπισθῆ ἄλλοτε διὰ τῆς κατασκευῆς ἀντηρίδων κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ τε ναοῦ καὶ τοῦ ἐξωνάρθηκος (εἰκ. 267).

Κατὰ τὰς γενομένας ἐργασίας, ἀφοῦ ἔγινε προσεκτικὴ καταμέτρησης καὶ φωτογράφησις τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως (εἰκ. 267-8), ἤρξατο ἡ κατεδάφισις τῶν μεταγενεστέρων λιθοδομῶν, αἱ ὁποῖαι

ἔφρασσον τὰ ἀνοίγματα. Πρῶτον ἠνοίχθη τὸ νότιον δίλοβον ἀνοίγμα καὶ ἀπεκαλύφθη πλήρως ὁ ἄλλοτε ἐλάχιστα ἐμφανῆς ὑψηλὸς ἰωνικὸς κίων (εἰκ. 269, 270) συνεπληρώθη δὲ καταλλήλως καὶ τὸ ἐν τῶν τόξων του, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡμικατεστραμμένον.

Κατόπιν ἠνοίχθησαν τὰ τόξα τῆς δυτικῆς ὄψεως, ἀφοῦ προ-

Εἰκ. 267. Ἀποψὶς τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνίου πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

ηγῆθησαν δύο σημαντικώταται ἐργασίαι: ἦτοι ἀφ' ἐνὸς μὲν κατεσκευάσθησαν ἐσωτερικαὶ δοκοὶ ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος, τελειῶς ἀφανεῖς, διὰ τῶν ὁποίων ἐστερεώθη πλήρως ὀλόκληρος ἡ κατασκευή, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποκατεστάθη σχεδὸν πλήρως, δι' εἰδικῆς διατάξεως ἀντιβάρων, ἡ κατακορυφότης τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, χωρὶς νὰ καταβιβασθῇ οὐδὲ εἰς λίθος ἐκ τῆς ἀρχικῆς θέσεώς του. Ἡ εἰκὼν 271 δεικνύει τὴν ὄψιν ἣν ἀπέκτησεν ὁ ἐξωνάρθηξ μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας.

3. ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ. Ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸ 1960

ἡ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τῇ ἐπιβλέψει τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως Εὐστ. Στίκα καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Χ. Μπούρα στερέωσις καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ.

Εἰς τὸν νάρθηκα ἐστερεώθησαν αἱ παραστάσεις τοῦ Νι-

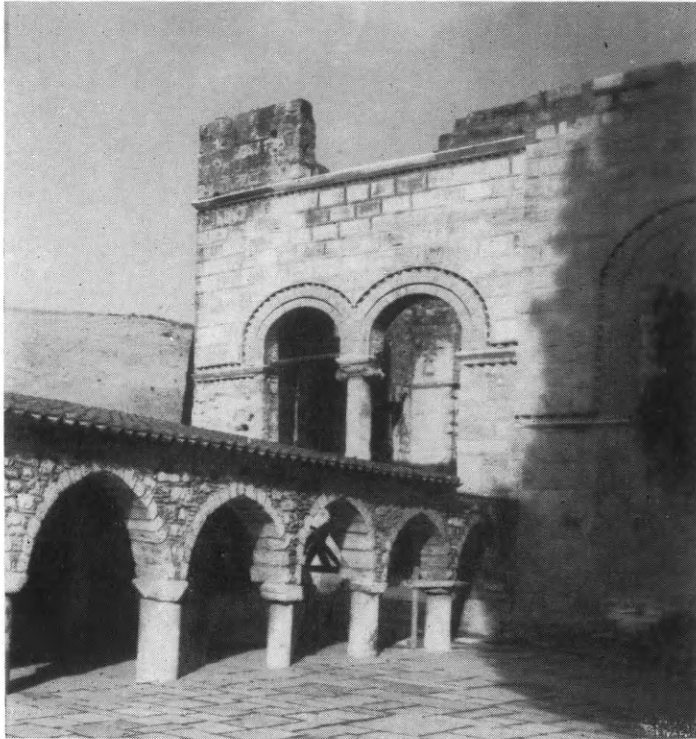
Εἰκ. 268. Ἀποψὶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνίου πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτῆς.

πτῆρος, τῆς Ἀναστάσεως, τῆς ψηλαφήσεως τοῦ Θωμᾶ, ὡς καὶ ὄλαι ἐν γένει αἱ παραστάσεις ἁγίων εἰς τὰ σταυροθόλια. Ἄλλα τμήματα ἐξ αὐτῶν ἀφηρέθησαν καὶ ἐπανετοποθετήθησαν καὶ ἄλλα ἐκαθαρίσθησαν ἐπὶ τόπου διὰ τοῦ εἰδικοῦ ψηφωτοῦ Δ. Σκόρδου.

Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ἐστερεώθησαν τὰ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου ψηφιδωτὰ τῶν δύο σταυροθολίων, εἰκονίζοντα ἀσκητὰς καὶ μοναχοὺς, καθὼς καὶ ἡ μεγάλη εἰκὼν τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε (εἰκ. 272, 273) εἰς τὸ βόρειον σταυροθό-

λιον. Ἐγένετο ἐπίσης καθαρισμός, ἐπὶ τόπου, τῆς παραστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἄνωθεν τῆς κυρίας εισόδου τοῦ ναοῦ.

Εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἀφηρέθησαν τὰ ψηφιδωτὰ καὶ ἐπανετοποθετήθησαν, ἐγένετο προσεκτικὴ ἀποκατάστασις τῶν

Εἰκ. 269. Ἀπομὴς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

ὀπισθεν τῶν ψηφιδωτῶν τοίχων, οἱ ὁποῖοι ἔφερον ρωγμὰς καὶ χάσματα.

Ἐξηκολούθησεν ἐπίσης ἐφέτος καὶ ἡ στερέωσις τῆς ὀρθομαρμάρωσεως τοῦ καθολικοῦ καὶ μάλιστα εἰς τὸν νάρθηκα αὐτοῦ. Σχεδὸν ὀλόκληρον τὸ νότιον ἡμισυ τοῦ τοίχου καὶ τμῆμα τοῦ βορείου ἐστερεώθη ἐκ νέου, ἀφοῦ ἀφηρέθησαν παλαιὰ σιδηρὰ στηρίγματα καὶ συμπληρώματα ἐξ ἀμμοκονιαμάτων. Εἰς ὠρισμένα σημεῖα ἐγένοντο συμπληρώσεις διὰ νέων μαρμάρων Μαραθῶνος καὶ Ἑρετρίας, ὁμοίων πρὸς τὰ παλαιὰ. Ἐγένοντο ἐπίσης στερεώσεις καὶ συμπληρώσεις εἰς τὸ τόξον τοῦ ἀρκοσολίου τοῦ νάρθηκος.

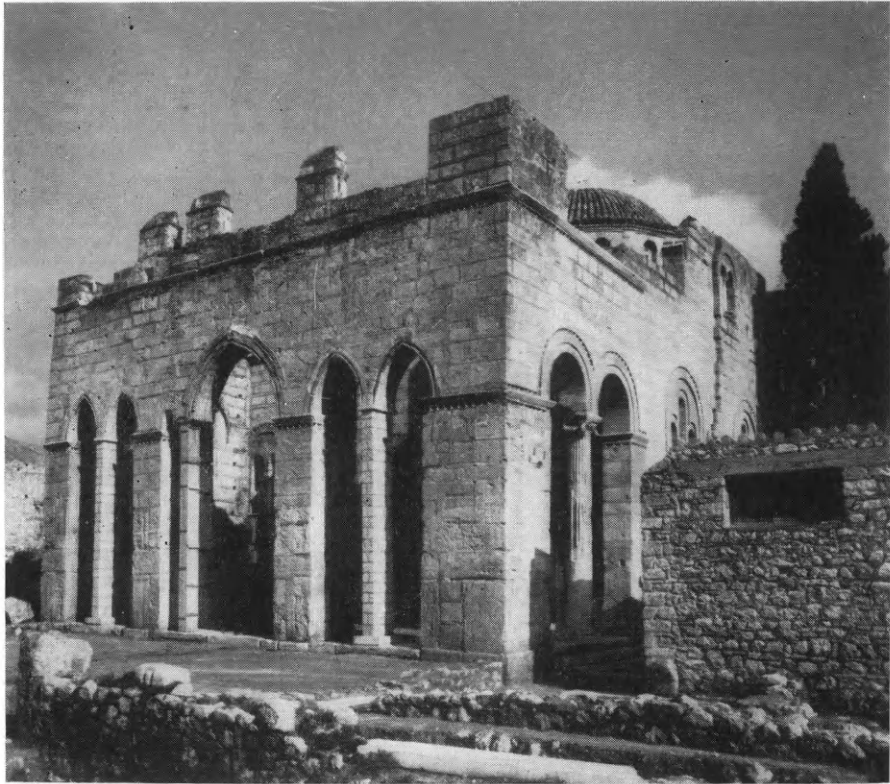
Εἰς τὸν κυρίως ναὸν ἐστερεώθησαν τὰ μάρμαρα τῆς ἐπενδύ-

Εἰκ. 270. Ὁψίς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Δαφνίου μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

σεως τοῦ βορείου σταυροθολίου, κάτωθεν τῆς παραστάσεως τοῦ

᾽Οσίου Λουκᾶ. Ἐγένετο ἐπίσης ἀποκατάστασις τῶν μαρμαρίνων δαπέδων, κυρίως εἰς τὸν νάρθηκα καὶ τὸ πρὸς Νότον παρεκκλήσιον, καὶ ἐστρώθη διὰ παλαιῶν μαρμαρίνων πλακῶν ἢ πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας στοά, ἀφαιρεθέντων τῶν ἀντισταθμητικωτάτων πλακιδίων. Κατὰ τὰς ἐργασίας τοποθετήσεως τῆς νέας στρώσεως ἀπε-

Εἰκ. 271. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Δαφνίου μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

καλύφθησαν δύο ὑπόγειοι χῶροι, κενοί, θολοσκεπεῖς, διαστάσεων 1.25×1.85 μ. καὶ 1.18×1.98 μ. Ὅμοιος κενὸς θολοσκεπῆς θάλαμος, διαστάσεων 2.28×1.75 μ., ἀνευρέθη καὶ κάτωθεν τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ νάρθηκος τοῦ καθολικοῦ. Οἱ ὑπόγειοι οὗτοι χῶροι, ἀφοῦ ἀπετυπώθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν, ἐκλείσθησαν ἐκ νέου, τῆς εἰσόδου των καλυφθεῖσης διὰ πλακῶν.

Εἰς τὸ καθολικὸν ἐπίσης διηνοιχθῆ ἐν ἀκόμῃ ἐκ τῶν ἐντοιχισμένων παραθύρων: τὸ μέγα δίλοβον παράθυρον τῆς νοτίας πλευ-

ρᾶς παρὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ κτηρίου (εἰκ. 274). Μετὰ τὴν φωτο-

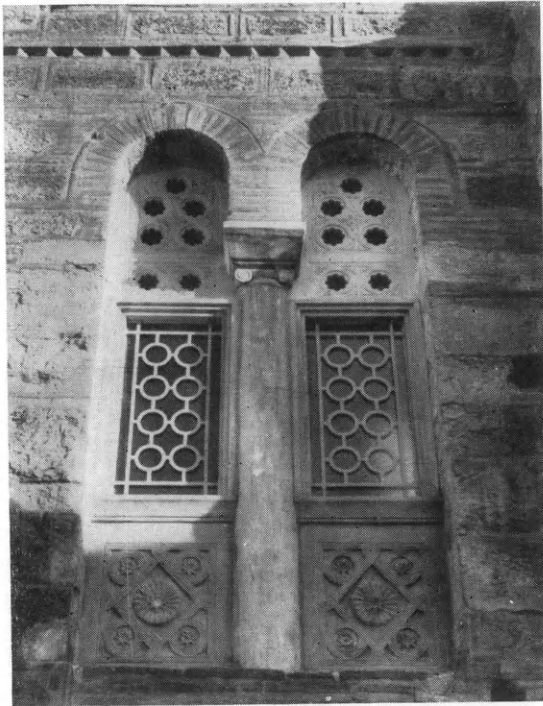
Εἰκ. 272. Ἡ ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε πρὸ τῆς ἐπισκευῆς αὐτῆς.

Εἰκ. 273. Ἡ ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς.

γράφησιν καθηρέθη ἢ μεταγενεστέρᾳ τοιχοποιίᾳ, ἀνευρέθησαν

σαφέστατα ἴχνη τῶν θαυρακίων, τῶν μαρμαρίνων πλαισίων τῶν ὑαλοστασίων, ὡς καὶ τῶν γυψίνων φεγγιτῶν του, οὕτω δὲ μετὰ σχετικῆς βεβαιότητος κατεσκευάσθησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν τὰ νέα. Νέοι ἐπίσης φεγγίται ἐκ λευκοῦ σιμέντου, κατ' ἀπομίμησιν τῶν παλαιῶν γυψίνων, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ μέγα τρίλοβον

Εἰκ. 274. Τὸ ἄνοιχθὲν δίλοβον παράθυρον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Ὁσίου Λουκᾶ.

ἄνοιγμα πρὸς βορρᾶν. Ἐγένετο ἐπίσης ἐργασία συναρμολογήσεως καὶ συγκολλήσεως τμημάτων ἀνευρεθέντος γυψίνου φεγγίτου, διὰ νὰ τοποθετηθῇ οὗτος μελλοντικῶς εἰς τὸ Μουσεῖον, ἀποκλειομένης τῆς ἐπανατοποθετήσεώς του εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν, λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐτοποθετήθησαν ἀκόμη δύο νέα δρύϊνα θύραι, τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίας ἐξόδου τοῦ καθολικοῦ, εἰς ἀντικατάστασιν παλαιότερων ἀντισταθμητικῶν. Αἱ θύραι κατεσκευάσθησαν τελείως ἀπλαῖ, ἤτοι ἄνευ οὐδεμιᾶς διακοσμῆσεως.

Εἰς τὸ θύρωμα τῆς κυρίας εἰσόδου ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν

ναόν, ἀριστερᾷ τῶ εἰσερχομένῳ, τμήμα τοῦ ὀρθοστάτου εἶχεν ἀντικατασταθῆ παλαιότερον διὰ μαρμάρου σκοτεινοῦ πρασίνου χρώματος φέροντος κυμάτια. Τὸ μάρμαρον τοῦτο ἀφηρέθη συν-επληρώθη δὲ τὸ θύρωμα διὰ νέου τεμαχίου.

Ἐξηκολούθησε καὶ ἐφέτος ἡ συγκόλλησις καὶ συναρμογὴ

Εἰκ. 275. Ἀποκατασταθὲν θωράκιον.

θραυσμάτων γλυπτῶν (εἰκ. 275), τὰ ὅποια θὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὸ μουσεῖον. Ἀποκατεστάθησαν ὁμοίως θωράκια, τμήματα κοσμη-τῶν, τράπεζαι καὶ ἄλλα γλυπτὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Εἰς τὴν βυζαντινὴν τράπεζαν κατεσκευάσθη ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος τὸ πάτωμα, στεγασθέντος οὕτω τοῦ ὑπογείου χώ-ρου. Ἡ κατασκευὴ ἐγένετο δοκιδωτὴ κατὰ τρόπον ὥστε ἐκ τῶν κάτω νὰ φαίνεται ὅτι τὸ πάτωμα ἦτο ξύλινον. Πρὸς τοῦτο οἱ ξυλότυποι κατεσκευάσθησαν ἐκ νέας ξυλείας μετὰ μεγίστης προ-σοχῆς ἐπετεύχθη δὲ ἡ ἀποτύπωσις τῶν ἰνῶν τοῦ ξύλου ἐπὶ τῶν ἐκ σκυροδέματος δοκίδων. Τὸ πάτωμα θὰ ἐπιστρωθῆ διὰ ξυλί-νου δαπέδου, μετὰ τὴν στέγασιν τῆς Τραπεζῆς.

Εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ κτηρίου κατεσκευάσθη δάπεδον ἐκ σιμεντοκονίας κατ' ἀπομίμησιν κορρασανίου.

Δύο νεώτερα κελλία τῆς Μονῆς κατηδαφίσθησαν ὡς ἐτοιμόρροπα καὶ ἐπικίνδυνα. Ἐν ἐξ αὐτῶν εὐρίσκετο πρὸς βορρᾶν τοῦ κωδωνοστασίου καὶ ἀπέκρυπτε τμῆμα τῆς βάσεώς του, ἧτο δὲ κατεσκευασμένον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ ξυλίνων πῆξεων καὶ ἀσβεστοκονίας (μπαγδατί). Τὸ ἕτερον εὐρίσκετο πρὸς νότον τῆς πλατείας ἀνατολικῶς τῶν ναῶν, ἔφερε δὲ μεγάλα ρήγματα. Τούτου κατηδαφίσθη μόνον ὁ ὄρφος.

Εἰς τὰ ἀναστηλούμενα κελλία τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος κατεσκευάσθησαν τὰ σταυροθόλια καὶ τὸ πάτωμα τοῦ πρώτου ὀρόφου ἐξ ὠπλισμένου σκυροδέματος. Διευορφώθη ὡσαύτως καὶ ἀποκατεστάθη ὁ παλαιὸς πυλὼν τῆς Μονῆς.

Τέλος δαπάναις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ ἔγινεν ἡ πλακόστρωσις καὶ ἡ δενδροφύτευσις τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς τῆς Μονῆς καὶ διηνοίχθη νέα πρόσβασις πρὸς τὴν παλαιὰν εἴσοδον, ἄνευ βαθμίδων, διὰ τὴν καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐπισκεπτῶν. Κατεσκευάσθη ἀκόμη καὶ νέος ἀναλημματικὸς τοίχος πρὸς νότον τῆς ἐξωτερικῆς πλατείας τῆς Μονῆς.

4. ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ «ΣΤΑ ΚΑΜΠΙΑ». Ἔργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐγένοντο ὡσαύτως εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου «στὰ Καμπιά», μνημεῖον ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ πρώτη ἐκτελεσθεῖσα ἐργασία ἦτο ἡ ἀνακεράμωσις τοῦ ναοῦ. Αἱ παλαιαὶ κέραμοι τῶν στεγῶν εἶχον καταστραφῆ ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τοῦ παγετοῦ καὶ τοῦ ἀνέμου. Ἐπὶ τῆς στέγης εἶχον ἀναπτυχθῆ φυτὰ (εἰκ. 276) καὶ τὰ ὄμβρια ὕδατα προεκάλουν διάβρωσιν τῶν θόλων καὶ τῶν τοίχων.

Αἱ παλαιαὶ κέραμοι ἀφηρέθησαν ἀντ' αὐτῶν δ' ἐτοποθετήθησαν δι' ἰσχυρᾶς σιμεντοκονίας νέαι, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξησφαλίσθη ἡ στεγανότης τῶν θόλων καὶ ἀφηρέθησαν τὰ ἐπ' αὐτῶν χρώματα.

Πρὸ τῆς τοποθετήσεως τῶν κεράμων συνεπληρώθη καὶ τὸ γεῖσον τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα ἐσφῆξετο. Τὸ λοξότμητον αὐτὸ γεῖσον, ἦτο κατεσκευασμένον ἐκ πωρολίθου,

εἰς τὰ παλαιότερα δὲ σχέδια τῶν Schultz καὶ Barnsley σημειοῦται ὡς ὑπάρχον.

Μετὰ τὰς ἐργασίας τῆς στέγης ἐτοποθετήθησαν νέα διαφράγματα τῶν παραθύρων, ἐκ λευκοῦ σιμέντου, κατ' ἀπομίμησιν τῶν παλαιῶν σφζομένων γυψίνων. Εἶναι προφανὲς ὅτι ταῦτα

Εἰκ. 276. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος «στὰ Καμπιά» πρὸ τῶν ἐργασιῶν καθαρισμοῦ καὶ στερεώσεως αὐτοῦ.

δὲν ἦσαν τὰ ἀρχικῶς κατασκευασθέντα εἰς τὸν ναόν, ἀλλὰ μεταγενέστερα, πιθανῶς τῆς Τουρκοκρατίας.

Τὰ πρὸς Β. καὶ Ν. μεγάλα τρίλοβα ἀνοίγματα τοῦ ναοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος των φραγμένα διὰ λιθοδομῆς προφανῶς μεταγενεστέρας. Ἀφοῦ ἔγινε προσεκτικὴ καταμέτρησις καὶ φωτογράφησις αὐτῶν κατηδαφίσθη ἡ λιθοδομή.

Κατὰ χώραν ἐσφζετο ἀκόμη μία βάσις θωρακίου εἰς τὸ βόρειον ἄνοιγμα. Εἰς τοὺς κιονίσκους ἐξ ἄλλου καὶ τὰς παραστάδας τῶν τοίχων ἦσαν σαφῆ τὰ ἴχνη τῶν θωρακίων καὶ τῶν ἐπιστέψεόντων. Κατόπιν προσεκτικῆς ἐρεῦνης ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν λίθων ποὺ ἀπετέλουν τὴν νεωτέραν στρῶσιν τοῦ ἱεροῦ μέγα τμῆμα τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων θωρακίων. Τὸ πλάτος του (0.597 μ.) καὶ

Εἰκ. 277-8. Ὁ ναὸς τῶν Καμπιῶν πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐργασίας.

τὸ πάχος του (0.11 μ.) συνέπιπτον ἀπολύτως μὲ τὰ ἀνευρεθέντα ἴχνη. Τὸ θωράκιον ἦτο χρώματος φαιοκυάνου ὁμοιάζοντος πρὸς τὸ τοῦ μαρμάρου Μαραθῶνος, ἢ δὲ ἐπίστεψίς του ἦτο συμφυῆς πρὸς αὐτό. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνευρεθέντος, τὸ ὁποῖον συμπληρωθὲν ἐτοποθετήθη, ἐγένετο ἡ κατασκευὴ καὶ τῶν ὑπολοίπων τριῶν.

Συνεπληρώθη κατόπιν τὸ ἄνω μέρος τοῦ θυρώματος τοῦ νοτίου ἀνοίγματος. Τοῦτο, ὡς καὶ τὸ σωζόμενον βόρειον, ἦτο ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἔφερε κυμάτια. Τὸ ἄνωθεν αὐτοῦ γείσωμα ἦτο ἀπλοῦν λοξόμητον καὶ ἔφερε κόσμημα. Τὸ νέον κατασκευασθὲν ἔμεινεν ἀκόσμητον, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα ἔγινεν ὅμοιον μὲ τὸ βόρειον.

Τέλος εἰς τὰ ἀποκατασταθέντα τρίλοβα ἀνοίγματα ἐτοποθετήθησαν δρύϊναι θύραι ἀπλουστάτου σχεδίου ἥτοι ἄνευ οὐδεμιᾶς διακοσμῆσεως.

Διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ μνημείου ἀπαιτοῦνται εἰσέτι πολλαὶ ἐργασίαι.

Μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν ὀλοκλήρου τοῦ κτίσματος ἐγένοντο κατὰ τόπους συμπληρώσεις διὰ παλαιῶν κυρίως τεμαχίων εὐρεθέντων εἰς διάφορα σημεῖα κατὰ τὰς κατεδαφίσεις.

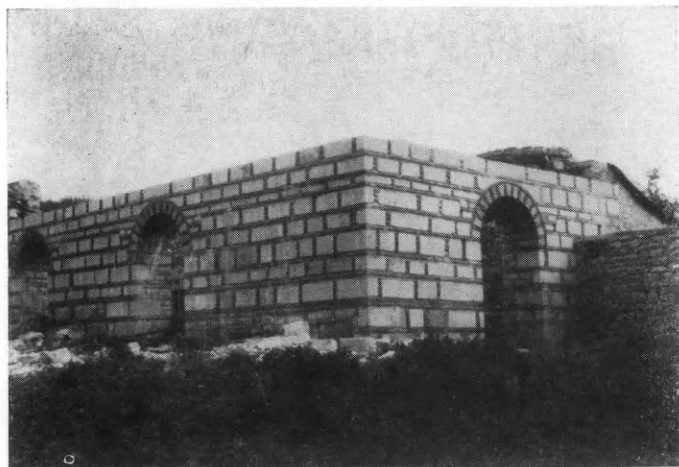
Οὕτω ἀποκατεστάθησαν τὰ ὀξυκόρυφα φραγκικὰ τόξα τῆς δυτικῆς ὄψεως, συνεπληρώθη ἡ λοξόμητος μαρμαρίνη κορνίζα κλπ. Τὰ ἐλλείποντα κατακόρυφα στηρίγματα τῶν διλόβων ἀνοιγμάτων ἀποκατεστάθησαν διὰ λεπτῶν πεσσῶν ὀρθογωνίου διατομῆς ὅλως οὐδετέρων καὶ ἀκοσμητῶν.

Ἀφηρέθησαν ἐπίσης αἱ ἀντηρίδες τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ διὰ καταλλήλου ἀποχωματώσεως ἀνεδείχθη τὸ ὅλον κτίσμα.

Ἐπηκολούθησε στερέωσις τοῦ φέροντος μεγάλα, παρὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον, ρήγματα κωδωνοστασίου τῆς βορείου πλευρᾶς, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀνήρχετό τις εἰς τὸν ὄροφον.

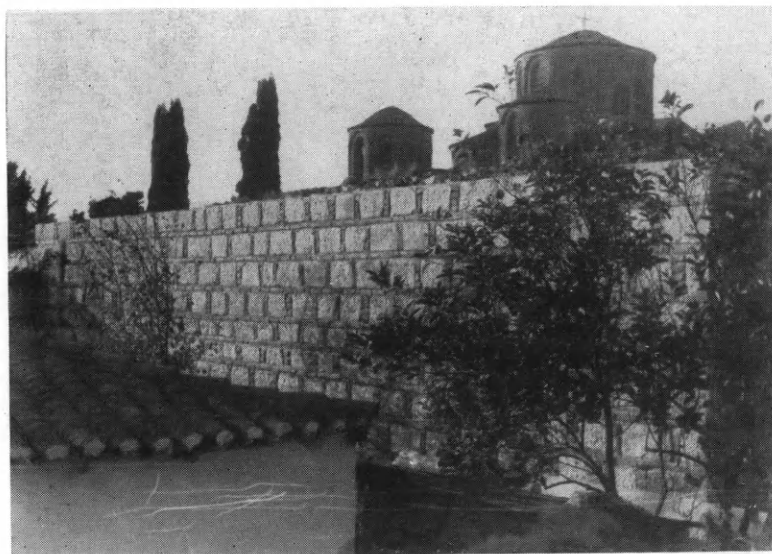
Κατὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν μεταγενεστέρων τοίχων, οἵτινες ἔφρασσον τὰ ἀνοίγματα τοῦ ἐξωνάρθηκος, καὶ τῆς μεταγενεστερας ἐντὸς αὐτοῦ κλίμακος ἀνευρέθησαν πλεῖστα μαρμαρίνα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, βυζαντινῆς ἐποχῆς, εἰς δὲ τὰς πλαγίας πλευρᾶς τοῦ μεσαίου ἀνοίγματος ἀπεκαλύφθησαν γραπτὰ κοσμήματα, κουφικὰ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος. Τὰ κοσμήματα ταῦτα, καθὼς καὶ λεί-

ψανά τινα τοιχογραφιών, ἐστερεώθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν διὰ εἰδικοῦ συνεργείου ὑπὸ τὸν καλλιτέχνην Φ. Ζαχαρίου.

Εἰκ. 279. Ἐπομῆς τῆς ἀναστηλουμένης Τραπεζῆς τῆς Παρηγορητίσσης ἀπὸ ΒΔ.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν τοίχων τοῦ ἐξωνάρθηκος ἐγένετο νέα στρωσὶς τοῦ δαπέδου του διὰ πηλίνων τετραγώνων πλα-

Εἰκ. 280. Ὁ ἀναστηλωθεὶς νότιος τοῖχος τῆς Τραπεζῆς τῆς Παρηγορητίσσης.

κιδίων, διαστάσεων 0.30×0.30 μ., ὡς ἀκριβῶς τὰ διασωθέντα εἰς τὴν πρὸς νότον πλευρὰν του παλαιά.

5. ΑΡΤΑ. Ἐν Ἄρτῃ συνετελέσθη ἐφέτος ἡ στρω̄σις τοῦ καθολικοῦ τῆς Παρηγορητίσσης διὰ λιθίνων πλακῶν, ἐτοποιητήθησαν δὲ εἰς τὰς οἰκείας θέσεις οἱ δύο νεωστὶ εὐρεθέντες θολῖται τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς, ἧτις εὐρίσκετο ὑπεράνω τῆς βασιλείου

Εἰκ. 281. Ἡ ἀναστηλωθεῖσα ἀπὸ τῆς Τραπεζῆς τῆς Παρηγορητίσσης.

πύλης. Ἐτοποιητήθη ὡσαύτως εἰς τὴν θέσιν τοῦ (δεξιᾶ τοῦ τόξου τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς) καὶ τὸ ὠραῖον ἐπιπεδόγλυφον, τὸ εἰκονίζον λέοντα σπαράσσοντα μόσχον. Τῆς βυζαντινῆς Τραπεζῆς συνεπληρώθη ἡ πλινθοπερίκλειστος τοιχοποιία τῆς Ν. καὶ Δ. πλευρᾶς μέχρι τοῦ ὕψους τῶν γεννήσεων τοῦ θόλου, δι' οὗ θὰ καλυφθῆ (εἰκ. 279). Συνεπληρώθη ἐπίσης ἡ τοιχοποιία καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς (εἰκ 280), ἧτις εἶχε κατὰ καιροὺς ἀπογυμνωθῆ τῶν λίθων αὐτῆς τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ διὰ τὴν

κυλινδρικήν κόγχην τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὡς ἡ εἰκὼν 281 δεικνύει. Πᾶσαι αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὰς ἐπὶ τόπου δοθεῖσας ὁδηγίας τοῦ καθηγητοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Ἄρτης κ. Κ. Κονταξῆ.

6. ΧΩΝΙΚΑ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ. Παλαιὸν τοξωτὸν θυραῖον ἀνοιγμα (εἰκ. 282) τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ νάρθηκος τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅπερ εἶχεν ἐντοιχισθῆ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἠνοίχθη καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν, κατασκευασθέντων ἔπειτα ἀντὶ τῆς λιθοδομῆς ἀπλῶν ξυλίνων θυροφύλλων. Ἡ ἀνωτέρω ἐργασία ἐγένετο ἐποπτεία τοῦ κ. Εὐστ. Στίκα.

7. ΜΟΝΗ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ. Διὰ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Γορτυνίας κ. Τ. Γριτσοπούλου ἐγένοντο δαπάναις τῆς Ἑταιρείας στερεωτικαὶ τινες καὶ εὐτρεπιστικαὶ ἐργασίαι εἰς τε τὸ νεώτερον καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου καὶ εἰς τὸ ἀντικρὺ αὐτοῦ συγκρότημα κελλίων. Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν συνεπληρώθησαν αἱ πλέον ἐπείγουσαι στερεώσεις τοῦ χιλιετοῦς μνημείου.

8. ΜΥΣΤΡΑΣ. Εἰς Μυστρᾶν ἐστερεώθησαν ἐφέτος δαπάναις τῆς Ἑταιρείας καὶ ἐποπτεία τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Δρανδάκη τὰ ἐρείπια 25 οἰκιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ οἰκία Γ εὕρισκομένη δυτικῶς τῶν ἀνακτόρων ὡς καὶ ἄλλη κειμένη παρὰ τὴν Ἀγ. Σοφίαν. Ἐστερεώθη ἐπίσης καὶ ὁ καμαροσκέπαστος διάδρομος προσπελάσεως πρὸς τὴν Ἀγ. Παρασκευὴν καὶ τέλος μικρὰ τμήματα τοῦ τείχους καὶ τῆς Πύλης τοῦ Ναυπλίου.

9. ΓΕΡΑΚΙ. Ἐποπτεία τοῦ αὐτοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Δρανδάκη ἐγένετο διὰ μεγάλων παλαιῶν κεράμων ἢ ἀνακεράμωσις τῆς στέγης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Σώζοντος, ἀντικατασταθείσης τῆς ὑπ' αὐτὴν ἐφθαρμένης ὀδοντωτῆς ταινίας. Ἀποκατεστάθη ἐπίσης καὶ ὁ τροῦλλος τοῦ ναοῦ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν δι' ἀποξέσεως τῶν προσθέτων κονιαμάτων. Τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο καὶ διὰ τὴν δυτικὴν καὶ νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, ὅστις ἐφωδιάσθη καὶ διὰ καινουργῶν ξυλίνων θυρῶν.

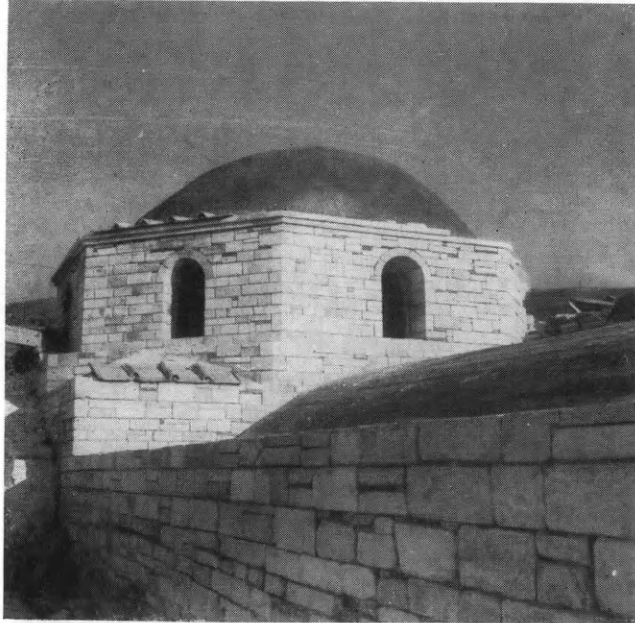

Εικ. 282. Ὁ ἐν Χώνικα ναὸς τῆς Κοιμήσεως πρὸ τῆς ἐκφράξεως τῆς πλαγίας θύρας τοῦ νάρθηκος αὐτοῦ.

Εικ. 283. Ὁ ναὸς τοῦ Χώνικα μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πλαγίας θύρας τοῦ νάρθηκος αὐτοῦ.

10. ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗ ΠΑΡΟΥ. Ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὀρλάνδου συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος, διὰ γενναίας συνδρομῆς καὶ τοῦ Κράτους, αἱ ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν τοῦ ἐν Πάρῳ μεγάλου σταυρικοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς. Κατ' ἀρχὰς κατεσκευάσθη νέος ἐξ ὀπλισμένου σκυρο-

Εἰκ. 284. Ὁ ἀποκατασταθεὶς τροῦλλος τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς.

δέματος ὁ κυλινδρικός θόλος τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ καὶ ἐστερεώθησαν οἱ βαστάζοντες τὸν τροῦλλον τέσσαρες μεγάλοι κεντρικοὶ πεσσοί, μεθ' ὃ ἤρχισεν ἡ ἀφαίρεσις τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν ἥτοι ἀφ' ἑνὸς τῶν τεσσάρων ἐσωτερικῶν ἀψίδων τοῦ τροῦλλου καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ θόλου καὶ τῶν τόξων, ἅτινα ἐπενέδνουν τὰς πλευρικὰς τοξοστοιχίας τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ. Ἐξωτερικῶς ἀποκατεστάθη ὁ τροῦλλος δι' ἀφαιρέσεως τῆς μεταγενεστερᾶς κωνικῆς καλύπτρας αὐτοῦ καὶ συμπληρώσεως τῆς τοιχοποιίας τοῦ τυμπάνου του (εἰκ. 284).

Ἀπεφράχθη ἐπίσης καὶ τὸ μέγα τρίλοβον παράθυρον τοῦ νοτίου σκέλους τοῦ σταυροῦ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου θὰ ἀνακατασκευασθῆ καὶ τὸ τοῦ δυτικοῦ σκέλους. Διὰ τῶν ἀνοιχθησο-

μένων τούτων παραθύρων ὁ ναὸς θὰ καταστῆ φωτεινότατος, ὡς κατέστη ἤδη εὐρυχωρότατος διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ὀγκωδῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν του.

Πλὴν τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τὸ προσηρτημένον βαπτιστήριον ἔτυχε τῆς δεούσης μερίμνης, στερεωθέντων τῶν τοίχων του καὶ

Εἰκ. 285. Ἡ πρόσοψις τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτῆς.

τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ του, καὶ ἀνακατασκευασθέντος τοῦ δαπέδου του, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν ἀνάγλυφα θωράκια ἀνήκοντα εἰς τὸ στηθαῖον τοῦ γυναικωνίτου τοῦ κυρίως ναοῦ.

Τελευταῖαι ἐργασίαι ἀφεόρων εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς παλαιᾶς προσόψεως τοῦ ναοῦ, ἧτις κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα εἶχε τελείως παραμορφωθῆ διὰ τῆς κατασκευῆς προσθέτου τοίχου, πρὸ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη εἰς τὸ ἰσόγειον μαρμάρινον θύρωμα μπαρόκ (εἰκ. 285). Καθαριζομένου τοῦ νεωτέρου τούτου

τοίχου εϋρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ αὐτούσιοι οἱ ὀρθογώνιοι πεσσοὶ καὶ τὰ τόξα τριλόβου ἀνοίγματος. Οἱ πεσσοὶ οὗτοι βαίνοντες ἐπὶ βάσεως στέφονται ὑπὸ κολουροπυραμιδοειδῶν ἐπιθημάτων, κοσμουμένων δι' ἀναγλύφων σταυρῶν. Ὅπισθεν τῶν τόξων τοῦ τριβήλου τῆς εἰσόδου εϋρέθησαν ἐπίσης κατὰ χώραν καὶ αἱ γεννήσεις τῶν ἐκ λαξευτῶν λίθων σταυροθολίων, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὸν νάρθηκα (εἰκ. 286). Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν ὄροφον ἀπεκαλύφθη

Εἰκ. 286. Ἡ πρόσοψις τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν ἀναπαλαιώσεως αὐτῆς.

ὀλοσχερῶς τὸ ὑπεράνω τοῦ τριβήλου τρίλοβον παράθυρον, οὕτω δὲ δύναται πλέον ν' ἀποκατασταθῆ πλήρως ἡ παλαιὰ πρόσοψις τοῦ ναοῦ, πράγμα τὸ ὁποῖον ἐλπίζεται νὰ ἐπιτευχθῆ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Σημαντικὸν εὔρημα ἐγένετο ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν τοῦ κάτωθεν τοῦ τρούλλου ὀρθογωνίου τμήματος, εἰς βάθος 1.50 μ. περιπίου ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Εϋρέθησαν κατὰ χώραν 4 τετραυσιμένοι, ἀρράβδωτοι κορμοὶ κιόνων μετὰ τῶν σχετικῶν ἰωνικῶν βάσεων, τεταγμένοι συμμετρικῶς πρὸς τοὺς πεσσοὺς, προσερχόμενοι δὲ βεβαίως ἐκ προγενεστέρου ναοῦ. Ὀλίγον ὑπεράνω τῶν κορμῶν τούτων ἀπεκαλύφθη καὶ ψηφιδωτὸν δάπεδον μετὰ φυτικῶν κοσμημάτων.

Προσθέτομεν ἐν τέλει, ὅτι κατὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν προσθέτων κατασκευῶν ἀνευρέθησαν ἀρχαῖα γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφαὶ ἀκόμη δὲ καὶ τεμάχια τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ, κυρίως δὲ καμπύλα θωράκια τοῦ ἐξώστου αὐτοῦ.

Γ'. ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Ἐπικουροῦσα εἰς τὸ Κράτος ἔδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία κατὰ τὸ 1960 τὰ ἑξῆς ποσὰ χάριν τῆς ἀνεγέρσεως Μουσείων :

α) Δρχ. 70.000 διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς βυζαντινῆς Τραπεζῆς τῆς ἐν ΑΡΤΗ μονῆς τῆς Παραγορητίσσης χάριν τῆς εἰς Μουσεῖον Ἄρτης μετατροπῆς αὐτῆς.

β) Δρχ. 300.000 ὡς πρώτην δόσιν διὰ τὴν ἀνάγερσιν ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐν ΤΗΝΩ, ἐπὶ οἰκοπέδου παραχωρηθέντος δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Ἱεροῦ Ἰδρύματος Εὐαγγελιστρίας Τήνου. Τὰ σχέδια τοῦ Μουσείου ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς ἀναστηλώσεως κ. Χαρ. Μπούρα, ὁ δὲ θεμέλιος λίθος ἐτέθη τελευτῶντος τοῦ Δεκεμβρίου παρουσίᾳ τῶν ἀρχῶν τῆς νήσου καὶ ἀντιπροσώπων τῆς Ἐταιρείας ἥτοι τοῦ Ἀντιπροέδρου αὐτῆς Γ. Ν. Βέλτσου καὶ τοῦ Συμβούλου καθηγητοῦ Ν. Μ. Κοντολέοντος.

γ) Δρχ. 10.000 διὰ τὴν σύνταξιν καταλόγων τῶν μουσείων ΣΠΑΡΤΗΣ ΤΕΓΕΑΣ καὶ ΛΥΚΟΣΟΥΡΑΣ.

Δ'. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΙ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀνασκαφῶν ὡς καὶ δι' ἀποζημιώσεις ἰδιοκτητῶν ἔδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία τὰ ἑξῆς ποσά :

- α) Διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τοῦ χώρου, ἔνθα τὸ μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον τῆς Ἰωλκοῦ, καὶ ἀγορὰν ἀκινήτων ἐκτισμένων ἐπ' αὐτοῦ Δρχ. 299.763
- β) Δι' ἀγορὰν τοῦ ἀγροῦ, ἔνθα ὁ θολωτὸς τάφος Πλατυσζίου Ἀχλαδίων Κρήτης.. .. » 1.500
- γ) Διὰ μικροαποζημιώσεις ἰδιοκτητῶν ἀγρῶν, ἐφ' ὧν ἀνεγερθήσεται τὸ νέον μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας » 683

δ)	Δι' ἀποζημίωσιν τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ οἰκοπέδου Μεγάρων, ἐφ' οὗ ἡ Κρήνη τοῦ Θεαγένους Δρχ.	60.000
ε)	Διὰ δικαίωμα μεσοτοιχίας ἀγορασθείσης μυκηναϊκῆς οἰκίας ἐν Κατσαμπᾶ Κρήτης »	1.500
ς)	Δι' ἀγορὰν ἀγροῦ εἰς Περιστεριὰν Μοίρας Τριφυλίας »	1.700
ζ)	Δι' ἀπαλλοτριώσεις ἀγρῶν τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης χάριν ἀνασκαφῆς αὐτῆς »	40.000
η)	Δι' ἐργασίας ἐκτροπῆς ρεύματος διερχομένου ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης »	10.745
	ἤτοι ἐν ὅλῳ δραχμαὶ »	415.891

Ε'. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρασίς τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη δραστηρίως καὶ κατὰ τὸ 1960 ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς Δίδος Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου. Ἴδου δὲ ποῖα δημοσιεύματα ἐγένοντο:

α) Ἐπερατώθησαν οἱ τόμοι τῶν Πρακτικῶν τῶν ἐτῶν 1955 καὶ 1956.

β) Περατοῦται ὁσονούπω ἡ ἐκτύπωσις τῶν τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος α) 1953-54 (Γ' Μέρος), β) 1957 καὶ γ) 1958.

γ) Ἐξετυπώθησαν αἱ ἐξῆς δύο ἐναίσιμοι ἐπὶ διδακτορία διατριβαὶ 1) Γ. Δοντᾶ «Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην» καὶ 2) Δ. Λαζαρίδη «Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων».

δ) Ἦρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ περὶ τῶν ἀγγείων τῆς Βάρης ἔργου τῆς κυρίας Σέμνης Παπασπυρίδη-Καροῦζου.

ε) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1960.

Κατὰ τὸ 1960 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὄλῳ 1242, ἐξ ὧν 285 δι' ἀγορᾶς, 535 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 422 ἐκ δωρεᾶς. Τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας ἐχρησιμοποίησαν κατὰ τὸ 1960 2454 ἀναγνώσται.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἐταιρεία εἰς τοὺς εἰς Ἑσπερίαν διὰ περαιτέρω σπουδὰς μεταβάντας ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων: Δημ. Θεοχάρην, Εὐαγγελίαν Πρωτονοταρίου καὶ Ἀνδρέαν Βαβρίτσαν διὰ ποσοῦ δρχ. 28.570. Διέθεσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία δρχ. 8.000 δι' ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω ἐπιμελητῶν, χάριν ἐπισκέψεως ξένων μουσείων.

Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν Βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ἔδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία δρχ. 11.459.

Ἐνίσχυσεν ὁμοίως ἡ Ἐταιρεία α) διὰ ποσοῦ δρχ. 90.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν ἰδρυμάτων (Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ Ἐταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν μελετῶν) καὶ β) διὰ ποσοῦ δρχ. 19.620 τὴν ἔκδοσιν ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων.

Χάριν εὐρύτερας διαδόσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἐταιρείας ὡς καὶ πρὸς διαφώτισιν τοῦ Κοινοῦ ἐπὶ εἰδικῶν ἀρχαιολογικῶν θεμάτων ὠργάνωσε καὶ ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία σειρὰν ἐπιστημονικῶν διαλέξεων μὲ εἰδικοὺς ὁμιλητὰς ἀρχαιολόγους, ὅχι μόνον Ἑλλήνας ἀλλὰ καὶ ξένους.

Διὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπιστημονικὰς διαλέξεις ἔδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία κατὰ τὸ 1960 δρχ. 8.080.

Σημειώνομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὸ 1960 συνεχίσθη καὶ βαίνει πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς ἡ ἐπιστημονικὴ ταξινόμησις καὶ ἀποδελτίωσις τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐταιρείας (ἐγγράφων, φωτογραφιῶν, ἐνταλμάτων) διὰ συνεργείου ἐξ εἰδικευμένων ἐπιστημόνων. Χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ἔδαπανήθη ἐφέτος ποσὸν δρχ. 88.666 καὶ διὰ σχετικὰ ἔπιπλα δρχ. 16.040.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Πρόλογος	3 - 4
Α'. Ἀνασκαφαὶ	
1. Ἀθῆναι. Ἀκαδημία Πλάτωνος	5 - 10
2. Ἀκρόπολις. Κάτωθεν τοῦ Πύργου τῆς Νίκης	10 - 13
3. Ἐλευσίς. Ἱερὸν	13 - 16
4. Περαιτὴ (Πόρτο Ράφτη)	16 - 21
5. Βραυρὸν	21 - 30
6. Μυρρινοῦς (Μερέντα)	30 - 37
7. Κωπαΐς. Ἔρμη (Γκλᾶ)	37 - 48
8. Αὐλὶς	49 - 53
9. Λίμνη Εὐβοίας	53 - 55
10. Ἴωλκὸς	55 - 61
11. Φθιώτιδες Θῆβαι (Νέα Ἀγχίαλος)	61 - 67
12. Ἀμφίπολις. α) Νεκρόπολις	67 - 77
13. » β) Τύμβος Νικησιάνης	77 - 80
14. Φίλιπποι	80 - 87
15. Βεργίνα	87 - 92
16. Λευκάδια Ναούσης	92 - 96
17. Κοζάνη	96 - 102
18. Ἠπειρος. Θεσπρωτία-Νεκρομαντεῖον	102 - 111
19. Κεφαλληνία. Σάμη	111 - 117
20. Κόρινθος. Διόλκος	117 - 122
21. Λέχαιον	123 - 129
22. Ἡλις	129 - 135
23. Σκιλλοῦς	135 - 140
24. Φιλιατρὰ	141 - 145
25. Πύλος	145 - 158
26. Μεσσήνη	159 - 167
27. Ἀμύκλαι	167 - 173
28. Σπάρτη. Ἀκρόπολις	173
29. Κυπάρισσος Μάνης	174 - 176
30. Πάρος	176 - 185
31. Νάξος	185 - 192

32. Νάξος - Ἄμοργός	192 - 196
33. Ρόδος. Πόλις	196 - 201
34. » Ἄκανδιά	202
35. Κρήτη. α) Χόνδρος Βιάννου	202 - 208
36. » β) Τούρτουλα Πραισοῦ Σητείας	208 - 213
37. » γ) Ὀλοῦς Σητείας (Πόρος)	213 - 218
38. Δ. Κρήτη. Περιφέρεια Χανίων	218 - 219

Β'. Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων

α) Ἀρχαῖα μνημεῖα

1. Ἀμφιάρειον Ὀρωποῦ	220 - 221
2. Ναός Ἀφαιάς Αἰγίνης	222
3. Λεῦκτρα	222 - 224
4. Ἐπίδαυρος	224 - 225
5. Πέλλα	225
6. Λευκάδια Ναούσης	225 - 226
7. Πάτραι	226 - 228

β) Βυζαντινὰ μνημεῖα

1. Ἀθῆναι	228 - 230
2. Δαφνὶ	230 - 232
3. Μονὴ Ὁσίου Λουκά	232 - 240
4. Ἁγ. Νικόλαος «στὰ Καμπιά»	240 - 244
5. Ἄρτα	245 - 246
6. Χώνικα Ἀργολίδος	246
7. Μονὴ Φιλοσόφου Γορτυνίας	246
8. Μυστρᾶς	246
9. Γεράκι	246
10. Καταπολιανὴ Πάρου	248 - 250

Γ'. Ἀνέγερσις Μουσείων 251

Δ'. Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγοραὶ ἀκινήτων 251 - 252

Ε'. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις 252 - 253

Τυπογρ. ΕΣΤΙΑ - Β. Καργαδούρη Μαυρομιχάλη 134 - Αθήναι
Μεταλλογραφήματα : Ε. Χαλκιόπουλος & Υἱός Ο.Ε. - Άγ. Μάρκου 14

